Richard Wolf

ZHROUCENÍ NĚMECKA

Z VÁLKY A REVOLUCE SVAZEK 14

ZHROUCENÍ NĚMECKA

Z VÁLKY A REVOLUCE

SBÍRKA PAMĚTÍ, STUDIÍ A DOKUMENTŮ

ŘÍDÍ JAROSLAV WERSTADT

SVAZEK ČTRNÁCTÝ

ZHROUCENÍ NĚMECKA

MELANTRICH A. S. V PRAZE

ZHROUCENÍ NĚMECKA

RICHARD WOLF

MELANTRICH A. S. V PRAZE

Drahému příteli

PHDRU JAROSLAVU WERSTADTOVI

připisuji tuto práci

OBSAH

KAPITOLA PRVNÍ

BISMARCKOVO DÍLO

Založení Bismarckovy říše 1871. — Dílo uvnitř nedokončeno. — Pruská dynastie a pruská armáda, nástroje Bismarckovy síly. — Politické směry: konservativní, liberální a socialistický. — Katolické centrum. —Diference mezi politickými stranami. — Spolková rada, její státoprávní a faktický význam. — Bismarckovy obavy o stát. — Bismarck nedbá vnitřních politických sil. — Fikce říšského parlamentu. — Parlament bez parlamentní vlády. — Snahy liberálů. — Kulturní boj. — Konservativní oposice Stöckerova. — Nový politický kurs. — Bismarckova celní politika. — Přeskupení v politických stranách. — Bismarckova nedůvěra v centrum. — Vznik svobodomyslné strany. — Oslabení národně-liberální strany a její politický obrat. — Ukolébaná vzdělaná buržoasie. — Oposice při projednávání septenátu 1887. — Kartel konservativců a liberálů. — Persekuce dělnického hnutí v 80. letech. — Zákon socialistický. — Vzrůst sociálních demokratů. — Změny na trůně. — Kartel rozbit 1890. — Rozpory mezi Bismarckem a Vilémem II. — Bismarckova zahraniční politika. — Zachování míru pro vnitřní konsolidaci. — Politika koloniální. — Dohoda tří císařů. — Nedůvěra mezi Rakouskem a Ruskem. — Trojspolek. — Bismarckova opatrnost na všechny strany. — Zajišťovací smlouva s Ruskem 1887. — Bismarckův odchod. — Osudné dědictví. — Neschopní následníci: Vilém II., Caprivi, Marschall. — Vláda konservativců. — Hohenlohe a koalice centra s konservativci. — Slabost oposice. — Další vzrůst sociálních demokratů, ale názorové diference vůdců. — Vlažnost státníků k vnitropolitickým otázkám. — Bülowův blok 1907. — Aféra „Daily Telegraphu" 1908. — Příznivá situace pro zřízení parlamentní vlády. — Blok Bülowův rozbit 1909, Bülow propuštěn. — Situace plná omylů. — Příchod Bethmanna Hollwega. — Užší semknutí oposice 1912. — Sociální demokraté ve volbách nejsilnější stranou. — Případ savernský. — Zdrcující kritika parlamentu. — Kolísání zahraniční politiky po Bismarckovi. — Neprodloužení zajišťovací smlouvy s Ruskem. — Vliv Holsteinův. — Nedůvěra ciziny k Vilémovi II. — Vznik dvojspolku. — Snahy o spolek s Anglií. — Otřesený trojspolek. — Vznik Dohody 1907. — Německá námořní politika. — Dráždění Ruska a Francie. — Isolovanost Německa. — Přimknutí k Rakousko-Uhersku. — Flottenverein. — Tirpitzova teorie risika. — Filosofické a vědecké teorie. — Všeněmecký svaz. — Anglické obavy. — Anexe Bosny a Hercegoviny. — Německo ve vleku rakouském. — Osudná balkánská politika. — Válka světová.

Evropské hodiny nutno každých padesát let znovu správně nařizovat, říkal Bismarck, když padesát let po Napoleonovi a padesát let před válkou světovou zastával úlohu evropského hodináře. Bismarck sice neměl universálních plánů jako Napoleon, jeho cíle byly mnohem skromnější, ale jeho dílo otřáslo Evropou stejně mocně. Napoleon svou dobu předběhl, jeho dílo mohla nést jen jeho titanská ramena. Jakmile padl, zhroutilo se i ono, poněvadž pro ně nebylo vnitřních podmínek. Situace Bismarckova byla poněkud jiná. Bismarckovo dílo — německá říše, založená ve Versaillích 1871 — bylo dílo opodstatněné, mělo všechny vnitřní podmínky, ale zůstalo dílem nedokončeným. Problém jednoty mezi říší a jednotlivými německými státy nebyl rozřešen, vnitřní jednotnosti nebylo dosaženo. Německá říše byla vlastně rozšířeným Pruskem. Prusko stálo v čele Německa, udávalo tón svým vojenským a byrokratickým režimem a vyvíjelo státní i politický vliv na celou říši. Pruská dynastie Hohenzollerů ovládla, pruský král se stal absolutním monarchou a pruská armáda byla argumentem jeho síly. Monarchický pruský princip a pruská armáda, to byly sloupy, o něž Bismarck opřel svou stavbu.

S hospodářským vzrůstem, kulturním rozvojem a světovým významem říše vzrůstal na počátku let sedmdesátých i vnitřní politický život. Agrárně-konservativní, buržoasně-liberální a proletářsko-socialistické vrstvy se začaly určitěji krystalovat a hlásily se a zápasily o vliv ve státě. Byly to sociální síly nestejné intensity. Velkostatkářská pruská aristokracie, podporovaná byrokracií, důstojnickým sborem i králem, byla jádrem konservativní strany, která byla stranou vládnoucí. K německé liberální buržoasii náležela inteligence, zástupci průmyslu a obchodu, střední stav, něco málo liberálně smýšlející šlechty, většina dělnictva a značně příslušníků selského stavu. Marxistické dělnické hnutí bylo v prvních začátcích.[1])

[1]) Dělnická strana socialistická byla v Německu založena Lassallem v květnu 1863. Lassalle byl hegelo veca považoval stát za nejvhodnější pů-

Takový byl obraz politického rozvrstvení v hrubých rysech, když byla založena říše. V dalším vývoji se situace stávala poněkud složitější. Vedle dosavadních směrů vyrostla nová strana jižních a západních Němců, která cítila katolicky, nepřála protestantskému centralismu Prusů a hájila federalismu. Byla to společnost velmi pestrá. Vedle vysoké šlechty a katolického duchovenstva soustřeďovala v sobě katolické sedláky a řemeslníky, hanoverské protestantské zemědělce, t. zv. Welfy, kteří usilovali o to, aby hanoverský knížecí rod Welfů byl znovu dosazen na trůn, katolické Poláky a konečně katolické dělnictvo hornoslezské a porýnské. Bylo to t. zv. centrum, nejsilnější protibismarckovská fronta.

Politické směry stály vesměs příkře proti sobě. Konservativci, opírající se o pruský militarismus, zamítali snahy liberálů o parlamentarisaci říše, centrum stálo ostře proti konservativcům, jakožto představitelům autokratického protestantského císařství, ale stejně šlo proti liberálům, kteří mu znamenali nevěrectví a kapitalismus. Všechny tři strany pak odmítaly hnutí sociálně-demokratické jako státu nebezpečné a nepřátelské.[2]) Vládnouti s těmito stranami bylo uměním, ale

du pro řešení sociálních reforem. Jeho směr byl idealistický, státně-reformistický a národní. Byl však zastíněn mezinárodním revolučním směrem marxistickým, založeným na materialistickém chápání dějin. První internacionála vznikla v Ženevě 1866 a generálním sekretářem pro Německo se stal Marx. Jako politická strana se první internacionála v Německu ustavila v srpnu 1869 přičiněním Bebela a Viléma Liebknechta. Počátkem let sedmdesátých byly v Německu dva proudy socialistické, ale oba slabé. Ve volbách do říšského parlamentu 1871 získaly 125.000 hlasů a 2 mandáty, r. 1875 vyrostly na 350.000 hlasů a 6 mandátů. Zatím se strana reformistů zradikalisovala tou měrou, že v květnu 1875 došlo k fusi a k založení „Socialistické dělnické strany Německa." Straně reformistů byl v programu učiněn ústupek potud, že „svobodného státu a socialistické společnosti mělo býti dosaženo všemi zákonnými prostředky v rámci národním". Stranu vedli Bebel a Liebknecht v zásadách marxistických.

[2]) „Tak se počaly rozlučovat národní a sociální tendence, jejichž styku právě v těchto počátcích bylo zapotřebí. Politická zkušenost našeho národa nesahala tak daleko zpět, aby pochopila význam této hodiny. Ani v našich

Bismarck to dovedl, poněvadž vlastně nebylo říšské vlády, nebo lépe řečeno, říšská vláda, to byl Bismarck sám. Monarchická vláda se nedoplňovala politikou parlamentu, to byl Bismarckův vtip a chyba prusko-německé říše. Spolková rada,[8]) v jejímž čele stál Bismarck, byla bezvýznamnou ústavní dekorací, a německou politiku řídil říšský kancléř, který byl zároveň vždy pruským ministerským předsedou.

Při rostoucím světovém významu Německa a při jeho vzrůstající hospodářské politice, bylo by bývalo přirozené vésti stát demokraticky, budoucnost říše stavět na demokratické vládě, politiku opírat o nejširší vrstvy, které jsou pracovní silou a půdou jejího rozkvětu a politickou tíhu přenésti na bedra všech tříd.

O Bismarckovi se říká, že byl politikem reálným. Avšak také sociální síly jsou realitou a rozvoji těchto sil, který úzce splýval s rozvojem a rozkvětem říše, nevěnoval Bismarck náležité pozornosti. V neutuchajících obavách o své dílo zapomínal na tyto vnitřní síly. Viděl svou úlohu především v tom, aby zabezpečil říši na venek, proto všechny otázky hospo-

politických stranách s jejich krátkými a jednostrannými tradicemi, ani v našem úřednictvu, které nemělo iniciativních podnětů pro zcela nové problémy, ani konečně ve vrstvách majetných, které naivně vykládaly své panské postavení mladého a nejmladšího data jako nabytá práva, nebylo dostatečné přípravy řešiti ve velkém stylu otázky, které stále prudčeji bušily na dveře.“ (Oncken, Lassalle, 1923, str. 511.)

[8]) Spolková rada byla nejvyšším orgánem německé říše a skládala se ze zástupců jednotlivých vlád, jejichž státy byly členy spolku. Tito zplnomocněnci hlasovali v radě podle pokynů, které jim daly příslušné vlády. Každý stát měl tolik zástupců, kolik měl ve spolkové radě hlasů: Prusko 17, Bavorsko 6, Sasko a Würtembersko po 4, Badensko, Hessensko a Alsasko-Lotrinsko po 3, Mecklenbursko-Šverýnsko a Sasko-Výmarsko po 2, ostatní státy po jednom. Spolková rada měla býti císařem pravidelně svolávána, ale od let osmdesátých se stala institucí stálou. Neveřejným schůzím předsedal a řídil je říšský kancléř, který byl jedním ze sedmnácti hlasujících pruských delegátů. Spolkové radě hlavně příslušelo schvalovati říšské zákony, které byly přijaty většinou parlamentní. Změna ústavy nemohla býti provedena, jakmile se ve spolkové radě proti ní postavilo čtrnáct členů.

dářské, sociální i ústavně-politické řešil jediné pod zorným úhlem zahraniční situace.[4]) Viděl kolem sebe jen samé nebezpečí, samé nepřátele, proto se tak neústupně zastával pruského vojenského systému. Věřil, že jen Prusko dovede vybudovat velikou německou armádu, která by uhájila jeho díla. Zapřít pruský militarismus znamenalo mu ohrozit existenci Německa.[5]) Proto nemohl dovolit, aby kromě pruského krále ještě někdo rozhodoval o armádě, zvláště se bránil vlivu parlamentu. Připustit široké vrstvy k vlivu na stát a k moci nechtěl; toho nemohla dovolit také jeho panovačná osobnost, která pevně třímala otěže vládní ve svých rukou. Měl strachem poněkud zakalený zrak a neviděl dobře do dynamiky světového dění sociálního. Aby masy uspokojil, poskytoval jim hospodářské úlevy, dal jim úrazové, nemocenské, starobní a invalidní pojištění, ale vládnout chtěl sám. Domníval se, že je to to nejlepší, co mohl pro Německo vymyslit.

Bezvýznamnost spolkové rady se doplňovala fikcí říšského parlamentu. V něm se smělo hovořit a hlasovat o všem, ale o armádě a zahraniční politice rozhodovali jen vladař (formálně) a říšský kancléř (skutečně). Bismarck vůbec přizpůsobil říšskou ústavu své vynikající osobě. Říšského kancléře učinil jediným říšským ministrem a jedinou odpovědnou

[4]) „Stávalo se hlavně vlivem těchto úvah na poli zahraniční politiky, že jsem se rozhodoval každý čin vnitropolitický říditi podle toho, zda by tím mohl býti dojem pevnosti naší státní moci posílen nebo poškozen. Říkal jsem si, že nejbližším hlavním cílem jest samostatnost a bezpečnost na venek, že za tím účelem musí býti nejen skutečně odstraněn vnitřní rozkol, ale musí být i zabráněno jakémukoli jeho zdání na venek a v Německu, že teprve tehdy, až budeme nezávislí na zahraničí, budeme se moci také svobodně pohybovat ve svém vnitřním vývoji, budeme se moci zaříditi buď liberálně nebo reakčně, jak se nám bude jevit přiměřeným a účelným, že můžeme všechny vnitřní otázky odročiti, až si zajistíme své národní cíle na venek." Bismarck: Gedanken und Erinnerungen, II, 1905, str. 76.

[5]) „Armáda jest pro Německo nejdůležitější, té nelze postrádat, nemá-li Německo zaniknout; bez říšského parlamentu bude však Německo ještě velmi dlouho žít." Philipp: Bismarck Gespräche, 1928, str. 83.

osobou. Říšský parlament měl jedinou zbraň, neschválit rozpočtu, ale ta byla tupá, poněvadž vláda by byla pak své finance řídila bez schválení, jak to Bismarck dokázal již r. 1862.

Od samého počátku snažili se liberálové, soustředění ve straně národně-liberální a ve straně pokrokové, o rozšíření ústavních práv říše, hlavně o zřízení parlamentní vlády a o zákonodárné reformy v duchu liberálním, ale Bismarck byl neústupný. Ačkoli byli liberálové nejsilnější stranou, nedal jim Bismarck nic a nic jim neslíbil, ale ještě je dovedl získati pro sebe v boji proti centru. Byl to známý církevně-politický boj katolických kruhů, soustředěných v centru, ve prospěch papežské kurie a vlivu katolické církve na stát, hlavně na národní školu. Centrum se snažilo, aby vliv Říma byl fixován a klausulován několika články, jimiž by byla doplněna říšská ústava. To bylo proti cílům Bismarckovy politiky, která se snažila spíše uvolniti svazek mezi Německem a římskou kurií a hlavně získati kněžstvo pro modernější nazírání na národ a stát. Tak vznikl mezi Bismarckem a centrem t. zv. „kulturní boj", který trval téměř do poloviny osmdesátých let.

Zápas způsoboval s počátku Bismarckovi těžké chvíle, poněvadž Bismarck se bál odvetné války s katolickou Francií a s Rakouskem; proto řídil svou politiku tak, aby si polonofilskou politikou nerozhněval Ruska a aby si zajistil přátelství Italie, která stála v nesmiřitelném nepřátelství s papežskou kurií. Ve svém strachu viděl dokonce v centru podvratné plány. Bylo to podezření mylné, ale vysvětlitelné, uvážíme-li, že centrum rozšířilo svůj program na požadavek omeziti vojenská vydání a vojenskou presenční službu a stále zdůrazňovalo federativní ráz říše. To byly důvody, pro které se Bismarck sblížil s liberály. Těm přišel boj vhod, poněvadž byli jednak vždy naladěni protiklerikálně, jednak doufali, že svou podporou konečně přece uplatní svůj požadavek parlamentní vlády a dostanou se k moci. Boj se rozvinul ve

Hrabě Alfred Schlieffen,
náčelník velkého gen. štábu od r. 1891 do r. 1905

vášnivý zápas. Bismarck jmenoval ministrem kultu tajného justičního radu Falka, který laicisoval školy, vypovídal z říše kněžské řády, zavedl státní dozor nad jmenováním kněží a nad církevními spory, rušil kláštery, zaváděl civilní sňatek, a všem jeho opatřením dával Bismarck svou sankci v pevné důvěře, že se mu podaří vychovati národní klerus, který bude sice nábožensky věren církvi, politicky však svému národu. Bismarck se zmýlil v cíli i v prostředcích. Především byli katolíci bojem vydrážděni k nejtužšímu odporu a ve volbách 1874 vyrostli téměř na 100 mandátů, kromě toho však strhli do boje také protestantské konservativce, kteří v liberalismu viděli nevěrectví a báli se laické školy a civilního sňatku stejně jako katolíci. A tak, když Bismarck byl v nejprudším boji s centrem, vpadla mu v týl konservativní oposice, kterou vedl dvorní kazatel Stöcker.

Je zajímavé, že Bismarck, který zcela správně pochopil, že liberální buržoasie r. 1848 a později nezvítězila proto, že nedbala historických sil představovaných německými dynastiemi a feudály, upadl vlastně do podobné chyby. Kompromis mezi liberální a konservativní stranou nebyla špatná myšlenka, a Bismarck šel za ní především, aby postavil hráz katolickému klerikalismu a dělnickému hnutí, ale i poněvadž byl přesvědčen, že proti národním liberálům vládnouti nelze. Jeho snaha se však nesetkala s úspěchem. Naopak celá jeho politická konstrukce dostala novou trhlinu. Od kulturního boje neměla již konservativní strana k Bismarckovi nikdy bývalé naprosté důvěry, takže od té doby — lze říci — nebylo v říši politické strany, která by byla šla za Bismarckem neochvějně. A to až do jeho pádu. Bismarck smiřoval a rozlučoval, zamítal i činil ústupky, řídil mistrně věci vnitřní i vnější, nelze však zapřít, že to byla soustava velmi odvážná, která spočívala jen na jeho genialitě a diktátorské vládě. Bismarck ovládal síly politické virtuosně a vybudoval Německo jakožto velmoc, která měla hospodářský význam světový; na všem, co Německo vykonalo velkého, je také jeho zásluha, ale nedovedl tyto

síly organicky stmelit. Bismarck nikdy nepochopil, že takto se věci nedají na dlouho udržet a že změna bude jednou velmi těžká.

Liberálové, kteří v oposici konservativců postřehli pro sebe pravý okamžik, nežádali za svou podporu od Bismarcka ničeho více a ničeho méně než parlamentní liberální vlády. To však byla pro Bismarcka příliš veliká cena, tak draho nikdy nekupoval. Z tísně nebylo jiného východiska, než dáti státní lodi nový kurs. Bismarck především zastavil prudkost kulturního boje a změnil jej v smířlivou politiku s katolickou církví. Ze zahraničí už nečíhalo nebezpečí, poněvadž ve Francii klerikálně-monarchická strana byla na konci sedmdesátých let zatlačena republikány, a s Rakouskem Bismarck uzavřel spolek. Kromě toho však uvnitř říše mistrně obrátil zájem jinam, a to k otázkám hospodářským.

Bismarckova celní politika, která chránila mladý německý průmysl před konkurencí ze západu a německé zemědělství před soutěží z východu, způsobila v politických stranách značné přeskupení a změnila poměr k Bismarckově vládě. Agrárně-konservativní strana a agrární skupina, která měla v centru většinu, byla zemědělskou politikou Bismarckovou získána úplně. Kromě toho zemědělci, kteří až dosud šli za městskou inteligencí v liberální straně, dali přednost politice zájmové a zpřetrhali dosavadní politické svazky. A tak, kdyby byl Bismarck chtěl, měl tu bezpečnou většinu z konservativců a centra, tím spíše, že centrum bylo ve svých požadavcích docela skromné. Nechtělo parlamentní vlády, přálo si jen, aby centralismus nebyl stupňován a aby byl úplně zastaven boj proti katolické církvi. Svou snahou soustřeďovat v sobě katolické dělnictvo, které by jinak bylo stálo v řadách sociálně demokratických nebo levých liberálů (pokrokové strany), jen podporovalo intence Bismarckovy. Ale Bismarck neměl v centrum důvěry. Považoval jeho členy sice za loyální Němce, ale jako katolíky za element naprosto nespolehlivý, a opírat vládu o centrum pokládal za nebezpečné. Kromě

toho nikdy nezapomínal na svou zásadu, že bez liberálů v Německu vládnouti nelze.

Nacionálně-liberální strana byla celní politikou Bismarckovou hluboko otřesena. Její levé křídlo postavilo se proti ochranným clům, vystoupilo ze strany, utvořilo secesi, která se r. 1884 spojila s pokrokovou stranou[6]) v německou stranu svobodomyslnou. Byli to jednak příslušníci obchodního stavu, kteří na ochranných clech neměli zájmu, pak pokrokoví liberálové, kteří se bránili absolutistickému a autokratickému rázu říše. Jejich heslem byl svobodný obchod a parlamentní vláda.

Národní liberálové vyšli z voleb 1881 oslabeni téměř na polovinu a učinili mocný obrat do prava, opustivše svůj starý program a přiklonivše se zcela k Bismarckovu programu hospodářské, celní a sociální politiky. Nebyli to již vůbec nacionální liberálové sedmdesátých let. Jejich oposiční duch byl úplně zlomen. Příčina toho ovšem nevězela jen v průmyslových zájmech jejich příslušníků, nýbrž v celém faktickém širokém vývoji německé říše. Oč se liberálové snažili s velikým úsilím od r. 1848, toho Bismarck dosáhl r. 1871 mnohem jednodušeji. Bismarck však nejen říši vybudoval, ale on ji také vedl k mohutnému hospodářskému rozkvětu

[6]) Pokroková strana vstoupila do říšského parlamentu se 44 poslanci, počet stoupenců však klesal, takže koncem let sedmdesátých měla jen 26 mandátů. Ve volbách 1881 vzrostla znovu na 59 poslanců. Za kulturního boje šla většina pokrokovců spolu s nacionálními liberály s Bismarckem. Proti nové celní politice Bismarckově zaujala oposiční stanovisko, ovšem marně. Stejně bez výsledku hlasovali pokrokovci r. 1878 s centrem a sociálními demokraty proti socialistickému zákonu. Bismarck se pokoušel několikrát, aby je získal pro svou politiku, poněvadž se jich bál, ale pokrokovci se nedali zlákat, doufajíce, že sympatie korunního prince Bedřicha Viléma pro parlamentarismus při eventuální změně na trůně povedou k splnění jejich snů. Svou fusí s levými národními liberály r. 1884 chtěli pro očekávaný změněný kurs připraviti v parlamentě silný vládní blok. Ale hned po fusi ztratila svobodomyslná strana ve volbách téměř 40 mandátů. Po volbách 1887, kdy zvítězil kartel konservativců s národními liberály, klesla strana se svými 32 mandáty do naprosté bezvýznamnosti.

a politickému významu. Buržoasie viděla uskutečněny své národní požadavky bez parlamentarismu, a i nejvzdělanější vrstvy byly ukolébány pevnou důvěrou, ba naprostou jistotou, že věci státní jsou vedeny dobře. Zde konec konců vězela také příčina slabosti strany pokrokové a později svobodomyslné.[7])

Nicméně ovšem silná oposiční většina v říšském parlamentě byla možná a také se skutečně uplatnila koncem r. 1887 při projednávání dalšího prodloužení t. zv. septenátu.[8]) Tenkrát se postavili sociální demokraté, centrum a svobodomyslná strana proti Bismarckovi a vláda byla poražena. To byl ovšem případ výjimečný, poněvadž centrum od doby přerušení kulturního boje nestalo se sice stranou vládní, přece však vždy dávalo přednost kombinaci buď s konservativci nebo s národními liberály. Bylo jazýčkem na váze a dovedlo této své výhodné situace využívati při pozvolném omezování důsledků kulturního boje. Bismarck celým svým důvtipem se snažil učiniti z centra katolickou konservativní a vládní stranu, nebo alespoň způsobiti rozkol v jeho řadách, ale nedosáhl toho.

[7]) Meinecke praví, že určitá bezpečnost poměrů po r. 1871 činila vzdělaný střední stav dosti netečným k politickým ideálům. I učenecká politika hájila úřednického a vojenského státu, který jediné mohl zaručit klid, mír a rozkvět hospodářský, zůstati pánem nad kartely i dělnickými organisacemi. „Také jsem hájil monarchicko-konstitučního systému až do jeho zhroucení. Dnes smíme říci, že by se byl u nás udržel jen neobyčejnými osobnostmi druhu Bismarckova na delší dobu, nikoli však na věčnost. Jako vůbec celý prusko-německý stát ve své choulostivé situaci potřeboval stále zvláštní osobnosti, aby byl tvořen, udržován a obnovován." Meinecke: Drei Generationen deutscher Gelehrtenpolitik, Hist. Zeitschr. 1922, str. 248, 252, 266, 267.

[8]) Když si Bismarck za kulturního boje r. 1874 přál, aby mu národní liberálové odhlasovali na trvalo mírové počty vojska na 400.000 mužů, odepřela to strana z rozpočtových důvodů, shodla se s Bismarckem na kompromisu a povolila žádané počty na sedm let. Odtud termín septenát, sedmiletí. R. 1880 septenát prodloužen s početním stavem 427.000; r. 1887 žádal Bismarck zvýšení na 468.000, které mu odhlasoval teprve konservativně-liberální kartel (220 proti 180 hl.).

Když mu oposiční většina r. 1887 neschválila septenátu, nerozmýšlel se a rozpustil parlament. Do nových voleb šly strany konservativní a národně-liberální společně. Utvořily kartel s heslem ohrožené brannosti a bezpečnosti říše a zvítězily úplně. Centrum sice vyšlo z voleb neoslabeno, ale pozbylo svého významu, poněvadž svobodomyslní i sociální demokraté byli ve volbách poraženi. Tenkrát se Bismarck domníval, že konečně dosáhl toho, čeho si přál. Získal dvě velké oddané strany, které měly v parlamentě většinu, a viděl poraženy sociální demokraty, hlavně však pokrokovce, jichž se bál více ještě než socialistů. Sociální demokraty považoval jen za snílky a utopisty, kdežto mezi pokrokovými živly tušil revoluční, republikánské snahy.[9]) Po volbách liberálně konservativního kartelu těšil se přímo dětinsky, že je to pravděpodobný konec obou stran.[10]) Netušil ovšem, že v Stöckerově frakci konservativní strany, která sice v kartelových volbách zachovala disciplinu, se skrývá nesmířený a velmi nebezpečný nepřítel, který za Viléma II. ovládne u dvora situaci, že vítězství liberálů je posledním vzepětím, po němž přijde neúprosný úpadek, a že domněle odbyté strany, a to hlavně sociálně-demokratická, stanou se velmi brzy novou vážnou hrozbou.

Sociálně-demokratická strana založena byla v Německu splynutím reformistů a revolucionářů r. 1875 a rostla s rostoucí industrialisací Německa. Na uskutečňování svých radikálních politických cílů byla tenkrát sice ještě slabá — měla 1878 v parlamentě jen 9 poslanců — ale zase ne tak slabá, aby nebyla mohla s úspěchem propagovat svůj program v širokých vrstvách německého proletariátu. Nesmí nás mýliti fakt, že v době Bismarckově a za jeho vlády byly uskutečněny velké sociální reformy. Sociální zákonodárství provedené v letech osmdesátých, bylo jednak vynuceno zbědovanými poměry dělnictva, jednak v něm dlužno hledati

[9]) Philipp: Bismarck Gespräche, 52, 63, 77.
[10]) Philipp: Bismarck Gespräche, 84.

Bismarckovu politiku. Byla to také jedna z cest, kterou chtěl sociálně-demokratické hnutí umlčet. Ale jinak Bismarck pro dělnické požadavky neměl smyslu. Větší však ještě bylo jeho nepochopení pro požadavky politické, za nimiž mu v pozadí vždy vyvstával přízrak francouzské revoluce a komuny.[11]) V revolučním víru viděl ohrožení německé budoucnosti a proto se snažil dělnické hnutí udusit všemi prostředky. Sociální demokracie, vědoma své slabosti, nevybočovala nijak z rámce platných zákonů, a oba atentáty, provedené 1878 na císaře Viléma I., nelze vůbec počítati na její vrub. To však Bismarckovi nijak nevadilo, aby jich nevyužil pro svou protidělnickou politiku. Když se parlament zdráhal dáti vládě právo k potlačení sociálně-demokratické strany, byl rozpuštěn, a nové shromáždění dalo souhlas k vydání pověstného socialistického zákona, který trval až do r. 1890. Jím byly rozpuštěny všechny sociálně-demokratické spolky, zakázány všechny jejich tiskoviny, shromáždění, slavnosti a potlačena jakákoli veřejná agitace.

Persekuce sociálních demokratů měla sice vliv na dělnické hnutí, ale ani zdaleka takový, jak si jej představoval Bismarck. Hnutí se uchýlilo do spolků nepolitických, a již 1881 zvoleno do parlamentu poslanců 12, r. 1884 dokonce 24. Z voleb konservativně-liberálního kartelu vyšli sice sociální demokraté oslabeni na 11 mandátů,[12]) ale již r. 1890 vyrostli zase na 35.

[11]) Bismarck: Gedanken, 1905, II, 79, 80.

[12]) Ve skutečnosti nemohlo býti řeči o vítězství nad sociálními demokraty, poněvadž proti volbám z r. 1884 vzrostly hlasy sociálně-demokratické více než o 200.000. Větší účastí voličů jiných politických stran a systémem užších voleb bylo způsobeno, že vzrůst hlasů nebyl vyjádřen také počtem mandátů. Podle ústavy z r. 1871 platilo totiž pro volby do říšského parlamentu všeobecné, přímé a tajné hlasovací právo, a bylo upraveno na těchto zásadách. Každému spolkovému státu byl přiznán určitý počet poslanců (nejméně jeden). Mandáty byly rozděleny na volební okresy tak, že na každých 100.000 obyvatel podle sčítání z r. 1864 připadal jeden poslanec. Zbytek větší než 50.000 platil za plných 100.000. Každý posla-

Bismarckova protisocialistická persekuční politika byla ovšem nejen diktována jeho osobními názory a obavami, ale vyplývala také z jeho vnitropolitické kalkulace. Státník, který považoval za nutné vládnouti s národními liberály, jejichž jádrem byli průmyslníci, musil vládnouti proti dělníkům, poněvadž zájmy těchto dvou tříd bylo těžko řešiti kompromisem. Obětovat zájmy dělníků zájmům průmyslníků, v tom viděl Bismarck mnohem menší nebezpečí pro svou vnitřní politiku než v cestě opačné. Touha Bismarckova po stabilisaci politických poměrů, jak byly vytvořeny volbami liberálně-konservativního kartelu, byla ovšem volbami r. 1890 šeredně zklamána. Tato změna byla však způsobena spíše osobními změnami na říšském trůně, než vlivem otázek politických.

Dokud byl živ Vilém I., byl Bismarck neomezeným pánem, poněvadž věděl, že bude míti vždy císaře na své straně. Vilém I. byl naplněn staropruskými tradicemi, byl konservativec, ale nebyl zpátečník; neměl pochopení pro krásy umělecké, jen pro praktický život a jako voják měl hluboký smysl pro povinnost. Jeho výbornou vlastností bylo, že se dal přesvědčit. Jeho syn Bedřich III. vládl jen krátkou chvíli

nec byl volen v určitém, zaokrouhleně ohraničeném volebním okresu nadpoloviční většinou odevzdaných hlasů. Proto docházelo často k užším volbám. Poněvadž r. 1864 mělo Německo asi 40 milionů obyvatel, byl počet poslanců definitivně stanoven na 397. Z toho Prusko mělo poslanců 236, Bavorsko 48, Sasko 23, Würtembersko 17, Alsasko-Lotrinsko 15, Badensko 14, Hesensko 9, Meklenbursko 6, čtyři státy po 3, tři po 2 a ostatní po jednom poslanci. Přírůst obyvatelstva (do r. 1910 o 20 milionů) se však rozděloval po oblasti říše velmi nerovnoměrně, během doby se také udály velké přesuny obyvatelstva z jednoho volebního okresu do druhého, takže při ztrnulém zachovávání okresů a počtu mandátů vedly tyto změny k politickým nesrovnalostem a počty mandátů nevyjadřovaly nikdy skutečnou sílu politických stran. Snahy po zavedení poměrného zastoupení nevedly k cíli. Teprve za války (a to až r. 1918) byl projednáván vládní návrh nového volebního řádu, který měl alespoň částečně odstraniti tyto nesrovnalosti (hlavně úpravu volebních okresů a zvýšení počtu mandátů z 397 na 441), ale Německo se zhroutilo dříve, než mohl býti uzákoněn.

(od 9. března do 15. června 1888). Nastoupil na trůn se smrtelnou chorobou a podlomenou vůlí. Byl více Němec než Prus, klonil se smýšlením k levým liberálům a přál parlamentní soustavě. Měl sklony spíše umělecké a vědecké než vojenské, a třebaže v leccems s Bismarckem nesouhlasil, díval se na něho s úctou a obdivem. Jinak bylo s Vilémem II. To byla bytost panovačná, která chtěla jednat samostatně. Vilém II. chtěl býti sám sobě říšským kancléřem, ačkoli nebyl ničím z toho, zač se považoval. Jeho otec Bedřich III. i Bismarck měli o něm mínění nevalné.[13]) Myšlenky měl příliš roztěkané a jeho vzdělání mělo velké nedostatky. Mezi ním a Bismarckem se vyvinul napjatý poměr, který neušel pozornosti politických stran. Cítilo se, že Bismarckovo postavení není již tak pevné, jak bylo za Viléma I., že brzká změna jest jistá, a strany se podle toho zařizovaly.

Krajní pravice ve straně konservativní, vedená kazatelem Stöckerem, nebyla nikdy nadšena pro kartel s národními liberály a čekala jen na příležitost, jak by tento svazek zrušila. R. 1890 měl býti prodloužen socialistický zákon s některými dodatky, které znamenaly zostření proti dřívějšku. Bismarck podal návrh v prosinci 1889, ale již v komisi se objevily mezi stranami kartelu neshody, které prozrazovaly velmi smutné vyhlídky pro chystané volby r. 1890 a pro Bismarckovy po-

[13]) Philipp: Bismarck Gespräche, str. 124, 134: Bismarck nenamítal nic proti tomu, aby panovník byl sám svým ministrem, ale k tomu je zapotřebí něco se naučit a něco umět. „Kdo něco ví a ví, že to ví, může vykonati velké věci; kdo něco ví a neví, že to ví, může vykonati dobré věci; kdo nic neví a ví, že nic neví, ten nemůže škodit; nejhorší však je, jestliže někdo nic neví a neví, že nic neví.“ Na str. 166 praví Bismarck o Vilémovi II., že nemá ani rozumu ani srdce, že jest nesmrtelně ješitný, nemá vlastních myšlenek a přisvojuje si cizí, nedá si od nikoho poradit a obklopuje se kreaturami. Považuje se za velikého vojevůdce, ač mu důstojníci upírají nejnutnějších vojenských vlastností. — Viz též Bismarck: Gedanken, III, 2 a Die grosse Politik, V, 55 (dopis korunního prince Bedřicha Viléma Bismarckovi z 12. VIII. 1886).

litické plány. Ve volbách, a to hlavně v užších, se odpůrci kartelu skutečně podporovali tak, že kartel byl rozbit, nacionální liberálové byli poraženi a svobodomyslní se sociálními demokraty vyšli z voleb neobyčejně posíleni.

Bismarck byl postaven před otázku, jak z této konstelace vytvořiti většinu pro svůj boj proti sociálním demokratům. Nebylo jiného východiska než hledati pro konservativní stranu — která vyšla z voleb beze ztrát — spojence v centru. Centrum bylo ochotno poskytnouti Bismarckovi podporu, poněvadž však si bylo vědomo svého opětovného rozhodujícího významu, žádalo koncese v otázce jesuitské a v otázce národní školy. Bismarck v krajní nutnosti přistoupil na požadavky centra a dal uveřejniti článek, v němž otevřeně přiznal své plány a snahu pokračovati ve své dosavadní politice, opřené o koalici konservativců s centrem.

Mladý císař byl především podrážděn tím, že se o celé věci dověděl až z novinářského článku. Jeho panovnická ješitnost byla hluboce uražena; on nechtěl být nástrojem Bismarckovým, chtěl vládnout sám, sám chtěl určovat cestu říšské politiky. Vedle toho nebyl nakloněn protisocialistické politice Bismarckově, nikoli že by se byl vzrůstu sociální demokracie bál méně než Bismarck, ale poněvadž se domníval, že nebezpečí bude čelit lépe sociální politikou, kterou mu doporučoval vlivný dvorní kazatel Stöcker. Ten přesvědčoval Viléma, že sociálním zákonodárstvím a charitativní křesťanskou činností bude možno získat dělnictvo pro hnutí křesťansko-sociální, jehož byl hlavou a které bylo částí konservativního bloku. Bismarck nikdy nedůvěřoval Stöckerovi ani jeho celému hnutí, a netajil se míněním, že Stöcker stojí v čele elementům, o něž by se vláda německé říše nemohla nikdy opřít. Nemiloval Stöckera, poněvadž neměl rád kněží, kteří se zabývali politikou, poněvadž Stöcker mu svým tiskem a svou rozkolnickou činností v konservativní straně způsoboval mnoho trpkých chvil a poněvadž vůbec byl přesvědčen, že evangelický kněz, cítí-li se dosti silný, je naklo-

něn k theokracii stejně jako katolický.[14]) Nenáviděli se navzájem, a Stöcker se konečně dočkal doby, kdy mohl s Bismarckem zúčtovat. Stöckerovi přiskočil na pomoc náčelník generálního štábu hrabě Waldersee, který náležel také k jeho skupině a k svízelné situaci v politice vnitřní připravil starému kancléři také svízele v politice zahraniční.

Od založení říše byl Bismarck veden jedinou myšlenkou: zpevnit své dílo — a k tomu potřeboval míru. Bismarck nebyl zásadním odpůrcem války, ale tehdy se právě nehodila do jeho kalkulací; uvnitř říše bylo ještě mnoho nehotového, nevykvašeného. Bismarckova říšská vnitřní politika byla práce obra, který ohromnýma rukama vytrvale hnětl hmotu, aby ji zcelil v pevnou formu. Ale marně. Dílo se mu drobilo v dlaních, poněvadž hmota neměla tmelu.

Mír se stal Bismarckovi diktátem, třebaže někdy zařinčel mečem a pohrozil válkou.[15]) To byly skutečně jen hrozby, aby tím spíše mír byl zachován. Bismarck zamítal jakékoli dobyvačné plány na pevnině, poněvadž by tím byl jen zvětšoval své vnitřní nesnáze. Když dospěl k přesvědčení, že Německo potřebuje kolonií, dovedl je pro svůj stát získávat, aniž prolil jediné kapky krve. Anglie sice nepřála koloniálním snahám německým a stavěla se proti nim, ale Bismarck svou jemnou diplomatickou hrou dovedl udržovat Anglii a Francii v stálém mírném napětí, kterého využíval pro své cíle. Snažil se

[14]) Bismarck: Gedanken, III, 19, 20.

[15]) „Náš zájem jest zachovati mír, zatím co naši sousedé na pevnině mají přání, ať již tajná nebo úředně známá, která lze splnit jen válkou. Proto musíme svou politiku zařídit tak, abychom válce podle možnosti zabránili nebo ji omezili . . ." (Bismarck: Gedanken, II, 294.) Dne 3. IV. 1888 píše Bismarck Bedřichu III.: „Zahraniční politika německá jest od míru s Francií převážně řízena snahou k zachování míru a k zabránění protiněmeckých koalicí. Ohnisko této politiky leží v Rusku a v úloze vzbudit v caru Alexandrovi osobně důvěru k německé politice . . ." (Die Große Politik, VI, 283). Bismarck německému vyslanci v Petrohradě 12. IV. 1888: „Hlavní cíl mé politiky od r. 1871 jest zachovati mír." (Ibidem, VI, 292.)

nakloniti si Francii tím, že podporoval francouzské koloni-ální plány v Číně a v Africe. Měl tu na mysli dvojí cíl; pře-devším odvrátit pozornost Francie od Alsaska-Lotrinska alespoň poněkud — věděltˇ, že je to otevřená rána, na kterou Francie nikdy nezapomene — a kromě toho získati spojence proti Anglii pro svou koloniální politiku.[18])

Kromě Francie a Anglie bylo tu ještě Rakousko-Uhersko a Rusko. S počátku se bál odvety se strany Rakouska spoje-ného s Francií, proto bylo dorozumění s Ruskem základem jeho zahraniční politiky. Ale i jinak to bylo spojenectví vel-mi přirozené, které mělo své tradice, své společné absolutis-tické zájmy, a byl tu i určitý vděk se strany Bismarckovy, který by bez ruské neutrality nebyl vyhrál svých válek 1866 a 1870. Když r. 1873 projevilo Rakousko ochotu přistoupiti také k spolku, došlo k dohodě tří císařů. Tento konservativ-ní blok by byl mohl vyhovovati zcela intencím Bismarcko-vým, kdyby se tu i přes sjednanou dohodu nebyla stále udr-žovala určitá nedůvěra mezi Rakouskem a Ruskem. Oba státy měly zájmy na Balkáně a jejich rivalita se přiostřila v druhé polovině let sedmdesátých, zvláště po bojích a tu-reckých zvěrstvech na Balkáně r. 1876, kdy Německo i Ra-kousko odepřelo součinnost s Ruskem proti Turecku. Tehdy ruský státník Gorčakov žádal po Bismarckovi odpovědi, jak by se Německo zachovalo, kdyby došlo k válečnému kon-fliktu Ruska s Rakouskem a Anglií. Bismarck mu zahale-nou odpovědí naznačil, že by Německo nemohlo dovolit zničení Rakouska, třebaže samo nemá přímých zájmů na Balkáně. Byla to malá odplata za způsob, jakým Rusko s Anglií právě před rokem daly Německu — podle Bis-marcka prý zcela zbytečně — na srozuměnou, že by nemohly

[18]) „Trvání Francie jako velmoci jest pro nás právě takovou potřebou jako trvání každé jiné velmoci. Již z toho důvodu, poněvadž pro určité případy potřebujeme na moři protiváhu proti Anglii . . . Mluvil-li jsem v parlamentě jinak, stalo se to jen proto, abych odstrašil od války.“ (Die Große Politik, VI, 177.)

souhlasit s jakoukoli akcí proti Francii. Stejně výsledky berlínského kongresu po válce rusko-turecké a rakouské okupace Bosny a Hercegoviny způsobily další rozladění mezi Ruskem a Německem, které však i přesto, že Bismarck uzavřel spolek s Rakouskem, netrvalo dlouho. Bismarck i pak dovedl věci zaříditi tak, že r. 1881 byla podepsána nová dohoda tří císařů. Ve svém spojenectví s Rakouskem stejně jako později, když byl sjednán trojspolek,[17]) ve svém spojenectví s Italií byl Bismarck přísně opatrný, aby jednak rozpínavá politika rakouská nevedla ke konfliktům na Balkáně,[18]) jednak, aby Italie se příliš nedotýkala středomořských zájmů Francie.[19])

[17]) Texty pěti trojspolkových smluv od r. 1882 do 1912 viz v Pribramově díle: Die politischen Geheimverträge Österreich-Ungarns 1879—1914, Wien 1920, str. 24—101. Je to velmi složitá síť vzájemných, ale nerovných závazků. Německo a Rakousko-Uhersko musilo Italii pomáhati proti jakémukoli útoku Francie, Italie Německu jen proti jejímu útoku přímému, Rakousko a Německo se zavazovaly vzájemnou pomocí proti ruskému útoku; při nevyprovokovaném útoku dvou cizích mocností proti jednomu ze spojenců musili ostatní dva pomoci. Rakousko nebylo tedy povinno pomáhati Německu proti Francii, Italie Rakousku proti Rusku, dokud se žádný jiný stát nepřipojil k nepřátelům.

[18]) Bismarck píše: „Kdyby však vznikla roztržka s Ruskem tím, že by Rakousko bez předcházejícího smluvního dorozumění vtrhlo do Srbska, nemohli bychom takový případ pro Německo považovati za důvod k německo-ruské válce." (Die Große Politik, V, 26.) — Německému vyslanci ve Vídni píše 15. XII. 1887: „Pro nás netkví válečný motiv nikdy v otázkách balkánských . . . nesmíme zesilovat pokušení, v němž tonou Rakušané, snažící se využíti situace, aby německá vojenská síla se spotřebovala za uherské a katolické ambice na Balkáně." (Die Große Politik, VI, 26, 27.) Bismarckův syn, státní sekretář zahraničí, vyslanci německému ve Vídni 14. I. 1888: „Pro Bulharsko bojovati nechceme." (Ibid. VI, 78.) Bismarck 15. X. 1889 německému vyslanci ve Vídni: „Mé stanovisko k balkánským otázkám se opírá o smlouvy a je dnes stejné, jako bylo před rokem . . ." (Ibid., VI, 361).

[19]) Státní tajemník zahraničí Herbert Bismarck píše německému vyslanci v Římě 12. IV. 1888, aby Crispimu radil vyhnouti se válce s Francií a aby „nepatrné francouzské beztaktnosti a provokace státnicky klidně a chladnokrevně považoval za irrelevantní, pokud nebudou dotčeny skutečné zájmy Italie." (Die Große Politik, VI, 208.)

Po utvoření trojspolku, když byla zřejma snaha Rakouska učiniti si na Balkáně ze Srbska a Rumunska své klienty, a po napětí mezi Ruskem a Rakousko-Uherskem ve sporu o Bulharsko, pozbyl Bismarck veškeré naděje, že by r. 1887 mohla býti znovu podepsána dohoda tří císařů. Ale zpřetrhat všechny svazky s Ruskem považoval za naprosto nemožné. Jeho diplomatické obratnosti se podařilo sjednat s Ruskem t. zv. vzájemnou zajišťovací smlouvu,[20]) která platila až do r. 1890.

Bismarckova diplomatická síť německých smluv, jejímž základním smyslem bylo na západě isolovati Francii, aby se nemohla pustit do odvetné války, na východě zdržeti Rusko a Rakousko od jakýchkoli agresivních kroků na Balkáně, byla tak mistrně a geniálně spletena, že se v ní mohl bezpečně pohybovat jen její tvůrce. Nebylo to pletivo nijak zvlášť pevné, ale k jeho utkání bylo zapotřebí neobyčejných schopností. Byla to práce zvlášť nadaného jedince, který se obetkal ochrannou sítí, aby mohl uvnitř nerušeně budovat své dílo. Každý hrubý dotyk neumělé ruky musil znamenat její porušení.

Roku 1890 — bylo to právě před novým prodloužením vzájemné zajišťovací smlouvy s Ruskem — vyjádřil se mladý

[20]) Podle prvního článku smlouvy slíbily si Německo a Rusko v případě války s nějakou třetí velmocí blahovolnou neutralitu. Neplatilo to však pro útočnou válku Ruska proti Rakousku nebo Německa proti Francii. Ve druhém článku uznávalo Německo ruská historická práva na Balkáně, zvláště vliv na Bulharsko a Východní Rumelii. Obě strany se zavazovaly nepřipustiti žádných změn na Balkáně bez předchozího dorozumění. Ve třetím článku přiznávaly uzavření Bosporu a Dardanel význam evropský a chtěly se společně postaviti proti Turecku, kdyby snad ono vydalo mořské úžiny nějaké válčící moci. Čtvrtý článek ustanovoval platnost smlouvy na tři roky. V zcela tajném dodatku slibovalo Německo neutralitu a mravní i diplomatickou podporu, kdyby Rusko samo převzalo ochranu úžin. Smlouva byla sice přísně tajná, ale byla přece Vídni brzy prozrazena. Bismarck se o ní zmínil r. 1896 v Hamburger Nachrichten. Přesné znění bylo známo teprve r. 1919. Francouzský text smlouvy otiskuje Pribram, c. d. str. 305 a Die Große Politik, V, 253.

císař o Rusku jako o tajném nepříteli. Usoudil tak podle bezvýznamných a již starých zpráv, které právě dostal z Petrohradu, o přesunutí několika rot ruských kozáků na rakouské hranice. Ve své ukvapenosti viděl již „nejúplnější strategický nástup" Rusů k válce, chtěl alarmovat Rakousko a prohlásil, že za takových okolností nemůže dojít k jeho ohlášené návštěvě v Rusku.[21]) Byl to zřejmý vliv a ohlas stanoviska Walderseeova, který již dávno považoval válku s Ruskem a Francií za nevyhnutelnou[22]) a radil k nejužšímu spojenectví s Rakouskem a třeba-li i s Anglií, s nimiž chtěl připravovat obrannou válku.

Podřídit se Vilémovi v této věci, bylo by Bismarckovi znamenalo zlomit násilně linii své zahraniční politiky,[23]) své nejosobitější činnosti, porušit rovnováhu svého nitra, pokořit svou individualitu, pošlapat žeň své dvacetileté práce. Toho Bismarck nedovedl a podal žádost za propuštěnou. Drsnost, s jakou byl propuštěn, nevěštila nic dobrého.[24])

Situace Bismarckových nástupců byla obtížná. Bismarck již od samého začátku vytvořil v Evropě svou bezohlednou aneksí francouzských provincií, Alsaska a Lotrinska,

[21]) Viz Bismarck: Gedanken, III, 88, 89 a Die Große Politik, VI, 364.

[22]) Waldersee píše Bismarckovi již 20. II. 1887, že „vznik války jest blízký". (Die Große Politik, VI, 175). Toho se ovšem Bismarck bál a bránil se tomu celou silou. Dne 27. XII. 1887 píše vyslanci německému ve Vídni: „Velikost kalamity, jakou by pro národy rakouské a Německo měla válka s Francií a Ruskem, ukládá nám povinnost, zabrániti jejímu vzniku." (Ibid. VI, 68.) Dne 3. dubna 1888 píše: „Vždy však válka, kterou bychom vedli zároveň s Ruskem a Francií, i kdybychom zvítězili, by byla jednou z největších kalamit, která by německý národ stihla..." (Ibid. VI, 283.)

[23]) Bismarck Bedřichu III. 3. IV. 1888: „Bylo by velikým neštěstím nejen pro Německo, ale i pro všechny mírumilovné národy Evropy, kdyby nějakou neobratností v diplomatickém vedení našich vztahů k caru Alexandrovi nastal osudný obrat, jímž by byly zničeny všechny dosud dosažené diplomatické výsledky." (Die Große Politik, VI, 284.)

[24]) Všechno, co předcházelo, a celý průběh propuštění líčí Bismarck obšírně v III. díle svých „Gedanken".

zvláštní ovzduší nejistoty. Nesmrtelně si znepřátelil Francii a v strachu před odvetou splétal své spojenecké kombinace sice virtuosně, ale tak složitě, že svým nástupcům, kteří neměli jeho geniality, připravoval půdu velmi nebezpečnou. Bismarckova činnost zahraniční vyčerpávala všechny jeho tvůrčí schopnosti a pod jejím zorným úhlem byly řízeny záležitosti vnitřní. Bismarck se doma opřel hlavně o konservativní stranu, která byla v úpadku. Nedovedl-li ještě pochopiti, jaké síly v sobě skrývá nejmladší politický útvar dělnické strany, musil mu přece být jasný rostoucí hospodářský význam buržoasie, jejíž politický požadavek parlamentní vlády po anglickém vzoru byl nezbytným základem dalšího vývoje. Bismarck ve svém nepochopení těchto politických sil nedospěl dále než k názoru, že je nejlépe vládnouti železnou pěstí, která skutečně těžce spočívala na širokých vrstvách. Jeho nástupci neměli však ani této Bismarckovy síly. A tak se vyvíjel chaos vně i uvnitř. Zahraniční politika byla řízena libovolně, podle nálady a se zřetelem na popularitu, nebylo tu bezpečného měřítka ani pevného cíle, a k řešení vnitřních věcí se nedostávalo nezbytné bystrosti.

Vysvětlovat si odchod Bismarckův tak, jako by tu byly různosti názorů mezi Vilémem a Bismarckem, by nebylo správné, poněvadž Vilém neměl vlastního názoru. Byl to člověk nervosně vrtkavý, rozkolísaný, podléhající rozmarům, bytost nestálá, která byla v zajetí pochlebenských vlivů svého dvorského okolí. Bismarckovo propuštění bylo dílem tohoto okolí a hlavně Vilémovy zvůle a uražené ješitnosti. Vilém neměl autokritiky, nemiloval důslednosti, nedovedl se obklopiti nejlepšími lidmi a věřil ve své neobyčejné schopnosti, ačkoli se mu nedostávalo základních vědomostí. Takový člověk musil se státi obětí Bismarckovy velikosti i Bismarckových chyb.

Prusko-německá říše, založená na vojáctví a úřednické kastě, ztělesněných v pruské šlechtě, proniknutá pruským duchem, ovládaná pruskou agrární šlechtou, která nechtěla

nic slevit ze svých výsad, obetkaná geniálním sice, ale umělým systémem smluv, říše nevyvažující zdravou vnitřní politickou strukturou mohutného hospodářského rozkvětu posledních dvaceti let, mohla býti po odchodu Bismarckově vedena zase jen státníkem jeho velikosti, který by byl dovedl napraviti tuto nebezpečně porušenou rovnováhu říše mezi vnějškem a vnitřkem, který by se byl snažil zachovat mistrně vedenou linii zahraniční politiky a zmenšoval zároveň tlak, který politicky drtil nejširší vrstvy národa. Nástupci Bismarckovi však právě naopak tlak ponechali a dílo Bismarckových smluv ničili.

Po odchodu Bismarckově opanovali pole pruští junkeři, konservativní agrární šlechtici, podle jejichž zájmů se řídila celní a daňová politika, kteří houževnatě stáli na tom, aby nijak nebyly dotčeny jejich výsady, hlavně však se bránili, aby v Prusku nebylo zreformováno volební právo[25]) a v říši zavedena parlamentní vláda. Tón v konservativní straně udával dvorní kazatel Stöcker.

Agrární hnutí r. 1893 založilo si „Svaz zemědělců" (Bund der Landwirte), který prakticky znamenal agitační

[25]) V Prusku platil trojtřídní volební řád. Sněmovna měla dvě komory, panskou a poslaneckou a volební právo bylo nepřímé a nerovné. Základem jeho byl berní census, podle kterého byli voliči rozděleni do tří tříd tak, že na každou třídu připadla jedna třetina z celkové sumy přímých daní a jedna třetina poslanců. V první třídě byli největší poplatníci (asi 4% voličů), v druhé poplatníci prostřední (asi 14% voličů) a ve třetí poplatníci nejslabší nebo ti, kteří vůbec daní neplatili (asi 82%). Voliči volili své zástupce, volitele, a ti teprve volili poslance. Je pochopitelné, že nejbohatší vrstvy (hlavně agrární šlechta), měly poslanců nejvíce, tak na př. r. 1913 byli v pruském zemském sněmu 202 konservativci, 73 nacionálních liberálů, 40 svobodomyslných, 103 příslušníci centra, 10 sociálních demokratů a 15 Poláků, Dánů a Litevců. Stálé a stálé útoky na pruské volební právo zatěžovaly vnitřní politiku Pruska i Německa, ale odrážely se bezvýsledně od neústupnosti konservativních činitelů. Teprve za války světové (r. 1917) působila říšská vláda k tomu, aby v Prusku byl zaveden volební řád podle vzoru voleb do říšského parlamentu. Ale pruská poslanecká sněmovna se bránila do posledního okamžiku, až se přes ni převalila vlna revoluce.

An das Deutsche Volk.

Seit der Reichsgründung ist es durch 43 Jahre Mein und Meiner Vorfahren heißes Bemühen gewesen, der Welt den Frieden zu erhalten und im Frieden unsere kraftvolle Entwickelung zu fördern. Aber die Gegner neiden uns den Erfolg unserer Arbeit.

Alle offenkundige und heimliche Feindschaft von Ost und West, von jenseits der See haben wir bisher ertragen im Bewußtsein unserer Verantwortung und Kraft. Nun aber will man uns demütigen. Man verlangt, daß wir mit verschränkten Armen zusehen, wie unsere Feinde sich zu tückischem Überfall rüsten, man will nicht dulden, daß wir in entschlossener Treue zu unserem Bundesgenossen stehen, der um sein Ansehen als Großmacht kämpft und mit dessen Erniedrigung auch unsere Macht und Ehre verloren ist.

So muß denn das Schwert entscheiden. Mitten im Frieden überfällt uns der Feind. Darum auf! zu den Waffen! Jedes Schwanken, jedes Zögern wäre Verrat am Vaterlande.

Um Sein oder Nichtsein unseres Reiches handelt es sich, das unsere Väter neu sich gründeten. Um Sein oder Nichtsein deutscher Macht und deutschen Wesens.

Wir werden uns wehren bis zum letzten Hauch von Mann und Roß. Und wir werden diesen Kampf bestehen auch gegen eine Welt von Feinden. Noch nie ward Deutschland überwunden, wenn es einig war.

Vorwärts mit Gott, der mit uns sein wird, wie er mit den Vätern war.

Berlin, den 6. August 1914.

Wilhelm.

Manifest k německému národu

organisaci pro konservativní stranu. Protestantský sedlák od té doby až do světové války zůstal až na nepatrné výjimky v jejím zajetí. Vedle dvorských vlivů hlavně přičiněním konservativců byl r. 1894 propuštěn říšský kancléř generál Caprivi (1831—1899), nástupce Bismarckův a první oběť Bismarckova dědictví. Caprivi musil odejíti, poněvadž nedovedl vytvořiti parlamentní většiny. Byl sice výborný voják, vyznamenal se jako náčelník štábu 10. armádního sboru 1870 u Vionville, ale na místo říšského kancléře nestačil. Musil se spokojovati informacemi svých podřízených odborníků. V státním sekretariátu zahraničí vystřídal Bismarckova syna Marschall, bývalý státní návladní v Mannheimu, který byl jako Caprivi stejným nováčkem ve věcech politických.[26]) Na dovršenou všeho nebyla Bismarckovi vůbec dána příležitost, aby mohl tyto dva dilettanty zpraviti o zásadách své politiky a o situaci.[27])

Mnohem obratnější Caprivův nástupce, Chlodwig kníže Hohenlohe-Schillingsfürst (1819—1901), navázal styky s centrem a utvořil koalici centra se stranou konservativní. Centrum stalo se od poloviny devadesátých let zase rozhodující stranou v parlamentě a bez něho nebyla možna většina. Skutečně také centristicko-konservativní součenství vládlo v letech 1895—1906 a od r. 1909 až do války. Centrum, které v sobě soustřeďovalo katolické zemědělce, křesťanskosocialistické dělnictvo a již jen něco málo měšťanského živlu, bylo tehdy vedeno vysokým katolickým klerem a vysokou katolickou byrokracií po cestách konservativních, spřízněných s duchem konservativní strany, který v parlamentarisaci tušil pro sebe nebezpečí přesunu poli-

[26]) Bismarck o něm říkal, že je nikoli státním tajemníkem „aux Affaires étrangères“ nýbrž jen étranger aux Affaires. (Philipp: Bismarck Gespräche, 166.)

[27]) „Soudím z toho — praví Bismarck — že mu (roz. Capriviovi) bylo přísně nařízeno na nic se mne netázati, aby nebyl oslaben dojem, že císař vládne sám a že nepotřebuje kancléře.“ (Gedanken, III, 115.)

tického významu na vrstvy liberální. Byl to již katolicismus smířený.

Národně-liberální strana se od své porážky r. 1890 již nikdy nevzpamatovala a nenabyla vedoucího postavení. V kulturních otázkách se stavěla po bok levici, ve všeobecně politických, hospodářských a koloniálních a při budování armády a loďstva však hlasovala s pravicí, takže dlouho měla pověst strany pravicové a vládní. Nedostatek svého vlivu v parlamentě nahrazovala tím, že její příslušníci, zástupci velkoprůmyslu a kapitálu, působili přímo na osobu císařovu. Je známo, že Vilém II. těmto vlivům velice podléhal. Tím si také dobře vysvětlíme, proč tak brzy utekl od svých sociálně reformních plánů a záměrů, jimiž si chtěl získat dělnictvo. Měla tedy vláda zajištěnou většinu, proti níž ve své oposici byla svobodomyslná strana velmi slabá a mnohdy se dokonce dala zlákat a hlasovala s vládou.[28])

Ve skutečnosti ovšem buržoasie oposiční byla, ale vybíjela své smýšlení mimo parlament svým oposičním tiskem. Hardenova „Zukunft" (zal. 1892) žila jen z ostré kritiky politických poměrů za Viléma. Její redaktor Maxmilian Harden (vl. Isidor Witkowski) byl nadšeným obdivovatelem Bismarcka a obávaným nepřítelem dvorské kamarily.[29]) Oposičním duchem přímo hýřily některé satirické listy, z nichž vynikal známý Simplicissimus. A tento oposiční tisk nutil svobodomyslné poslance, aby se sbližovali s levými liberály a sociálními demokraty. Ovšem ani pak neměla oposice dosti síly a nestačila na vládní většinu. Bez centra nebyl vůbec nějaký vážný oposiční čin myslitelný.

[28]) Svobodomyslná strana (Freisinnige Partei) zal. 1884 nebyla uvnitř jednotného názoru a již r. 1893 se rozštěpila na dvě velmi slabé frakce: „Svobodomyslné sjednocení" a „Svobodomyslnou stranu lidovou", které se až r. 1910 spojily s „Jihoněmeckou lidovou stranou" v tak zvanou „Pokrokovou stranu" (Fortschrittliche Partei).

[29]) Za války hlásal Harden výstřední válečné cíle, ale po válce ihned přešel na levé radikální křídlo. V souboru svých válečných článků, vydaných po válce, všechna ona místa opatrně vynechal.

Tím však, že se centrum ve své většině ztotožňovalo stále více s agrárně-konservativními zájmy, ztrácelo pozvolna své přívržence mezi katolickým dělnictvem, které ve svém poměru k podnikatelům se ztotožňovalo s dělnictvem sociálně-demokratické strany, s níž se také vždy sešlo v boji proti nespravedlivému trojtřídnímu volebnímu právu v Prusku. Bylo to levé centristické křídlo, v němž vládl vždy poněkud oposiční duch.

Volby r. 1890 zničily všechnu naději, že by socialistický zákon mohl býti v jakékoli formě obnoven, a císař sám zřekl se vůbec jeho obnovy. A od té chvíle vzrůstala sociální demokracie nezadržitelně. Počet hlasů do války světové se zvětšil z půldruhého milionu na čtyři a čtvrt milionu, počet mandátů z 35 na 110. Vývoj sociální demokracie pokračoval na venek velmi klidně a nevybočoval až na malé bezvýznamné incidenty se zákonné cesty. Sociální demokracie stála sice příkře proti pruskému militarismu, hlásala reformu volebního práva do pruského sněmu a parlamentní vládu v říši, ale její vůdcové věděli dobře, že každá revoluční akce by byla bývala v zárodku potlačena pruským vojákem. Kromě toho dělnické masy, které byly sice disciplinovány, věrny a oddány straně, nebyly politicky dosti vychovány. Do strany je přivedl především hospodářský interes a snaha po zlepšení hmotných poměrů, ale revoluční teorie jim byly poněkud vzdáleny.

Uvnitř strany pak — v hlavách intelektuálních vůdců — jednoty nebylo. Stranu vedl po smrti Engelsově (1895) Bebel, který byl dědicem Marxových a Engelsových zásad, požíval jako vůdce strany neomezené úcty, ale byl více pasivním soudcem ve vnitřních sporech než aktivním ukazatelem nových cest sociálně-demokratické politiky. Stál se svými přívrženci jaksi v centru strany, na jejímž levém křídle Mehring s Luxemburgovou zastávali politiku radikální, věštíce brzký příchod sociální revoluce, zamítali jakoukoli politickou parlamentní akci a hlásali činnost destruktivní a

jako hlavní prostředek generální stávku; na pravém křídle revisionista Bernstein nevěřil v brzké zhroucení kapitalistického řádu, zamítal ortodoxní Marxovo učení o materialistickém základu dějin a snažil se o demokratické sociální reformy, jichž chtěl dosíci pomocí levých oposičních měšťáckých stran.

Bernsteinův revisionismus získával přívržence více v jihoněmeckých státech, kde nebylo tak příkrého rozdílu mezi sociálně-demokratickým proletářem a konservativním sedlákem nebo městským liberálem jako v Prusku.[30]) Historie ukázala, že Bernsteinova cesta byla schůdnější v Německu, kdežto krajní radikalismus se plnou měrou uplatnil v Rusku.

Přes vnitřní názorovou diferenciaci zachovávala sociální demokracie na venek politickou jednotu a její hrozivý vzrůst by byl měl nutit státníky k vážnému přemýšlení o úpravě vnitropolitických otázek, dokud se dají síly řídit. K těmto problémům však byli všichni státníci, jak Caprivi a Hohenlohe, tak jejich nástupce Bülow, úplně vlažní. Neměli vůbec nijakého programu pro jejich řešení.

Bülow, který převzal svůj úřad r. 1900, pokusil se sice ještě jednou užíti Bismarckovy metody, ale s úspěchem nevalným. Bylo to v šestém roce jeho vlády (1906) při projednávání finančního nákladu na vojsko pro jihozápadní Afriku. Centrum se sociálními demokraty zamítlo předlohu a Bülow rozpustil parlament. V nových volbách r. 1907 utvořen byl t. zv. Bülowův blok z konservativců, národních liberálů a dokonce ještě svobodomyslných, a sociální demokracie ztratila ve volbách 40 mandátů. Mezi liberály bylo znovu vytvořeno ovzduší nadějí a důvěry v reformní snahy a

[30]) Tak na př. v Badensku se sociální demokraté spojovali s liberály při schvalování rozpočtu proti centru, jinak nebylo možno dosáhnouti jakýchkoli sociálních a kulturních reforem. Blok nacionálních liberálů, svobodomyslných a sociálních demokratů v Badensku se stal vzorem a základem pro oposici v říšském parlamentu — ovšem pozdější. (Bergsträsser: Geschichte der politischen Parteien in Deutschland, Berlin 1921, 100 ad.)

v uskutečnění politických požadavků. Šťastnou náhodou skoro zároveň (1908) uveřejněným interviewem v „Daily Telegraphu" popudil Vilém proti sobě všechny politické strany bez výjimky. Interview pocházel od anglického plukovníka Edwarda Stuarta Wortleye, jehož byl Vilém hostem r. 1907 při své návštěvě v Anglii a s nímž rozmlouval důvěrně o poměru obou států. Dokazoval mu své přátelské smýšlení k Anglii tím, že prý za burské války zabránil rusko-francouzské intervenci a že anglické královně, své babičce, zaslal pokyny, jak válku s Bury nejlépe skoncovati. Těchto rad prý se později lord Roberts a Kitchener skutečně přidrželi. Anglický plukovník žádal Viléma loyálně o dovolení, aby směl rozhovor uveřejnit, a Vilém poslal rukopis zahraničnímu úřadu. Bülow pravděpodobně rukopisu nečtl, a podřízené orgány nechtěly nebo neměly odvahy činiti námitky, a tak byl rukopis uveřejněn (1908).[31])

Po uveřejnění interviewu bylo celé Německo zachváceno rozhořčením proti osobním zásahům Vilémovým a Bülow podal žádost za propuštěnou. Císař ji však nepřijal a, aby veřejné mínění usmířil, uveřejnil v „Reichsanzeigeru" slib, že bez kancléře neučiní již nic politicky významného.[32]) Ve velké parlamentní debatě hájil Bülow Viléma tak, že jeho obhajoba byla spíše obžalobou, a Vilém od té doby na Bülowa zanevřel na smrt. Abstrahujeme-li od neodpovědného počínání Vilémova, s jakým kompromitoval německou politiku před celým světem i od lehkomyslnosti Bülowovy, s jakou to připustil, musíme přiznati, že se aférou vytvořila neobyčejně příznivá situace pro nápravu vnitropolitických poměrů. Vilém byl tak v úzkých, že by byl musil povolit ať již nátlaku parlamentu nebo revoluci. Ale v říšském jako pruském sněmu byli to konservativci, kteří nedorostli na výši situace a zamítali jak reformu volebního práva v Prusku, tak

[31]) Akta k aféře: Die Große Politik, XXIV., 167 ad. — Vilémovy „Aphorismen über den Krieg in Transvaal" ibid. XV, 554 ad.

[32]) Original návrhu ibidem str. 191.

parlamentní vládu v říši. A pro revoluci Německo teprve dozrávalo.

Blok konservativců s liberály netrval dlouho, poněvadž konservativci se v něm necítili dobře a toužili zase zpět do náruče centra. Snaha liberálů po změně volebního práva v Prusku dotýkala se jejich privilegovaného postavení a proto hledali příležitost, jak by se ze svazku vyvlékli. Centrum čekalo zase na okamžik, kdy se bude moci vrátit do vládní koalice a s uspokojením přijímalo nesoulad, jak se vyvíjel mezi Bülowem na jedné a císařem s konservativci na druhé straně. Předloha o dědické dani, proti které se konservativci r. 1909 s centrem postavili, byla vhodnou záminkou. Blok byl rozbit a Bülow byl propuštěn: především pro aféru „Daily Telegraphu", ačkoli Vilém tvrdil, že „hlavně pro ztrátu parlamentní většiny."[33]) Vilém se domníval, že hlasování v parlamentu jest odsouzením Bülowovy politiky a projevem nové důvěry císaři. Byl to omyl, jak dosvědčily události. Liberálové viděli se oklamáni a odklonili se zcela do leva, leví liberálové spojili se v jednu pokrokovou stranu, založen svaz průmyslový (Hansabund) a svaz malých zemědělců, a to všechno proti vládní koalici, hlavně proti konservativcům. Vůbec nelze soudit, že by Vilém propuštěním Bülowa byl činil nějaké koncese parlamentu. Byla to jen jeho maska, za níž skrýval osobní účet. Vilém parlamentu nikdy nerespektoval. Byla to vůbec politická hra plná omylů. Vilém se domníval, že hlasováním parlamentu jest rehabilitován, centrum a konservativci se domnívali, že oni Bülowa porazili, a konečně levice se domnívala, že v Bülowovi byl obětován pokrokový a samostatný státnický duch. Tento poslední omyl byl vlastně prospěšný, poněvadž vedl k užšímu semknutí oposice r. 1912. Toho roku konaly se poslední volby do říšského parlamentu před válkou světovou, k nimž se spojili sociální demokraté s pokrokovci a národními liberály. Bylo to po prvé, co se národní liberálové

[33]) Die Große Politik, XXIV, str. 208, pozn. 5.

postavili úplně na stranu levice,[34]) ale k utvoření levé koalice přece jen nedošlo, poněvadž liberálové se nemohli dohodnout se sociálními demokraty v otázkách týkajících se armády, loďstva a kolonií. Ve volbách soustředili na sebe sociální demokraté $4^1/_4$ milionu hlasů a vyšli jako nejsilnější strana se 110 poslanci. Všechny ostatní strany ztratily, konservativci a centrum více, liberální strany méně, ale významným byl fakt, že centrum přestalo být rozhodující stranou, poněvadž k utvoření pravicové většiny bylo ještě zapotřebí liberálů. Smýšlení národní buržoasie se však hluboce změnilo a projevil se v něm duch zcela revoluční hned při volbách parlamentního předsedy a jeho prvního náměstka. Za předsedu byl zvolen proti sociálnímu demokratu Bebelovi jen nepatrnou většinou vůdce centra Spahn a za prvního náměstka sociální demokrat Scheidemann.[35])

Nová konstelace stran poté nevznikla jen z odporu širokých vrstev proti hospodářské jednostranné politice konservativců, a z vnitřní nelibosti protestantů proti vládě konfesionální katolické strany centra,[36]) nýbrž z odporu proti celému vládnímu systému Bülowova nástupce Bethmanna Hollwega. Ještě nápadněji se tato nálada projevila v příhodě savernské,[37]) která všeobecně rozjitřila veřejné mínění německé proti vojácké zvůli. Parlament podrobil jednání a chování německého důstojnického sboru kritice tak zdrcující, jaká předtím nikdy nebyla ve sněmovně slyšena. Ministr války Falkenhayn hájil vojáky velmi ostře, ale říšský kancléř Bethmann Hollweg, kožený byrokrat, slaboch, oddaný nástroj

[34]) „Block von Bassermann bis Bebel" se to nazývalo podle vůdců obou stran.

[35]) Musil se však po krátké době vzdáti svého místa, poněvadž se zdráhal jíti ke dvoru.

[36]) Viz Bergsträsser, c. d. 106.

[37]) Saverne (Zabern), malé městečko v Alsasku, kde došlo r. 1913 k demonstracím proti mladým důstojníkům. Velitel posádky dopustil se přehmatu a dal asi 10 demonstrujících civilistů zatknouti a uvězniti v kasárnách.

Vilémův, počínal si tak nejistě, že celý parlament mimo konservativní stranu se postavil proti němu, případ savernský příkře odsoudil a chování vlády zamítl. Konservativci byli zcela osamoceni, a oposiční duch strhl s sebou i centrum. Centrum snažilo se ovšem již dříve se přeorientovat, především smýti se sebe neb alespoň zmírniti konfesionální charakter. Vysoký klerus se této snaze bránil houževnatě, ale marně. Nicméně církevního katolického ducha úplně pohltila teprve revoluce.

Takový byl poměr politických stran k vládě krátce předtím, než vypukla světová válka. Byla to horká půda, která se bortila pod vnitřním tlakem nespokojenosti. Vilém ani Bethmann Hollweg neviděli však nic z toho, co se kolem nich dělo, necítili oné dusné atmosféry, která již tehdy připravovala pozdější bouři. Parlament z r. 1912 zasedal před válkou jen jednou a dnes je těžko říci, jak rychle by se byly poměry za míru vyvíjely. Válka sice na počátku vývoj na okamžik zastavila, ale později jej jen urychlila.

Choulostivá situace vnitropolitická, v jaké zastihla Německo válka světová, měla přiměřený protějšek v neméně choulostivé situaci zahraniční. Řekli jsme již, že Vilém i Bismarckovi nástupci si počínali ve vedení zahraniční politiky právě proti Bismarckovým intencím. Vilém Bismarcka i po jeho odchodu nenáviděl a patrně se tím ani netajil, poněvadž se i statečný Bismarck jeho nevybíravých způsobů strachoval.[38]) Tím spíše uvěříme, že byli devotním respektem naplněni ti, kdo se kolem Viléma pohybovali. A přece domněnka Vilémova, že vede zahraniční politiku říše, byla jen sebeklamem. Vilém nebýval o všech záležitostech ani dobře

[38]) Vilémova nenávist vzbuzovala v Bismarckovi obavy, že se bude chtít Vilém zmocnit násilím jeho korespondence. Bismarck dostal totiž zprávu, že mají u dvora strach z jejího uveřejnění. Byl odhodlán bránit svůj majetek zbraní. Když r. 1892 vyšel pamflet „Die Wahrheit über Bismarck", tušil za ním Bismarck Viléma a přemýšlel vážně o tom vzdáti se důstojnické hodnosti, zbaviti se pruského občanství a přijmouti saské nebo bavorské. (Philipp: Bismarck Gespräche, 131, 160, 165.)

informován, poněvadž mu kancléř a zahraniční sekretář předkládali jen to, co chtěli, a vlivem třetích osob ho přemlouvali často k věcem, s nimiž nesouhlasil. Bylo nutno takto s ním jednat, poněvadž Vilém neměl promyšlené cesty a poněvadž jeho prudce se střídající nálady způsobovaly strach a zmatek. Jeho vnitřní nejistota byla příčinou, že často kolísal mezi protichůdnými názory. Ještě před samým odchodem Bismarckovým byl ochoten prodloužiti zajišťovací smlouvu s Ruskem na šest let,[39]) obratem však podlehl cizím vlivům, za nimiž se skrýval pověstný tajný rada zahraničního úřadu Holstein,[40]) a smlouvy již nepodepsal. Byl to první nešťastný průlom do Bismarckovy rovnováhy zahraničních svazků, který vedl r. 1894 k spojenectví Ruska s Francií. Caprivi totiž jednak tvrdil, že by tajná smlouva s Ruskem mohla rozbíti trojspolek, a jednak považoval za nepravděpodobné, že by se kdy Rusko mohlo dohodnout s Anglií o východních otázkách[41]). To ovšem předpokládalo přimknouti Německo co nejpevněji k anglické politice, a Vilém se o to pečlivě namáhal. Byla to konečně i linie Bismarckovy politiky, který chtěl Anglii získati již v sedmdesátých letech. Bismarckova snaha se však tenkrát nesetkávala s úspěchem, poně-

[39]) Die Große Politik VII, 3.

[40]) Bed. Aug. Holstein (1837—1909) působil v zahraničním ministerstvu od r. 1876. Byl to podivín, který se vyhýbal společnosti, veřejnosti i odpovědnosti, měl však vždy velký a osudný vliv na zahraniční politiku. Byl hlavní příčinou, že nebyla obnovena zajišťovací smlouva s Ruskem 1890 a že byla zamítnuta spojenecká smlouva s Anglií 1898—1901. Byl původcem t. zv. „teorie o rukojmí" (Geiseltheorie), podle níž v případě války mezi Anglií a Německem se měla Francie státi rukojmím t. j. měla býti obsazena tak dlouho, dokud by Anglie nebyla donucena k míru. Teorie byla veřejně hlásána v Kreuzzeitungu hlavně v době marocké krise 1905-06 a způsobila značné zhoršení německo-francouzského poměru. Nato byl Holstein propuštěn (1906), ale až do své smrti prokazoval Bülowovi služby nevěda, že musil odejíti právě Bülowovým přičiněním. Pro své zkušenosti byl člověkem respektovaným, pro svou mstivost a pro své intrikánství obávaným. Talentu státnického však neměl.

[41]) Die Große Politik VII, 29 ad.

vadž klausule o nedotknutelnosti Alsaska-Lotrinska byla pro anglické státníky přílišným požadavkem. Ještě na konci Bismarckovy vlády vyjednával v té věci Herbert Bismarck s anglickým státníkem Salisburym. Zachovával-li však Bismarck v otázce spojenectví s Anglií vždy určitou a moudrou zdrželivost — byltˇ totiž přesvědčen, že vzrůstající mocí Ruska mu spojenectví s Anglií samo spadne do klína — pohybovala se v té věci pobismarckovská politika ve spleti politických otázek evropského západu a východu, Středozemního moře a koloniální Afriky jako v ohromném bludišti, z něhož nemohla najíti východu. Vilém neměl především v politice zahraniční plánu, jeho veřejné vystupování a jeho vrtochy vzbuzovaly v cizině nedůvěru, doma vládla agrární šlechta, saturovaná a nemající zájmu o zahraniční otázky, buržoasie, hospodářsky v cizině angažovaná, mohla své plány uskutečňovati jen oklikami, postranními vlivy obchodních firem na císaře, který svými zásahy jen zmatek zvětšoval. A přece až do rusko-japonské války byl dvojspolek francouzsko-ruský, který formálně trval od 4. ledna 1894, namířen stejně proti Německu jako proti Anglii, a nic nebylo přirozenějšího nad spolek těchto dvou států.

Po odchodu Capriviově stály k sobě Německo a Anglie cize pro neshody v koloniální Africe. Skoro současná změna na křesle říšského kancléře a na ruském trůně způsobila pak opět určité sblížení Německa s Ruskem. Tenkráte se také objevila první trhlina v trojspolku. Italie totiž byla nespokojena s nesouladem mezi Anglií a Německem, poněvadž od samého začátku stavěla své členství v trojspolku na předpokladu jeho dobrého poměru k Anglii. Za Hohenloha se tento chladný vztah stupňoval se vzrůstajícím sbližováním trojspolku s dvojspolkem, z něhož dokonce vznikla utopická myšlenka kontinentálního bloku proti Anglii. Při tom však Německo stále v Londýně sondovalo, zda a za jakých podmínek by byl spolek s Anglií možný. Pro německou politiku skoro příznačně osudný je fakt, který přišel po

tolika snahách. Když totiž v letech 1898—1901 Anglie konečně sama činila Německu nabídky spojenectví, odmítal je Hohenlohův nástupce Bülow, domnívaje se mylně, že kráčí ve šlépějích Bismarckovy politiky volné ruky. Ve skutečnosti se ovšem dopustil nemenší chyby než Caprivi, který zamítl prodloužení zajišťovací smlouvy s Ruskem. Jako tenkrát vedl německý chybný krok k spojenectví francouzsko-ruskému, jemuž se Bismarck dovedl dvacet let s úspěchem bránit, tak tentokrát důsledkem chyby bylo sblížení Anglie s Francií r. 1904. Bülow ještě za svého kancléřství mohl pochopit, do jak nebezpečné situace svůj stát přivedl.

Bülow vyčkával, až bude vybudováno německé válečné loďstvo, o něž by se mohla opřít hospodářská světová politika německá, která se vyvinula příliš rychle.[42]) „Je možné," praví Brandenburg, „ba dokonce pravděpodobné, že Bülow i císař sám v hloubi své duše s počátku si přáli spojiti se s Anglií, s dvojspolkem jen koketovali, aby od Anglie dosáhli lepších podmínek."[43]) Tento soud je asi správný; ale jakmile Německo zamítlo spolek a vstoupilo s Anglií v hospodářský i námořní zápas, bylo by mělo opustit cestu koketerie a nastoupit cestu jediné možné politiky: dorozumět se s Francií a s Ruskem neb alespoň neklásti překážek jejich reálným politickým zájmům, kde zájmy Německa byly úplně nedotčeny. Tak na příklad přes tradiční přátelství s Ruskem a solidaritu monarchických zájmů podobalo se zasahování Německa do Ruské politiky soustavnému dráždění. Již r. 1898 obsazení Kiaočeu, v němž Rusové zakládali přístav pro svou východoasijskou eskádru, byl takovým politicky vyzývavým činem, marocká otázka, která byla nej-

[42]) „Ještě každý národ se zdravým pudem a života schopným státním řádem tlačil se k moři, jestliže mu je příroda odepřela." . . . „Vlastnictví pobřeží mořského není nic jiného než možnost k zámořskému rozpětí síly a konečně k rozšíření politiky kontinentální ve světovou." (Bülow: Deutsche Politik, str. 26.)

[43]) Brandenburg: Von Bismarck zum Weltkriege, str. 182.

větším koloniálním podnikem Francie, setkala se s nejprud- ším německým odporem, německé zasahování do hospodář- ských zájmů ruských v Persii, bagdadská dráha a německá vojenská mise v Turecku, podpora rakouských expansiv- ních snah na Balkáně, to byly věci, které nemohly v Rusku vzbuzovat sympatie k Německu. Když pak bylo Rusko ve válce s Japonskem poraženo, změnila se situace pro Anglii tak příznivě, že se mohla s Ruskem o východních otázkách dohodnouti. A tak vznikla r. 1907 Dohoda.

Dokud vedle Německa stály dva silné zájmové celky, na jedné straně Anglie a na druhé dvojspolek francouzsko-ruský, které mezi sebou měly mnoho sporných předmětů, dotud bylo postavení Německa snesitelné. Stálo v čele troj- spolku, představovalo rovnocenný třetí celek a mohlo často vystupovati jako rozhodující činitel. Tento pocit však posi- loval německé sebevědomí tak, že často v tónu řeči i ve způ- sobu chování překročilo hranice opatrnosti a taktu.[44]) Jak- mile však byla utvořena Dohoda, byl učiněn rázem konec této politice volné ruky, která za každý zákrok vymáhala pro sebe kompensace, mnohdy ceny velmi pochybné. Byla to politika, kterou houževnatě hájil tajný rada Holstein, přijí- mal Bülow a nařizoval Vilém. Tak, jak byla prováděna, soustavným a nešetrným drážděním, musila vésti k vzniku Dohody. Po té stránce mělo o Dohodu velkou zásluhu právě ono Německo, které ji považovalo za věc úplně nemožnou.

Co zbývalo Německu v této situaci? Přimknouti se co nejúžeji k Rakousko-Uhersku. Byla to poslední německá záštita, poněvadž Italie již dávno — od okamžiku prvních neshod Německa s Anglií — přestala býti považována za spolehlivého spojence. Ale poměr mezi Německem a Anglií byl by se dal velmi zlepšit i pak, kdyby Německo bylo při- stoupilo k anglickému návrhu a omezilo vzájemným doroz- uměním zbrojení na moři. K rozvoji německého válečného loďstva dal základ kontradmirál Tirpitz, který se r. 1897

[44]) Brandenburg, c. d. 457.

stal státním sekretářem říšského námořního úřadu. Vypracoval zákony a dal výstavbě loďstva jednotnost a program. Probouzel v širokých vrstvách porozumění pro význam námořní moci, připravoval půdu pro schvalování ohromných položek státního rozpočtu na námořní zbrojení a dal podnět k založení proslulého Flottenvereinu. Vyčítalo se mu, že příliš zdůrazňuje stavbu širomořského loďstva na újmu jiných druhů lodí; admirál Galster na příklad hájil názor, že by bylo lépe stavět torpedovky a ponorky, než drahé bitevní lodi. Tirpitz se hájil svou teorií risika, podle které musí být německé loďstvo tak silné, aby se útok na ně jevil kterémukoli útočníku jako velké risiko. Válka světová nedala Tirpitzovi za pravdu, poněvadž risiku se odpůrci vyhnuli a Německo prostě zablokovali. Rozhodně by v tom případě ponorky byly vykonaly lepší službu. Před blokádou ovšem nemohlo Německo zachránit nic, a proto vlastně bylo nejlepší politikou dorozuměti se s Anglií, zvláště když Anglie tempo, které si sama udala: „Two Keels to one — Standard" — t. j. za každou německou bitevní loď dvě anglické, považovala za neudržitelné.

Německo návrh zamítlo, poněvadž prý anglické politice nedůvěřovalo a poněvadž prý nechtělo oslabiti svůj obranný prostředek.[45]) Jak si Bülow představoval obranu, pro niž uskutečňoval svůj lodní program, vysvítá nejlépe z jeho vlastních slov: „Vojensky dokonalí, hospodářsky obratní a kulturně převládající národové dosáhnou vůbec dále ramenem své státní moci než silou své národní kultury a budou se snažit, aby národní podmanění šlo až za mocensko-politickým."[46]) Tedy dobývat a podmaňovat bylo cílem Bülowovy politiky.

[45]) Brandenburg c. d. 458 — Ale hlavně proto, že císař se nechtěl dát připravit o „svoje" loďstvo.

[46]) Bülow, deutsche Politik, 255. A na str. 137 praví: „K výši, s níž německý národ mohl upříti svůj zrak do širého světa, bylo Německo doneseno na bedrech své armády... Jest to branná moc, kterou stvořilo staré Prusko a odkázalo nové německé říši... Stará pravda, že státy se udržují silou, která je učinila velkými..."

Tím ovšem není řečeno, že by se byl Bülow o vnitřní politiku nestaral. Vedl ji naopak velmi skvěle, hlavně na poli hospodářském. Bilance světového obchodu německého vyrostla z 90 miliard marek r. 1900 na 165 miliard r. 1912. V zahraničním obchodu stálo Německo na druhém místě za Velkou Britanií a před Spojenými státy a Francií. V posledním roce před válkou bylo na př. dovezeno do Německa za 580 milionů marek bavlny, za 498 milionů vlny, za 313 mil. mědi, za 174 mil. kaučuku. Toto obrovské množství dovezených surovin bylo daleko převýšeno vývozem polotovarů a hotových výrobků. Strojů na př. bylo r. 1913 exportováno z Německa za 630 milionů marek, jen o nepatrný zlomek méně než z Anglie, která ve vývozu strojů stála na prvním místě. Německý průmysl v posledních desítiletích před válkou neobyčejně vzrostl. Německá říše byla státem s poměrně malým územím a poměrně velkou populací. R. 1910 připadalo na jeden km^2 asi 124 obyvatel. Tyto poměry diktovaly cestu hospodářské politice Německa. Nutnost vyživiti velký počet obyvatelstva na malém prostoru vedla k požadavku nejen stupňovati zemědělskou produkci, ale také průmyslovou nadvýrobou opatřiti si z ciziny chybějící zemědělské výrobky. Přechod ze státu převážně agrárního k státu převážně průmyslovému se uskutečňoval v Německu dávno před válkou. Z celkového počtu obyvatelstva náleželo r. 1882 k stavu zemědělskému 43%, k průmyslovému 36%, k obchodnímu 10%. Za čtvrt století se tento poměr úplně obrátil. R. 1907 bylo v Německu zemědělců jen 29%, stav průmyslový vzrostl na 43%, obchodní na 13%. Německý průmysl před válkou byl obrovským reservoárem, který mohl bez obtíží pohlcovati téměř úplně roční přírůst obyvatelstva (asi 800.000 duší). Za 25 let (1882—1907) vzrostlo Německo o 16 milionů obyvatel, z toho našlo 10 milionů práci v průmyslu a 4 miliony v obchodu. Jen tímto silným rozpětím průmyslu a hlavně exportu bylo možno přirozený přírůst obyvatelstva umístiti

v domácích podnicích a zmenšiti emigraci na minimum. Nejvíce lidí pohltilo hornictví, strojnictví, chemický a textilní průmysl. V těchto odvětvích bylo zaměstnáno více než 7 desetin všeho průmyslového dělnictva. Původně byly podniky většinou v rukou jednotlivců, pomalu však ustupovaly kolektivnímu podnikání, hlavně akciovým společnostem. Těch bylo r. 1909 v Německu 5222 se základním kapitálem asi 15 miliard marek. Německý koloniální obchod nedal se sice srovnat s anglickým, poněvadž byl příliš mladého data, ale činil pokroky přímo neuvěřitelné. Za čtyři roky (1908 až 1912) se dovoz z německých kolonií téměř ztrojnásobil.

Jednostranný průmyslový vývoj, odkázaný na vývoz, skrýval v sobě nebezpečí, které se především ukázalo ve válce, kdy Německo bylo blokádou téměř odříznuto od ostatního světa a nemohlo dovážeti ani suroviny ani životní potřeby, ale naproti tomu tento vyvinutý průmysl a jeho praktická zařízení způsobila, že se Německo za války světové přizpůsobilo v době velmi krátké válečným potřebám. Německo ovšem nepočítalo ani s první ani s druhou eventualitou, poněvadž při svém sebevědomí a při důvěře ve svou válečnou sílu spoléhalo, že k válce proti Německu nebude odvahy, a bude-li, že válka bude zcela krátká.

Brandenburg ve svém díle vysvětluje: „Snažili jsme se rostoucí pocit nebezpečí své situace přehlušiti velkými slovy a poukazem na své silné zbrojení a tím jsme opět probouzeli podezření a nedůvěru.“[47]) Avšak tato „velká“ slova v předválečném Německu se opírala o závěry smělých teorií vědeckých pracovníků ve všech oborech. Všechny vědy — od filosofie a historie až po vědu vojenskou — měly v Německu své interprety, kteří svou disciplinu dávali do služeb německých snů a vychovávali národ pro válku, pro převahu síly a vůle. Tato nálada ovšem nevyrostla přes noc, ale byla tu již dříve a vyvrcholila teprve v posledních desítiletích před válkou. Leibnizovo vědomí síly, které je největším štěstím,

[47]) C. d. str. 458.

Kantova „válka“,[48]) kterou dala lidstvu svrchovaná moudrost, aby je úmyslně zkoušela, Fichtův německý vyvolený národ, v němž dříme zárodek lidského zdokonalení, v němž je uložen pokrok vývoje, národ prvotní (Urvolk), z kterého jediné může vyjíti duševní obrození lidstva — nejsou-liž to myšlenky, z nichž musilo vyrůsti německé sebevědomí? Fichte hlásal, že svoboda národa tkví v tom, aby se rozvíjel v říši. Je-li svoboda napadena, je-li vývoj násilně přerušen, vznikne válka, válka na život a na smrt, jež nezná smilování a nešetří ničeho.[49]) Hegelovi byla válka činností, jež podporuje mravní zdraví národů, pokažené dlouhým mírem. Politika vede národy ke dvěma násilným řešením: k revoluci nebo k válce. Revoluci Hegel odsuzuje, poněvadž je to zločin proti majestátu státu, válku však velebí s nadšením jako svátost a dobrodiní. Stát je Hegelovi uskutečnění mravní ideje, mravní vůle, nad státem není vyšší autority, vyššího zákona než zákon sebezachování. Nedorozumění mezi státy může býti upraveno jen válkou. Válka není absolutním zlem, jest to úkaz historický. Hleděti na stát jen jako na záruku bezpečnosti občanů jest pojetí velmi úzké. První povinností občana jest obětovati se pro nezávislost státní. Velikost války záleží v tom, že individuum mizí před velikou myšlenkou státní. Jak zvrácená by to byla morálka, kdyby zmizelo hrdinství? V historii viděl Hegel stupňovitý vývoj lidstva k vyšší dokonalosti z nutnosti věčného zákona. Státy

[48]) „I válka, je-li řádně a s úctou k občanskému právu vedena, jest jaksi vznešená a činí ducha národa, jenž ji takto vede, tím vznešenějším, čím většímu byl národ vydán nebezpečí . . .; naproti tomu dlouhý mír plodí pouhého obchodního ducha, s ním nízké sobectví, zbabělost, zhýčkanost a pokles národního vědomí.“ „Válka jest hluboce skrytou úmyslnou zkouškou svrchované moudrosti, zároveň však vzpruhou, aby se všechny talenty sloužící kultuře mohly rozvinouti až k nejvyššímu stupni.“ (Kant: Kritik der Urteilskraft, Reclam, str. 118, 325, 236.)

[49]) Fichte: Die Grundzüge des gegenwärtigen Zeitalters, Berlín 1806, str. 363, 467, 489, 498. — Reden an die deutsche Nation, Berlin 1808, str. 181, 203, 244, 490.

vznikají, rostou, upadají a jsou pohlcovány jinými, mladšími a statnějšími. Úkolem německého ducha jest uskutečniti absolutní pravdu, Němci jediní jsou předurčeni, aby uskutečnili křesťanství. Bůh jest s Němci, poněvadž je v nich, jejich vítězství jest jeho vítězství.[50]) Nietzsche, který od Schopenhauera přijal princip vůle jako nejvyšší postulát své filosofie, hlásal nadčlověka, překonávajícího dnešního člověka mohutnou silou a vůlí. Mravním důsledkem této vůle a síly není mu však soucit a útrpnost — ty jsou jen morálkou slabých a otroků — ale tvrdost. Jen tvrdostí, bojem a válkou, které jsou podstatou světa, dospěje lidstvo k vyšším formám. Proto nikoli dobrá věc posvěcuje válku, ale dobrá válka posvěcuje každou věc. Proto neradí k práci, ale k boji, neradí k míru, ale k vítězství. „Mír milujte jako prostředek k válkám novým, a to krátký mír víc než dlouhý."[51])

Filosofický aristokrat Nietzsche nedával prý své hodnoty davům, ale velikým individualitám. V dějinách však — jak praví Denis — není myšlenka, jež vytryskla z nitra filosofova, tak důležitá, jako smysl, který v ní vidí národ. Nietzsche byl posledním stadiem vývoje, započatého Leibnizem. Síla a vůle mu byly základními mohutnostmi. A tak také chápali jeho myšlenky představitelé německé vědy. Historik Treitschke, který přednášel dějiny na berlínské universitě, obdivovatel Vilémův a apoštol německé imperialistické politiky, měl od let sedmdesátých do devadesátých veliký vliv na mladou německou generaci a strhoval svou výmluvností. Hlásal absolutní suverenitu státu, jejímž podstatným znakem jest právo na válku. Bez války nelze si státu mysliti. Není-li stát s to tasiti meč, kdykoli se mu zlíbí, nezasluhuje jména státu. Válka jest mravná a svatá, poněvadž je zdro-

[50]) Hegel, Grundlinien der Philosophie des Rechts, Berlin 1821, str. 410—427. — Vorlesungen uber die Philosophie der Geschichte, Leipzig, Reclam, 95 ad. 435 ad.

[51]) Brahn: Fr. Nietzsches Meinungen uber Staaten und Kriege. Leipzig 1915.

jem nejvyšších mravních ctností. Stát je moc, která se dokazuje fysickou silou národa, t. j. armádou. Armáda jest vtělený stát. Jedinou morálkou jest býti silný, a všechny prostředky, které vedou k tomuto cíli, jsou ospravedlněny. Politika státu musí býti tvrdá. Světová hegemonie jest pro stát ideální hranicí, k níž musí kráčeti.[52]) Profesor lipské university, historik Lamprecht dospěl k myšlence světové hegemonie ve své teorii filosoficko-historické, podle níž všichni národové prošli ve vývoji týmiž kulturními obdobími. Dvacáté století jest poslední periodou, kdy národní kolektivum není již omezeno územím, jež zaujímá. Jeho snahou jest rozprostříti se po zeměkouli. Moderní stát jako polyp objímá a vyssává svými chapadly celý svět. Jest organisací hospodářské expanse, obsluhovanou vojskem a loďstvem, které jsou skladišti průmyslové síly. Ale tento průmyslový nástroj, vojenský a námořní, dovede vybudovati jen odvážná energie, myšlenkové bohatství a inteligence, vybavená všemi zdroji moderní vědy. Lamprecht se domnívá, že románští národové již nemají této síly, ba ani teritoriální základny, aby se stali světovou velmocí. Poněvadž národové slovanští jsou ještě kulturně nevyspělí, bude svět náležet jen třem velmocem: Anglii, Americe a Německu.[53]) Důstojným protějškem Lamprechtovým a druhem na lipské universitě byl proslulý geograf Ratzel, který při studiu expanse lidstva na zeměkouli dospěl k „zákonu vzrůstajících prostorů", podle něhož není možné, aby národ schopný života se vyvinul na úzkém prostoru. Zdravý národ má snahu rozrůstati se na větší plochu. Rozsáhlost území jest hodnotou povzbuzující národní energii k stálému zvětšování, hodnota států se neměří duchem nezávislosti, patriotismem obyvatel, ani rozsahem služeb, které vykonaly v minulosti pro civilisaci, ale podle jejich aktuální síly, symbolisované prostorem, který

[52]) Treitschke, Politik, Leipzig 1897.
[53]) Lamprecht, Zur jüngsten deutschen Vergangenheit, 1906, 2. B., str. 592—670.

zaujímají. Duch dobyvačný jest příznakem každé společnosti, kde stát má absolutní moc, a země náleží těm, kdo jí dobyli mečem. Nezávislost malého státu není nic úctyhodného, poněvadž vyčerpává energii, kterou by jeho obyvatelé mohli uplatniti za podmínek příznivějších; neutralita jest příznakem méněcennosti a úpadku. Skutečně blahodárná politika anektuje malé státy podle zákonů geografických a otvírá tak občanům velké prostory. Válka jest násilný pohyb mas jedné země do druhé; dvojí území se tak mění v jediné a stává se jevištěm válečným. Ratzel nepovažuje válku za projev nižšího stupně kultury, nebo dokonce za primitivní počátek tvoření států, poněvadž s hlediska zeměpisného roztroušenost původních malých národů nezpůsobovala vůbec třenic.[54]) Teoretický obhájce germánské rasy a kultury, odborný historik asijských národů, žák předešlých dvou, Albrecht Wirth, snažil se vědecky zdůvodnit německou expansi a německý kolonialismus. Podle Wirtha jsou Germáni předurčeni opanovati svět, a životní otázkou Němců jest válečné loďstvo, aby mohli získat nové zámořské krajiny. Žádnému národu nestala se stará sídla tak mučivě úzkými jako Němcům. „Nezískáme-li brzy čerstvé půdy — praví Wirth — kráčíme neklamně vstříc hrozné katastrofě." Německo upadne do rukou industrialismu, který po krátkém rozkvětu sílu národa vyssaje a trvale podlomí. Novou půdu však nelze získat bez války, světovou moc bez krvavého boje.[55]) Do ovzduší této ideologie náleží také anthropolog, lékař a filosof Ludwig Woltmann, který považuje rasu germánskou za výkvět lidstva a celou evropskou civilisaci za její dílo,[56]) právník a sociolog Klaus Wagner, jehož kniha

[54]) Ratzel, Raum u. Zeit in Geographie u. Geologie, Leipzig 1907, str. 26. — Politische Geographie, München 1903, str. 93 ad.

[55]) Wirth, Volksthum u. Weltmacht in der Weltgeschichte, München 1902, str. 224 ad. — Der Gang der Weltgeschichte, Gotha 1912, str. 9, 318.

[56]) Woltmann: Politische Anthropologie, Leipzig 1903.

o válce vyšla v lidovém vydání, aby se dostala do nejširších vrstev a mohla hlásat, že kulturní moc neprýští z všelidských snů ani z tužeb po věčném míru, ale z vítězství ve válce,[57]) generál Friedrich Bernhardi, který hutně a celistvě vyložil ve svých spisech předválečnou filosofii síly a moci německé,[58]) a mnoho jiných jednotlivců učeného a vědeckého Německa.

Toto mysterium rasové povýšenosti, dogma o kulturní převaze německého národa a jeho předurčení k vyšším úkolům, tento kult síly, moci a vůle, tato věčná snaha se rozpínati, všechno to, co před válkou hlásali němečtí učenci, podobni starozákonním prorokům, to nebyla jen „slova", ale něco, co bylo hluboko zaseto do německé duše. Plané pathetické mluvení Vilémovo, po němž nikdy nenásledovaly skutky, zevšednělo, ale these, které se ozývaly z německých katheder a vědeckých spisů, ty znepokojovaly a vzbuzovaly nedůvěru. Nesympatická pýcha a nemoudrá politika znepřátelily na konec Německu celý svět.

Praktickou propagandu této ideologii konal „Všeněmecký svaz", který zastupoval německé národní tendence nejen doma, ale i v celé Evropě a za mořem, hlavně obracel svůj zrak do sousedních států a hájil energicky koloniální rozpínavou politiku německou. Byla to organisace velmi rozsáhlá, která měla odbočky po celém světě. K rozšíření zámořského panství bylo zapotřebí většího loďstva, proto Svaz uvedl v život „Německý lodní spolek". Nikdy nezastíral svých protianglických snah, které projevoval stále sebevědoměji. Podle znění litery prý stál nad stranami a chtěl sloužiti jen národní myšlence, ve skutečnosti však své členy hledal jen mezi národními liberály a konservativci, kde nacházel úplné pochopení pro svůj program. O jeho neblahém vlivu za války světové ještě uslyšíme.

[57]) Wagner: Krieg, Jena 1906.

[58]) Podrobnou literaturu viz v mém článku: Bernhardiova filosofie války a její myšlenkový původ. Vojenské Rozhledy, 1925, 436.

Anglickou politiku od r. 1904 skutečně vedla obava nejen před německým zbrojením na moři, ale i před německou hegemonií na pevnině. Moltke ml. píše Bülowovi dne 23. února 1906, že podle získaných zpráv Anglie nedopustí, aby Německo na pevnině zvítězilo, poněvadž by to vedlo k trvalému obsazení Belgie a flanderského pobřeží Německem a k připoutání Holandska k německé politice. Anglický obchod by se tím octl v nevýhodě a vzrostlo by tím nebezpečí německé invase. Anglie ve svém vlastním zájmu musí zasáhnout do kontinentální války nejen loďstvem, ale i armádou vyloženou na pevnině, aby zabránila převaze Německa a zachovala samostatnost Belgie a Holandska.[59])

Těchto fakt, na která později varovně upozorňoval německý vyslanec v Londýně Lichnowsky,[60]) nepochopil ani Vilém a Bülow,[61]) ani Bethmann Hollweg. Tento byl vůbec dokonalý byrokrat, který neměl ani taktických schopností Bülowových, o státnických vůbec nemluvě. Přijímal jen slepě odkazy svých předchůdců, z nichž nejnešťastnější byl názor Holsteinův a Bülowův, že existence Německa stojí a padá s existencí Rakousko-Uherska. Berlín se sice snažil ještě za kancléře Bülowa, aby zatajil — a to hlavně Vídni —

[59]) Die Große Politik, XXI, 525.

[60]) Lichnowsky píše Bethmannovi 3. XII. 1912: „. . . při všeobecném evropském zmatku, který by vznikl při vniknutí Rakouska do Srbska . . . jest sotva pravděpodobné, že by Velká Britanie mohla zůstat tichým pozorovatelem." A 19. II. 1914: „Anglie, aby na pevnině zachovala určitou rovnováhu skupin, bude držet ve všech případech nad Francií svou ochrannou ruku." (Die Große Politik, XXXIX, 120, 136.)

[61]) „Teprve zhroucení všech nadějí prokázalo nedostatek státnické vážnosti a hluboké koncepce v Bülowově diplomatické povaze. Pohled zpět ukázal, jakou měrou za Bülowova vedení byla obětována bezpečnost státní, jen aby byl získán přechodný brilatní úspěch." . . . „Pro světovou politiku s heslem ‚v námořní síle jest síla říše' se vyhnul spojenectví s Anglií, šel zároveň za koloniální politikou, která přivedla Německo do sporu se všemi mocnostmi, a hnal se za bludičkou evropské kontinentální ligy proti Anglii . . ." (Willy Becker: Fürst Bülow u. England, Greifswald 1929, str. 409.)

své hluboké znepokojení nad isolovaností Německa, jak se vytvořila v mezinárodní politice, Vídeň však prohlédla příliš brzy, že Berlín je jí vydán na milost a nemilost. Troufale a nevybírajíc prostředků vymáhala výkupné za své spojenectví a využívala situace, pro Německo tak choulostivé. Tehdy našla chytrého a obratného ředitele své zahraniční politiky v osobě hraběte Aehrenthala. Ten manévroval diplomaticky tak dobře, že se v otázce anexe Bosny a Hercegoviny r. 1908 až 1909 postavilo Německo úplně za Rakousko-Uhersko a jen nepřipravenost Ruska způsobila, že již r. 1909 nedošlo k válce. Důsledkem diplomatického vyjednávání bylo, že Srbsko, Rusko i Dohoda musily kapitulovat před rakousko-německým blokem. Rusko jako protektor Srbska bylo pokořeno a Srbsko bylo hluboce dotčeno ve svých citech i snahách po sjednocení všech Jihoslovanů; zvláště pak bylo zůstaveno v obavách před budoucími dobyvačnými plány Rakouska.

Aehrenthal se tu sice ukázal jako chytrý diplomat, ale jako neprozíravý státník, který problémům doby nerozuměl. Německo — úplně proti Bismarckovým intencím — se dalo svést k politice, která byla počátkem jeho zhroucení. Bismarck vždy zdůrazňoval, že Německo zůstane a musí zůstat neutrální, jakmile by Rakousko chtělo na Balkáně vyprovokovat válku. Bülow, který již téměř deset let řídil osudy německé říše, chtěl však prováděti politiku osobitou, neřídící se žádným příkladem,[62]) a dovedl říši až na pokraj zkázy. Bethmann neměl sice stejně jako Bülow státnické jiskry, ale měl alespoň záchvaty poctivé vůle. Nedostávalo se mu však zkušeností ve věcech zahraničních, poněvadž až do té doby

[62]) „Výčitky politické bezzásadovosti jsem nikdy nepřijímal tragicky, ba dokonce jsem ji někdy cítil jako chválu, neboť jsem v ní spatřoval uznání, že mým kompasem jest důvod státní." — „Všeobecné maximy nejlepší politiky nedají se určiti. Politické cíle a politické prostředky mění se s poměry a nesmíme se poutat otrocky na žádný příklad, ani na největší." (Deutsche Politik, str. 99, 100.)

se věnoval záležitostem vnitřním. Na jeho omluvu musíme dodat, že zdědil po Bülowovi situaci ztracenou, kterou by snad byl dovedl napravit jen druhý Bismarck. Bethmann se sice snažil zlepšit poměr k Anglii úpravou otázky lodního programu, ale narazil na odpor Tirpitzův, který byl zapřisáhlým nepřítelem Anglie. Výsledkem byl kompromis, který stačil, aby se Anglie z vyjednávání vyvlékla. Stejně se namáhal, aby se Německo alespoň poněkud dostalo z rakouského vleku. S počátku i Vilém zachovával značnou reservu k balkánské politice, jak ji Rakousko-Uhersko vedlo za balkánské války, na konec však všichni v Berlíně podlehli psychose před možností ztráty posledního spojence a Německo postavilo se zcela za Rakousko-Uhersko, hlavně po Sarajevu, podporujíc ošklivou a záludnou hru Berchtoldovu, který chtěl válce se Srbskem stůj co stůj. Kořen války nelze hledat ve faktu, že Anglie přistoupila svého času k Dohodě, nýbrž příčina zla vězí v nešťastné politice Německa, která proti zásadám Bismarckovým bezpodmínečně kryla týl Rakousko-Uhersku v provokativní a zoufalé snaze pokořiti a zničiti Srbsko. Berlín i Vídeň se kojily nadějí, že se budou opakovat věci z r. 1909 a v nejhorším případě, že se konflikt omezí jen na válku rakousko-srbskou. Evropu strhla do války osudná povrchnost, s jakou se vedoucí politikové obou států dívali na situaci, nedostatek divinačního daru, kterým by se byli dovedli podívat pod slupku vnějších událostí, nedostatek pevného politického cíle i promyšlených politických plánů na straně německé, věčné tápání, zesilované nikoli již kolísáním, ale bouřlivým zmítáním Vilémovy mysli v nejdůležitějších otázkách a jeho psychickou nemohoucností, ustáliti se na nějakém hledisku, které by vedlo po reálné cestě k reálnému cíli, byla to také vídeňská výdělečná troufalost a zoufalá odhodlanost špatně vedeného závodu, konečně německá pýcha na sílu německého meče, zdůrazňovaná a podporovaná německou vědou, a víra v jedinečnou hodnotu německé kultury. Bylo skutečně zvláštním osudem Německa,

hospodářsky, vědecky i kulturně rozkvétajícího, že se ve válce světové octlo po boku dvou tak neduživých těles, jako bylo Rakousko-Uhersko a Turecko, a nic nedokumentuje slabou a nemoudrou německou politiku tak dokonale, jako tento fakt. Zhroucení Bismarckovy říše 1918 jest vlastně přirozeným a logickým důsledkem chyb politických i vojenských a přirozeným výsledkem obecného sociálního vývoje, poněvadž tak, jak Bismarck svou říši odevzdal, nebyla schopna dlouhého života. A poněvadž přestavbu nedovedli provésti činitelé, kteří měli osud říše ve svých rukou, musila ji provést válka a revoluce.

KAPITOLA DRUHÁ

VE VÍRU SVĚTOVÉ VÁLKY

Jak Německo přijalo válku. — Problém moderní války. — Složitost válečné politiky. — Vedení válečné a vedení vojenské. — Jednota vedení. — Souvislost strategie s politikou. — Bismarck a Moltke starší. — Bethmann Hollweg a Moltke mladší. — Válka na dvě fronty. — Schlieffenův plán. — Jeho nedostatky. — Změny Moltkovy. — Hradní mír. — Říšský parlament 4. srpna. — Víra ve válku obrannou a důvěra v generální štáb. — Stanovisko sociální demokracie. — Marx a Engels. — Ostatní strany politické. — Parlament s podlomenou politickou vůlí. — Státoprávní poměr mezi císařem, státníkem a stratégem. — Síly pozemní a námořní. Německá armáda. — Sbor důstojnický a velitelský. — Změna Schlieffenova plánu. — Počáteční boje. — Bitva na Marně. — Zhroucení Schlieffenova plánu. — Podplukovník Hentsch. — Porážka na Marně zatajena. — Zhroucení Moltkovo a jeho odchod. — Falkenhayn náčelníkem generálního štábu. — Jeho poměr k Vilémovi, kancléři a k velitelskému sboru. — Jeho vojenské podniky a státnický postřeh. — Zákulisní boj proti Falkenhaynovi. — Jeho divergence s Hindenburgem a Ludendorffem. — Průlom u Gorlice. — Tažení do Srbska. — Vojenské, nikoli politické úspěchy. — Poměry na moři. — Nečinnost německého širomořského loďstva. — Blokáda Německa. — Vývoj poměrů politických. — Zklamání širokých vrstev. — Trhlina v hradním míru. — Pruské volební právo. — Konservativci a liberálové proti sociální demokracii. — Politické přesuny v středních vrstvách. — Nedostatečná výživa. — Nucené hospodářství. — Změna politického myšlení dělnických a selských vrstev. — Nálada v armádě. — Nenávist proti důstojníkům. — Bethmann a otázky vojensko-politické. — Otázka válečných cílů. — Pamětní spis šesti hospodářských svazů. — Požadavky všeněmců. — Nedůslednost sociálních demokratů. — Falkenhayn a anekse. — Bethmannova bázeň. — Bethmannovy pikle proti Falkenhaynovi. — Únava Falkenhaynova. — Verdun. — Conradova ofensiva proti Italii. — Somma. — Brusilovova ofensiva. — Nespokojenost v Německu. — Klesající autorita politického i vojenského vedení. — Říšský parlament. — Kvašení v politických stranách. — Rozklad v straně sociálně-demokratické. — Rumunsko do války. — Falkenhayn propuštěn.

Válku v Německu uvítali všichni, kdo byli naplněni představami a teoriemi o německé síle a velikosti. A to byla většina národa. Menšina, která se dívala na vznik války kriticky nebo s pochybnostmi, podlehla většině a obecné atmo-

sféře. Německý národ si nebyl vědom nebezpečí, do jakého se vrhá a je veden muži, odpovědnými za státní politiku. Ale ani v nejvyšších hlavách nebylo onoho hlubokého vědomí odpovědnosti, plynoucího z těžkosti a vážnosti situace, poněvadž celý národ tonul v sebevědomém přesvědčení své válečnické převahy. Nelze se tomu divit, byl-li živen tradicemi minulých válek, které byly vítězné, a byl-li napájen ideami o zvláštním poslání německé kultury a německého národa.

Problém moderní války, moderní válečné politiky a její souvislosti se stránkou hospodářskou, technickou a étickou, byl v Německu před válkou řešen více akademicky. Mluvilo se i psalo, ale nic vážného se nekonalo, poněvadž si nikdo nelámal hlavy s představami, jak se válka vyvine; věřilo se bezpečně, že se všechno vyřídí rychle a hladce — jak to bylo u Němců zvykem — ačkoli již Moltke na sklonku svého života upozorňoval, že příští válka bude dlouhá. Na zvláštní koordinaci různých složek státního kolektiva nikdo nemyslil, nikdo také nečinil zvláštních příprav, poněvadž se žilo v osudném klamu, že válka jest jen věcí vojáků. Kdekdo byl přesvědčen, že vojensko-technicky je válka připravena dobře a že se prostě bude opakovat stará historie. Skutečnost ovšem byla jiná a od samého začátku velmi poučná.

Složitá organisace moderního státu, k jaké se dospělo před válkou světovou, musila se nezbytně odraziti v složitosti válečné politiky, která se stala komplexem nejrůznějších a nejodbornějších otázek. Bylo těžko myslitelné, že by se kde našel muž tak geniální — a válka to také potvrdila — který by byl v sobě soustřeďoval tak širokou inteligenci a tak vzácné osobní vlastnosti, aby byl mohl býti státníkem i vojevůdcem, politikem i hospodářem, technikem i psychologem v jedné osobě, ačkoli musíme přiznat, že by to byl býval pro vedení války případ nejšťastnější. Problém jednotného vedení a rychlého rozhodování, na němž ve válce tolik záleží, byl by tím býval ideálně rozřešen. Byl to ještě šťastný případ Bedřichův a Napoleonův, v jichž rukou se soustřeďovalo jednot-

né vedení, ale moderní demokratické parlamentní vlády byly po té stránce ve veliké nevýhodě, poněvadž nebyly stálé a podléhaly kontrole parlamentu. Tím se celý chod zpomaloval, a těžkopádný aparát činil nemožným rychlé rozhodování. Nejhůř na tom byly koalice států s parlamentními vládami. Proto se státy snažily zjednodušiti věci alespoň v domácím rámci. Anglie na příklad na podzim 1915 ustanovila válečnou radu šestičlennou (z 23 ministrů) a Francie za rok po ní učinila totéž.

V problému jednotného vedení jest nutno upozornit na rozdíl mezi jednotným vedením války a jednotným vedením vojenských operací. Za světové války dospěly centrální mocnosti k jednotnému vedení vojenských operací již ve třetím roce války (v září 1916), státy dohodové však až v dubnu r. 1918 a to ještě jen na západní frontě. Zato se dohodové státy snažily velmi záhy, aby byl správně rozřešen problém jednotného vedení války, t. j. aby bylo dosaženo jednoty především v určení válečných cílů a válečné metody, teprve pak jednotného velení. Pozdě sice, ale přece byla na podzim 1917 ustavena „Nejvyšší válečná rada“ ve Versaillích, v níž zasedali státníci všech účastněných států se svými vojenskými poradci, kdežto u států centrálních k něčemu podobnému vůbec nedošlo a snad o tom ani nebylo uvažováno. Stanovisko ústředních mocností bylo naprosto pochybené, poněvadž podmínky vedení moderní války jsou tak složité, že jen odpovědné vlády se státníky v čele je mohly s úspěchem obsáhnouti. Válka je mimořádná cesta státní politiky, která vyžaduje napětí celého státu, všech jeho složek, proto válku musí vésti vláda, která odpovídá za celostátní politiku. A poněvadž v poslední příčině je za všechna rozhodnutí odpověden vedoucí státník, náleží vedení války k umění státnickému. Vojenské vedení, armáda jako nástroj státní politiky, je svěřeno odborníku, vojevůdci, strategovi, podobně jako každá jiná složka státního organismu musí míti takového odborníka. Vojenská stránka za války náleží do téhož rámce válečné poli-

tiky, do něhož náleží válečná diplomacie, válečné hospodářství, válečná propagace a všechno ostatní, co slouží státníku za základ jeho úvah a rozhodnutí. Proto i vojenské akce se musí díti koordinovaně s ostatními a strategie není nic jiného než umění uvésti všechny vojenské akce v souhlas s ostatními státně-politickými zájmy. V této rozmanitosti a spletitosti zájmů jsou uloženy poklady pro uměleckou činnost stratégovu, pro jeho genia. Strateg musí umět provést svůj úkol dokonale i za podmínek, které mu ukládá vždy ostatní politika. Strateg není a nemůže být nikdy samostatný a soběstačný ve svém rozhodování, nýbrž musí míti vždy souhlas státníkův. Strateg musí dělat kompromisy. A aby to dovedl, musí být také obeznámen s politickou vědou a s uměním státnickým, stejně jako státníku nesmí být strategie věcí neznámou.[1])

Tato úzká souvislost strategie s politikou nebyla v Německu prakticky řešena, ačkoli to byl právě největší válečný teoretik Clausewitz, Prus, který ji vyslovil již před sto lety velmi jadrně, a po něm byla diskutována vojáky, historiky i politiky mnohokrát. Všichni se shodovali v názoru, že souvislost naprostá tu je, ale odchylovali se v mínění, co čemu je nadřaděno. Většina hájila politiku jako základní společenskou složku, do jejíhož rámce zasahuje někdy válka jako mimořádný zjev, proto musí státi politika výše a úloha státníka je vyšší než stratega. Zcela v duchu Clausewitzově vyjádřil svůj názor Bismarck: „Úlohou vedení vojska jest zničiti nepřátelské bojové síly; účelem války jest vybojovati mír za podmínek, které vyhovují státní politice. Stanoviti a ohraničiti cíle, kterých má býti válkou dosaženo . . . jest úlohou politickou, jejíž řešení nemůže být bez vlivu na vedení války. Otázka války a míru i *ve válce* náleží do kompetence odpovědného politického ministra a nemůže být rozhodována technickým vedením armády; kompetentní ministr může však králi dáti odbornou radu jen tehdy, zná-li vojenskou

[1]) Viz můj článek: „Německá strategie a politika . . ." ve Zprávách Vojenského Archivu 1929, sv. V.

situaci a úmysly vojenského vedení."[2]) Takového názoru však již nebyl Moltke, onen Moltke, jehož slávu založil právě Bismarck tím, že mu jeho vítězství politicky připravil. Moltke hájil zásady, že politika užívá války k dosažení svého účelu a působí rozhodně na počátek a konec války. Strategie, která pracuje ve prospěch politiky, jest však v průběhu války na politice úplně nezávislá.[3]) K protilehlému pólu Bismarckova stanoviska dospěl dokonce za války světové Ludendorff, který prostě politiku učinil služkou války.[4])

Jak vidět, šel vývoj od Clausewitzova hlediska přes Moltka přímo khledisku opačnému[5]). Toto protichůdné nazírání vojáků na politiku a strategii, na úkol státníka a vojevůdce, tyto odchylky od zásady Clausewitzovy, měly v Německu své počátky již za války prusko-francouzské. Roku 1866 se Bismarck ještě účastnil válečných porad a uplatňoval tam své politické požadavky, r. 1870 byl však z těchto porad vyloučen. Bismarck sice zápasil s generálním štábem, jak nejlépe dovedl, celkem však lze říci, že v tomto boji prohrával, třebaže se někdy Vilém I. postavil za něho.[6]) Generální štáb se na Bismarcka díval s nedůvěrou, zaznamenával si, kdo se s kancléřem stýká a přináší mu zprávy, a pozoroval ho jako nespolehlivého neutrála. Rozumí se, že mu zatajoval operace,

[2]) Bismarck: Gedanken, II, 118, 119.

[3]) Moltke: Taktisch-strategische Aufsätze, 1900, 291.

[4]) Ludendorff: Kriegführung und Politik, 1922, 23.

[5]) K problému souvislosti strategie s politikou viz: *Dendal:* Le problème de la direction de la guerre, Bulletin belge 1926, *Renouvin:* Les formes du gouvernement de guerre, Paris 1925, *Bourget:* Gouvernement et commandement, Paris 1930, *Clausewitz:* Vom Kriege, kn. I, 24 a VIII, 6, *Verdy du Vernois:* Studien über den Krieg, Berlin 1902, III, 1 str. 61, *Blume:* Strategie, Berlin 1912, 16, *Wagner:* Grundlagen der Kriegstheoire, Berlin 1912, 313, 319, *Freytag-Loringhoven:* Krieg und Politik in der Neuzeit, Berlin 1911, 280, *Groener:* Politik und Kriegführung, Stuttgart 1920, *Oertzen:* Politik und Wehrmacht (Wissen u. Wehr 1928, 260), *Belli:* Die oberste Leitung im Kriege (Wissen u. Wehr 1928, 161), *Bláha:* Branná politika a demokracie. Praha 1933.

[6]) Viz Oncken: Politik und Kriegführung, 1928.

jichž Bismarck potřeboval ke svým politickým výpočtům. Proto si Bismarck zprávy, kterých potřeboval k posouzení politické situace, opatřoval tak, že se stýkal s nezaměstnanými pány generálního štábu. Tito knížecí příslušníci věděli o vojenských úmyslech a událostech více než odpovědný státník a hovořili s ním o věcech, o nichž se domnívali, že nejsou Bismarckovi žádným tajemstvím. Také anglický korespondent Russell, s nímž se Bismarck ve Versaillích 1871 bavíval, byl zpravidla mnohem lépe informován a byl mu užitečným pramenem.[7]) A toto nepřátelství, tato propast mezi těmi, kdo měli připravovat obranu státu pro případ války, trvala až do války světové. Mezi říšskou kanceláři a generálním štábem nebylo nikdy žádoucího kontaktu. Říšská kancelář sice znala operační plány ve velkých rysech,[8]) ale nikdy o nich nediskutovala a patrně také nikdy nepřemýšlela o jejich politických důsledcích.[9]) Jen tak si dovedeme vysvětliti, že se válečné vedení dopustilo tolika chyb politických a že r. 1914 bylo vojenské vedení postaveno před válku na dvě fronty, eventualitu, které se Moltke starší tolik bál a Bismarck všemi silami bránil. Zde nelze omlouvati ani jedné ani druhé strany. Státník, který postaví vojevůdce před problém války na dvě fronty proti bezmála stejně silným soupeřům, tedy proti téměř dvojnásobné převaze, a vojevůdce, který toto řešení přijímá bez protestu, bez snahy, aby byla chyba politicky napravena, jsou lidé, před nimiž stojíme jako před hádankou.[10]) Zamítneme-li vůbec všechny soudy,

[7]) Bismarck: Gedanken, II, 120.

[8]) Liebmann: Die Entwickelung der Frage eines einheitlichen Oberbefehls im Weltkriege. (Wissen u. Wehr, 1927, 3 ad.)

[9]) Moltke ml. posílal každého roku říšské kanceláři memoranda o vojensko-politické situaci, ale nikde nemluví o tom, že by se o nich byly konaly nějaké porady. (Moltke: Erinnerungen, Stuttgart 1922, 428.)

[10]) Bethmann píše: „Naši vojáci měli, pokud již dávno vím, jen jeden válečný plán, založený na neomylném a neklamném předpokladu, že válka bude pro Německo válkou na dvě fronty. Válečný plán byl: nejrychlejší ofensiva na západě, v první chvíli defensiva na východě a teprve po vytou-

Generál pluk. Helmuth von Moltke

které by vrhaly špatné světlo na jejich charakter, můžeme dojít jen ke dvěma závěrům: buď špatně kalkulovali politicky nebo nesprávně zvážili své síly vojenské. Pokud dnes víme, počítaly obě strany lehkovážně a neprozíravě, a jejich chyby rostly vzájemným vlivem geometricky.

Široká německá veřejnost, žijící v poměrném blahobytu průmyslového a hospodářského rozkvětu a vychovávaná velikášskou ideologií, nemohla — i pokud byla kritická — věci posuzovati, poněvadž vysoká věda vojenská byla zahalena tajemným závojem zcela tak jako diplomacie. Ale ona věřila, ba byla přesvědčena, že věci dopadnou dobře. I kruhy vojenské — třebaže se mluví o jejich vážných obavách — věřily v úspěch, poněvadž tu byl Schlieffenův plán, který sliboval zdar nejen proti Rusku a Francii, ale i proti Anglii.

Jaký byl a jak vznikl Schlieffenův plán? R. 1870 byl sice Moltke ještě hotov brániti se na východní i západní frontě zároveň, brzy však po válce prusko-francouzské, když Francie se záhy vzpamatovala, poznal, že svých sil takto použíti a rozděliti nemůže, a řešil problém operacemi na vnitřní linii t. j. ofensivou nejprve proti jednomu, pak proti druhému nepříteli. Moltke spoléhal, že ofensiva na západě bude rozhodnuta bitvou za tři týdny, na Paříž táhnouti nemínil, nýbrž chtěl své vítězství odevzdati diplomacii, aby ho využila a sjednala mír a on se mohl obrátit na východ. Byly to vlastně střídavé silné ofensivy, které měly nepřítele učiniti po-

ženém zdaru ofensivy na západě útok většího slohu také na východě. Zdálo se, že jen taková strategie poskytuje možnost zdolati nepřátelskou přesilu. K zdaru západní ofensivy však náležel podle vojenského úsudku nezbytně průchod Belgií. Politické a vojenské zájmy narazily zde tvrdě na sebe. Bezpráví proti Belgii bylo zřejmé, a obecně politické důsledky bezpráví byly pochopitelné. Náčelník generálního štábu generál Moltke vůbec toho nepopíral, ale prohlašoval vojenskou nezbytnost za absolutní. *Musil jsem svůj názor jeho názoru přizpůsobit.*“ (Bethmann: Betrachtungen, I, 166.) Dovedl-li Bethmann tak nepoliticky a nestátnicky psát ještě r. 1919, jak asi doopravdy myslil r. 1914? Vůbec nám nevysvětluje, jak si tehdy představoval ony „obecně-politické důsledky“, což by nás nejvíce zajímalo.

volným k míru. Zdar diplomatického vyjednávání byl ovšem věcí pochybnou. R. 1879, když byla podepsána smlouva rakousko-německá, změnil Moltke plán a vypracoval nový, podle něhož se mělo proti Rusku postupovat ofensivně, proti Francii defensivně. Učinil to z toho důvodu, že průchod mezi Lucemburskem a Švýcarskem byl příliš úzký k ofensivnímu rozvinutí, byl chráněn dvojím pásem opevnění, a poněvadž se domníval, že Rýn je silná a příznivá obranná linie. Naproti tomu ruské hranice byly otevřeny, jejich silná vypuklost na západ se blížila k Odře a ohrožovala Berlín. Jádro rakouského vojska mělo postupovati z Haliče na sever a mělo se spojiti s německou armádou daleko na nepřátelském území. Hlavní bitva měla býti vybojována na Visle. Když Italie přistoupila k trojspolku, zesílil plán tím, že Italie upoutá část francouzských sil na alpské frontě. Moltke byl odhodlán v případě, že by se neudržel na Rýně, ustoupiti až k Mohanu, kde chtěl svésti rozhodnou bitvu. Operační plán byl vypracován podle úmyslů Bismarckových, který zařizoval svou politiku tak, aby spor musil býti vyřízen vždy jen s jedním soupeřem. Moltke počítal ve svých plánech s francouzským porušením belgické neutrality, s přesunem německého vojska z východu na západ a naopak, s vojskem rakousko-uherským jako důležitým činitelem a s dlouhou válkou. Kladl od samého začátku důraz na veliký význam železnic jako strategického prostředku a na konci své dráhy zdůraznil důležitost těžkého dělostřelectva. Waldersee, Moltkův nástupce v letech 1888—1891, chtěl sice plán změnit v ofensivu na západě, ale zůstal u původní koncepce, takže Schlieffen r. 1891 zdědil plán Moltkův.

Schlieffen, uzavřený a mlčelivý aristokrat, štíhlé a vysoké postavy, úsečný a korektní, někdy chladný a ironický, obklopený svým generálním štábem jako hradbou, zahloubal se do studia plánu přímo fanaticky. Situace uvnitř i venku se měnila velmi podstatně: odešel Bismarck, vznikl spolek Ruska s Francií, jejich armády zmohutněly, mobilisace i nástupy byly

urychleny; tím se změnily politické základy i vojenské předpoklady plánu velikého Moltka. A Schlieffen předl ve své pracovně, uzavřen a vzdálen světa, svůj plán, až jej konečně definitivní odevzdal r. 1905 svému nástupci Moltkovi mladšímu. Schlieffenův plán byl založen na ideální formě úplného obklíčení francouzské armády, které měl být znemožněn jakýkoli ústup. Plán měl především chybu, že z něho byla vymýcena politika. Schlieffen neměl totiž protiváhy, jaké se dostalo Moltkovi staršímu v Bismarckovi. Plán byl myšlen bez zřetele ke Clausewitzovým nepředvídaným možnostem. Aby se jim vyhnul, vychovával Schlieffen armádu tak, aby si tuto jedinou myšlenku osvojili a byli jí proniknuti všichni od nejvyššího až k poslednímu vojákovi: vítězství musí být dosaženo obklíčením nepřítele a jeho zničením, a to rychle; věc míru pak bude odevzdána státníkovi. Schlieffen totiž považoval dlouhou válku za nemožnou v době, kdy existence národa spočívá na nepřetržitém obchodu a průmyslu. Kdežto Moltke podřizoval hospodářství válce, Schlieffen podřídil válku hospodářství. Moderní hospodářství nesnese dlouhé války, proto musí být krátká; z téhož důvodu se ani nedorozumíval se štábem rakouským.

Další vadou Schlieffenova plánu bylo, že předpokládal síly, kterých Německo nemělo a kterých mělo býti dosaženo teprve novým mírovým rozmnožením vojska, a konečně, že plán se vztahoval jen na západní frontu; pro východní frontu nepředpokládal téměř nic. R. 1905 skutečně bylo Rusko válkou s Japonskem tak vyčerpáno, že problém mohl býti řešen ihned podle Bismarcka válkou na jedné frontě, ale ani v tom případě plán nevyhovoval skutečnosti — nebylo tu předpokládaných sil.

Schlieffenův plán ohromného obchvatného pohybu německých armád přes Belgii, postupujících jako obrovské chapadlo, které mělo zabrat a sevřít francouzskou armádu i s východním pásmem pevností i s Paříží, byl původně myšlen s rakouskými posilami. Schlieffen plánu nezměnil, ani

když poznal, že rakouská pomoc je nemyslitelná a že nemůže spoléhati na pomoc italskou, ani když nabyl přesvědčení, že Anglie bude Francii podporovati vojskem na pevnině. Belgické vojsko chtěl sevřít v Antverpách, Angličany chtěl porazit detašovaným sborem a Francouze v Lotrinsku upoutat slabým levým křídlem. Hlavní úlohu měl střed a především pravé německé křídlo, které mělo Paříž obchvátit sedmi sbory. Ty však měly být teprve vybudovány, zatím jich nebylo. Připoutáním nepřítele na levém křídle (podle zákona vnitřní dynamiky plánu Schlieffenova) byla doplněna vnější dynamika obchvatu.[11]) Oba dohromady dávaly operaci smysl. Operace měla skončit obklíčením, Francouzové měli být přitlačeni k švýcarským hranicím a tam zničeni. Kdyby pak Rusko nedalo přednosti míru, byly by mu spojené armády německo-rakouské připravily tentýž osud.[12]) Schlieffenův nástupce, Moltke mladší, přijal základní myšlenku plánu, učinil však v něm změny, jimiž byla porušena jeho vnitřní dynamika, třebaže vnější forma zůstala.

To byl onen velkolepý a smělý plán Schlieffenův.[13]) Tvůrčího v něm nebylo nic, zato v sobě skrýval mnoho politických chyb, jak se ukázalo hned při prvním kroku. Rázem vytvořil dva zjevné nové nepřátele, Belgii a Anglii, jednoho polozjevného, Italii, a celou řadu nepřátel tajných i popudil proti Německu veřejné mínění skoro celého světa

[11]) Dynamika operačního plánu jest rovnovážná hra sil, které se navzájem doplňují k společnému účelu.

[12]) K literatuře o Schlieffenově plánu viz: *Foerster:* Aus der Gedanken werkstatt des deutschen Generalstabes, Berlin 1931, *Foerster:* Graf Schlieffen und der Weltkrieg, Berlin 1925, *Groener:* Das Testament des Grafen Schlieffen, Berlin 1926, *Auwers:* Einige Betrachtungen zu Gen. Groeners „Testament . . .“, Wissen u. Wehr, 1927, str. 146, *Elze:* Graf Schlieffen, Breslau 1928, *Rochs:* Schlieffen, Berlin 1921, *Schlieffen:* Gesammelte Schriften, Berlin 1913.

[13]) Francouzský generál Mangin, podplukovník Grouard, anglický generál Maurice, kteří oceňují plán jako výborný a velkolepý, ulpívají na úzkém vojensko-odborném hledisku, abstrahujíce úplně od stanoviska ethického a politického.

Kancléř Bethmann Hollweg prokázal svou státnickou neschopnost, schváliv vojenské důvody porušení belgické neutrality. Bez velikých rozpaků učinil dalekosáhlý krok, jehož vojenský význam naprosto nevyvažoval těžkých politických následků.[14]) Schlieffenův plán se stal dogmatem a vojenské kruhy ve své víře v něj, přezírajíce sebe větší politickou výhodu a opírajíce se jen o důvody vojensko-technické, přinutily vládu, že nečekajíc, sama vypověděla válku Rusku i Francii. Tak Německo vstupovalo do války s kontem, zatíženým velkými pasivy.

Toho si ovšem nebyl vědom národ, který s politickými stranami i s parlamentem se postavil za vládu. Dne 4. srpna 1914 odhlasoval říšský sněm i se všemi sociálními demokraty vládě válečný úvěr pěti miliard, rozešel se, neponechav si ani práva kontroly, a politické strany se mlčky zřekly vzájemných sporů i oposice proti vládě. „Spolková rada se zmocňuje vyřizovati po čas války ona zákonná opatření, která by se ukázala nutnými k odstranění hospodářských poruch.“ Parlament tedy hned na počátku války přenesl všechnu hospodářskou moc státu na spolkovou radu, onu spolkovou radu, která vlastně nic neznamenala, byla jen kancléřovým nástrojem a největší překážkou parlamentarismu říše, poněvadž byla úzce spojena s myšlenkou federalismu. A parlamentní vláda byla možna jen překonáním tohoto federalismu.[15])

Jak si lze vysvětliti tento fakt, když přece žádná z politických stran neměla k vládě Bethmanna Hollwega naprosté důvěry? Dokonce ani konservativci nebyli spokojeni s jeho zahraniční politikou, a vůbec jim kancléř byl podezřelý od

[14]) Bethmannovi Hollwegovi se vytýkalo jako politická chyba, že ve své řeči 4. srpna 1914 řekl: „Byli jsme nuceni přejíti oprávněný protest lucemburské a belgické vlády. Bezpráví — pravím otevřeně — bezpráví, jehož se dopouštíme, zase napravíme, jakmile dosáhneme svého vojenského cíle“ (Kriegsreden, str. 9), a tím dal odpůrcům zbraň přímo do rukou. A přece je to jediný sympatický moment z válečné činnosti Bethmannovy; on nechtěl jen tak bez obalu suspendovat právní mírové smlouvy.

[15]) Rosenberg, W. d. U. VII (1.), 250.

té doby, co jim začal předkládat návrhy na volební reformu pro Prusko, a národní liberálové od posledních voleb měli ve straně mnoho mladých proudů, které se klonily silně do leva. Onoho nezbytného svazku mezi vládou a parlamentem, jak by se dalo soudit z demonstrativně projeveného „hradního míru", zde nebylo.

Především tedy nesmíme zapomenouti, že podle říšské ústavy neměl parlament na vedení války žádného vlivu, a vládní opatření o válce nebyla nikdy závislá na důvěře parlamentu. Z diplomatických jednání, kterými se rozhodovalo o osudu Evropy v době od Sarajeva do vzniku a prohlášení války, nebylo parlamentu nic oznámeno. Parlament sice nezasedal, ale vláda neměla zájmu ani na tom, aby informovala alespoň důvěrníky politických stran. A když byl parlament postaven před hotovou věc, neměl nikdo odvahy, aby se zdráhal povoliti válečné úvěry. Kromě toho lid i politické strany byly naplněny přesvědčením, že Německo je obklopeno světem nepřátel, kteří usilují o to, aby je zničili. Při roztříštěnosti politických stran a příkrých rozporech, které je od sebe dělily, byla tato jednotná fronta překvapující. Jakmile ovšem později určité vrstvy poznaly, že nejde jen o válku obrannou, nýbrž o cíle dobývačné, projevila se ihned křehkost jednoty.[16]) A potom je třeba si připomenout ještě jeden důležitý fakt. Císař velké autority neměl, v kancléřovy státnické schopnosti se příliš nevěřilo, ale neochvějná důvěra doprovázela německý generální štáb. To byla sfinx, uzavřená v mysteriosní mlčení, která se nikdy neúčastnila veřejných polemik, obestřená nimbem neomylnosti, ozářená gloriolou minulých úspěchů a nositelka tradic o německé vojenské síle. K německému generálnímu štábu se upíraly všechny naděje. Mobilisace, prováděná podle jeho plánu, pokračovala rychle, bezvadně a přesně. Kdyby všechno selhalo, generální štáb neselže — tak se věřilo. A tato víra byla neposledním důvodem, proč parlament tak jednomyslně odevzdal všechnu moc

[16]) Bell, W. d. U. VII (1.), 218.

do rukou císaře, státníka a vojáka, neponechav si pro sebe nic. Největším překvapením bylo chování sociální demokracie. Zda právem či neprávem, je jiná otázka. Zakladatelé sociální demokracie Marx a Engels považovali válku za průvodní zjev kapitalistické společnosti a své stanovisko k ní zařizovali podle toho, jak prospívala dělnickému hnutí. R. 1870 soudil Marx, že, zvítězí-li Prusko, přispěje centralisace státní moci k centralisaci dělnické třídy, a Engels: zvítězí-li Německo, pak se budou moci němečtí dělníci organisovat na zcela jiném národním měřítku než dosud, a francouzští, ať už tam přijde jakákoli vláda, budou míti jistě volnější pole než pod bonapartismem. Politiku německých dělníků shrnuli takto: připojiti se k národnímu hnutí, pokud a jak dlouho se omezí na obranu Německa (což nevylučuje podle okolností ofensivu až do míru). Jakmile však Bismarck žádal po Francii odstoupení Alsaska a Lotrinska, vypracovali Marx s Engelsem adresu, v níž dokazovali, že Bismarckova loupežná politika vžene Francii do náruče carismu, a vyzývali francouzské dělníky, aby využili všech prostředků, jež jim poskytuje republikánská svoboda, provedli důkladně organisaci své třídy a chránili republiky.[17])

Vliv na toto stanovisko měl hlavně Engels, který je znám jako vynikající vojenský odborník. Revoluční zájmy jej vedly k speciálním studiím o válce. Již na počátku padesátých let za svého pobytu v Manchesteru oddal se vášnivě studiu vojenských věd od elementární taktiky až k široké válečné teorii. Clausewitz se mu s počátku nelíbil, později však, když se zahloubal do jeho díla, našel v něm „hvězdu první velikosti". V letech padesátých a šedesátých prostudoval všechny tehdejší války, takže se stal znalcem válečného umění a r. 1870/71 napsal o válce prusko-francouzské do anglického deníku „Pall Mall Gazette" šedesát článků,[18]) které vzbu-

17) Mehring: Karel Marx (čes. překl.) Praha 1924, 370 a d.

18) Engels: Der deutsch-franz. Krieg 1870-71. Wien 1931. Viz předmluvu vydavatele Rud. Hause.

dily rozruch svým hlubokým pochopením vztahu mezi politikou a válkou. Engels nikdy nepochyboval o politickém charakteru války a vždy měl na mysli možnost proletářského osvobozovacího boje jako důsledku války. Proto se oba, Marx i Engels, stavěli proti stálému vojsku a žádali ozbrojení celého národa. Tím je dána možnost k rozvratu třídních armád z vnitřku. Marx píše za války 1870/71: „Jakkoli však válka skončí, naučila francouzský proletariát používat zbraně, a to je nejlepší záruka do budoucnosti."[19])

Marx vůbec byl proniknut ideou, že válka způsobí sociální revoluci, a kdekoli válka vypukla, přál si, aby se rozšířila na celou Evropu. Věřil, že světová válka je nevyhnutelná a revoluce je „fatum" této doby.[20]) Po jeho smrti (1883) předvídal válku světovou Engels a píše o ní v dopise (z června 1888) s prorockou přesností.[21]) Účastní se jí na 15 milionů mužů, zpustošení bude nevylíčitelné, válka bude dlouhá. I když půjde všechno, jak si přeje Bismarck, je možné, že délka války způsobí vnitřní zhroucení. Budou-li Němci poraženi, zhroucení je nepochybné.[22]) Ale i když přejde válka bez vnitřních otřesů, bude Evropa úplně vyčerpána; americký průmysl zvítězí na celé čáře a postaví nás před alternativu: navrátit se k původnímu hospodaření nebo změnit sociální řád. — Ruský historik Rjazanov právem prohlašuje, že Marx ani Engels nebyli nikdy pacifisty ani v politice vnitřní ani v politice zahraniční.[23])

Pro posouzení Marxova i Engelsova praktického nazírání na válku je zajímavé, že se oba báli ruského nebezpečí. Nebyl to jen strach před carismem, ale i před ruskou revolucí,

[19]) Engels, c. d. str. XIX.

[20]) Rollin: La révolution russe, Paris 1931, II, 188.

[21]) Citováno v Rollinově knize II, str. 189—190.

[22]) To předvídal Bismarck již o rok dříve. Píše r. 1887: „... v Německu — jestliže proti všemu očekávání bychom byli poraženi — stoupne podstatně naší porážkou naděje na demokratickou nebo socialistickou republiku." (Die Große Politik, V, 323.)

[23]) Rollin, c. d. II, 191.

v níž by civilisovaný západ podlehl barbarskému orientu.[24]) Tato protiruská orientace byla přenesena do druhé internacionály (zal. 1889), když otázka války byla diskutována na kongresech. V Erfurthu (1891) zvolal Bebel: „Jestliže Rusko, tato bašta ukrutnosti a barbarství, tento nepřítel veškeré lidské civilisace, udeří na Německo, aby je rozbilo nebo zničilo, máme na tom právě takový, ne-li větší zájem než ti, kteří stojí v čele Německa, a postavíme se útočníku na odpor." V říjnu 1891 píše Engels: „Dopisovali jsme si s Bebelem o tomto předmětu a domníváme se, jestliže Rusové počnou válku s námi, že němečtí socialisté budou musit s největším úsilím útočiti na Rusy a na jejich kterékoli spojence."[25]) Tato koncepce měla tedy staré kořeny a přispěla také k rozhodování sociálních demokratů dne 4. srpna.

Marocké napětí 1905, které osvětlilo mezinárodní situaci a ukázalo, jak je válka blízká, vyvolalo na kongresu stuttgartském (1907) o problému války dlouhou a prudkou debatu, jejímž tenorem bylo: nezradit ani vlasti ani socialismu. Kongres přijal resoluci, která v podstatě pocházela od Bebela a poslední dva odstavce od Luxemburgové, Lenina a Martova.[26]) Resoluce se staví proti imperialismu a militarismu, proti válkám, důsledkům to kapitalistického řádu, a praví: „Kongres považuje tedy za povinnost pracujících tříd a zvláště jejich zástupců v parlamentech . . . brániti se zbrojení na moři i na pevnině a prostředky na ně odpírati . . ." A v posledních dvou článcích výslovně: „Hrozí-li vypuknouti válka, jsou pracující třídy a jejich parlamentní zástupci v účastněných zemích povinni . . . učiniti všechno, aby válce zabránili použijíce všech prostředků, které se jim zdají nejúčinnější a které se . . . podle všeobecné politické situace přirozeně mění. Vypukne-li válka skutečně, jsou povinni

[24]) Ibidem I, 82 a d.

[25]) Rollin, c. d. I, 85.

[26]) Text resoluce viz v Beerovi: Allgemeine Geschichte des Sozialismus Berlin 1929, str. 701 a d.

se přičiniti, aby byla rychle ukončena, a všemi silami využíti politické a hospodářské krise, způsobené válkou, aby lid byl vyburcován a tak rychleji odstraněno kapitalistické třídní panství.“ Resoluce byla přijata beze změny také na kongresech v Kodani (1910) a v Basileji (1912). Největší teoretik strany Kautsky tlumočil pak stanovisko na sjezdu strany v Essenu takto: „Je to na štěstí nedorozumění, jakoby německá sociální demokracie chtěla v případě války soudit podle národních a nikoli podle mezinárodních hledisek, že je především německou a pak teprve proletářskou stranou. Němečtí proletáři jsou solidární s proletáři francouzskými a nikoli s německými junkery a štváči.“[27])

Ale ještě v létě 1913 v důvěrném zasedání německé rozpočtové komise promluvil Bebel k sdělení vlády, že Rusko usilovně zbrojí, řeč, kterou vydalo předsednictvo sociálně-demokratické strany v letáku zvaném „Vážné slovo ve vážné době.“ Praví se v něm: „V Německu není vůbec člověka, který by svou vlast vydal bez obrany cizím útokům. To platí zvláště také o sociální demokracii . . .“ „V Německu musíme počítati s možností útočné války, zvláště s východu.“ „Vypukne-li kdy taková válka . . . stane se válkou světovou a postaví snad naši vlast před otázku bytí a nebytí. Proto je nejen ospravedlněna *brannost až do posledního muže*, ale ona je nezbytnou nutností. Sociální demokracie byla první velkou politickou stranou, která to jasně poznala a proto do svého programu pojala větu o výchově národa k obecné brannosti.“ „Sociální demokracie jde však ještě dále. Ona nechce pěstovati brannost národa jen s hlediska tělesného a technického.“ „K brannosti náležejí také zcela určité duchovní a mravní kvality národa. A sociální demokracie chce také tyto vlastnosti posilovati . . .“[28])

Nebylo tu, jak vidět, pevné teoretické ani praktické koncepce, aby se byli mohli němečtí sociální demokraté 4. srpna

[27]) Volkmann, W. d. U. VI, 256.

[28]) Leták cituje David: Die Sozialdemokratie im Weltkrieg, str. 33.

1914 bezpečně rozhodnouti, všichni však mohli pro hlasování najít svůj argument: ti, kteří šli v šlépějích tradičního nepřátelství k Rusku,[29]) i ti, kteří uskutečňovali svůj program v rámci národního státu, konečně i ti nejkrajnější, kteří viděli ve válce cestu k sociální revoluci.[30]) Zdá se však, že si těmito věcmi sociální demokraté příliš hlavy nelámali a že při rozhodování je vedlo přesvědčení, že Německo jde do války obranné.[31]) A poněvadž marxismus dával každému národu právo na samostatnost, byla tu i povinnost obrany.[32]) Horší ovšem bylo, že si sociální demokraté klidně dali vzít

[29]) Předseda sociálně-demokratické strany poslanec Haase prohlásil 4. srpna v odpovědi na trůnní řeč a na slova Bethmannova: „Našemu národu a jeho svobodné budoucnosti jde při vítězství ruského despotismu, který se poskvrnil krví nejlepších svých synů, o mnoho, ne-li o všechno. Musíme toto nebezpečí odvrátiti a zabezpečiti kulturu a nezávislost své vlastní země." (W. d. U. VIII, 53.)

[30]) „Válka, psal Lenin 1914, není náhodou, není hříchem, ale nevyhnutelným stupněm kapitalismu. Válka je stejně zákonitá forma kapitalistického života jako mír. Proto pryč s pokusy o mír stůj co stůj, pryč s pacifismem! Nastala epocha bajonetu, to značí, že takovými zbraněmi třeba pracovati k urychlení krachu kapitalismu. Sociální demokracie musí převrátiti boj národů v boj společenských tříd, proměniti válku imperialistickou v světovou revoluci socialistickou." (Srv. Slavík, Bolševismus v přerodu, Praha 1932, str. 19.) — To již zní poněkud jinak než dodatek ke stuttgartské resoluci z r. 1907.

[31]) Přesvědčení bylo posíleno zprávou, kterou Bethmann Hollweg přečtl ve své řeči 4. srpna. Náčelník generálního štábu mu totiž hlásil, že francouzští letci bombardovali železniční linie v jižním Německu a že francouzské vojsko překročilo hranice a přepadlo pohraniční oddíly německé. (Viz Bethmann Hollwegs Kriegsreden, Berlin 1919, str. 8.) Zpráva byla vylhána.

[32]) Oncken se vyjadřuje (c. d. str. 526), že dne 4. srpna 1914 zvítězilo politické dědictví Marxova soupeře Lasalla nad teoretickým marxismem. Vídeňský sociální demokrat Renner vydal 1917 spis: Marxismus, Krieg und Internationale, v němž dokonce zvěstoval ve jménu socialismu světové panství toho státu, jehož militarismus se ukáže nejsilnější. Chtěl jím zdůvodnit teoreticky politiku 4. srpna, Kautsky však jeho teorii ve jménu nesmiřitelného třídního boje zamítl svým spisem: Kriegsmarxismus, Wien 1918.

právo jakékoli kontroly a jakékoli kritiky. To však platilo o ostatních politických stranách stejně jako o sociální demokracii. Stav, který nastal, měl sice určité výhody s hlediska technicko-vojenského, vůbec však nemohl vyhovovati s hlediska politického, poněvadž vývoj událostí ukázal v celé nahotě neschopnost německé politiky. Jenom parlament, v němž bylo docela udušeno a ušlapáno vědomí politické odpovědnosti a politické odvahy, mohl se dne 4. srpna 1914 v Německu beze slova, bez práva a bez záruk rozejít. Byla to pasivita, jejíž kořeny vězely již v době Bismarckově. Bismarck vychoval a odevzdal parlament s podlomenou politickou vůlí a Vilém s Bismarckovými nástupci hřích ještě stupňovali. Tak se 4. srpna parlament vzdal všeho vlivu na vedení války a odevzdal je do rukou Viléma II., Bethmanna Hollwega a Moltka mladšího.

Podle Bismarckovy ústavy stála všechna vojenská moc ve válce pod jednotným vrchním velitelstvím císaře a všechny vojenské operace se prováděly na jeho formální rozkaz.[33]) Ve skutečnosti však za ně Vilém II. nebyl odpovědný, nikdy se nepokoušel vojsko vésti ani učiniti samostatně nějaký rozhodující krok. Jeho funkcí bylo vedoucí osobnosti jmenovati a svou autoritou krýti. Zajímavé však je, že nikdy nejmenoval skutečného vrchního velitele vojska; tento titul si ponechal pro sebe a ustanovoval jen náčelníka generálního štábu polního vojska. Také si ho sám volil, a náčelník se stal jeho vojenským poradcem. Ve velkém generálním štábu byly zastoupeny všechny spolkové státy kromě Bavorska, Saska a Würtemberska, které měly štáby své, všechny operace byly však v míru i za války připravovány jen ve velkém generálním štábu. Válka na dvě fronty si vyžádala rozdělení vojska na dvě velké skupiny, a když bylo na východní frontě shromážděno již více armád, byl jmenován „vrchní velitel východu“, na západě však nebyl nikdy jmenován „vrchní velitel západu“. Všechny skupiny: západní, východní, bal-

[33]) Bredt, W. d. U. VIII, 24 a d.

kánská i v Orientu byly přímo podřízeny samému císaři. Náčelník generálního štábu rozděloval síly; každý velitel armády jednal již jen podle toho, aby vyhověl základní myšlence, ale rozhodoval sám.

U námořních sil to bylo poněkud jiné a hodně spletité. Vilém miloval loďstvo více než pozemní armádu, proto se zde vlivu nevzdal a vykonával osobní velitelský úřad zvláště u bitevního loďstva. Byla mu podřízena řada velitelů: válečného širomořského loďstva, staniční velitelé v Severním a Baltickém moři, velitel křižácké eskádry a velitelé jednotlivých lodí v cizině. Náčelník admirálního štábu neměl onoho významu jako náčelník štábu generálního, poněvadž císař si rozhodoval o loďstvu sám. Spletitost poměrů dovršoval „říšský námořní úřad", jemuž příslušela administrativa v rámci ústavy. Státním sekretářem námořního úřadu byl velkoadmirál Tirpitz, tvůrce německého válečného loďstva a nejvyšší důstojník v Německu vůbec.[34]) Každý by byl čekal, že Tirpitz bude při vzniku války jmenován náčelníkem admirálního štábu. To se však nestalo; Tirpitz zůstal na svém místě. Je přirozené, že mezi ním a náčelníkem admirálního štábu vznikaly neshody. Tirpitzovo postavení bylo stíženo také tím, že jako státní sekretář byl podřízen říšskému kancléři. Vrchní velení nad loďstvem si císař ponechal až do r. 1918. Pak bylo sice zřízeno „nejvyšší vedení války námořní" po vzoru „vrchního vedení vojska" a svěřeno náčelníku admirálního štábu Scheerovi, ten se však již k činům nedostal, poněvadž byl konec války.

Kromě těchto úřadů tu bylo ministerstvo války. Pruský ministr války měl pravomoc nad všemi spolkovými státy kromě Bavorska, Saska a Würtemberska. Ty měly vlastní ministry války. Byli tedy čtyři, ale kromě pruského nebyli podřízeni říšskému kancléři; vzájemný poměr byl nejasný. Byli to jen administrativní správcové, kteří neměli vlivu ani

[34]) Měl hodnost polního maršálka, jaké u pozemního vojska na počátku války vůbec nikdo nedosáhl.

na politické ani na vojenské vedení. Pruský ministr války se stal za války (1916) vrchním vojenským velitelem ve vlasti. Šéfové vojenského, námořního a civilního kabinetu císařova neměli vůbec ústavního postavení, byli to jen osobní pomocníci císařovi, někdy však měli značný vliv.

Politickou odpovědnost měl jediné říšský kancléř, což vlastně znamenalo negaci parlamentní vlády. Poměr mezi kancléřem a parlamentem se vyvíjel via facti. Bismarck původně vykonával celou agendu svého úřadu sám, teprve později byl zřízen úřad jeho zástupce a jednotlivé resorty státních sekretářů: vnitra, zahraničí, námořnictví, pošt, pokladu, spravedlnosti, železnic a kolonií. Podpisovali sice císařovy výnosy, ale byli podřízeni říšskému kancléři, který je mohl kdykoli propustit.

Za válečnou politiku byl sice odpověden říšský kancléř sám, kdyby však byl chtěl pracovati s parlamentem, byl by mohl svoji posici neobyčejně zesílit. Stejně parlament, kdyby byl měl vůli uplatňovat svůj vliv, zvláště v době tak vážné, jako byla za války, byl by si mohl zajistit moc i přes to, že 4. srpna schválil všechny připravené zákony a dal vládě neomezenou moc v hospodářské oblasti. Bethmann Hollweg však této opory v parlamentě nehledal a parlament se vlivu zříkal.

Za vojenské vedení měl odpovědnost náčelník generálního štábu. Důležité rozkazy předkládal k podpisu císaři, který je vydával formálně, všechny ostatní vydával náčelník sám svým jménem. Vydal-li rozkaz císař sám, musil jej náčelník vykonati i když nesouhlasil, mohl však prohlásit, že zaň nevezme odpovědnost a mohl žádat, aby byl propuštěn.

Vojsko, s kterým šlo Německo do války, bylo z nejlepších. Vedlo je především ohromné sebevědomí převahy a síly a pak přesvědčení, že jde hájit věc spravedlivou. Kázeň byla železná a válečné zákony těžké.[35]) Výchovné metody byly

[35]) *Volkmann*, W. d. U. XI (2.), 24 a d.

přizpůsobeny nižší úrovni širokých mas, praktická vycepovanost byla přímo strojová. Jednotlivci snad tvrdou skutečností trpěli, ale zdá se, že v celku tato neúprosnost vyhovovala německému duchu. Po antimilitaristické propagandě nebylo s počátku v německé armádě ani stopy. Aktivní důstojnictvo pocházelo v jádře ze šlechty, jen menší měrou se doplňovalo z bohaté buržoasie a středních vrstev.[36]) Společensky se od ostatních odlišovalo zřetelně; nemělo sice politických práv, ale zato požívalo výsad, které z něho činily aristokratickou kastu. Vychováváno bylo monarchicky a tvořilo hradbu proti demokracii a socialismu. Kulturní a duchovní úroveň byla nevysoká, všeobecné vzdělání velmi řídké a kritický duch potlačen. Mezi vyššími důstojníky bylo mnoho talentovaných mužů, ti však se nedostávali k slovu, poněvadž v kalných vodách Vilémovy éry se dařilo spíše povahám úhořovitým a měkkýšovitým; hlavně to platilo o generálním štábu. Vzdělaná buržoasie se časem dívala na poručíka jako na hlupáka a arogantního nadutce, na vyššího důstojníka jako na karieristu. Byla to kritika přísná, která neměla sice naprosto obecné platnosti, ale jisté je, že duchovní obzor důstojníků byl poněkud úzký, hlavně in politicis. Na tom ovšem měla vinu také vojenská správa, která většinu důstojníků nechala duchovně hnít v malých posádkách po dlouhá desítiletí, někdy po celý život, a na vyšších velitelských místech a u generálního štábu hleděla více na pracovní výkon než na tvůrčí schopnosti. Konečně, že přísná vojenská hierarchie se svým autoritářstvím a disciplinou neprospívala duchovnímu a kritickému vývoji, jest pochopitelné.

Přes všechny tyto nedostatky však zapírati nelze, že německý generální štáb vykonal za války práci velikou, že téměř celá tíha operací centrálních mocností spočívala na něm a že

[36]) Gleich: Die alte Armee und ihre Verirrungen, Leipzig 1919 — *Endres:* Die Tragödie Deutschlands, München 1922. — *Volkmann*, W. d. U. XI (2.), 14 a d.

většina operativních úspěchů byla jeho zásluhou. Nesporné velitelské vlastnosti důstojníků, podporované útočným duchem mužstva, přinášely úspěchy taktické. Jistě mnoho pravdy měl Francouz, který řekl, že vojenství se stalo německým národním řemeslem. Německá armáda se svými dvaceti tisíci důstojníky, technicky doplněná milionovou armádou průmyslových dělníků v týlu, výborně organisovaná, postupující bezohledně, byla nástrojem velmi nebezpečným; v rukou geniálního vojevůdce mohla být Evropě nástrojem osudným.[37])

Náčelníka generálního štábu volil si Vilém podle svého osobního uvážení, neměl však ani hlubších znalostí vojenskovědeckých ani schopnosti poznávati lidi a stavěti je na pravá místa. A tak bylo vojenské vedení na počátku války svěřeno generálu-plukovníkovi Moltkovi mladšímu, synovci velkého Moltka, nositeli slavného jména, nástupci slavného Schlieffena, muži velmi vzdělanému a pracovitému, ale ne dost energickému, spíše měkkému a citlivému, jemuž vojenské veřejné mínění upíralo vůbec schopnosti k provedení tak velikého plánu, jakým byl plán Schlieffenův. Kromě toho se vědělo, že Moltke jest již delší dobu velmi vážně churav.

Při provádění velké obchvatné akce byly dány podřízeným vůdcům armád jen nejvšeobecnější direktivy, a jinak jim byla ponechána naprostá samostatnost a iniciativa. Schlieffenův plán byl zachován potud, že na východ byla vyslána slabá armáda (asi čtvrt milionu), aby podporovala armádu rakouskou, a hlavní masa (asi půldruhého milionu) byla dirigována na západ, kde měla podle plánu v šesti týdnech dobýti rozhodujícího vítězství. Plán však byl na západě změněn velmi podstatně tím, že poměr sil od levého křídla k pravému, stanovený původně Schlieffenem na 1 : 7, byl

[37]) Schwarte (Technik des Kriegswesens, Leipzig 1913, str. 115) praví: . . . nejbezohlednější zničení všech nepřátelských bojových sil i prostředků jest však — třebaže to zní zvláštně — zároveň nejhumánnější.

snížen na poměr 1 : 3. Pravé křídlo pozbylo své drtivé váhy a levé křídlo, které mělo francouzské armády jen poutat, bylo nepoměrně silné. Proč byl Schlieffenův plán takto pozměněn, nevíme přesně. Soudí se, že Moltke chtěl ušetřiti Alsasko-Lotrinsko francouzské invase, zdá se však, že to není důvod celý a že i císařské osobní a majetkové zájmy si vynutily změnu plánu. Ale i kdyby se na původním plánu nebylo nic změnilo, nemusil se zdařit i přesto, že se francouzský hlavní velitel Joffre dopustil dvou chyb. Především špatně odhadl sílu německých sborů (o 12 méně) a pak neprohlédl německého úmyslu provésti obchvat Belgií až za Mósu. Skutečně také vedl hlavní sílu východně a severovýchodně a teprve, když zpozoroval německý tah, musil přesunovat síly z východu na sever. Tím si také vysvětlíme pronikavé německé úspěchy na pravém křídle, kdežto na levém jich nebylo. Jakmile Francouzové a Angličané prohlédli obchvatný úmysl, ustoupili rychle k jihu, zatím co belgická armáda se uzavřela v Antverpách. Joffre neztrativ rozvahy, když poznal své počáteční omyly a pravý úmysl Němců, přesunoval neustále své síly z pravého boku na levý a do středu, aby tak napravil svou sestavu. Ústupem k jihu chtěl získati čas, aby při nejbližší vhodné příležitosti zahájil zase ofensivu a zmařil definitivně německý plán. Němci se mylně domnívali, že Francouzové jsou na panickém útěku po porážkách v pohraničních bitvách, a pádili bezhlavě kupředu. Krajní pravé křídlo odchýlilo se od svého původního směru a pokládajíc za zbytečné obcházeti Paříž od západu, pochodovalo klidně od Paříže na východ; netušilo své osudné chyby. Dne 6. září zahájil Joffre na Marně vratný útok, když zatím již dne 5. září vpadla do pravého německého boku šestá francouzská armáda z Paříže, kamž se byla za ústupu uchýlila; z obchvacující německé armády stala se armáda obchvácená, a v té chvíli se ztroskotal Schlieffenův plán. Bitva na Marně trvala se střídavým úspěchem do 9. září a dne 10. se dali Němci na ústup k Aisně.

Moltke zatím, sklíčen chorobou,[38]) čekal v Lucemburku, kde bylo sídlo vrchního vojenského velitelství, na zprávy z bojiště. S počátku — bylo to koncem srpna po úspěšných německých bitvách — byl naplněn takovým optimismem, že z pravého křídla poslal ještě dva armádní sbory na východní frontu,[39]) odkud hlásil generál Prittwitz, že Rusové, mající převahu, vnikli do Pruska. Pak byly zprávy stále neurčitější, až konečně Moltke vlastně nevěděl, co se na frontě děje. Jat zlou předtuchou, vyslal na frontu svého plnomoc-

[38]) Úpadek svých fysických sil svádí Moltke na nervový otřes, způsobený Vilémem. Dne 1. srpna (byl to první mobilisační den) dal totiž Vilém Moltka zavolat a v přítomnosti kancléře Bethmanna a ministra války Falkenhayna mu sděloval radostně obsah depeše, která právě došla z Londýna od Lichnowského. Byla to zpráva o prohlášení státního sekretáře Greye, že Anglie se zavazuje přiměti Francii, aby proti Německu vojensky nevystoupila, jestliže se Německo zaručí, že nepodnikne nic nepřátelského proti Francii. Vilém zvolal radostně: „Potáhneme tedy prostě s celou armádou na východ." Moltke mu marně vykládal, že je to nemožné, že s milionovým vojskem se nedá tak manipulovat, že nástupový plán je prací celého roku a že podobná improvisace by způsobila katastrofu. Moltke také nevěřil, že by Anglie měla sílu přinutiti Francii k podobnému rozhodnutí. Po tuhé debatě byla zaslána odpověď, že Německo přijímá anglický návrh, že však nástup k francouzským hranicím z technických důvodů musí býti proveden. Poněvadž bylo v plánu obsadit Lucembursko hned prvního dne, prohlásil Bethmann, že se to nesmí státi, jinak že by přijetí anglického návrhu bylo ilusorní. Moltke se bránil zoufale, ale Vilém nedbaje jeho protestu, dal prostě nařízení pobočníkovi, aby telegraficky zastavil 16. divisi a zakázal jí vstoupiti na lucemburské území. Pak byl Moltke propuštěn. Přišel domů zdrcen a nervově zničen, poněvadž již v duchu viděl zhroucení celého nástupového plánu, který byl propočítán do všech podrobností na minuty. Když mu za chvíli přinesli k podpisu dodatečnou depeši 16. divisi, odmítl ji podepsati. V tupé náladě a resignaci seděl ve své pracovně, když o 11. hodině v noci byl znovu povolán k Vilémovi, který ho přijal v ložnici a oznamoval mu, že podle právě došlé telegrafické zprávy anglického krále se depeše Lichnowského zakládá asi na omylu a se slovy: „Teď si dělejte, co chcete!" podrážděn Moltka propustil. Moltke tvrdí, že tato událost jím hluboce otřásla a podlomila jeho důvěru. (Erinnerungen, Stuttgart 1922, 19 ad.)

[39]) Později uznal, že to byla chyba, která se na Marně vymstila. (Moltke, Erinnerungen, 435.)

níka podplukovníka Hentsche, který, konstatovav choulostivou situaci druhé armády generála Bülowa, nařídil ústup obou armád pravého křídla.[40]) V důsledku toho musily ustoupit i ostatní. Vojenští odborníci tvrdí, že ústup od Marny nebyl nutný, neb alespoň že byl předčasný.[41]) Ale i kdyby byli Němci na Marně zvítězili, mohlo to býti vítězství jen taktické, Francouzi byli by ustoupili dále k jihu a nebezpečí z Paříže by asi bylo číhalo neustále. Nezdarem Schlieffenova plánu a porážkou Němců na Marně byl vlastně osud centrálních mocností velmi otřesen. Byl to těžký otřes vojenský i politický, z něhož se Němci již nevzpamatovali. Němci se na Aisně zakopali, fronta se prodloužila až k moři, strategické umění se octlo zákopovou válkou v slepé uličce a politické umění na rozcestí. Prozíravý státník by byl okamžitě pochopil bankrot své politiky a situaci za zralou k tomu, aby vážně přemýšlel o rychlém konci války, zvláště, když nikdo z vedoucích činitelů dlouhé války nepředpokládal. Bylo jim ovšem těžko vrátit se s prázdnýma rukama, když se 4. srpna tolik holedbali a přijali od národa i parlamentu plnou důvěru. Oplatili mu ji tím, že mu svou porážku zatajili a ani za celou válku se k ní nepřiznali. Vůdcové parlamentních stran se o ní dověděli velmi pozdě, nedokonale a jen nepřímo.

Moltke se pod tíhou svého neúspěchu zhroutil duševně i fysicky a na jeho místo byl jmenován dosavadní ministr války Falkenhayn. Aby změna byla zamaskována a nevzbudila v národě znepokojení, musil se Moltke — člověk odbytý — účastnit všech vojenských porad jen pro forma, nebyl však

[40]) Podplukovník Hentsch to popírá. Ohlásil prý Moltkovi, že přišel k první armádě (Kluckově), když tam byly již rozkazy k ústupu vypracovány. (Moltke, c. d. str. 437.)

[41]) Ani tento soud se nezdá být správný. Když Moltke 11. září přišel osobně ke třetí armádě, ohlásil mu velitel, že 3. armáda již není s to terén udržet, že měla ohromné ztráty, jest vysílena a nemá již bojové síly. Ze situace u druhé a čtvrté armády poznal Moltke, že u třetí armády hrozí průlom a proto odpoledne 11. září dal definitivní rozkaz k ústupu. (Moltke, c. d. str. 437 a d.)

ani na nic tázán, ani slyšen, jen němě seděl vedle svého nástupce.[42]) Teprve v listopadu byla změna oznámena veřejnosti.

Falkenhayn, ačkoli neslynul vojenským věhlasem, byl ze tří vojevůdců, kteří vedli za války německá vojska, relativně nejlepší. Netěšil se však lásce a důvěře svých druhů, poněvadž byl považován za člověka povrchního, ne dost vzdělaného, ani velkého odborníka.[43]) On sám přiznává, že válečných dějin příliš důkladně neznal. Máme však dojem, že tu bylo asi také mnoho závisti. Již jmenování Falkenhaynovo ministrem války 1913 vzbudilo překvapení, poněvadž tu bylo dosti lidí schopnějších a starších, které Falkenhayn přeskočil. Hůře však rozhodně bylo s jeho jmenováním náčelníkem generálního štábu, poněvadž všichni velitelé armád i armádních sborů byli pořadím starší než on. Když vypukla válka, nepřál si Moltke, aby Falkenhayn jako ministr války odjel k hlavnímu stanu do pole, nýbrž aby zůstal v Berlíně, v centru administrativního aparátu. Falkenhayn však přesto u vojenského kabinetu císařova a u Viléma samotného, jehož byl miláčkem, dosáhl toho, že do pole s hlavním stanem přece odjel. Přátelský poměr, který dříve mezi Falkenhaynem a Moltkem vládl a byl otřesen jmenováním Falkenhayna ministrem, touto skutečností se změnil v nepřátelství. Moltke nedopustil, aby generální štáb podával Falkenhaynovi jakékoli zprávy o situaci a vůbec Falkenhayna k vlivu na operace nepustil. Ale Falkenhayn tím nebyl uveden do rozpaků, nýbrž obstarával si zprávy osobními dojížďkami na frontu sám, takže měl o situaci mnohem správnější obraz než Moltke. Viděl, že pohraniční bitvy nejsou žádnými poráž-

[42]) Bülow, Denkwürdigkeiten III, 185.

[43]) Z různých narážek vycítíme, že existovaly i pochybnosti o jeho charakteru. Snad to byly ony dluhy, pro které musil jako mladý kapitán generálního štábu opustit armádu a odejít do Číny (Bülow, c. d. III, 186.) Tam ho poznal Waldersee, oblíbil si ho pro jeho krásnou postavu i pro jeho temperament a uhlazené chování. Jeho kouzlu podlehl také Moltke, takže r. 1899 byl již Falkenhayn zase v seznamu důstojníků generálního štábu jako major.

kami francouzského vojska, že Francouzové ustupují v pořádku, a zcela loyálně varoval hlavní stan před přílišným optimismem, s jakým se referovalo domů v oficiálních bulletinech. Rozumí se, že Moltke těchto výstrah nedbal. Zato vojenský kabinet císařův dotazoval se již tehdy Falkenhayna, zdali by byl ochoten převzíti odpovědnost. Falkenhayn byl člověk ctižádostivý, proto s tím napjatější pozorností sledoval události. Cítil, kterak to v konstrukci Schlieffenova plánu praská, a viděl se u cíle svých snů.

Situace, kterou Moltke Falkenhaynovi po Marně odevzdal, nebyla růžová. Moltkovi se vedení vymklo z ruky, vůle, jakou si podřízení vojevůdcové přisvojovali, šla příliš daleko, a nebezpečí porážky hrozilo v té době na západě i na východě. Falkenhayn musil především přitáhnout uzdu a zavésti pořádek a pak teprve se mohl ohlížet po způsobu, jakým by zastavil hrozící nebezpečí. S hrůzou pozoroval, že fronta na západě tuhne, a snažil se frontálními útoky i obchvaty na pravém křídle uvésti akce do pohybu. Totéž však činili Francouzi a Angličané, a tak se fronta automaticky prodlužovala, až dosáhla moře.[44]) Ještě v první polovině listopadu chtěl Falkenhayn stůj co stůj hnouti frontou a přes marné úsilí dosadil lehkovážně na Yseře a u Yprů čerstvé jednotky gymnasijních studentů a učitelů, které tam všechny bez úspěchu vykrvácely. Zatím co na západě fronta definitivně ustrnula, připravovali si na východě Hindenburg s Ludendorffem svou legendární slávu a půdu pro svou příští vládu. Tannenberg, Lódž, Mazurská jezera šířily po německých vlastech emfatické nadšení. Zapomnělo se již, co bylo původně v plánu. Jen Falkenhayn viděl dobře, že původní projekty jsou pohřbeny a že situace Německa je zralá k míru. Měl odvahu říci to Bethmannovi. Ale činiti v této době mírové návrhy, bylo opravdu smělostí. Falkenhayn rozpoutal

[44]) Název „dostihy k moři" nevystihuje plně tyto operace, poněvadž soupeři se nepředstihovali jen, kdo bude dříve u moře a pánem přístavů, nýbrž také v snaze druh druha obchvátit.

proti sobě zákulisní kampaň, která měla otřásti jeho postavením u císaře. Moltke, onen Moltke, který Falkenhaynovi odkázal desolátní dědictví, napsal Vilémovi v lednu 1915, že Falkenhayn je „nebezpečím pro vlast“.[45]) Hindenburg s Ludendorffem si stěžovali, že Falkenhayn jejich akce na východě nepodporuje. Oba byli zatíženi dogmatismem obrovských obchvatů, ve které však již Falkenhayn nevěřil, vida před sebou nesmírné ruské prostory, nedostatek vlastních a nevyčerpatelnost ruských zdrojů lidského materiálu.[46]) Utuhlé fronty ho přesvědčovaly, že válka bude dlouhá.

Strategie, která selhala na Marně, učinila z Německa obleženou pevnost, z které byly činěny výpady, aby se fronta hnula a válka se zase proměnila v pohybnou. Když nebylo možno mysliti na mír, bylo nutno jíti jen za podniky, které slibovaly alespoň částečný vojenský a politický úspěch. První takovou akcí byl v květnu 1915 průlom u Gorlice, k němuž Falkenhayn poskytl všechno, čeho mohl na západní frontě bez nebezpečí postrádat. Podnik měl ulehčit rakouské frontě a zdařil se úplně. Ruská fronta byla zatlačena daleko na východ, Rusové byli zahnáni z Polska a Haliče, utrpěli veliké ztráty a jejich útočnost byla na dlouho zlomena. Kromě toho však měl zdařilý průlom i vliv politický: Bulharsko přistoupilo k centrálním mocnostem.

Byly to ovšem jen úspěchy částečné, zdánlivé, problematické, které neměly rozhodujícího politického významu. Ale tak jim nerozuměl národ, který právě v té době zahájil prudké spory o aneksích. V časopisech se začalo polemisovat o tom, co se bude a nebude po míru anektovat. A vedoucí činitelé nechali lid žíti v klamu a tonouti ve falešných před-

[45]) Moltke: Erinnerungen, 415.

[46]) V porážku Ruska nevěřil také generál Hoffmann z východní fronty. Dne 6. III. 1915 zapisuje: „Úplně zdolat ruské vojsko nelze, to bychom mohli, kdybychom vedli válku jen se samotným Ruskem.“ (Aufzeichnungen I, Berlin 1929, str. 64.)

stavách. Falkenhayn však mezi ně nenáležel. Již v říjnu 1914 navrhoval Bethmannovi, aby se národu řekla pravda o Marně. Bethmann však nevyhověl s odůvodněním, že by to nepůsobilo dobrým dojmem v cizině. Jak by se byla mohla mluviti a vykládati lidu pravda r. 1915 po ohromných územních ziscích v Rusku, po úspěšně odražených útocích v Artois a Champagni, po snadném uhájení rakouských posic proti Italii, jejíž květnový vstup do války byl odbyt hravě, a to za plné akce rakouské a německé na ruské frontě, v době, kdy centrální mocnosti získaly nového spojence v Bulharsku a chystaly se připraviti Srbsku krutý osud?

Tažení do Srbska bylo také jen podnikem parciálním: povaliti definitivně Srbsko a získati přímé spojení s Tureckem. To byl cíl hlavní. Vedlejším cílem bylo získati pro centrální mocnosti Řecko a Rumunsko a učiniti navždy konec dohodovým pokusům o Dardanely. Strategické a politické cíle se tu poněkud rozcházely, poněvadž zúčtovati definitivně se Srbskem znamenalo dobýti Soluně a vyčistiti Balkán od nepřátel. To se však nestalo, poněvadž Falkenhayn nechtěl drážditi Řecko a hnáti je do náruče Dohody. Doufal stále, že je získá pro centrální mocnosti.[47]) Tak se fronta zastavila na hranicích Řecka. Byla to polovičatost, jejíž důsledky se objevily r. 1918, kdy soluňská fronta se první zhroutila. Celková situace by se však tenkrát nebyla nijak změnila ani dobytím Soluně. Bylo by to bývalo jen o jeden úspěch více, který by nebyl na postavení Německa nic změnil. Po celé řadě ohromných vojenských úspěchů, které uváděly němec-

[47]) Jak rozdílně se nazíralo na řeckou otázku, jak jinak se na ni dívalo východní velitelství a snad také zahraniční úřad, o tom viz zápis generála Hoffmanna z 25. I. 1916: „S Řeckem je to tak; nám je příjemné, bude-li dále neutrální; nejnepříjemnější bude, připojí-li se k nám. Pak by Angličané obsadili ihned všechny řecké ostrovy a utvořili si tak zástavy, které bychom my pak musili vyměňovat za části Belgie a Francie. Proto se snaží zahnati Řeky všemožnými šikanami na naši stranu. Náš zahraniční úřad činí všemožné, aby připojení zabránil.“ (Aufzeichnungen, I, 105.) Pozoruhodné pro otázku aneksí na západě.

ký lid v nadšení, dospěl na začátku roku 1916 Falkenhayn k přesvědčení, že válku na zemi vyhráti nelze.

Poměry na moři však nebyly o nic lepší. Německé loďstvo zaujalo od samého začátku pasivní vyčkávací stanovisko. Anglické loďstvo bylo ve všech typech rychlejší a větší, a každý pokus, vyhledávati příležitost k utkání jen s částí anglického loďstva, byl spojen s nebezpečím, že bude německé loďstvo úplně zničeno. U Skagerraku se tak nestalo jen zásluhou přílišně opatrného anglického admirála Jellicoe. Poměry ve věcech námořních, samy o sobě spletité, stávaly se ještě komplikovanějšími, jakmile se jich dotkly osobní neshody mezi vedoucími jednotlivci. Císař nedůvěřoval Tirpitzovi, Tirpitz žil s Bethmannem ve zjevném nepřátelství a na Moltka se díval jako na slabocha, velitel širomořského loďstva admirál Ingenohl a šéf námořního kabinetu císařova admirál Müller byli slepými vykonavateli vůle císařovy[48]) a nikde nebylo upřímné snahy dorozuměti se o vhodném zasazení zbraně, na kterou Německo za míru věnovalo tak ohromné sumy. Tirpitz si přál, aby válečného loďstva bylo užito co nejdříve k rozhodující akci na moři, aby byla dokázána jeho pohotovost. Ale císař a úzkostlivý kancléř byli jiného mínění. Vilém nikdy nepomýšlel na to, aby své loďstvo vystavil válečnému nebezpečí; viděl v něm jen mírovou obranu. Znal každou bitevní loď jako zamilovanou hračku a nechtěl dopustiti, aby některá z nich byla vydána zkáze. Vilém loďstva šetřil, Bethmann nechtěl loďstvem Angličany dráždit, a tak se sešli na formulce, že loďstvo musí být zachováno až do mírového vyjednávání, aby pak bylo položeno na váhu.[49]) Zatím dohodové loďstvo uzavřelo Německo blokádou, která měla těžké hospodářské následky. Obrana ponorkami, která byla namířena proti nepřátelskému lodnímu prostoru, byla zbraní broušenou na dvě strany a skrývala v sobě nebezpečí sporů s neutrály, hlavně se Spojenými státy

[48]) Viz W. d. U. X (1. díl) 344 a d.
[49]) Bülow, Denkwürdigkeiten, III, 183.

severoamerickými. Ponorková válka byla zbraň, která politicky ťala nejhlouběji do vlastního německého těla.

Politický barometr, který 4. srpna 1914 stál tak vysoko, počal klesat velmi brzy a vlna národního sbratření opadávala. Všichni, kteří věřili v příchod něčeho nového, byli šeredně zklamáni. Politické i sociální rozdíly zůstaly stejné jako dříve, jen světlo, které na ně dopadalo, bylo jiné, ostřejší a stíny byly tmavší. Stav válečného obležení, policejní tlak, tvrdá vojenská censura,[50]) omezení shromažďovací a tiskové svobody, to všechno připomínalo důtklivěji bezprávnost širokých vrstev, které přinášely válce největší oběti. Duch 4. srpna vyprchal již za první zimy. Snad tenkrát nebylo ještě hůře než za míru, ale nervy byly citlivější, rozjitřené válečnou bolestí, a politická bída dělnictva se jevila názorněji. Stav se zhoršoval rostoucí nedůvěrou. Odevšad se hlásily jen úspěchy a přece bylo jasno, že válku nelze rychle zlikvidovat. Lid tonul v nejistotách, zdali válka obranná se již nepromĕnila ve válku dobyvačnou. Sociální demokracie schválila jednomyslně první válečné úvěry[51]) a vyjádřila jasně hned 4. srpna ústy svého předsedy parlamentní frakce H. Haase, jaké jsou její politické cíle: „Cítíme, že jednáme v souhlasu s internacionálou, která uznala právo každého národa na národní samostatnost a sebeobranu, právě tak jako jsme s ní za jedno, odsuzujíce každou válku dobyvačnou. Žádáme, aby válka

[50]) „Censura prováděla svůj úřad tvrdě a neúprosně, a sice vojenská censura, obstarávaná důstojníky, kteří pro takový úřad byli málo kvalifikováni a neměli vůbec předběžného vzdělání a na rady poctivých a zkušených žurnalistů se zpravidla dívali svrchu a pohrdavě." (Bochum: Vorgeschichte, Geschichte u. Politik der deutschen Zentrumspartei, 1931, VIII, 229.)

[51]) Parlament odhlasoval vládě válečné úvěry za války celkem třináctkrát v celkové sumě 154 miliard marek a to: 2. srpna 1914 — 5 miliard, 23. list. 1914 — 5 m., 27. února 1915 — 10 m., 12. srpna 1915 — 10 m., 8. pros. 1915 — 10 m., 5. června 1916 — 12 m., 21. října 1916 — 12 m., 17. února 1917 — 15 m., 26. června 1917 — 15 m., 16. list. 1917 — 15 m., 8. březná 1918 — 15 m., 2. července 1918 — 15 m. a 31. října 1918 — 15 miliard.

byla skončena, jakmile bude cíle zabezpečení dosaženo a protivník ochoten k míru . . ."[52]) Tenkrát sice přijaly ostatní strany prohlášení mlčky, ale již při druhém zasedání 2. prosince 1914, když Haase prohlášení opakoval, dodal za ostatní strany centrista dr. Spahn: „V této válce, ze všech nejtěžší a nám svévolně vnucené, vytrváme, až bude dosaženo míru rovnocenného ohromným obětem, které německý národ přinesl, a zaručujícího trvalou ochranu proti všem nepřátelům." To byl první — třeba opatrný — zřetelně projevený nesouhlas se sociálně-demokratickým stanoviskem, první trhlina do hradního míru, která se od té chvíle stále rozšiřovala.

Ale nešlo jen o diference v nazírání na politický význam války, šlo také o politická práva širokých vrstev, které v této válce krvácely. Když se nikdo z vládních činitelů ani v prvním ani v druhém zasedání slovem nezmínil o tom, že by trpícím masám mělo býti přiznáno stejné politicko-právní postavení jako vrstvám majetným, obrátil se poslanec Haase v třetím zasedání 10. března 1915 přímo na vládu se žádostí, aby za stejnými povinnostmi stála také stejná státoobčanská práva. Prohlásil, že vojáci, kteří se vrátí po válce domů, nestrpí, aby byli v říši, v zemi nebo v obci považováni při svých obětech za právně méněcenné, za občany druhého řádu, a zdůraznil, že boj za demokratické zřízení v říši bude veden důrazněji.[53]) Státní sekretář vnitra dr. Clemens Delbrück[54]) mu tenkrát odpověděl, že „říšský kancléř i spojené vlády nepochybně uznávají v důsledku velkých událostí, způsobených válkou, nezbytnost zkoumati, pokud vnitřní politika potřebuje *nové orientace*," dodal však, že za války o tomto předmětu nelze diskutovat, poněvadž v politických stranách jsou o něm názory velmi protichůdné, a že na této zásadě je

[52]) W. d. U. VIII, 53 a d.

[53]) W. d. U. VII (1), 47.

[54]) Pruský ministr zároveň a později od 9. října do 11, listopadu 1918 šéf tajné civilní kanceláře Vilémovy,

nutno setrvat.[55]) Stanovisko vlády bylo pochopitelné. Nemohla se v otázce pruského volebního práva pustiti do boje s konservativní šlechtou, která se nechtěla zříci svých výsad. Boj by nebyl býval snadný, poněvadž konservativci byli v pruském sněmu nejsilnější stranou[56]) a rozhodnými odpůrci jakékoli reformy. Národní liberálové — hlavně zástupci průmyslu — kteří před válkou šli proti konservativcům, od začátku války se spojili s vojenskou aristokracií proti požadavkům dělnictva; v nové orientaci tušili posílení dělnických odborových organisací. Za těchto okolností nebylo vyhlídek na příznivé vyřízení reformy, i kdyby všechny ostatní strany byly pro ni hlasovaly.

Tak se utvořily v Německu dva nepřátelské tábory, konservativně-liberální a sociálně-demokratický, příkře se rozlišující svými politickými požadavky. Mezi nimi stáli pokrokovci a centrum se svými středostavovskými příslušníky, katolickými dělníky a sedláky, kteří podléhali za války důležitým změnám. Především mnoho sedláků, kteří ještě r. 1912 volili konservativně nebo liberálně, opustilo tyto směry. Katolické dělnictvo, organisované v centru, vymklo se vedení vysokého duchovenstva a spojovalo se se sociálními demokraty zvláště v otázce pruského volebního práva.[57]) Radikální změna, která se stala s německým sedlákem, ať již byl katolík nebo protestant, byla způsobena tím, že sedlák byl s válečnými poměry naprosto nespokojen, ačkoli se měl za války vždy nepoměrně lépe než velkoměstský dělník. Především selský stav měl nejvíce odvedených a nejméně vyreklamovaných; platil největší daň z krve.[58]) Zemědělské práce musily obsta-

[55]) W. d. U. VII(1), 102. —Slovo „nová orientace“ se později stal heslem všech požadavků o změně ústavy, volebního práva, spolčovacího práva a j.

[56]) Obě konservativní strany měly 200 členů, národní liberálové 74, pokrokoví 39, centrum 101, Poláci 11, sociální demokraté 9, divocí 3.

[57]) Poslanec Joos praví (W. d. U. V, 213), že hnutí rostlo odporem duchovenstva, poněvadž „všechno, co bylo konservativní, nechtělo lidu přiznat stejná práva.“

[58]) W. d. U. IV, 126.

rávat ženy, starci a děti. Na zemědělské produkty byly stanoveny maximální ceny, zatím co o průmyslových produktech to neplatilo a dělníku se zvětšovaly mzdy.[59]) Sedlák ovšem nechápal, že ani tyto větší mzdy nestačily, aby si dělník koupil to, čeho nejnutněji potřeboval, a že byl vydán na milost nemilost pokoutnímu tajnému a řetězovému obchodu a lichvě, která ho nemilosrdně vyssávala. Sedláka dráždily rekvisice a hlavně kontroly, které hledaly schované zemědělské produkty, vůbec celé nouzové hospodářství, které bylo zavedeno za druhé zimy, činilo z něho zarytého odpůrce nového pořádku.[60]) Obyvatelé měst viděli v sedláku příčinu svých vyživovacích strastí, sedlák zase v měšťácích původce nouzového hospodářství, ačkoli ono bylo největší kletbou chudého městského lidu, matek a dětí, s celou hrůzou zápasu o skývu chleba. Řezenský zpravodaj, dr. Heim, píše bavorskému ministru války do Mnichova v únoru 1916: „Ze všech těchto pozorování plyne naprostá skutečnost, že nálada ve venkovském lidu jest stále nepříznivější a rozhořčenější. Jest na příklad příznačné, když dovolenec, který se vrací k vojsku do pole, řekne v železničním voze, tedy na veřejném místě: ‚Liebknecht má úplnou pravdu,' a když publikum, mezi nímž jsou i vojáci, mu dá za pravdu." — „Konstatuji, že nemoudrá a takřka nemravná politika maximál-

[59]) W. d. U. IV, 127. Podle slov presidenta válečného vyživovacího úřadu, dra Batockého, nemohly býti ceny průmyslu předpisovány, poněvadž by byl nepracoval.

[60]) „Když pak komise a kontroly přicházely do statků, na nichž se sedlák až dosud cítil svobodným pánem, a donucovaly odevzdati obilí a dobytek, . . . nastalo rozhořčení." — „Vepři byli v chlévě, ale nesměli být zabiti, obilí bylo na půdě, ale nesmělo být semleto. Venkovské obyvatelstvo musilo přihlížet, jak mu cizí ruka odnímá výsledek jeho práce a s bohatým ziskem využívá." — „Těmito válečnými zjevy venkovské obyvatelstvo zahořklo a jeho nálada působila i na příslušníky, kteří sloužili jako vojáci. Mnohý venkovský dovolenec odcházel ze svého domova do pole nebo do kasáren nejen s plačícíma očima, ale i se zaťatými pěstmi."(W. d. U. IV, 128.) — „To byla také jedna z příčin, proč voják odcházel z fronty rád a proč se do ní vracel rozladěn a zamračen" — dodává Bergsträßer.

ních cen, jak ji provádí Berlín, působí demoralisujícím vlivem v nejnebezpečnější otázce — zásobování životními potřebami." — „Nejhorší, co mohlo nastat, nastalo; selské obyvatelstvo říká, že bylo úřady obelháno, důvěra je podkopána a víra v úřady otřesena." — „Rozhořčení mezi venkovským obyvatelstvem našlo svou ozvěnu v nesčetných dopisech mužstva ve frontě. K tomu celková hospodářská situace, dlouho trvající válka, a jistě nepřeháním, pravím-li, že nálada, jaká v lidu vládne, nemůže býti horší."[61])

Tak se otvírala propast mezi těmi, kteří nenasytnému jícnu války dávali všechno, práci i životy, a přijímali jen utrpení, a oněmi, kteří od války přijímali jen tučné zisky a obětovali jí velmi málo. Propast se na konec otevřela mezi všemi, kteří trpěli, a těmi, kteří se měli jakkoli lépe, tedy i — mezi vojákem a důstojníkem. Již r. 1915 měli vojáci války dost a toužili po míru. Bergsträßer vypravuje — sloužil tehdy na východní frontě, když padaly velké ruské pevnosti — jak si říkal: „Padne-li Varšava, padne-li ta a ta pevnost, bude již mír?" Touha po míru se neprojevovala u všech stejně, jinak u sedláka a dělníka, jinak u studenta a úředníka, ale byla tu již zcela určitě.[62]) Válka činila z vojáka revolucionáře, zvláště tato válka — praví Joos — jak musila být vedena na frontě i ve vnitrozemí.[63]) Pokud byla válka považována za obrannou, byla širokým vrstvám válkou svatou a spravedlivou, jakmile se však začalo mluvit o válce dobyvačné a o zajištění bezpečnosti, vznikal v duších těchto lidí spor. Neuměli to dobře vyslovit, cítili však, že hlasatelé nových cílů učinili z války něco jiného, než co původně byla. A doma musily děti, matky a ženy dělníků státi do únavy v dlouhých frontách, aby tato válka mohla býti vedena, a ženy sedláků musily býti podněcovány k větší produkci, aby jiní se mohli obohacovati. Nešlo již o ideál, ale o obchod. A tato skuteč-

[61]) W. d. U. VI, 241. Příloha VII.
[62]) W. d. U. IV, 131.
[63]) W. d. U. V, 210.

nost, která se stala zjevnou již v druhém roce války, lidi vnitřně rozervala. A poslanec Joos řekl dále ve vyšetřujícím výboru: „Domnívám se, že touha po míru a válečná vůle jdou pospolu. ale jen tak dlouho, dokud válka má smysl v myslích lidí, a zde stojím opět před skutečností, kterou mi válka ujasnila. Ani oběti na statcích a krvi, ani hlad nebyly rozhodující. Lze vykonati věci nadlidské a větší ještě, než jsme vykonali za války my, ale jen, dokud známe odpověď na otázku: proč a zač? Jakmile válka pozbude svého smyslu, nemohou již masy přinésti obětí. Tento stav u nás nastal. Viděl jsem, jak za války rostl. Jasná představa z r. 1914 o obraně vlasti ustupovala, a smysl války byl v nitru sterými dojmy rozerván."

Špatná nálada, kterou si vojáci odnášeli z domovů na frontu, stupňovala se i tam vzrůstajícím nedostatkem. Vojáci se dosyta nenajedli.[64]) Ale nejen to; byli drážděni také tím, že se důstojníkům nejen dostávalo lepší stravy, ale že se namnoze hýřilo jako za míru. Jen málo důstojníků jedlo v zákopech s mužstvem. Tam snad poměry byly ještě snesitelnější, poněvadž důstojníku, který se o své mužstvo staral, vojáci lepšího sousta nezáviděli. Hůře však bylo za frontou a v etapě, kde se v kasinech žilo, hodovalo a pilo přes míru. Tajné rozkazy hlavního stanu, které ukazovaly na nebezpečí tohoto chování, neměly účinku. Poměry se stále zhoršovaly a revolucionovaly mužstvo. Čím vyšší důstojníci kasino navštěvovali, tím opulentnější bylo zásobování. Generální štáby se podobaly nenasytnému molochu. Tato skutečnost neobyčejně přispěla k rozkladu armády a otupila její odolnost. Kromě toho sociální rozdíly mezi vojákem a důstojníkem byly vyjádřeny tak tvrdě, že nebylo možno, aby se nedotýkaly lidské důstojnosti. Restaurace, čítárny, lazarety, nemocnice, železniční vozy, holírny, lázně, záchody i nevěstince, to všechno bylo přesně rozlišeno „jen pro důstojníky" a „jen pro mužstvo". A v té věci nebylo valného rozdílu mezi ak-

[64]) Hobohm, W. d. U. XI (1), 123 a d.

tivními důstojníky, jejichž řady značně prořídly v bojích hned na počátku války, a mezi důstojníky záložními a mladými aktivními poručíky, kteří přišli po nich.[65]) Ti se velmi brzy vpravili do situace a osvojili si aristokratickou povýšenost. Mnozí měli příjmy takové, že se jim o nich dříve ani nesnilo, není tedy divu, že jim jejich moc stoupala do hlavy a že vojáky komandovali do revoluce.

A kterak se neměla doma šířiti averse proti důstojníkovi, když celý státní aparát byl důstojníkům podřízen. Vedle civilních úřadů byla v Německu také okresní generální komanda a obojí vládly a úřadovaly podle úplně různých zásad.[66]) Mnozí z vojáků snad nebyli horší než civilní úředníci, ale systém je dělal lidmi nesympatickými. Nenávist proti důstojníkům byla na konec tak veliká, že by ani jedno procento obyvatelstva nebylo hnulo prstem proti jejich vydání nepříteli — jak pravil dr. Herz.[67]) Jediný Hindenburg byl populární, ale jméno Ludendorff bylo nejnenáviděnější v Německu.[68]) Dr. Herz soudí, že důstojnický sbor neměl vůbec tušení, jaká je duše širokých občanských vrstev, poněvadž se pohyboval v úzké vybrané vrstvě lidí; musil se v ní pohybo-

[65]) Na počátku války mělo Německo asi 4 miliony vojáků, v listopadu 1918 asi 8 mil. vojáků, celkem bylo za války mobilisováno asi 12 a čtvrt milionu mužů. Aktivních důstojníků bylo na počátku asi 33 tisíc, všech na konci asi 177 tisíc, z těch asi 150 tisíc záložních.

[66]) „Jaký to mělo význam — pravil generál Groener — když zákonem o stavu obležení rázem byly všechny civilní úřady učiněny neodpovědnými, když jim byla vojáky odňata energie, iniciativa a cit odpovědnosti? To bylo úplné šílenství! Tito velící generálové . . . se musili stát králi. Na konec měli v rukou všechno od zásobování několika dělníků až k rozhodování o největších politických otázkách." (Der Dolchstoß-Prozeß, München 1925, str. 203.)

[67]) W. d. U. IV, 238, 240.

[68]) „Veřejné mínění širokých vrstev — pravil dr. Herz — by bylo s nadšením uvítalo Ludendorffovo propuštění. Poznal jsem ze své zkušenosti v osvětové službě a z praktické politické činnosti jsem získal dojem, že nejen v dělnických, ale i v selských vrstvách slovo ‚Ludendorff' popuzovalo." (W. d. U. I, 150.)

vat, i když tím trpěl. Kromě toho intelektuální vrstvy se zpravidla důstojníkovi vyhýbaly. Tak se vyvinula ona propast mezi důstojnickým sborem a civilním obyvatelstvem. Historik Troeltsch na jedné vlastenecké schůzi byl přímo uděšen fanatickou nenávistí proti důstojnickému sboru, této inkarnaci veškeré nespravedlnosti a protekce.[69]) Vojenský systém byl nedokonalý a nedovedl vládnouti milionům, jak bylo třeba. Důstojníků bylo desetitisíce a nemohli to býti průměrem vzorní lidé. Jak se mohli za protekcionářského ovzduší vilémovské doby vyvinouti? Ti, co stáli v čele, byli by musili dříve vytvořiti nutné předpoklady pro výchovu velitelského sboru při všeobecné branné povinnosti. Ale v té příčině tam vládla nevědomost, zahalená do řemeslného odbornictví. Organisace všeobecné branné povinnosti v Německu churavěla základním nesociálním charakterem.[70])

Velké procento válečných důstojníků se za války vypracovalo k velmi dobrým polním důstojníkům, ale gros svůj velitelský úřad vykonávalo špatně.[71]) Bylo nedostatečně vycvičeno (hlavně mladí aktivní důstojníci). Mnoho důstojníků vlastními starostmi a utrpením upadlo v otupělost, takže zapomínalo na své povinnosti nebo se ohlušovalo hrubými požitky. Na to na všechno se prostý voják a občan díval s odporem a se vzrůstající nenávistí. Zkrátka branný princip se ukázal po té stránce jako nehotový, nepřipravený a nepromyšlený, nové problémy, které válka přinesla, způsobily překvapení, z kterého nebylo lze se vzpamatovat. A poměry se neustále zhoršovaly, poněvadž válka měla stále složitější tvářnost, kdežto fysických a psychických sil u vojáků i důstojníků ubývalo. Německá armáda byla velkolepý válečný stroj, ale již nevyhovující své době. Hentig praví,[72]) že Ludendorff prohrál válku, poněvadž byl překo-

[69]) Troeltsch, Spektator-Briefe, 10.
[70]) Hobohm, W. d. U. XI (1), 368.
[71]) Hobohm, W. d. U. XI (1), 227.
[72]) Psychologische Strategie des Großen Krieges, 1927, 129.

Bethmann-Hollweg

naným typem vojevůdce. Totéž platí o armádě. Vykonala velké věci, měla ostrá světla, ale také hluboké stíny.

Před těmito věcmi říšská vláda, říšský kancléř, zavírali oči. Bethmann snad o nich ani nevěděl. Byl to státník, který o nejkardinálnějších otázkách sbíral jen dojmy. „V prvních dvou válečných periodách — praví výslovně — až do srpna 1916 nebylo zprvu, *podle mých dojmů*, mezi politickým a vojenským vedením základního rozdílu v názoru o velkých politických otázkách.“[73]) Jak vidět, nevedl poměr mezi říšským kancléřem a oběma prvními náčelníky generálního štábu (Moltkem a Falkenhaynem) k žádným vojenskopolitickým dorozuměním, poněvadž strategie i politika pracovaly každá na svůj vrub. Bylo to na škodu společné věci, poněvadž Falkenhayn měl schopnost posouditi situaci politicky správně. Falkenhayn se dopouštěl chyb, poněvadž byl odkázán sám na sebe, neměl opory ani u státníka ani v kruhu svých podřízených velitelů. Nepokoušel se ani, aby se s Bethmannem domluvil, poněvadž vytušil, že Bethmann mu nedůvěřuje. Bethmann byl soustavně zpracováván jednak Moltkem, jednak vojevůdci východní fronty, kteří mu nepřestávali dokazovat, že Německo válku neodvratně prohraje, zůstane-li Falkenhayn na svém místě.[74]) Za Falkenhaynem stál jediné vojenský kabinet císařův a Vilém sám. Jinak ovšem se Vilém zdráhal zasahovati do vojenských nebo politických otázek a dopřával oběma, jak Falkenhaynovi tak Bethmannovi, úplnou vůli. Prodléval neustále v hlavním stanu a zdá se, podle toho, co dnes víme, že celou situací, jak se vytvořila, opravdu trpěl. Ustupoval stále více do pozadí, nijak se neuplatňoval a hlavně Bethmannovi vyhovoval úplně a ve všem. Když šlo na příklad r. 1916

[73]) Bethmann, Betrachtungen, II, 42.

[74]) Bethmann, Betrachtungen, II, 45. Po té stránce je zajímavé čísti také skoro denní zápisky generála Hoffmanna, šéfa operačního oddělení Hindenburgova štábu na východní frontě. (Die Aufzeichnungen, I, Berlin 1929.)

o otázku neomezené ponorkové války, zastával se jí především státní sekretář říšského námořního úřadu Tirpitz, náčelník admirálního štábu admirál Bachmann a Falkenhayn. Bethmann se postavil proti, odůvodňuje svůj krok zřetelem na Ameriku. Vilém rozhodl spor ve prospěch Bethmannův, Tirpitz a Bachmann se poděkovali,[75]) Falkenhayn zůstal. Je možné, že u Bethmanna v té věci rozhodovaly principy, ale není vyloučeno, že to byl jen justament. Bethmann Tirpitze nenáviděl, Falkenhayna rád neměl. Proč se stejně zásadně nepostavil také proti Ludendorffovi, když šlo o neomezenou ponorkovou válku r. 1917?[76]) Proč se nepostavil již dříve proti Moltkovi, když šlo o porušení belgické neutrality?

Bethmann neměl náležité představy o úloze státníka ani o válečné politice, jako neměl určitých představ o válečných cílech. To, čeho chtěl válkou dosíci, bylo velmi mlhavé a neurčité a měnilo se podle okamžité situace a hlavně podle politické nálady.[77]) Jinak tomu ovšem bylo v německém národě, který neznal skutečné pravdy o politické a strategické situaci Německa. Německý národ viděl jen úspěchy ně-

[75]) Nástupcem Tirpitzovým se stal admirál Capelle, Bachmannovým admirál Holtzendorff. (Tirpitz, Erinnerungen, 352 a d., 366.)

[76]) Tenkrát Bethmann neodporoval, poněvadž prý se situace změnila(?) (Bethmann, Betrachtungen, II, 130).

[77]) Bethmann píše Hertlingovi 26. I. 1918: „Nikdy za celou válku nepředložil jsem vrchnímu velitelství, ani nynějšímu ani dřívějšímu, všeobecného programu válečných cílů, k nimž by musila býti válka dovedena. Naopak jsem stále zdůrazňoval nutnost uchopiti se každé naskytající se možnosti a zahájiti mírová vyjednávání, aby pak při těchto vyjednáváních mohlo býti dosaženo podle vojensko-politické situace toho, co bude možné a Německu prospěšné. *Já* jsem nikdy neurčoval podrobností, nýbrž jen v obrysech uváděl: získati znovu německé kolonie, na západě zabrániti, aby se Belgie stala nepřátelskou výpadní branou, pokud možno získati Longwy-Briey, eventuálně cestou vzájemné úpravy hranic, na východě utvořiti království Polské a zlepšiti strategické hranice Pruska aneksemi co nejmenšími, eventuálně utvořiti okrajové státy Kuronsko a Litevsko. Proti aneksi jakéhokoli polského území, které by stálo za zmínku, jsem se stavěl vždycky." (W. d. U., II, 142.) Byla to, jak uvidíme, Bethmannova opatrnickost, aby vyhověl na obě strany: všeněmcům i sociálním demokratům.

meckých armád, viděl velká obsazená území, s kterými ve svém duchu disponoval tak, jako by již byla německá. Vláda neučinila nic, aby lid poučila, že to je situace nejistá, která se může změnit v neúspěch. Z vojenských úspěchů, které nebyly úspěchy politickými, se zrodily v různých vrstvách německého národa různé válečné cíle. Bethmann věděl, že tu dobývačné choutky jsou, že tu jsou také hluboké rozdíly v nazírání na tyto cíle, proto se snažil censurou zabrániti, aby se tyto otázky veřejně nediskutovaly. Bál se sporů, které by rozbily hradní mír. To se mu však nepodařilo. Profesor Delbrück tvrdí, že od samého začátku války byli jednotlivci v Německu, kteří hlásali anekse přímo fantastické.[78]) Kromě těchto fantastů pracovaly však některé vrstvy potají sice, ale soustavně a vážně o cílech německé aneksní politiky. Němečtí průmyslníci žádali na západě rudnou pánev Briey-Longwy, hospodářské panství nad Belgií, obsazení Lutychu a flanderského pobřeží jako základny pro ponorky. Konservativní velkostatkáři a majetníci půdy měli zase své požadavky na východě v oblastech baltických států a Polska. Požadavky generálního a admirálního štábu byly až na malé odchylky totožné s válečnými cíly těchto dvou skupin, které byly na říšském sněmu zastoupeny konservativci a liberály. Všechny tyto cíle byly až do jara 1915 známy jen důvěrně, až se dostaly na veřejnost pamětním spisem šesti velkých hospodářských svazů,[79]) které žádaly vládu, aby Německo bylo zesíleno aneksemi na západě i na východě. Hlasatelem tohoto programu rozsáhlých aneksí se stal *všeněmecký svaz.*

Všeněmci již před válkou považovali německou říši za

[78]) Harden chtěl anektovat Toulon jako německý Gibraltar. (W. d. U. XII (1), 33.)

[79]) Byly to: Svaz zemědělců, Německý selský svaz, Vestfálský selský svaz, Centrální svaz německých průmyslníků, Svaz průmyslníků a Říšskoněmecký středostavovský svaz. Memorandum bylo podáno 20. V. 1915. (W. d. U., XII (1), 50.)

provisorium, k němuž nutno přičleniti miliony Němců v přilehlých státech, rozumí se násilím — válkou. — Všeněmecký svaz vyvinoval za války zvýšenou činnost, považoval se za předvoj budoucího Německa a souhrn nejlepších sil národa.[80]) Všeněmci vypracovali již v září 1914 memorandum a v prosinci téhož roku je odevzdali nejvyššímu vojenskému vedení. Jejich požadavky, stručně vyjádřeny, zněly: budoucí západní hranice Německa od Boulogne k Belfortu, na východě od Čudského jezera k ústí Dněpru se samostatnou Ukrajinou, zmenšeným Polskem a polosamostatnými baltickými státy, Velká Britanie omezena jen na Anglii a Skotsko, Irsko mělo být samostatnou republikou, anglické kolonie měly býti rozděleny, ruská Sibíř měla připadnout Japonsku.[81]) Všeněmecké aneksní myšlenky vnikly nejen do politických stran pravice, ale i centra,[82]) a zmocnily se i vzdělaných tříd. Z intelektuálů stavěla se proti všeněmeckým cílům jen hrstka, v jejímž čele stál vojenský historik Delbrück, ale ani ten nebyl proti aneksím vůbec.[83]) Také on si žádal určitých záruk, ale přece jen vždy byl pro mír dorozuměním.[84]) Věci se ovšem později podstatně změnily, jakmile

[80]) Hobohm u. Rohrbach: Chauvinismus und Weltkrieg, II. Die Alldeutschen. Berlin 1919.

[81]) Volkmann, W. d. U. XII (1), 50 a d.

[82]) Poslanec centra Erzberger, pozdější odpůrce německé aneksní politiky, ztotožňuje se v memorandu ze září 1914 s všeněmeckými cíli. Pokrokovec Naumann žádá 10. X. 1914 rozdělení Belgie. (W. d. U. XII (1), 37.) Erzberger píše 28. III. 1915: „Mír musí býti pro německý národ tak příznivý, tak silný, tak úspěšný, jak to dovoluje vojenská situace.“ (Tamtéž 57.) Poslanec centra Spahn prohlašuje 9. XII. 1915 v říšském parlamentě jménem všech stran kromě sociálně-demokratické: „Čekáme úplně sjednocení a klidně rozhodnuti na chvíli mírových vyjednávání, při nichž musí býti trvale zaručeny vojenské, hospodářské, finanční a politické zájmy Německa v celém rozsahu a se všemi prostředky, v nichž jsou zahrnuty i nezbytné anekse území.“ (Tamtéž 68.)

[83]) W. d. U. XII (1) 51.

[84]) Za to byl povolán ke generálu Kesselovi, který ho napomenul ke klidu. W. d. U. XII (1), 33.

totiž začla klesat naděje na uskutečnění válečných cílů, ale na počátku byli to jediní sociální demokraté, kteří proti vládnoucím třídám a proti všeněmcům prohlásili heslo: „žádné anekse a mír dorozuměním" za svůj politický program. Ale jako byl program vládnoucích kruhů politicky nemožný, byl program sociálně-demokratický politicky nedůsledný. Sociální demokraté vyslovovali se sice rozhodně proti jakýmkoli aneksím na západě, ale nenamítali nic proti založení nových států na východě, Polska, Kuronska a Litevska, z milosti německé. Bylo přece průhledné, že by se ony státy byly dostaly pod německé jho. Při tom ovšem sociální demokraté zapomínali ještě, že za těch okolností není dorozumění s Ruskem možné.

Falkenhaynovo stanovisko k těmto aneksním požadavkům bylo odmítavé. Falkenhayn myslil dále než ostatní, viděl lépe do válečných poměrů, nemohl vážně věřit v budování aneksních programů a vůbec se vyhýbal všeněmeckému hnutí. Všechny stížnosti, žádosti a podněty, které pocházely z všeněmeckého tábora, ukládal bez odpovědi do své zásuvky.[85]) Bethmannově aneksní politice se říká umírněná, ve skutečnosti však to byla politika neurčitá. Bethmann neviděl rád ani onoho memoranda hospodářských svazů, ani pověstného prohlášení intelektuálů,[86]) ale sám se nikdy o ane-

[85]) W. d. U. XII (1), 54.

[86]) Třiadevadesát německých intelektuálů vydalo počátkem října 1914 provolání ke kulturnímu světu (Aufruf an die Kulturwelt), v němž zástupcové německé vědy a německého umění protestovali proti lžím, jimiž se nepřátelé snaží poskvrnit čistou věc Německa. Prohlásili za nepravdu, že Německo zavinilo válku, poněvadž ani národ, ani vláda, ani císař jí nechtěli, popírali, že by Němci byli zúmyslně porušili belgickou neutralitu, nebo že by se němečtí vojáci byli bez příčiny dotkli života nebo majetku jediného belgického občana, nebo dokonce, že by německé válečné vedení bylo porušilo zákony mezinárodního práva. „Není pravda — prohlašují na konec — že boj proti našemu tak zvanému militarismu není bojem proti naší kultuře, jak naši nepřátelé pokrytecky tvrdí. Bez německého militarismu by byla německá kultura z kořene vyrvána." V závěru se dovolávají odkazu Goethova, Beethovenova a Kantova a svou ctí dotvrzují pravdu svých

ksích nevyjádřil naprosto určitě.[87]) Územím s cizími příslušníky by se byl rád vyhnul, ale byl by zase rád získal nějaké území vůbec, jednak k ochraně hranic, jednak pro hospodářské výhody. Byl by na příklad rád získal rudnou pánev Briey-Longwy. Ale zdá se, že by byl na konec ochotně přistoupil i na mír podle status quo. Později však se nemohl vyhnouti vlivům všeněmeckým, za nimiž stáli konservativci a národní liberálové. Musil se uchýlit ke kompromisům, ačkoli na příklad aneksi Belgie považoval za nesmysl.[88]) Jeho poměr k sociálním demokratům byl dosti důvěrný. Bethmann nechtěl pozbýti jejich důvěry, poněvadž byl přesvědčen, že za války se nedá bez sociálních demokratů vládnout, ale bez konservativců a národních liberálů vládnouti nemohl. Tak se dostal do situace stálého kolísání, aby si žádné strany neznepřátelil. Bylo to těžké postavení zvláště proto, že konservativci a národní liberálové mu vůbec nedůvěřovali.

slov. — Provolání podepsali z výtvarných umělců: Kaulbach, Klinger, Liebermann, Stuck, Thoma, z přírodopisců: Häckel, Nernst, Ostwald, Röntgen, z theologů: Harnack, z básníků: Dehmel, Halbe, Hauptmann, Sudermann, z právníků: Brentano, Liszt, Schmoller, z lékařů: Ehrlich, Waldeyer, Wassermann, z historiků: Lamprecht, Lenz, Spahn, z filosofů: Eucken, Windelband, Wundt, z filologů: Wilamowitz-Mollendorf, z hudebních skladatelů Humperdinck a S. Wagner a mnoho jiných. Když v červnu 1915 otiskl provolání bez poznámky politický čtrnáctideník „Aktion", mnozí z podepsaných prohlásili, že již s provoláním nesouhlasí.

[87]) O Polsku se Bethmann vyjadřuje v parlamentní řeči 19. VIII. 1915: „Doufám, že dnešní obsazení polského území proti východu bude znamenati počátek vývoje, který odstraní staré spory mezi Němci a Poláky a povede zemi, osvobozenou z ruského jha, k šťastné budoucnosti . . ." (Bethmann: Kriegsreden, 56.) V řeči 5. IV. 1916 prohlásil, že „Německo dobrovolně nevydá osvobozené národy vládě reakčního Ruska" a že „Belgie se nesmí státi anglicko-francouzským vasalským státem." (Tamtéž str. 97.) Myšlenky jsou formulovány velmi opatrně, aby nic určitého nepovídaly a všechno jen napovídaly, hlavně aby vyhovovaly levici i pravici. Viz též pozn. 77 této kapitoly.

[88]) V březnu 1915 řekl Scheidemannovi: „Cíle, kterých si žádají všeněmci, jsou nesmyslem; nepomýšlím na to je uskutečnit a anektovat Belgii, zemi, která je nám úplně cizí . . ." W. d. U. VII (1) 278.

Zdálo se jim, že Bethmann jejich válečných požadavků nezdůrazňuje tak, jak si oni přáli. A oni přece potřebovali vítězného míru, aby jednak zachránili své panství, jednak, aby lidu, až se vrátí z fronty, něco poskytli. Bethmann však v labyrintu věčného kompromisování zabloudil tak, že ve snaze vyhověti všem si na konec všechny znepřátelil. Zapřisáhlými jeho nepřáteli se stali průmyslníci, pruská šlechta[89]) a většina nacionálních liberálů, poněvadž v něm viděli původce Tirpitzova pádu, odpůrce ponorkové války a překážku německého vítězství.

Bethmannova německá politika válečná byla přímým pokračováním politiky předválečné: politiky bez cíle, politiky nemoudré a slepé, politiky se všemi proti všem. Nemá ceny, byl-li Bethmann ve svém nitru přesvědčen — jak praví Scheidemann[90]) — hned v prvních měsících války, že by bylo nejlépe sjednati mír, když ve svých parlamentních řečích a oficiálních projevech mluvil zcela jinak. Nemělo také ceny, jestliže Scheidemann jeho řeči interpretoval v tisku podle toho, co mu Bethmann důvěrně řekl. Když byl atakován, musil mlčet, nechtěl-li ranit pravici nebo se dotknout sociálních demokratů. Věříme, že to byla pro něho hrozná situace.[91]) Bethmann se bál. Byl by prý šel rád ještě dále nalevo — jak se svěřil profesoru Harnackovi — ale měl strach, aby nezneklidnil konservativců a především císaře.[92]) Fysicky byl Bethmann ohromný člověk, ale odvahou byl skutečně zcela maličký. Bál se jít nalevo, bál se jít napravo, bál se odstoupit, poněvadž byl přesvědčen, že po něm přijdou horší věci (v tom se nezmýlil), bál se národu mluvit pravdu, bál se určovat válečné cíle, bál se odpovědnosti, a není tedy divu,

[89]) Generál Hoffmann píše 17. II. 1916: „Útok konservativců na říšského kancléře byl jím ještě jednou odražen. Byl v hlavním stanu a vrátil se s ujištěním úplné důvěry Jeho Veličenstva. Proto tak zhrubnul. (Aufzeichnungen I, 110.)

[90]) W. d. U. VII (1), 277.

[91]) Tamtéž.

[92]) Bülow, Denkwürdigkeiten III, 277.

že mu mnozí vyčítali osobní zbabělost.[93]) Jen člověk tak svrchovaně shovívavý jako Schwertfeger mohl nazvati tuto naprostou bezzásadovost mravním idealismem.[94]) Spíše lze tvrdit, že Bethmann byl charakter slabý. Štván východními veliteli, podnikal tajné útoky proti Falkenhaynovi u Viléma ve prospěch Hindenburga a Ludendorffa.[95])

Je pochopitelné, že Falkenhayn sám a sám, bojuje na tolik front, musil podlehnouti únavě a vyčerpání a že jeho kritický smysl upadl. Rok 1916 se stal Falkenhaynovi osudný. Nešťastný podnik verdunský, započatý dne 21. února 1916, který zplodil tolik zla, který připravil hrob statisícům německých a francouzských vojáků, byl prvním osudným krokem na cestě k pádu. Verdun byl vlastně torsem většího plánu, byl myšlen v souvislosti se zahájením neomezené ponorkové války. Poněvadž však se Bethmann proti ní postavil, zbyl jen Verdun. V průlom u Verdunu Falkenhayn nevěřil. Verdun měl býti ranou do francouzského těla, kterou mělo ztratit co nejvíce krve. Verdunem chtěl Falkenhayn Francouze vykrvácet. To především. Eventuálním dobytím Verdunu chtěl pak ve Francii způsobit hluboký mravní otřes. Za bitvy se však druhý cíl stal hlavním. Falkenhayn zapomněl, že každým parciálním cílem musí nepřítele oslabovat, sebe posilovat, že válka musí býti vedena částečně na vrub nepřítele — jak říká Clausewitz.[96]) Čím tvrdošíjněji se však začalo o Verdun bojovat, tím více byla tato zásada odsunována. Není možno si představit, že by Falkenhayn byl neviděl, kterak sebe zeslabuje stejně jako nepřítele, ne-li více, a přece boj o Verdun nezastavil. Třebaže víme, že ofensiva jednou zahájená nedá se zastavit, jak bychom si na povel přáli, přece jen musíme Verdun považovat za lehkovážnost

[93]) Schücking, W. d. U. VII (1), 373.
[94]) W. d. U. II, 29.
[95]) Generál Hoffmann 2. VII. 1916: „Říšský kancléř prý podnikl nový útok proti Falkenhaynovi." (Aufzeichnungen, I, 126.)
[96]) Vom Kriege, 7. kap., 8. kniha.

od oné chvíle, kdy Falkenhayn poznal, že se ve svém původním cíli zklamal. Verdun se stal otázkou prestiže dvou nepřátelských armád, a bylo jisté, že nezdar jedné bude velkým vítězstvím druhé.

Verdunská ofensiva byla 15. května náhle zkřížena rakouskou ofensivou proti Italii. Byla to ofensiva, před kterou Falkenhayn Conrada důtklivě varoval, kterou však Conrad připravil tajně a v květnu zahájil. Rakouská ofensiva nejen že se ztroskotala, ale přivedla vůbec centrální mocnosti do situace velmi kritické. Conrad totiž před svým podnikem přesunul z ruské fronty na italskou všechno, co se dalo, a zeslabil své síly na východě tak, že 4. červen, kdy Brusilov spustil svou ofensivu, znamenal pro rakouskou armádu katastrofu. Čtvrtá a sedmá rakouská armáda se proměnily zanedlouho v trosky, a Falkenhayn se musil odhodlat k těžkému rozhodnutí a posílat kdejaké volné zálohy na východní frontu ve chvíli, kdy ještě zuřila bitva u Verdunu. Svízelná situace pak byla dovršena, když Francie s Anglií zahájily dne 1. července 1916 jednu z největších ofensiv světové války útokem na německé posice po obou stranách Sommy, proti které se Falkenhayn bránil jen s krajním úsilím. Dne 11. července vydal rozkaz o přísné defensivě u Verdunu.

Boje o Verdun tím sice ještě nebyly skončeny, ale Verdun se tím stal rozhodným úspěchem Francouzů a hrobem, v němž Němci pochovali ducha své armády. Bylo to příliš mnoho a příliš velikých nezdarů, jejichž vina se přičítala neschopnému vojenskému vedení, a důvěra ve Falkenhayna klesala i tam, kde dosud byla neochvějná. Sbor tajných nepřátel pracoval plnou parou. Byl to nerovný boj proti dvěma nepřátelům: uvnitř i zevně, který Falkenhayn musil prohrát. Již jen jedna kapka stačila, aby pohár přetekl. A ta nedala na sebe dlouho čekat.

Zatím veřejnost doma byla neúspěchy nemálo pobouřena. S otřesenou posicí Falkenhaynovou klesala také autorita říšské vlády, říšského kancléře a samotného Viléma i ve

vrstvách, které až dosud při něm stály věrně. Vilémovi se kladlo za vinu, že ustoupil úplně do pozadí a ponechal vedoucím činitelům naprostou vůli, ačkoli to bylo to nejlepší, co mohl učiniti. Nedůvěra v Bethmanna se u stran pravicových proměnila ve vyslovené opovržení, poněvadž konservativci i nacionální liberálové viděli, kterak se jednota národa nebezpečně drobí. Vyčítali mu těžce, že nedovedl udržeti ducha z r. 1914.[97]) I centrum přicházelo k přesvědčení, že Bethmann je překážkou míru. Nespokojenost stran levicových netřeba znovu připomínat. Proč se tedy strany pravice nebo levice nepokusily připoutati k sobě centrum a strhnouti na sebe a na říšský parlament vládu, když k tomu byla v létě 1916 tak příznivá chvíle? Situace Německa v té době byla skutečně tak kritická, že by se věc byla dala poměrně snadno provésti.

Konservativní strana toho nedovedla, poněvadž jednak neměla nutné vitality ani strhující osobnosti ve svém středu. V nacionálně-liberální straně krystalovala se v té době kolem poslance Richthofena silná menšina, která si přála změny ústavy a hlásala, že je nezbytné, aby Německo přešlo k parlamentní soustavě jako předpokladu snadnějšího jednání o mír.[98]) Také dr. Stresemann, předurčený vůdce národně-liberální strany, klonil se silně k názorům Richthofenovým. V centru za války nabývaly stále větší půdy elementy demokratické, vedené Erzbergerem proti pravému křídlu dra Spahna. Erzberger vedl levé křídlo centra do oposice již před válkou a r. 1909 nemálo přispěl k pádu Bülowa. Za války jeho vliv ve straně rostl. S počátku byl sice přívržencem aneksí, ale měnil se ponenáhlu, až se dostal k opačnému pólu: byl proti ponorkové válce a pro mír dorozuměním.

A konečně tu byla strana sociálně-demokratická. Ta zahájila válku hradním mírem a odhlasovala v srpnu 1914 jednomyslně válečné úvěry. Ale již v listopadu téhož roku

[97]) W. d. U. VII (2), 302.
[98]) W. d. U. VII (2), 216.

poslanec Liebknecht odmítl úvěry schválit. Na jaře 1915 se počet oposičních poslanců zvětšil, hlasovali již dva proti úvěrům a třicet jich před hlasováním opustilo zasedací síň. V prosinci 1915 bylo oposičních poslanců již 43 a dvacet jich hlasovalo proti úvěrům.[99]) Strana sociálně-demokratická oficiálně se sice prohlašovala proti dobyvačné válce, pro mír bez aneksí, pro politické reformy, ale uvnitř se vyjadřovala velmi dvojáce.[100]) Od podzimu 1914 do jara 1916 vedly se uvnitř strany prudké a rozhořčené boje o tyto otázky, diference byly stále větší, až konečně 24. V. 1916 došlo k veřejné roztržce. Sociálně-demokratická oposice si založila samostatnou frakci: „Sociálně-demokratické dělnické společenství". Jejími vůdci byli Haase a Kautsky. V tomto oposičním proudu plulo také nejkrajnější radikální křídlo, vedené Liebknechtem a Luxemburgovou, které se po celou dobu války nezorganisovalo v samostatnou skupinu. Byli to Spartakovci, dědici krajní sociálně-demokratické levice předválečné, nazvaní tak podle sbírky „Spartakusbriefe", vydávané Liebknechtem. Z „dělnického společenství" se vyvinula (1917) „Nezávislá sociálně-demokratická strana Německa". Nezávislí rekrutovali se částečně z bývalých revisionistů, částečně z teoretiků bývalého středu strany. Byly to hlavně důvody taktické, které svedly oba levé proudy pod jednu střechu, ačkoli Spartakovci a nezávislí byli navzájem

[99]) Volkmann, Der Marxismus und das deutsche Heer im Weltkriege, 1925, 95.

[100]) Scheidemann prohlásil 4. února 1915: „Nevěřím v remis, v nerozhodný výsledek této světové války. Kdyby k tomu došlo, měli bychom mír jen na dva až tři roky." V témže sezení se Scheidemann bránil, aby se v parlamentě neprojednávala otázka míru a aby se mírová myšlenka nepropagovala na venkově. V sezení frakce dne 17. III. 1915 bylo usneseno hlavně vlivem Scheidemannovým, Davidovým, Noskovým a j., aby se neprotestovalo proti aneksním požadavkům šesti hospodářských svazů. Dne 17. srpna 1915 oposice žádala, aby Bethmann byl vyzván v parlamentě vyjádřiti se veřejně, že je ochoten vyjednávati o mír. Většinou to bylo zamítnuto, a David vyzýval frakci, aby měla „odvahu mlčet". Dittmann, W. d. U. VII (2), 326 a d.

nesmiřitelnými nepřáteli a ačkoliv mezi nimi byly rozdíly v zásadách nemenší než mezi nezávislými a většinovými, jak se od té doby říkalo původní sociálně-demokratické straně, kterou vedl a hájil za války Scheidemann.

Spartakovci zamítali všechno, co by mohlo trvání války jakkoli podporovat — hlavně válečné úvěry — přáli si učiniti konec válce stůj co stůj, vyhýbali se každé positivní práci v parlamentě i v odborových organisacích a byli přesvědčeni, že se světová válka musí proměnit ve světovou revoluci, v níž dělnictvo na sebe strhne moc nad třídami dosud panujícími. Věřili, že vítězná německá revoluce bude míti také ozvěnu v zemích dohodových.[101]) Nezávislí zamítali sice také hradní mír, válku i anekse, hlasovali proti válečným úvěrům, aby podporovali věc míru, ale nemyslili na revoluci, nýbrž chtěli dosíci svých cílů cestou legální, parlamentní.[102]) Sociálně-demokratické jádro, t. zvaní většinoví, hlásali mír dorozuměním a bez aneksí, ale odpírali jakoukoli akci, která by mohla ohroziti hradní mír.

Za těchto poměrů skutečně nebylo lze očekávati, že by některá z politických stran vyvinula větší činnost, když to všude uvnitř kvasilo, všechny strany prožívaly vnitřní krisi, z nichž největší sociálně-demokratická. Staré autority se chvěly ve svých základech, poněvadž nepřinášely spásy, hrnoucí se nezdary otřásaly poslední důvěrou ve vyšších i nižších vrstvách, a celým Německem vanul duch touhy po zachránci. Naděje celého národa se upínala k jediné vojensky známé osobě generála Hindenburga, který se svými vítězstvími na východní frontě obestřel nimbem legendárního hrdiny. Tuto zásluhu tedy Hindenburg měl, že v době tísnivé nejistoty poskytl Němcům záštitu, o kterou se mohli opřít. A když dne 27. srpna 1916 Rumunsko pod vlivem německých nezdarů vypovědělo válku ústředním mocnostem, nebyl považován za vinníka státník, ale voje-

[101]) Rosenberg, W. d. U. V, 214 a d.
[102]) Dittmann, W. d. U. VII (2), 343 a d.

vůdce. Proti vůli vyšších vrstev, vojáků i lidu, nemohl ani vojenský kabinet ani Vilém Falkenhayna[103]) déle udržet. Dne 29. srpna Vilém Falkenhayna propustil — činil to nerad — a povolal na jeho místo Hindenburga, jehož nerozlučným druhem byl generál Ludendorff, dosavadní náčelník jeho generálního štábu.

[103]) Z literatury o Falkenhaynovi upozorňujeme na tuto: *Zwehl:* Erich v. Falkenhayn, Berlin 1926. — *Alberti:* General Falkenhayn, Berlin 1924. — *Wetzell:* Von Falkenhayn zu Hindenburg-Ludendorff, Berlin 1921. — *Falkenhayn:* Die Oberste Heeresleitung 1914—1916, Berlin 1920.

KAPITOLA TŘETÍ

PŘESUN MOCI NA VOJENSKÉ VEDENÍ

Ludendorff zneužívá svého postavení. - Bethmann prohlédne jeho úmysly. — Ludendorffovy válečné cíle. — Poměr mezi vrchním vojenským velitelstvím a říšským kacléřem. — Ludendorffovo zasahování do věcí politických. — Vojenská situace beznadějná. — Žádné ofensivní podniky v r. 1917. — Zklamání v německém lidu. — Ludendorff sbírá síly. — Politické využití vítězného tažení proti Rumunsku. — Stinnes vyjednává v Stockholmu separátní mír s Ruskem. — Proklamace království Polského 5. XI. 1916. — Ludendorffovy naděje v utvoření polské armády zklamány. — Zákon o pomocné službě. — Neomezená ponorková válka. — Bethman s počátku proti ní. — Prohlášení centra pro ponorkovou válku. — Konec hradního míru. — Upřílišené naděje admirála Capelle. — Varovný hlas Bernstorffův. — Sociální demokraté a pokrokovci proti ponorkové válce. — Bethmann mění své stanovisko. — Nepromyšlené rozhodnutí. — Neblahý vliv Ludendorffův. — Neomezená válka ponorková vypovězena 1. února 1917. — Nebezpečí americké podceňováno. — Hra s Wilsonem. — Německá mírová nabídka z 12. XII. 1916. — Wilsonovo mírové poselství 18. XII. 1916. — Německá nabídka Mexiku. — Klesající význam Vilémův. — Probouzející se říšský parlament. — Počáteční úspěchy ponorkové války. — Víra nahoře, nedůvěra dole. — Nedostatek silné osobnosti. — Útok konservativců proti volební reformě. — Březnová revoluce v Rusku. — Vliv na Německo. — Zvolení ústavního výboru. — Ústup Bethmannův od požadavků levice. — Velikonoční poselství Vilémovo 7. IV. 1917. — Touha německého lidu po míru. — Dělnické stávky v dubnu 1917. — Lenin do Ruska. — Ludendorffovy naděje v rozklad ruské armády nesplněny. — Útok ústavního výboru 2. V. 1917 na Bismarckovu ústavu. — Rakousko a Czerninovo memorandum. — Nepochopení Bethmannovo. — Erzberger na scéně. — Sbírá důkazy o zoufalé situaci Německa. — Setkání s plukovníkem Bauerem. — Ponorková válka selhala. — Erzberger v čelo parlamentní oposice. — Společný útok Ludendorffův a Erzbergerův proti Bethmannovi. — Sociálně-demokratická hrozba. — Erzberger bije na poplach. — Bethmann obrací do leva. — Erzbergerův útok na Bethmanna 6. VII. 1917. — Hlásá parlamentní režim a mírový manifest. — Vznik levé parlamentní majority. — Útok Stresemannův proti Bethmannovi 9. VII. — Císařský manifest o pruském volebním právu 11. VII. — Vilém nepřijme Bethmannovu demisi. — Situace v parlamentě. — Ludendorff zasáhne hrozbou demise. — Zástupci parlamentních stran u korunního prince. — Bethmann propuštěn 13. VII. 1917. — Vilém poražen. —

Erzbergerova ochablost. — Středem zájmu parlamentní většiny: mírová resoluce. — O nástupci Bethmannově rozhoduje vrchní vojenské vedení. — Michaelis kancléřem, Ludendorff skutečným vítězem.

S Hindenburgem zavládlo v hlavním stanu nové ovzduší, kterého však nevytvářel sám Hindenburg, nýbrž jeho generální ubytovatel Ludendorff. Hindenburgova popularita v německém národě přesahovala všechnu míru, a lid i vojsko od něho očekávali veliké věci. Hindenburg byl skutečně zvolen za vojevůdce lidem, národem, a když sám Bethmann byl naplněn neochvějnou důvěrou v jeho válečnický věhlas,[1]) bylo Hindenburgovo jmenování již jen formální věcí. S Hindenburgem musil však Vilém přijmouti také jeho spolupracovníka Ludendorffa, ačkoli to bylo pro něho sousto poněkud nestravitelné. Vilém Ludendorffa rád neměl a vyslovoval se o něm s despektem. Ale Hindenburg s Ludendorffem byla dvojice nerozlučná,[2]) proto bylo nutno pro Ludendorffa zřídit nové místo „prvního generálního ubytovatele.“ Oba měli stejnou a plnou společnou odpovědnost.[3]) Ústavně měli býti oba jen poradci nejvyššího velitele, císaře, ve skutečnosti se poměry vyvinuly tak, že vrchním velitelem se stal Hindenburg a náčelníkem jeho štábu Ludendorff, který však na sebe přesunul všechnu moc. Hindenburg s Ludendorffem operace vedli, a Vilém je kryl svou autoritou mocnáře; jen velmi důležitá rozhodnutí mu předkládali k schválení. Na konec se však i toto schvalování stalo formalitou a Vilém byl pouhým nástrojem „nejvyššího vojenského vedení“, tedy něčeho, čím měl býti sám. Protiprávní a protiústavní stav, který tím nastal, byl mlčky schvalován Vilémovou pasivitou. Vilém se třásl před veřejným míněním a klesl na bezvýznamnou dekoraci. Rozumí se, že tento proces se uskutečňoval

[1]) Bethmann, Betrachtungen II, 46.

[2]) Hindenburg ve svých pamětech (Aus meinem Leben, 78) píše, že to bylo šťastné manželství, zapomněl však dodat, že v něm hlavou byl Ludendorff.

[3]) Ludendorff, Kriegführung u. Politik, 99.

velmi pomalu a nenápadně a že si jej s počátku uvědomovali jen nejbližší pozorovatelé a účastníci.

Důležité je, že se těžiště přesunovalo na „nejvyšší vojenské vedení" nejen ve věcech vojenských, ale i politických. Vojenské vedení zařídilo si při hlavním stanu tak zvané „politické oddělení", obcházelo říšskou vládu a vyjednávalo samostatně s politickými stranami a — rozumí se — vykonávalo také na ně tlak. A poněvadž Hindenburg sám o sobě přiznal, že jest „povaha nepolitická,"[4]) musíme si pod pojmem nejvyššího vedení představit jen osobu Ludendorffovu. Úřední dokumenty nám dotvrzují, že všude — i tam, kde byli na konferencích přítomni oba vojevůdci — hlavní slovo měl vždy Ludendorff a že dokonce již i akta a dotazy nebyly ani formálně podávány na „nejvyšší vojenské vedení", nýbrž přímo na osobu Ludendorffovu.

Bethmann-Hollweg brzy prohlédl snahy Ludendorffovy, který prý by si byl přál, aby říšský kancléř se stal výkonným orgánem jeho vlastních záměrů a aby politika byla podrobena vojenské vůli. A že z těchto konfliktů vyšlo na konec vojenské vedení jako vítěz, jest zásluhou veliké většiny národa, která via facti učinila z vojenského vedení politickou moc, před kterou se musil skloniti i císař.[5]) Vilém Hindenburga propustiti nemohl, poněvadž by to bylo pro něho znamenalo katastrofu. Byl by proti sobě popudil veřejné mínění celého národa. A poněvadž Hindenburg byl nerozlučně spjat s Ludendorffem, nemohl propustit ani tohoto. Musil se prostě podřizovat jejich přáním, ať se již týkaly osob i věcí vojenských nebo politických.[6]) Tak hluboko klesl význam císařův a tak vysoko vystoupil význam vojenského vedení. Ludendorff zneužíval svého postavení a vynucoval si splnění svých přání hrozbami, že odstoupí, nebo žádostmi, aby byl svého místa zbaven. Po té stránce neměl vůbec

[4]) Hindenburg, Aus meinem Leben, 199.
[5]) Bethmann, Betrachtungen II, 48—52.
[6]) W. d. U. VIII, 32 a d.

studu[7]) a doprovázel své žádosti nejsmělejšími důvody. Mohl se toho odvážiti kdykoli, poněvadž se vždy za něho postavil Hindenburg, jehož neomezené důvěry Ludendorff požíval. Jednou se dovolával své odpovědnosti, pak zase nálady ve vojsku nebo v národě, jindy opět veřejného mínění. Jen proto, že Hindenburg měl většinu národa za sebou, mohl si Ludendorff počínati tak násilně.

Důvod tohoto nekrvavého přesunu moci s císaře na vo-

[7]) Když parlament projednával mírovou resoluci r. 1917, telefonoval sám Vilém Hindenburgovi znění resoluce. Hindenburg mu odpověděl, že nejvyšší vojenské vedení se musí obávat, že úderná síla vojska bude resolucí značně oslabena a že vojenské vedení za ni nemůže vzíti odpovědnost. (Helfferich, Der Weltkrieg, III, 128.) — Když šlo o propuštění kancléře Bethmanna, napsal Ludendorff Vilémovi: „Vaše Veličenstvo ví, že mně, jako spoluodpovědnému členu nejvyššího vojenského vedení, jest nemožné míti k panu říšskému kancléři důvěru, která je nezbytným základem k zdárné spolupráci mezi říšským kancléřem a nejvyšším vojenským vedením k šťastnému ukončení války, když válka již nemůže být vybojována na pouhém válčišti. Vlast musí trpět tímto nedostatkem důvěryplné spolupráce. Smírný rozkaz Vašeho Veličenstva nemůže tomu zabrániti. Proto nemohu Vašemu Veličenstvu na svém místě sloužit..." (Ludendorff, Urkunden, 407.) — V lednu 1918 byl generál Max Hoffmann, náčelník štábu východních armád, v Berlíně a v rozhovoru s Vilémem byl císařem vyzván, aby se vyjádřil o polské otázce. Hoffmann se zprvu zdráhal, na přímý rozkaz Vilémův se však přece vyslovil, že s anexí Polska nesouhlasí. Když se to den poté Ludendorff dozvěděl, učinil z věci kabinetní otázku. Hrozil, že odstoupí, a žádal, aby Hoffmann byl propuštěn. (Hoffmann, Aufzeichnungen II, 204—206.) Tak daleko šla tyranie Ludendorffova, že nestrpěl ani cizího mínění. Dne 7. ledna 1918 píše Hindenburg Vilémovi v té věci dopis, koncipovaný zřejmě Ludendorffem, jenž je zakončen: „Těžká úloha, kterou Vaše Veličenstvo uložilo mužům, majícím podle pokynu Vašeho Veličenstva připraviti a vésti operace na západě, podmiňuje, aby byli ubezpečeni neomezenou osobní důvěrou Vašeho Veličenstva. Oni i vojsko musí míti pocit, že politický úspěch bude rovnocenný s úspěchem vojenským. Vaše Veličenstvo prosím co nejpokorněji, aby se důkladně rozhodlo. Moje a Ludendorffova osoba nesmí státi v cestě státním nezbytnostem." (W. d. U. II, 125, příl. I.) — Jaké to bylo odporné pokrytectví. Ludendorffovi nešlo o státní nezbytnost, ale o to, aby nikdo z podřízených se neodvážil míti jiný úsudek než on. Zároveň dal Vilémovi zdvořilý pokyn, aby se po druhé nikoho na nic netázal.

jenského diktátora[8]) vězel ve válečných nezdarech. Všichni dosavadní mužové, kteří rozhodovali o osudech Německa, selhali, jen Hindenburg s Ludendorffem měli úspěch. A tak se dostala moc do rukou Ludendorffových — lze říci — sama sebou, bez zvláštního jeho přičiňování. On sám se k ní nepřiznává,[9]) ale ve skutečnosti tuto moc diktátorskou měl.

Vládnoucí strany se za vojenskou diktaturu postavily úplně, poněvadž získaly v osobě Ludendorffově velikou podporu. Ludendorff byl jejich člověk, vždy nakloněný přáním velkoprůmyslníků a velkostatkářů a hlavně stojící příkře proti sociálním demokratům. Svými názory o válečných cílech a aneksích se úplně ztotožňoval s vedoucími vrstvami. Věřil jen ve vítězný mír a v duchu budoval plány o budoucím silném Německu. Belgii chtěl k Německu připoutat hospodářskými smlouvami a zabezpečit si tyto smlouvy i vojensky. V samostatné Belgii spatřoval největší nebezpečí pro Německo, proto ji chtěl rozděliti na dva státy, Vlámsko a Valonsko, spojené jen personálně. Alsasko-Lotrinsko měl v úmyslu a považoval za nejlepší přivtělit zcela k Prusku, aby bylo vůbec očištěno od francouzských elementů.[10]) Z Pol-

[8]) Užívám pro výjimečné postavení Ludendorffovo slov „voj. diktátor" a „voj. diktatura", jak jich běžně užívali v podvýboru dr. Delbrück, dr. Rosenberg a dr. Bredt. Umírněný Schwertfeger opsal pojem slovy: „postavení nejvyššího voj. vedení bylo suverénní". I sám Max Bádenský v prohlášení, uveřejněném v denních listech r. 1919, praví: „Utvořením lidové vlády dne 3. října 1918 osvobodil se (roz. národ) od diktatury Ludendorffovy."

[9]) Ve svých vzpomínkách (Kriegserinnerungen, 424) praví: „Německo potřebovalo diktátora, který by seděl v Berlíně a nikoli v hlavním stanu. Tento diktátor musil býti muž, který by znal a úplně zvládl poměry doma. Za ním by byl snad Berlín šel. Já jsem tuto úlohu převzíti nemohl. Sám s sebou bojuje, by jsem si toho vědom. Zdržovala mne nikoli bázeň před odpovědností, nýbrž jasné poznání, že jediná lidská síla nestačí vésti zároveň národ doma a vojsko před nepřítelem v této světové válce národů přes všechny odpory a překážky, s nimiž bych se byl všude setkal jako zástupce pověstného militarismu."

[10]) W. d. U. VII (1), 383, 384.

ska chtěl utvořit velkovévodství a polskou armádu podřídit německému vedení.[11]) Část Polska měla být dokonce přivtělena přímo k Prusku; byl to ohromný lesní objekt uprostřed země, který měl být s Pruskem spojen jakýmsi koridorem.[12]) Kuronsko a Litevsko měly být s Německem svázány zvláštním svazkem. Neměly to být ani části německé oblasti, ani spolkové státy, ani kolonie, uvnitř to měly být samostatné státy, na venek však nerozlučné díly německé říše, která je měla právně zastupovat. Branná síla obou států měla být součástí německého říšského vojska.[13]) Ludendorff byl pevně přesvědčen, že jeho názory a požadavky jsou také tužbami německého národa a že Německo, které nevyjde takto posíleno z války, bude Německem poraženým.

Nic nám nemůže skutečně lépe představit Ludendorffa jako politického diletanta než tyto aneksní požadavky. Ludendorff jednak neměl o politice základních představ, hlavně však byl sám v zajetí utopických snů některých německých knížat, která v touze po cti a moci chtěla anektovat hlavně pro své trůny a měla na mysli především zájmy svého rodu.[14])

Čím déle válka trvala, čím tísnivější byla situace, tím více se obracely zraky celého Německa k nejvyššímu vojenskému vedení. To konečně by nebylo nic zvláštního, poněvadž ve všech válčících státech byla na frontu upřena bedlivá pozornost. Rozdíl byl však v tom, že u států dohodových bylo vojenské velitelství přes svůj význam podřízeno vládě a parlamentu, kdežto v Německu se začal vyvíjet mezi těmito činiteli zvláštní napjatý poměr, který pocházel nejen z všeobecné nálady lidu, ale hlavně z váhy, kterou kladly na vrchní velitelství vládnoucí vrstvy. Poměr mezi vrchním velitelstvím a kancléřem se utvářel nepříznivě proti všemu očekávání. V za-

[11]) W. d. U. VII (1), 364.
[12]) Bredt, W. d. U. VIII, 326 a d.
[13]) W. d. U. VIII, 338.
[14]) Payer, Von Bethmann bis Ebert, 177.

svěcených kruzích se totiž původně soudilo, že mezi oběma dojde k důvěrné součinnosti. Bylo přece známo, že Bethmann se o povolání Hindenburgovo zasazoval u císaře velmi energicky.

Hned s počátku se Bethmanna nelibě dotkl vojenský, ostrý a velitelský tón, s jakým vrchní velitelství písemně vyjednávalo s říšskou kanceláří. Odmítavé stanovisko a úsečná forma znemožňovaly jakoukoli vážnější diskusi. Je pravda, válečná situace, za jaké Hindenburg s Ludendorffem přijali svůj úřad, byla vskutku velmi neutěšená. Vstup Rumunska do války otřásl centrálními mocnostmi a nebezpečí, které nenadále vyvstalo, zcela určitě připravilo Ludendorffa o nezbytný klid.[15]) Snad by to bylo stačilo na omluvu i Bethmannovi a poměry by se snad byly urovnaly, kdyby Ludendorff svým zasahováním do věcí politických nebyl vzbuzoval nový odpor říšského kancléře.

Tažení proti Rumunsku bylo provedeno skvěle. Rumunsko bylo povaleno dříve ještě než nastala vážná zima a z větší části bylo obsazeno. Fakt sám přinesl sice značné ulehčení v zásobovací krisi centrálních mocností, hlavně pokud šlo o zemědělské plodiny a petrolej, ale víc neznamenal nic. Nijak nepřispěl k vítěznému míru, nepřinesl žádného rozhodnutí, ani neposkytoval naděje, že by se kde dalo nějakého rozhodnutí dosíci. Všechny útoky dohodových vojsk byly sice odraženy, fronty se dostaly zase do rovnováhy, ale politicky i vojensky byla situace beznadějná. Vojsko ústředních mocností bylo unaveno a vyčerpáno, potřebovalo klidu[16]) a nemělo již zdrojů, z nichž by čerpalo své zálohy. Nebylo ani pomyšlení, že by se za dané situace dala podniknouti nějaká nadějná ofensiva většího slohu. Německo bylo odsouzeno k vleklé defensivě, která je oslabovala, zatím co čas pracoval pro Dohodu. Ludendorff o tom věděl. „Budoucnost byla

[15]) Ludendorff byl člověk nervosní. Generál Hoffmann prozrazuje jeho hroznou nervositu již r. 1914 v zápise z 21. X. (Aufzeichnungen, I, 58.)

[16]) Ludendorff, Kriegserinnerungen, 239.

úplně nejasná," praví,[17]) a sám ze situace neznal východiska. Do nějakého dobrodružného podniku se nemohl pustit, poněvadž neměl dosti sil. A skutečně také na rok 1917 neprojektoval žádného plánu ani na západě ani na východě. Věc způsobovala značné zklamání hlavně v těch vrstvách, které, živeny přemrštěnými nadějemi, doufaly v podobné velkolepé podniky na západě, jako byl Tannenberg a Mazurská jezera na východě. A kam by se byla poděla popularita skvělého dvouhvězdí, kdyby se bylo přičiňovalo o mír ve chvíli, kdy mu osud dal do rukou otěže a poskytl mu možnost ukázati své umění a svou genialitu? Zatím tedy nebylo lze dáti se ani jednou ani druhou z cest a zbývalo jen čekat a sbírat síly, zálohy, divise. To bylo heslo, za nímž Ludendorff šel, neohlížeje se nalevo ani napravo, nejméně na důsledky politické.

Vítězné tažení proti Rumunsku musilo vládní činitele vésti přirozeně k myšlence, aby bylo také politicky využito. Podle vlastní přísežné výpovědi byl prý německý velkoprůmyslník Stinnes v té době vyzván Bethmannem, aby se pokusil učiniti někde mírové kroky.[18]) Stinnes prý se dal cestou, jakou se dávají průmyslníci, mají-li sjednati zájmové společenství, t. j. vyhledal z nepřátel toho, s nímž by se nejsnáze dorozuměl. To bylo Rusko. Vyjednával pak ve Stockholmu s místopředsedou dumy Protopopovem, který, když se vrátil do Petrohradu, přes útoky tisku byl jmenován ministrem vnitra ve vládě Stürmerově, známého germanofila, který by se byl neuzavíral zvláštnímu míru s Německem. Z toho se soudilo, že vyjednávání je na dobré cestě. Proklamace království polského dne 5. XI. 1916 vpadla prý však do něho jako blesk, který musil zničiti všechny další mírové naděje. Bethmann provedl prý tenkrát největší politickou chybu.[19])

[17]) Ludendorff, Kriegserinnerungen, 243.

[18]) W. d. U. VII (2), 244.

[19]) Protokoly druhého podvýboru, který zkoumal podmínky a možnost míru za války světové, tiskem vydány nebyly. Zprávu o výpovědi Stinnesově pronesl poslanec dr. Quessel ve čtvrtém podvýboru, a lze ji přijmouti za

V té věci nelze vyslovit bezpečný úsudek, poněvadž ani nevíme, jaká byla skutečně nálada k míru u carské vlády, ani neznáme poctivě smýšlení Bethmannovo a hlavně výsledky vyšetřování německého parlamentního podvýboru (druhého), který se právě touto otázkou zabýval. Podle Valentiniho Bethmann s proklamací nespěchal a považoval ji za předčasnou,[20]) jako by byl skutečně v separátní mír s Ruskem doufal přes to, že tvrdí opak. Říšský parlament nebyl v otázce Polského království ani dotazován ani slyšen. Kdo tedy o onu proklamaci obou císařů tolik usiloval? Ludendorff.

Ludendorff byl již dříve pro zřízení samostatného Polska, jen když mu to vynese alespoň čtyři divise,[21]) a podlehl úplně optimismu generála Beselera, guvernéra obsazeného polského území, který věřil v požehnání své administrativy a v takové přátelství Poláků, že tito budou ochotni postavit ihned čtvrtmilionovou armádu a bránit svou zemi proti Rusku. Po té stránce se Ludendorff zklamal, poněvadž celá vojenská akce úplně selhala. Do armády se přihlásila jen hrstka Poláků, nemluvíc o tom, že se Polsko od té chvíle stalo předmětem předčasných sporů mezi Německem a Rakousko-Uherskem.[22])

Pro Bethmanna znamenala však proklamace první porážku v tichém souboji, který vedl nepozorovaně s Ludendorffem od samého začátku, kdy se Ludendorff dostal k moci. Ludendorff neustále vyhledával důvody, jak by Bethmannovi jeho úřad znepříjemňoval, a jednal s ním jako se svým subalterním. Zákon o pomocné službě, který se měl vztaho-

pravdivou. Bethmann se ve svých pamětech o věci podrobně nezmiňuje, tvrdí však, že nevěřil v možnost separátního míru s Ruskem, poněvadž byl přesvědčen, že car Mikuláš II. není schopen takové zrady. (Betrachtungen, II, 98.)

[20]) Valentini byl šéfem tajného civilního kabinetu císařova. Viz jeho: Kaiser und Kabinetschef, 140.

[21]) Hoffmann, Aufzeichnungen II,151.

[22]) Bredt, W. d. U. VIII, 318 a d. — Payer, Von Bethmann bis Ebert, 230 a d.

vat na všechny muže od 15—60 let a částečně také na ženy, vynucoval si Ludendorff neustálými urgencemi,[23]) stěžoval si, že není ani dost rychle vypracován ani v parlamentu dost rychle projednáván, a když konečně byl 2. prosince 1916 parlamentem přijat, nebyl s ním Ludendorff vůbec spokojen.

Ludendorff pracoval příliš horečně, proto se mu zdálo dosavadní tempo pomalé, nikdo mu nestačil, jeho myšlení i skutky, všechno bylo příliš rychlé, ale také ukvapené. Německé vítězství a vítězný mír, to byly bludičky, za nimiž se hnal. Když nebylo vyhlídek na úspěšnou akci pozemní, zbyl tu ještě jeden prostředek: neomezená ponorková válka. Ludendorffovi bylo jistě známo pojednání Tirpitzovo, o němž se zmiňuje generál Hoffmann již v únoru 1916.[24]) Tirpitz se v něm zaručuje, že Anglie bude za šest měsíců přinucena k míru, bude-li torpedováno všechno bez zřetele na Ameriku a neutrály. Šlo jen o to, jak přivésti k víře také Bethmanna. Právě měsíc po změně osob v generálním štábu (29. IX. 1916) byl svolán hlavní parlamentní výbor, kde se také projednávala otázka neomezené ponorkové války, ale bez jakéhokoli výsledku. Říšský kancléř tu zatím hájil stanovisko, že otázka by mohla býti řešena jen „pro tempore“,[25]) ale k určitému stanovisku se ve výboru nedospělo. Brzy však došlo ke schůzi nové (16. X. 1916), na níž příslušníci centra odevzdali resoluci zastávající v otázce neomezené ponorkové války toto hledisko: říšský kancléř je sice za vedení války odpovědný, ale ve svém rozhodování se má říditi nejvyšším vojenským vedením; rozhodne-li se ono ve prospěch neomezené ponorkové války, může býti říšský kancléř jist souhlasem říšského parlamentu. Přeloženo do srozumitelné řeči to znamenalo, že říšský kancléř nese odpovědnost, ale vrchní vojenské vedení rozhoduje. Zároveň tím bylo říšskému kanclé-

[23]) Ludendorff, Kriegserinnerungen, 260. — Své požadavky vyjadřuje v dopise z 23. X. 1916 kancléři (Urkunden, 78).

[24]) Hoffmann, Aufzeichnungen I, 110.

[25]) Bredt, W. d. U. VIII, 67 a d.

ři naznačeno, kdyby snad nechtěl odpovědnost převzíti, aby se poděkoval.

Tímto usnesením byl učiněn definitivně konec hradnímu míru, poněvadž konservativci obou směrů i nacionální liberálové byli pro neomezenou ponorkovou válku již dávno a byli odhodláni všemi silami podporovat nejvyšší vojenské vedení v jeho požadavku proti Bethmannovi. Když se k nim připojilo centrum, mělo vojenské vedení většinu a Bethmann tu stál osamocen. Vznikla první parlamentní majorita za války, která zřetelně naznačila, že považuje mínění vojenského vedení za rozhodující. Bethmannovou povinností bylo odstoupit. Bethmann však byl jednak slaboch a bázlivec, jednak se dal patrně získat důvody, které byly v debatách hlavního výboru uváděny na podporu neomezené ponorkové války státním sekretářem říšského námořního úřadu, admirálem Capellem. Tento sebevědomý muž neměl vůbec obav z politických zápletek a na námitky, že ponorková válka v sobě skrývá nebezpečí války s Amerikou, která je ohromnou zásobárnou lidského materiálu, odpovídal, že nebezpečí amerických vojsk a jich zasažení v Evropě odhaduje na nulu. Američané nemají prý dosti lodního prostoru, aby mohli v dohledné době transportovati své vojsko do Evropy ve větším množství a „přijdou-li skutečně, těší se již mé ponorky na kořist, jakou budou míti.“[26])

Mluvil-li takto nejodpovědnější a nejpovolanější námořní úředník, není pochyby, že to musilo otřást i nejzatvrzelejšími pochybovači. Zbraň, která měla takovou útočnou i obrannou sílu, že slibovala ochromit Anglii v půl roce a zároveň zabránit Americe jakoukoli účast, byla skutečně ideální. Celý německý národ k ní upjal své naděje, uvěřil v ni parlament a na konec zakolísal i říšský kancléř.[27]) Z vládních či-

[26]) W. d. U. VII (2), 307. — Bredt, W. d. U. VIII, 71.

[27]) Na schůzce Hindenburga a Ludendorffa s Bethmannem v hlavním stanu dne 9. ledna 1917 pravil Bethmann: „Kyne-li úspěch, musíme také jednat.“ (Ludendorff, Urkunden, 323.) Stanovisko Bethmannovo se tedy

nitelů byl nesmiřitelným odpůrcem ponorkové války státní sekretář zahraničí Jagow, ten však musil v listopadu 1916 odejíti a učiniti místo Zimmermannovi, dosavadnímu podtajemníku. Jagow byl první Ludendorffovou obětí. Ve všech odděleních zahraničního úřadu vládlo přesvědčení, že k ponorkové válce nesmí vůbec dojíti. Referenti se chystali složiti své úřady, bude-li válka vyhlášena.[28]) V tomto odhodlání byli posilováni německým vyslancem ve Washingtoně Bernstorffem, který nevynechal jediné příležitosti, aby zdůraznil, že ponorková válka musí automaticky vyvolat válku s Amerikou. Zdá se však, že Bethmannův příklad působil nakažlivě. Z parlamentních stran jediní pokrokovci a sociální demokraté zamítali ponorkovou válku, považujíce sliby odpovědných činitelů za víru v zázraky a celý podnik za beznadějný.[29])

Od samého začátku války byla převaha Dohody na moři zcela zřetelná. Německé loďstvo sice mělo jakési úspěchy — bitva u Skagerraku se skončila německým taktickým úspěchem — ale dohodové panství nad mořem zůstalo tím nedotčeno. Německých ponorek bylo r. 1914 málo, a blokádě německého pobřeží nebylo možno zabránit. Když se Německo odhodlalo v únoru 1915 k obchodní ponorkové válce, zdvihla se bouře odporu nejen u dohodových států, ale i u neutrálů. Dohodové státy vytýkaly Německu, že ponorkovou válkou ničí životy nevinných cestujících. Německo

změnilo velmi podstatně. V březnu 1916 považoval ještě neomezenou ponorkovou válku za hazardní hru va banque. (Bethmann, Betrachtungen II, 119.) V pamětech formuluje věc jinak. „Celková situace — praví — postavila mne před otázku, abych odstoupil. Věcně by se nebylo nic změnilo. V otázce ponorkové války byly mými politickými i osobními nepřáteli vojenské vedení i parlamentní majorita. Císař stál svým přesvědčením pevně při vojenském vedení. Můj odpor by byl červencovou krisi jen o půl roku uspíšil." „Mou jedinou povinností bylo nesabotovat rozhodnutí, které se stalo neodvratným." (Betrachtungen II, 135.)

[28]) Erzberger, Erlebnisse, 220.

[29]) Scheidemann, Zusammenbruch, 52.

zase odpovídalo, že blokádou trpí nevinné civilní obyvatelstvo německé. Ale hlavně se bránili neutrálové všemi silami, poněvadž ponorková válka poškozovala jejich obchod. A to se týkalo především Ameriky. Amerika již dávno pohrozila, že Německu při vyhlášení neomezené ponorkové války vypoví nepřátelství, ale v Německu nebyla tato hrozba přijímána vážně. Vládlo všeobecné mínění, že Anglie dávno bude pokořena, než bude moci Amerika zasáhnouti. Ponorková válka byla také podporována důvodem, že je nutno přihlížeti k přáním Ludendorffovým, v které on skládá vítězné naděje. Hlavně však byla zdůvodňována svou strategickou účelností. Posuďme, jak nedbale a nereálně byla tato účelnost podložena.

S hlediska vojensko-technického mělo být především dobře promyšleno, zda-li je ponorek dosti, aby vůbec mohly provésti svůj úkol. Na tuto otázku se však interesentům odpovědi nedostalo.[30]) Na začátku války — jak víme dnes — jich Německo mělo 26, do konce roku 1916 jich vystavělo 84; do té doby však jich bylo zničeno 38, takže jich zbývalo celkem 72. „Kdybychom to byli věděli — praví Payer — byl by se nám zdál tento počet velmi malý se zřetelem k ohromné úloze a k neobyčejně velkým ztrátám,“ neboť bylo známo, že v akci může být vždy jen třetina ponorek a zbytek je vždy částečně na cestě, částečně v opravě. Zbývalo tedy pro vlastní akci jen asi dva tucty ponorek. S hlediska strategického bylo skutečně vážnou otázkou, dá-li se moře opanovati těmito ponorkami, když Německo nebylo pánem na širém moři.[31]) Kromě toho nebylo vzpomenuto vůbec, zda-li a v jaké době najde nepřítel správnou obranu proti nové útočné zbrani. Americké nebezpečí mohlo býti zažehnáno jen tím, že by

[30]) Payer, Von Bethmann bis Ebert, 223.

[31]) Tirpitz píše (Erinnerungen, 378): „Naše ponorky mohly se ještě v únoru 1916 pohybovati mezi nepřátelskými obchodními loďmi jako vlci mezi stádem ovcí; později však musily již vésti pravidelný boj. Z práce rozvratné se stal boj nebezpečný a bohatý na ztráty.“

Rusko a Francie byly vyřazeny z války, ať již vítězstvím na zemi nebo zvláštním mírem a dorozuměním. S hlediska politického nebylo vůbec posouzeno, jak bude německá akce přijata světovým veřejným míněním a jak se dá využíti agitačně proti Německu. Byla tu tedy skutečně celá řada vážných otázek, které se patrně rozplynuly v opojení vládnoucích kruhů nad vidinami budoucích úspěchů. Tak se vláda dne 9. ledna 1917 rozhodla pro neomezenou ponorkovou válku a dne 1. února ji vyhlásila. Byl to nejlehkomyslnější a nejosudnější čin, jehož se Německo vlivem Ludendorffovým dopustilo. Dne 3. února přerušily Spojené státy s Německem diplomatické styky a dne 2. dubna 1917 mu vypověděly válku.[32])

Rozhodnutí k ponorkové válce nebylo výsledkem střízlivých vojensko-technických a vojensko-politických úvah, ale zoufalým prostředkem, kterým se měla zakrýt okamžitá nemohoucnost v akcích pozemních. Věřit ve vítězné ukončení neomezenou ponorkovou válkou mohl jen ten, kdo si byl jist, že válka s Francií a Ruskem bude r. 1917 ukončena. Jen v případě úplné isolovanosti Anglie nebyli by se Američané odvážili dopravovati vojsko do Evropy. Ale tak nesměl a nemohl uvažovati Ludendorff. Jest však také možné — ales-

[32]) Bethmann ve své parlamentní řeči 31. I. 1917 pravil: „Jakmile v dohodě s nejvyšším vojenským vedením dojdu k přesvědčení, že nám bezohledná ponorková válka přiblíží vítězný mír, bude zahájena. Tento okamžik nastal. Předešlého podzimu nebyla ještě doba zralá, ale dnes přišel okamžik, kdy máme největší naději na úspěch. Na pozdější dobu čekati nesmíme. Co se změnilo? Především nejdůležitější: Počet našich ponorek se proti loňskému roku podstatně zvětšil. Tím je dána pevná základna pro úspěch. Pak druhá rozhodující věc: špatná světová úroda obilí." A dále řekl: „Naše fronta je na všech stranách pevná, máme všude nezbytné reservy, nálada ve vojsku je dobrá a důvěřivá." „Admirální štáb a širomořské loďstvo jsou pevného přesvědčení . . ., že Anglie touto zbraní bude přivedena k míru." — To byly tedy ony podmínky, které se změnily, aby také Bethmann mohl změnit své bývalé zamítavé stanovisko k ponorkové válce. Na jednu věc je velmi těžká odpověď: Koho Bethmann více klamal, sebe nebo národ?

poň při prozíravosti Ludendorffově to lze předpokládat — že Ludendorff měl pro ponorkovou válku ještě jeden důvod. Ludendorff usiloval o vítězný mír a věřil, že ho lze dosíci jen na západní frontě, a nosil již patrně tenkrát v mysli svůj plán na r. 1918. Proto se snažil všemi prostředky, aby západní nepřátelská fronta nebyla zesilována ani živým ani mrtvým materiálem z Anglie a Ameriky.[33])

Politicky nešťastná byla hra, kterou Německo sehrálo s Wilsonem v otázce mírové. Již v červenci 1916 byly dány německému vyslanci ve Washingtoně Bernstorffovi tajné pokyny z Berlína, aby Wilsona požádal o zahájení mírové akce.[34]) Wilson se nemohl dříve ujmouti věci než v listopadu, kdy Bernstorffovi slíbil, že ještě před vánocemi vydá své mírové prohlášení. Byl však překvapen, když bez jakékoli upozornění Německo nenadále vydalo 12. prosince 1916 mírovou nabídku, v níž centrální mocnosti přiznávají, že jsou ochotny zahájiti mírové vyjednávání.[35]) Wilson byl tímto faktem, který se podobal úskoku, velmi pobouřen, přes to však ve své akci pokračoval a vydal 18. prosince své mírové poselství. Ani přes nepříznivé odpovědi dohodových mocností nechtěl se ještě potom vzdáti svého úmyslu a ubezpečil Bernstorffa, že vydá v únoru novou mírovou notu. Mezitím však již Ludendorff s admirálním štábem dosáhli rozhodnutí, že ponorková válka bude zahájena 1. února 1917. Bernstorff marně se snažil posunouti termín alespoň o měsíc.[36])

[33]) Payer, Von Bethmann bis Ebert, 224.

[34]) Erzberger, Erlebnisse, 219.

[35]) Bethmann, Kriegsreden, 179.

[36]) Bernstorff telegrafoval ještě 27. ledna 1917: „Bude-li nyní ponorková válka započata, bude to Wilson považovati za políček, a válka se Spojenými státy je nevyhnutelná. Zdejší válečná strana získá vrch a konec války podle mého soudu je nedohledný, poněvadž mocenské prostředky Spojených států, přes opačná tvrzení, jsou veliké." (Ludendorff, Urkunden, 341.) — V říjnu 1918 byl ve Vossische Zeitung uveřejněn článek, který ventiloval otázku, kdo vlastně zavinil přerušení Wilsonovy mírové akce v lednu 1917. Navazuje na tento dopis, píše 16. X. 1918 Hindenburg

Německo válku skutečně v stanovený den zahájilo a dalo Americe výstrahu téměř v posledním okamžiku. Skoro zároveň poslal zahraniční sekretář Zimmermann německému vyslanci do Mexika příkaz, aby Mexiku nabídl spojenectví s Německem za určitých záruk, že Mexiko získá od Ameriky zpět ztracené země (Texas, Arizonu a Nové Mexiko), a že bude Německem finančně podporováno. Šifrovaný text této groteskní nabídky byl rozluštěn anglickou Secret Service, která jej včas oznámila Američanům. Na to odpověděl Wilson přerušením diplomatických styků a Bernstorffa z Ameriky téměř vyhnal. Když mu chtěl Bernstorff věc vysvětliti, nechtěl s ním mluvit a vůbec ho nepřijal. Za takových okolností bylo také skutečně těžko s Německem jednati.

Prohlášení ponorkové války bylo Ludendorffovým vítězstvím. Bethmann se již nedovedl postaviti Ludendorffově vůli a ustupoval do stínu. Jeho mínění nemělo již váhy. Zároveň s ním ustupoval s jeviště Vilém. Vysocí důstojníci a úředníci i průmyslníci a velkostatkáři viděli v císaři překážku energického vedení války. Vilém byl stále více isolován a pozbýval bezpečné půdy i v kruzích spolkových knížat. Parlament zatím setřásal se sebe jho Bismarckovy ústavy. Hlavní parlamentní výbor, projednávající 29. IX. 1916 otázku ponorkové války, po prvé toho dne porušil dosavadní zásadu a dotkl se otázky spolupráce parlamentu se zahraniční politikou a zdůraznil nutnost, aby parlamentu byla dána možnost kdykoli zaujmouti stanovisko k zahraničním politickým věcem, a to i když parlament nezasedá. Komise a výbory směly totiž v takové době zasedati jen se svolením císaře a říšského kancléře. Otázka byla rozřešena tak, že císař již parlamentu

(koncipuje zřejmě Ludendorff) Maxovi Badenskému, že „výtka, jako by pan říšský kancléř (roz. Bethmann) byl nucen k dvojaké politice proti Spojeným státům, se mne ani generála Ludendorffa netýká“ a „pochybnosti, že by ponorkovou válkou mohla býti rušena diplomatická akce presidenta Wilsona, nebyly v konferencích, kde se rozhodovalo o ponorkové válce, nikdy vysloveny ani panem říšským kancléřem ani zahraničním úřadem.“ (Tamtéž 348.) — Jak vidět, měl Ludendorff tenkrát již notný strach.

Hindenburg a Ludendorff

odročovati nebude, parlament se bude odročovati sám, a hlavní výbor v době nezasedání bude v permanenci.[37])

Ponorková válka byla v únoru 1917 zahájena s neobyčejným úspěchem. S rostoucí číslicí zničeného nepřátelského lodního prostoru[38]) rostla i domýšlivost a sebevědomí vládnoucích vrstev. Ani si ve své většině příliš neuvědomovaly hrozivě se blížící připojení Ameriky k Dohodě. Ponorková válka jim znamenala vítězství Německa a vítězství znamenalo záchranu jejich výsad. Zdá se vůbec, jako by jen výsady a moc byly bývaly cílem těchto vrstev ve válce, která si žádala tolik obětí, a jako by byly chtěly rozřešiti celý její problém jen se svého úzkého stranického a sobeckého hlediska.[39]) Naproti tomuto krajnímu optimismu vládnoucích stál naprostý pesimismus širokých lidových vrstev, které tolikrát zklamány ve svých tužbách po míru, neměly víry v ponorkovou válku. Těm tanul na mysli jen mír bez aneksí a odškodnění; domnívaly se prostě, že nesmlouvavé přiznání k takovému míru bude znamenati okamžitý obrat v nepřátelském smýšlení dohodových států. Byly tu dva extrémy v nazírání na otázku likvidace války. Vládnoucí a privilego-

[37]) První zasedání za války skončilo se 4. VIII. 1914, druhé trvalo od 24. XI.—2. XII. 1914, třetí od 2. III.—20. III. 1915, čtvrté od 18. V. až 29. V. 1915, páté od 10. VIII.—27. VIII. 1915, šesté od 30. XI. 1915 až 18. I. 1916, sedmé od 15. III.—8. VI. 1916, osmé od 26. IX.—4. XI 1916 deváté se začalo 25. XI. 1916, ačkoli se mělo začíti teprve 13. II. 1917. Od té doby se parlament odročoval sám a hlavní výbor byl skutečně v permanenci. (W. d. U. VIII, 46.)

[38]) Roku 1917 bylo ponořeno podle německých údajů *v tisících* tun: v únoru 782 (470), v březnu 885 (500), v dubnu 1091 (850), v květnu 869 (550), v červnu 1016 (630), v červenci 811 (530), v srpnu 808 (480), v září 672 (325), v říjnu 674, v listopadu 607, v prosinci 702. Čísla v závorkách jsou údaje se strany dohodové.

[39]) V lednu 1917 na př. předložila pruská vláda zemskému sněmu z nátlaku konservativní strany návrh zákona o fideikomisech, který měl zabezpečit nedělitelnost velkých feudálních statků (W. d. U., VII (1), 234). Na věc ovšem se nelze dívat jen jako na vyzývavost, byl to také strach před možnou ztrátou.

vaní viděli, že musí přinést národu vítězství, mají-li uchránit své panství před revolucí. Dělný lid dole si zase přál míru dorozuměním, s nímž měla přijít toužená nová orientace. Obě skupiny obracely svůj zřetel více dovnitř, jako by tam vězel nepřítel, nebo jako by odtamtud měla přijít spása, a ani si neuvědomovaly, jak se zatím bortí sloupy, na nichž stojí dosavadní německý řád, jak se císařství chvěje ve svých základech, jak se panství vládnoucích vrstev rozplývá v žáru bitevním a v slzách a žalu vnitrozemí. Jen kdesi na dně německých duší ležela tíha nejistoty a neurčitého vědomí, že Německo hájí věc ztracenou. Po přečtení všech pamětí a dokumentů té doby zbývá v nás dojem, že nebylo v Německu jediné vedoucí osoby, která by byla poctivě věřila v konečný zdar německé věci.[40]) Byla to kletba dědictví bismarckovského režimu a vilémovské doby, že Německo v nejkrutší době nenašlo ani silné osobnosti ani silného kolektiva, které by byly chtěly a dovedly vyvésti národ z kritické situace. Ať buržoasie, ať dělnictvo, ať jedinec, za každým by byl německý národ ve své většině šel, kdyby se byl přesvědčil, že bude rychle vyveden z války. Německý národ byl zvyklý disciplině a poslouchal rád, ale nebylo tu nikoho, kdo by se mu byl postavil poctivě v čelo. Jen tak si vysvětlíme, že se mohl na konec státi pánem v Německu Ludendorff, voják dobrý, ale v politice naprostý ignorant.

Bethmannova neurčitost a nerozhodnost, která chtěla vyjíti se všemi stranami, která se snažila vládnoucím stranám zachovat jejich mocenské postavení, aby však při tom nedráždila dělnické třídy, tato polovičatost Bethmannovi nedovolila, aby válku vedl také politicky. Výtky, namnoze vyslovené, že čekal, až mu válka sama přinese vhodnou situaci pro politické vyjednávání, nejsou správné. Bethmann — bu-

[40]) Státní sekretář zahraničí Jagow na příklad již třetího dne po vstupu Anglie do války řekl poslanci Richthofenovi, že cílem německé zahraniční politiky musí býti co možná nejrychleji vyjíti z této nejnešťastnější všech válek. (W. d. U. VII (2), 215.)

diž přiznáno — také se snažil jednat, ale podřízení činitelé byli silnější než jeho politická vůle a zatlačovali ho úplně do pozadí. Fantasie měl Bethmann málo a divinačního talentu neměl vůbec, jinak by nebyl mohl s tak nepatrným odporem přijímati rozhodnutí, která znamenala katastrofální politiku. Našel sice také šťastné momenty, zvláště mluvil-li nepřipraven, ale těch bylo pohříchu málo. Jedním z nich byla řeč, pronesená v pruském zemském sněmu 14. března 1917,[41]) kdy byl projednáván návrh zákona o fideikomisech a o dietách a kdy konservativci mluvili ostře nejen proti volební reformě do pruského sněmu, ale kdy dokonce dokazovali, že volební právo do říšského parlamentu musí býti podrobeno revisi ve smyslu stavovsky konservativním. „Silnou politiku — odpověděl Bethmann — vnitřní i zahraniční, můžeme prováděti jen tenkrát, jestliže plná politická práva celého národa, všech jeho vrstev, i širokých mas, umožní radostnou součinnost při státní práci." — „Před válkou byly zájmy dělnictva často stavěny v domněle nesmiřitelný protiklad k zájmům státu a zaměstnavatelů. Doufám, že tato válka nás dokonale léčí z tohoto poblouzení." Levice a centrum přijaly řeč s nadšením, pravice s ledovým klidem a stejně tak druhého dne denní tisk, ale — a to je pro Bethmanna příznačné — ani nejpříznivější kritiky se nemohly ubránit pochybnosti, bude-li kancléř míti tolik pevné vůle, aby reformy provedl.[42])

Téhož dne došly do Německa první zprávy o zhroucení carského panství v Rusku, o carově abdikaci a ustavení prozatímní revoluční vlády, o uvěznění carevny a jejích dětí a o zřízení vojenského a dělnického sovětu. Přes noc takřka

[41]) Bethmann, Kriegsreden, 219. — Bylo to téhož dne, kdy vypukla revoluce v Rusku, car Mikuláš se poděkoval a ustavila se prozatímní vláda s knížetem Lvovem v čele a s Miljukovem, jako ministrem zahraničí.

[42]) „Vorwärts" dokonce doprovodil svů článek poznámkou: „Z chladného mlčení konservativců jsme slyšeli zřetelně nad kancléřem rozsudek smrti." (Bethmann, Kriegsreden, 221.)

bylo svrženo politické jho starého režimu a nový premier kníže Lvov ihned vyhlásil všeobecné, rovné, přímé a tajné volební právo. Dojem ruských událostí na německý lid byl ohromný, tím spíše, že tento prudký náraz přišel právě po bezohledném útoku konservativců na demokracii v pruském sněmu, jímž byli pobouřeni nejen sociální demokraté, ale i liberálové. Německý lid, který za války poznal ruskou vesnici i zajatého ruského dělníka, kladl si bezděky otázku: „Když tito mají míti právo volební, proč já nikoli?" Scheidemannův článek ve „Vorwärts" „Čas k činu" táže se se zřetelem na ruské události: co brání dáti všem alespoň stejná práva, když jim nelze dáti stejně chleba a brambor; není přece myslitelné, aby doma sedící válečný zbohatlík měl lepší volební právo než ten, kdo se plahočil po zákopech.[43]) Nejen sociální demokraté, nezávislí a většinoví, ale i pokrokovci a liberálové pozdravovali ruskou revoluci, ale jediní Spartakovci ji vítali jako příklad dokazujíce, že světová válka se proměňuje ve světovou revoluci, a vyzývajíce německý pracující lid, aby byl na stráži. Ostatní strany byly pro cestu reforem, pro mír dorozuměním a vnitřní politickou přestavbu Německa. Ale pruská šlechta, opírající se o armádu a spoléhající na nejvyšší vojenské vedení, nechtěla o změnách ani slyšet. Dne 28. III. opakovaly se v pruské panské sněmovně nové útoky proti říšskému parlamentu, proti všeobecnému volebnímu právu a proti nové orientaci, které zněly jako úmyslná provokace. Konservativci se však nenadáli, jaké nečekané překvapení jim přinese příští den a události v říšském parlamentě. Tam se 29. III. obšírná debata o politických událostech posledních dnů, o ruské revoluci a o hrozící

[43]) Scheidemann v článku píše: „V Rusku pak asi bude otázka, která také u nás byla až dosud řešena jen teoreticky, zdali je lepší státní formou monarchie či republika, na dohlednou dobu pravděpodobně zcela vedlejší." Bergsträßer z toho dedukuje, že sociální demokracie tenkrát vůbec nemyslila na větší otřes, jehož posledním cílem by byla republika. (W. d. U. VII (1), 237.)

roztržce s Amerikou, brzy přesunula na domácí pole, hlavně na pruskou volební reformu. Řečníci centra, sociální demokracie, pokrokovců i národních liberálů dovolávali se projevu Bethmannova ze 14. března a žádali, aby s pracemi reformními bylo započato ihned a co nejrychleji. Hlavně národně liberální dr. Stresemann zapřisahal Bethmanna Hollwega, aby se ujal iniciativy a v státním zájmu zmírnil napětí mezi jednotlivými politickými stranami a mezi státem a zastupitelstvem lidu.[44]) Zároveň podali sociální demokraté s národními liberály návrh na zvolení 28členného ústavního výboru, který měl připravit nový politický řád německé říše, nezávislí resoluci pro parlamentarisaci a mír bez aneksí, pokrokovci návrh na zavedení všeobecného rovného volebního práva do všech spolkových států.[45]) Byl to soustředěný útok, jemuž se chtěl Bethmann vyhnouti tím, že se vymlouval na miliony mužů bojujících na frontě, na válku, která dospěla své kulminace, a za těch okolností prý nelze rozpoutati volební boj. Ti, kteří přijímali Bethmanna ze 14. března skepticky, se nezklamali. Po řeči Bethmannově se však znovu rozpoutala debata, v níž sociálně-demokratický poslanec David Bethmannovi naznačil, že to bude znamenat jeho pád, nepůjde-li důsledně a neprovede-li až do konce boj s konservativci, který započal 14. III. v pruském sněmu. Debata vyzněla přáním celého parlamentu — až na isolované konservativce — aby vnitřní reformy byly zahájeny ihned, a skončila se hlasováním o návrhu na zřízení ústavního výboru, který byl ohromnou většinou 227 proti 33 hlasům přijat.

Tím se dostal Bethmann do dvojí palby: parlamentu a nejvyššího vojenského vedení, které stálo příkře proti demokratisaci Německa a proti pruské volební reformě. Byla to situace zoufalá, ale zaviněná jím samým. Jeho klikatá poli-

[44]) Proti mluvil jen konservativec hr. Westarp, který varoval před vnitropolitickými reformami za války a na konec vyslovil lítost nad zánikem carské vlády. (Bethmann, Kriegsreden, 224.)

[45]) Bethmann, Kriegsreden, 234. — Bredt, W. d. U. VIII, 162 a d.

tická linie, jeho nedostatek důslednosti nejen v prostředcích, ale i v zásadách, jimiž chtěl dosíci svého cíle, ho nakonec zahnaly na cestu, kde se ukázal velmi malým. V kritické chvíli se opřel o císaře. Učinil mu návrh, aby vydal k německému národu slavnostní poselství, v němž by slíbil uskutečnění vnitřních politických reforem. Vilém, který znal názory Ludendorffovy, svolil sice poselství vydati, ale rozhodně zamítl slíbiti do pruského zemského sněmu stejné volební právo, jaké platilo do říšského parlamentu. Po dlouhém vyjednávání došlo konečně 7. dubna 1917 k vyhlášení velikonočního poselství, v němž byla slíbena reforma pruské panské sněmovny, přímé a tajné (nikoli rovné) volební právo do zemského sněmu, ale — až po válce.[46])

Velikonoční poselství způsobilo nevoli a rozhořčení na obou stranách. Široké vrstvy dělného a středního lidu s ním nebyly spokojeny, poněvadž chtěly své právo celé a ihned a slibům nevěřily. Konservativci viděli v poselství vypovědění boje na život a na smrt, poněvadž jim šlo o všechno. Byli sice v říšském parlamentě v menšině, měli však neobyčejný vliv, poněvadž pruským sněmem ovládali pruskou vládu a tím i spolkovou radu a vládu říšskou. Říše totiž byla ovládána z Pruska, jako presidiálního státu; to byla základní myšlenka Bismarckova. Poněvadž však říšská vláda nemohla být nikdy konservativní, ale pruská vláda vždycky (vlivem volebního zřízení), musily se obě vlády neustále dohodovati kompromisem. Bylo to ovšem poněkud usnadněno tím, že říšský kancléř a pruský ministerský předseda byli vždy jedna osoba. Přesto však, chtěla-li říšská vláda žíti vlastním životem, musila se snažiti, aby odstranila překážku pruské vlády. To byl asi hlavní důvod, proč se Bethmann přimlouval za reformu volebního práva v Prusku.

Důvody, vedoucí politické strany, aby se postavily za Bethmanna a nutily ho postarati se o rychlé provedení reforem, nebyly u všech stejné. Sociální demokraté a pokrokovci

[46]) Bredt, W. d. U. VIII, 165.

měli všeobecné a rovné volební právo v programu. Centrum se sice příliš o tuto obecnou demokratickou zásadu nezajímalo, poněvadž však nemělo co ztratit, přiklonilo se k hledisku říšského kancléře. Stejně tomu bylo u nacionálních liberálů. Ti ovšem nebyli zcela důslední. Jednou se báli vlivu dělnictva a snažili se udržet dosavadní poměry, po druhé se snažili moc šlechty omeziti a spojovali se se sociálními demokraty. Pravé křídlo národních liberálů mělo převahu v pruském sněmu, levé se více uplatňovalo v říšském parlamentu. Stejně však jak v centru, tak mezi liberály bylo dosti poslanců, kteří se změnou nesouhlasili.[47]) Konečně konservativci musili býti zapřisáhlými odpůrci, poněvadž mohli při každé změně jen ztratit.

Ve městech zatím rostla bída a hlad, a ruské události probouzely v srdcích německého dělnictva touhu jíti také revolučními cestami. Stávky v muničních továrnách, které vznikly v Berlíně a Lipsku 16. dubna, neměly svůj původ jen v hladu a politické nespokojenosti, ale také v přitažlivosti ruské revoluce. V Berlíně stávkovalo asi 125.000, v Lipsku asi 18.000 dělníků. Lipští zvláště byli velice radikální a usnesli se na resoluci tohoto znění: „Shromáždění žádá, aby dělnictvo bylo okamžitě a dostatečně zásobeno potravinami a uhlím, aby okamžitě byla prohlášena ochota k míru bez aneksí, aby odstraněn byl stav obležení, censura a zákon o pomocných službách a zavedeno přímé a rovné volební právo ve všech spolkových státech. Shromáždění žádá, aby říšský kancléř ihned přijal jeho deputaci . . . Práce bude v Lipsku zahájena teprve tehdy, až říšský kancléř dá deputaci uspokojivou odpověď. Nestane-li se tak, bude ihned dosazena rada dělníků.“[48])

Stávky byly opravdu prvním spontánním revolučním vý-

[47]) Bredt, W. d. U. VIII, 180 a d.

[48]) Scheidemann, c. d. 65. Obě stávky se skončily za několik dní zmilitarisováním muničních továren. Veřejnost se o nich z listů nedověděla nic, poněvadž censura potlačila každou sebemenší zmínku.

křikem vyhladovělého dělnictva, nespokojeného s politickými i vojenskými událostmi a podníceného ruským příkladem. Stávkující pocházeli většinou z radikálních a nezávislých sociálních demokratů; odborové organisace a většinoví socialisté odmítli jakoukoli účast.[49])

Ruská březnová revoluce byla dílem nejen socialistů, ale i pokrokových buržoasních tříd, které s počátku měly vládu v rukou. Výkonný výbor dumy, kterou ovládal pokrokový blok a praví socialisté, jmenoval zatímní vládu s knížetem Lvovem, Miljukovem a Gučkovem v čele; vedle ní se však utvořily dělnické a vojenské sověty, v nichž měli převahu sociální revolucionáři a menševici. Levé křídlo ruských sociálních demokratů, bolševici, nebylo ještě v popředí. Ruská revoluční buržoasie a praví socialisté nebyli nakloněni přerušit svazky a smlouvy s Dohodou ani nepřáli separátnímu míru, kdežto dělnické sověty chtěly okamžitý mír bez aneksí a odškodnění, právě tak jako dělnictvo německé. Zatím co mezi oběma tábory docházelo k prudkým konfliktům, armáda na frontě rychle se rozkládala. Všechno úpěnlivé volání vlády bylo marné.

Ludendorff ruskou revoluci uvítal, poněvadž ji považoval za počátek konce ruské vojenské síly, s předpokladem ovšem, že se v Rusku nezmocní vlády buržoasní demokracie. Proto rád dovolil Leninovi a jeho druhům, aby se rychleji dostali domů, cestu ze Švýcar přes Německo. Doufal, že tím bude revoluce rychle dokončena a zvláštní mír s Ruskem uspíšen. Bolševici totiž zamítali jakoukoli součinnost s ruskou bur-

[49]) Volkmann, Der Marxismus, 143. — První politická stávka byla však již organisována dříve, a to Karlem Liebknechtem v Berlíně 1. května 1916. Její výsledek byl slabý, poněvadž se proti ní vyslovili většinoví socialisté, odborové organisace i oposiční skupina Haasova. Liebknecht sám byl při ní zatčen, když se chystal promluvit na Postupimském náměstí v Berlíně. Byl odsouzen na několik let do káznice a k ztrátě cti na šest let. V den procesu stávkovali demonstrativně dělníci nejen v Berlíně (50.000), ale i v Lipsku, v Brémách, v Mnichově a jinde, ačkoli se proti stávce vyslovily všechny organisace. (Volkmann, c. d. 141.)

žoasií a míru s Německem přáli, poněvadž se domnívali, že se pak vlna revoluce přeleje také do Německa. Lenin, Lunačarský, Zinověv, Martov, Radek a Litvinov přijeli do Ruska 16. dubna a Lenin se ihned s ohromnou energií jal mobilisovat bolševické síly, takže rychle svým názorům dobýval půdy. Když však se 17. července pokusil strhnouti na sebe moc, plán se nezdařil, a Lenin musil se svými druhy prchnouti do Finska. Sociální revolucionáři a menševici totiž zatím změnili své smýšlení a připojili se k názorům liberální buržoasie, že ruskou frontu je nutno udržet, poněvadž jinak Německo přesune celou svou armádu na západ, zvítězí tam a zmocní se panství nad celou Evropou. Brusilov, jehož jméno mělo z minulého roku mohutný zvuk, se stal generalissimem a mladý advokát Kerenský ministrem války. Ten svou výmluvností vybičoval ruskou armádu, která již ve svém jádře byla blízka úplnému rozkladu, k nové ofensivě v červenci 1917. Ofensiva měla značné úspěchy hlavně v jižní části proti rakousko-uherské armádě, celkem se však ztroskotala. Ludendorffovy naděje v naprostý rozpad ruské armády se tedy zatím ještě nesplnily.

To však nebyla jediná zklamaná naděje Ludendorffova. Také „neomezená ponorková válka nesplnila velkých očekávání, která ji doprovázela," praví Ludendorff.[50]) Bylo to jedno z největších rozčarování v Německu. Číslice ponořeného lodního prostoru byly sice veliké, ale nikde se nejevily známky, že by Anglie nebo některý jiný z dohodových států chtěl Německo prosit o mír, ačkoli šestiměsíční lhůta se chýlila k svému konci. Nejvyšší vojenské vedení nepodnikalo na frontě žádných útočných akcí, nýbrž setrvávalo všude jen v defensivě, nejen že nebyl s Ruskem sjednán slibovaný mír, ale Amerika od dubna stála v řadách německých nepřátel, situace hospodářská byla stále zoufalejší, hlad stále dotěrnější, nálada pochmurnější, a pro uspořádání vnitřních politických poměrů, které dráždily lid, se nedělo nic.

[50]) Kriegführung u. Politik, 205.

Přesun politických sil, započatý koncem března, nebyl sice zatím na venek ještě patrný, ale pokračoval uvnitř nezadržitelně. Dne 2. května sešel se ústavní výbor, zvolil si za předsedu Scheidemanna a ujal se ihned řešení různých otázek. Je zvláštní — praví Bredt — že první úder podnikli nikoli sociální demokraté, nýbrž centristé, národní liberálové a pokrokovci svým návrhem, aby říšský kancléř a státní sekretáři byli odpovědni říšskému parlamentu a spolkové radě, aby byl dosazen státní soudní dvůr a aby jmenování důstojníků bylo kontrasignováno ministrem války.[51]) Patrně se chtěly buržoasní strany zmocnit vedení, aby mohly čelit přílišným požadavkům sociálních demokratů. Co znamenaly prakticky jejich návrhy? Především parlamentní vládu, za druhé suspendování císařského práva na jmenování důstojníků. Byl to opravdu mohutný útok, ale daleko se nedostal. Jednak sám Bethmann působil na Scheidemanna, aby mu nezpůsoboval obtíží u nejvyššího vojenského velitelství a záležitost o jmenování důstojníků vůbec do plena nedával,[52]) jednak členové vlády ústavní výbor sabotovali. Nikdo z nich ani na pozvání se nedostavoval do porad.[53]) Ústavní výbor tu stál bezmocně, přes to, že již nešlo jen o sociální demokraty, ale o velké měšťanské strany. Bylo patrno, že vůle parlamentu je slabá proti síle vojenského vedení; vládní činitelé se Ludendorffa báli věříce stále ještě, že přinese Německu spásu. Brzy poté byl parlament odročen na červenec, a práce ústavního výboru uvázla úplně.

Zatím co Ludendorff upevňoval své panství, události se důležité změny v táboře rakouského spojence. V listopadu 1916 zemřel rakouský císař a s ním zmizela záruka nibelunské věrnosti k Německu. Brzy po jeho smrti byl propuštěn Conrad, dosavadní faktický nejvyšší velitel a neochvějný zastánce

[51]) W. d. U. VIII, 166 a d.

[52]) Scheidemann, c. d. 169 a d.

[53]) Bredt, W. d. U. VIII, 166, pozn. 22. — Scheidemann, W. d. U. VII (1), 281.

spolku německo-rakouského. Mladý panovník Karel Habsburský i jeho nově jmenovaný ministr zahraničí Czernin chápali dobře, že vojenská i hospodářská situace centrálních mocností není na dlouho udržitelná a že německé vojenské vedení se dívá na skutečnost naprosto chybně. V Rakousku byly totiž poměry mnohem zoufalejší než v Německu, poněvadž rakouská polovina říše byla obětí hospodářské blokády nejen dohodové, ale i maďarské. Oba byli přesvědčeni, že Rakousko potřebuje míru co nejrychleji, dříve, než bude pozdě, oba se snažili tohoto míru dosíci, každý však jinou cestou. Kdežto Karel se jal hledati po tajných cestách způsob, jak by se zbavil politických pout, které ho vázaly k Německu, šel Czernin loyálně a myslil vždy na společný mír centrálních mocností. V dubnu 1917 podal Karlovi memorandum o rakouské situaci[54]) s prosbou, aby je dal přečíst také Vilémovi a německému vojenskému vedení. Vykládal v něm, že Rakousko není s to pokračovati ve válce, že může volit jen mezi mírem a zánikem. Upozorňoval na temnou náladu, která se zmocňuje všech vrstev, na nebezpečí revoluce, a radil i k velkým a těžkým obětem. V odpovědi, která došla v květnu z Berlína, nesouhlasil Bethmann s jeho názorem, nýbrž díval se na situaci velmi příznivě, posuzuje ji podle tajných zpráv z dohodových států o vážných obtížích, způsobených ponorkovou válkou, a vyslovoval se pro čestný mír, vyhovující zájmům obou říší.[55]) Když se Czernin nesetkal s pochopením na nejvyšších místech, pokusil se navázat styky přímo se zástupci říšského parlamentu, aby je o situaci informoval, a použil k tomu osoby poslance Matyáše Erzbergra.

Erzberger byl v té době již zcela jiného smýšlení než dříve. To již nebyl Erzberger, který pracoval o vítězném programu, který souhlasil s konservativním vedením své strany, s vládou a s vojenským vedením, který se ještě v říjnu 1916 vyslo-

[54]) Czernin, Im Weltkriege, 198—204.
[55]) Czernin, c. d. 210.

vil pro vojenskou diktaturu, ale to byl muž, který za dvě léta svých propagačních cest po celé Evropě a stykem s diplomaty a politiky získal tolik nových zkušeností, že znal mezinárodní politiku v celku i podrobně velmi dokonale. Počal chápati ubohost německých politických veličin i německé politiky, ohromný rozdíl mezi nevyčerpatelnými zdroji Dohody a omezenými zdroji centrálních mocností a osudný blud, v němž tonul německý lid. Na jaře r. 1917 dospěl k přesvědčení, že Německo může být zachráněno jen okamžitým mírem. Stalo se to hlavně po jeho informační cestě na ruskou frontu, kde mu generál Hoffmann vylíčil celou vojenskou situaci velmi obšírně a barvami tak sytými, až Erzbergra pojímala hrůza.[56]) Jeho mínění však bylo naprosto utvrzeno teprve, když se mu brzy poté při jeho návštěvě ve Vídni dostal do rukou opis dříve již zmíněného tajného memoranda Czerninova.[57]) Proto posuďme jeho překvapení, když (15. května 1917) Bethmann prohlašoval ve své poslední parlamentní řeči, že „různost mínění mezi spojenci náleží do říše bajek“, že „naše vojenská situace jest tak dobrá, jak nebyla nikdy od začátku války“, že „čas pracuje pro nás“. „Můžeme míti plnou důvěru, že se blížíme dobrému konci — pravil Bethmann — pak přijde čas, kdy o svých válečných cílech, o nichž jsme s vrchním vojenským vedením v naprostém souladu, budeme jednati se svými odpůrci.“[58])

Z této parlamentní řeči, odsouzené levicí i pravicí, bylo Erzbergrovi patrno, že od Bethmanna nemůže čekat nic. Rozhodl se, že se uchopí politické iniciativy a že vůbec bude politicky jednat sám. Ze svého zájezdu do Stockholmu, kde vyjednával s oficiálními delegáty ruské vlády o míru, vrátil se

[56]) W. d. U. VII (2), 217, 361.

[57]) Stalo se to patrně indiskretností vévodkyně z Parmy, tchyně císaře Karla, která byla hlavou rakouské dvorní kamarily, nakloněné Dohodě. Erzberger tvrdí, že opis memoranda získal zcela korektně. (Erzberger, c. d. 120—121.) Snad mu dokonce sám Karel dovolil memorandum opsat.

[58]) Bethmann, Kriegsreden, 237.

sice vítězně s návrhem na příměří, s nímž souhlasil Bethmann i zahraniční úřad,[59]) ale Ludendorff včas o věci zpraven vojenským atašé stockholmským, ihned protestoval u říšské kanceláře, že příměří je záležitostí vojenskou a že se týká jen jeho. Zatím však bez vědomí vlády sám vyjednával o mír s Ruskem prostřednictvím ruských delegátů na frontě. Jeho podmínky však, řídící se hlavně všeněmeckými požadavky, byly takové, že ruská delegace se již k dalším vyjednáváním nevrátila.[60]) Erzberger pochopil, že jeho vtip, jeho diplomatická schopnost, všechna jeho energie jest marná, dokud nebude míti za sebou Ludendorffa. Právě přemýšlel o tom, jak by navázal styky s vrchním vojenským vedením, když ho dne 10. června 1917 navštívil plukovník Bauer, důvěrník Ludendorffův. Bauer byl náčelníkem oddělení, jehož péči byl svěřen válečný materiál a jeho výroba. Bauer byl proto známá osoba v kruzích průmyslových, finančních i tiskových a často býval viděn v kuloárech parlamentních. Cokoli mluvil, jako by to řekl Ludendorff, cokoli slyšel, hlásil Ludendorffovi. Delbrück ho nazval „zlým duchem" Ludendorffovým a intrikánem.

Erzberger byl překvapen nejen návštěvou, ale více ještě tím, co od Bauera slyšel. Národ prý nevidí jasně do situace, která je velmi choulostivá, a optimismus o konci války, jaký panuje v Berlíně, je prý nepochopitelný. Již dnes má nepřítel čtyřikrát více střeliva než my a na jaře 1918 bude míti šestkrát více. Dosud jsme se drželi, ale je pochybné, udržíme-li se v budoucnu. Naděje ve výsledky ponorkové války jsou marné, a nutno počítati s novou válečnou zimou.[61])

Bylo to skutečné překvapení, poněvadž nešlo jen o úřední kruhy, ale o celou německou veřejnost, která byla soustavně uspávána přesvědčováním, že ponorková válka přinese mír. Na frontách koloval leták, psaný ve formě dopisu vyššího

[59]) Erzberger, Erlebnisse, 236 a d.
[60]) Tamtéž, 237.
[61]) Erzberger, c. d., 252. — Spahn, W. d. U. VII (2), 359.

námořního důstojníka, v němž bylo výslovně řečeno: „Náš admirální štáb převzal úplnou odpovědnost, že Anglie koncem července nebo začátkem srpna poprosí o mír. Zvítězíme na podzim." Po celém Německu byl jako leták šířen Hindenburgův dopis, v němž píše své choti, že válka bude koncem srpna skončena.[62])

Zdá se však, že to, co nám Erzberger prozrazuje o Bauerově návštěvě, není pravda celá. Bauer se přiznává, že v červenci, když parlamentarisace a demokratisace Německa hrozila státi se skutečností, neviděl jiného východiska, než přičiniti se o pád Bethmanna Hollwega.[63]) Nevyjednával snad již s Erzbergrem v té věci o měsíc dříve? Události, které následují, ukazují nápadnou shodu v snahách obou ctižádostivců, Erzbergra i Ludendorffa. Neboť i Erzberger byl ctižádostivec. Vypravovalo se sice, že všechnu svou energii vyvinul ve prospěch Bülowův, s nímž se osobně sešel a seznámil v Římě na počátku války, když tam byl Bülow německým vyslancem. Ale dokázat se to nedá ani z pamětí Erzbergrových, ani Bülowových. Nápadný je Erzbergrův prudký politický obrat od dubna 1917, kdy se dostal k rakouskému dvoru a kdy sám císař Karel s ním vyjednával o možnosti i nutnosti separátního míru; Karel mu dokazoval, že v Německu neznají Rakouska, této katolické země, a jen proto prý Vilém od něho žádá věcí nemožných. Rakousko je poslední katolická velmoc, tu prý chce zachránit. Proto musí co nejdříve dosíci míru. Domnívá se však, že mírová akce povede lépe k cíli, vyjde-li z Rakouska, ovšem při naprostém zachování solidarity s Německem.[64])

Důvěra katolického mocnáře stoupla Erzbergrovi poněkud do hlavy. Vmysleme se do jeho duše. Kdo znal a kdo dovedl pochopit nesnáze katolického císařství a katolického mocnáře? Věrný katolík Erzberger. Kdo vedl katolíky v říši?

[62]) Erzberger, c. d., 251.
[63]) Bauer, Der große Krieg, 141.
[64]) Erzberger, c. d., 119.

Vůdce katolického centra Erzberger. Kdo by tedy dovedl nejlépe přivést tyto dva státy k společné akci? Erzberger. Musil by ovšem státi v čele státu. Před tímto cílem byly však dvě překážky: Ludendorff a Bethmann. Proto bylo nutno nakloniti si Ludendorffa, aby druhá překážka — Bethmann — mohla býti odstraněna. Proč by byl Erzberger obětoval tolik práce a energie ve prospěch Bülowův, když kynula naděje, že by mohl a dovedl oba státy přivésti do mírového přístavu sám? — A od června dává o sobě Erzberger veřejně prohlašovati, že se postaví v čelo oposice,[65]) a soukromě sbírá materiál, aby mohl vésti ránu bezpečně.

Ludendorff však podniká proti Bethmannovi ihned přímý útok. Dne 19. června píše Hindenburg říšskému kancléři, že podporovati naděje v brzké ukončení války je velmi nebezpečné. Není vyloučeno, že bude nutno vésti válku ještě na jaře. Nepřátelé čekají na německé zhroucení a doufají, že bude způsobeno nedostatkem potravin i surovin, vzrůstem mezinárodních proudů, ubýváním vnitřní síly odporu a touhou po míru, bohužel s mnohých míst tak hlasitě projevovanou.[66]) Bethmann odpovídá 25. června sice rozpačitě, ale potlačí svou bázeň a vzmuží se alespoň potud, že odmítá jakékoli příkré odsouzení myšlenky na mír dorozuměním.[67]) Nato vrchní velitelství ihned (27. VI.) zasazuje Bethmannovi novou ránu, tentokrát z týlu. Hindenburg píše císaři: „Nejtěžší okamžitou starostí jest klesání nálady v lidu. Ta musí býti podepřena, jinak prohrajeme válku. Také naši spojenci potřebují silné opory, jinak se vydáváme v nebezpečí, že od nás odpadnou. K tomu je nutno řešit doma problémy hospodářsky nejobtížnější a pro budoucnost nejvýznamnější... Je otázka, zdali je kancléř schopen to provést; neboť problémy musí býti řešeny správně, nemáme-li býti ztraceni.“[68])

[65]) Erzberger, c. d., 251.
[66]) Ludendorff, Urkunden, 396.
[67]) Tamtéž, 398.
[68]) Ludendorff, Kriegserinnerungen, 359.

Situace zrála k vážné politické krisi. Dne 29. června měl kancléř rozhovor s císařem, s Hindenburgem a Ludendorffem a s šéfem císařovy civilní kanceláře Valentinim. Činil dojem člověka osamoceného, bojujícího svůj poslední, zoufalý boj.[69]) Císař Vilém byl neobyčejně nervosní. Téhož dne přijal také papežského nuncia Pacelliho, který mu přinesl od papeže dopis. K zděšení kancléřovu uložil císař nunciovi vzkaz, že papež sám se musí chopit iniciativy k mírovým vyjednáváním.[70]) Bethmann, který již před třemi dny hovořil s nunciem o mírových podmínkách, neměl k papežské akci naprosté důvěry. Ale i kdyby byl chtěl této příležitosti nějak ve prospěch míru využíti, byl by v těchto kritických dnech narazil na veliké obtíže, které by byly akci ihned v zárodku udusily.

Zatím se vnitřní poměry stále přiostřovaly. Čím více se levé strany snažily dospěti k nápravě politických poměrů, tím vášnivěji bojovali konservativci proti sociální demokracii. Socialisté přijeli totiž nedávno ze Stockholmu, kam byla svolána z ruské iniciativy konference a kde se měli socialisté všech válčících států poradit o základech mírových. Konference zůstala torsem, poněvadž socialisté dohodových států se nemohli dostavit, nedostali pasů. Ale i při plné účasti by konference nebyla dopadla lépe, poněvadž francouzští i angličtí socialisté byli tenkrát proti svým vládám slabí. Ně-

[69]) Valentini, Kaiser u. Kabinettschef, 155.

[70]) Valentini, c. d. 155. — Nuncius Pacelli přijel do Berlína již 26. června a vyjednával dříve s Bethmannem. Dal mu přečíst opis papežova dopisu a ujišťoval ho, že papež velmi vážně usiluje o světový mír a že by chtěl být v tichosti informován o německých válečných cílech. Hlavně mu šlo o otázku Belgie a Alsaska-Lotrinska. Bethmann ho ubezpečil, že Němci vrátí Belgii úplnou nezávislost. V příčině Francie najde se jistě východisko, má-li Francie opravdu ochotu se dorozumět. (Viz Bethmann, c. d. II, 212, 213.) Císařův vzkaz Bethmann poněkud opisuje a zmírňuje. Vilém prý také poukázal na sociální demokracii, která měla první odvahu postavit se do služeb myšlenky mírové. To prý bude její trvalou zásluhou. Bylo by dobře, kdyby se katolická církev ve svém zájmu chopila příležitosti a sociální demokracii předešla.

mečtí sociální demokraté vyjádřili na konferenci své požadavky v memorandu,[71]) a po svém návratu do Berlína formulovali je zahraničnímu sekretáři Zimmermannovi zcela stručně: Jasné přiznání k míru a demokratisace říše.[72]) „Sedíme na sudu s prachem — pravil Scheidemann — stačí jiskra, a všechny závody se zastaví. Nouze je větší než kdy dříve, čtvrté válečné zimy nechce nikdo a v dobrý výsledek války již také nikdo nevěří. Konec — to je heslo."

Nálada v říšské kanceláři byla stísněná, a Bethmann čekal pln obav na první červencové dny, kdy se měl sejíti parlament a schváliti nové válečné úvěry. Šířily se pověsti, že sociální demokraté chtějí dáti výraz své nespokojenosti tím, že pro ně nebudou hlasovati.[73]) Bylo to rozhodnutí velmi vážné, nebezpečné a dalekosáhlých následků. Kancléř, který by se příště nemohl spoléhati na levici, musil by se přikloniti ke konservativcům a jejich všeněmeckým přátelům. Toho však vůbec nemohlo dopustiti katolické centrum. To by bylo znamenalo pro Bethmanna krisi, z níž bylo těžké východisko. Na štěstí však hrozby sociálně-demokratické nebyly nikdy tak přísné. Sociální demokraté se nikdy neodhodlali spáliti za sebou mosty, uvažoval Bethmann, byli to vlastenci, a pak — báli se revoluce.

Erzberger však dovedl využíti situace a hlásal všude socialistickou hrozbu, aby šířil poplach, hlavně však, aby dokazoval, že Bethmann není schopen takové krisi čeliti. Dne 3. VII. 1917 shromáždil kolem sebe členy centra, kteří náleželi hlavnímu výboru, a vylíčiv jim celou hrůzu situace, snažil se je nakloniti pro svou myšlenku: svrhnouti kancléře.[74]) Zdá se, že pro ni našel pochopení, neboť den poté ujal se slova v hlavním výboru, kde se mělo diskutovat o válečných úvěrech. Útočil prudce na vládu, která vyhlásila neomezenou ponorkovou válku a slíbila svatě, že přinutí Anglii ke

[71]) Scheidemann, c. d., 135.
[72]) Tamtéž, 158, 159.
[73]) Erzberger, c. d. 252.
[74]) Erzberger, c. d. 253.

kapitulaci, dříve než uplyne šest měsíců. Lhůta však uplynula, a dnes se již neodvažuje stanoviti termín, kdy se jí to podaří. Rozšířila v národě optimismus zcela neoprávněný. Parlament nemůže již míti toho optimismu a musí si dnes položiti otázku, jak vyjíti z této války. Slibovalo se nám, že budeme diktovati mír. Byl to klam. Žádný z našich nepřátel se nechce podrobiti naší vůli, a také se jí nepodrobí. A nemůže-li rozhodnouti meč, musí se věci ujmouti politika a diplomacie. Avšak ani nejobratnější politika nenapraví již škod, které nám způsobila ponorková válka. Cifry o ponořeném lodním prostoru nejsou pravdivé, nesouhlasí alespoň s číslicemi, které uveřejňuje britská admiralita. Jediná spása leží v obnovení národní jednoty. Jest nutno zanechati sporů o válečné cíle, které nás oslabují a vedou do zkázy.

Když státní sekretář vnitra Helfferich a admirál Capelle se bránili výsledky ponorkové činnosti, namítl Erzberger: „A přece Anglie nekapitulovala. Jsou tedy vaše číslice falešné, a vy jste nás klamali!" Poslanci byli překvapeni. Sociální demokraté volali, že za takových okolností nemohou povolit úvěry a že heslo vlády „vydržeti" je naprosto nedostatečné. Pokrokovci se rozhodli svolati ihned poradu se zástupci sociální demokracie, centra a nacionálních liberálů, aby se hledalo východisko ze situace.[75]) Ale hledati východisko ze situace znamenalo krisi.

Neméně udiven však byl také Bethmann. Říkal si, že v hloubi duše vlastně souhlasí s tím, co říká Erzberger. Vždyť on nechtěl ponorkové války, a svolil-li k ní, dnes trpí. Zapomněl, že státníku nesluší hráti úlohu trpitele. A mír? Přeje si ho snad někdo více než on? Bylo mu snad dopřáno politického klidu? Našel snad v stálém zmítání mezi levicí a pravicí potřebné opory? Zapomněl, že státník nesmí v určitých případech beztrestně sleviti nic ze svého přesvědčení.

Ale třebaže míra Bethmannova byla dovršena, nemyslil na svůj pád. Chtěl zanésti nesoulad do řad parlamentní opo-

[75]) Erzberger, c. d. 255.

sice a prohlásil, že pruská volební reforma bude provedena říšským zákonem.[76]) Erzberger to však ihned postřehl a podnikl dne 6. VII. v hlavním výboru svůj historicky významný útok proti Bethmannovi.[77]) Počal vykládati o důležitosti, jakou má schválení válečných úvěrů právě tentokrát. Nebude-li s ním spojena akce velkého slohu, znamená to nový rok války, nových 50 miliard vydání, nemluvíc o ztrátách, které nemůže nikdo nahraditi. Ale na všechny tyto věci odpovídá vláda jediným argumentem: vydržet. Máme-li však vydržet, musíme býti přesvědčeni, že mír bude za rok pro nás příznivější než dnes. Takovéto možnosti řečník před sebou nevidí. Ukazuje znovu na neomezenou ponorkovou válku, která úplně selhala. Z hlubokých omylů vyrostly naděje, které jsou dnes zklamány. Vláda, která se tak hrubě zmýlila, nemůže spoléhati na důvěru parlamentu. Válku nutno vésti energicky, ale stejně energicky nutno usilovati o mír. Musíme utvořiti velkou parlamentní většinu, která prohlásí, že Německo si přeje míru dorozuměním, že odmítá jakékoli podmanění národů z důvodu strategické opravy hranic. Zblázní-li se z toho 25.000 všeněmců, vystavme pro ně sanatoria. Bude to rozhodně levnější, než nový rok války. Naše snahy o příměří se vždy ztroskotají, dokud budou Němci do ciziny hlásati, že Bethmann nemá co mluvit do války a že rozhodující jsou Ludendorff a Hindenburg. Je čas, abychom přešli k parlamentnímu režimu. Císař není vůbec informován o tom, jak a co myslí německý lid. Soustava vnitřních politických poměrů se musí změnit, a parlament musí býti s vládou v úzkém styku, aby národ jednou parlamentu nevytkl, že je pozdě.

Erzbergrova řeč se stala sensací.[78]) Byl to první revoluční

[76]) Bethmann, c. d. II, 220.

[77]) W. d. U. VIII, 108.

[78]) Jakmile do ústavního výboru došla zpráva, že Erzberger mluví, byla ihned přerušena schůze, a všichni běželi do hlavního výboru. (Scheidemann, c. d. 85.) Zprávy o Erzbergrově řeči se dostaly z parlamentu do denního tisku, a Erzberger se stal hrdinou dne. Poněvadž však nikdo nevěděl, co vlastně Erzberger řekl, bylo rozčilení a napětí tím větší.

krok k buržoasní republice.[79]) Dojem řeči byl úplný a ohromující, poněvadž ji neproslovil nezávislý socialista, ale vůdce katolického centra, strany umírněné. Erzberger tu vlastně vyjádřil výmluvně a vášnivě to, co i mnozí jiní dávno cítili, čeho si z duše přáli, ale co se báli vysloviti. Státní sekretář Helfferich a Capelle a ministr války Stein se snažili zmírniti sílu Erzbergrových slov, ale Erzberger je okamžitě umlčel, vytasiv se s názorem Bauerovým a údaji o ponorkové válce, které právě před svou řečí získal z admirálního štábu. Zděšení bylo úplné. Sociální demokrat Ebert prohlásil jménem své strany, že přijímá Erzbergrovu velkou myšlenku mírového manifestu, ministr Stein okamžitě běžel k telefonu a zapřisahal Hindenburga, aby přijel do Berlína a dal poslancům odpověď. Vilém byl právě na návštěvě v Laxenburku a seděl u tabule s rakouskými císařskými manžely, když ho došla depeše Steinova,[80]) aby se ihned vrátil do Berlína, že Hindenburg a Ludendorff jsou již na cestě a vyprošují si okamžité slyšení.

Erzberger zvolil k svému vystoupení správný psychologický okamžik. Ve své straně již dávno připravoval pro sebe náladu, takže katoličtí dělníci i sedláci šli za ním neochvějně proti dosavadnímu konservativnímu vedení strany. Sociální demokracie a pokroková strana zastupovaly široké dělnické a středostavovské vrstvy, které sice neznaly nebezpečí hrozící Německu, ale také neviděly žádného východiska z války. Přály si, aby se prostě něco stalo, co by je přiblížilo k míru. Byly sociálně, politicky i hospodářsky utištěny, a Erzbergrova snaha souhlasila úplně s jejich náladou; jejich roztrpčenost, touha po míru i po politických reformách našla konečně

[79]) Bredt praví: „Ještě nikdy nebyla nahá, brutální skutečnost tak vyslovena, jak se to právě stalo ... Pro levici to bylo vyhlášení bankrotu, pravice v tom viděla svatokrádež ... Pro vládu to konečně byla rána, proti níž se jen slabě bránila, poněvadž nemohla uvésti fakta a útěchy již nepomáhaly." — W. d. U. VIII, 73.

[80]) Valentini, c. d. 157.

svého hlasatele. To však Erzbergrovi nestačilo. Měl v projektu většinu zdrcující. Mělo-li dojíti k parlamentnímu kabinetu, nebylo to možné bez nacionálních liberálů, mezi nimiž byla celá řada technických i finančních odborníků. Také se však musil obávati odporu ve své vlastní straně, jejíž aversi proti sociální demokracii znal. Nechtěl a nemohl se vázat jen na výlučné spojenectví se socialisty, kdyby snad císař zvolil kancléře z parlamentních řad. Způsobil, že se ihned sešli zástupci sociálních demokratů, centra, národních liberálů a pokrokovců, jimž obšírně znovu vysvětlil své stanovisko. Strany zvolily zvláštní výbor parlamentní majority, jenž ještě téhož dne se radil o aktuálních otázkách. Celý výbor jednomyslně zastával rovné volební právo pro Prusko a parlamentarisaci říše, ale mírová resoluce byla schválena bez nacionálních liberálů.[81])

Erzbergrova řeč měla títi na dvě strany. Byla mířena na Bethmanna, měla však zasáhnouti také Ludendorffa. Erzberger vytýkal ponorkovou válku vládě, ačkoli přesně věděl, že ji chtěl Ludendorff. Mluvil o neschopnosti Bethmannově, ale zastřenou formou naznačil, že Ludendorff se nemá plésti do politiky. Rozhodování o budoucí německé politice chtěl vložit do rukou parlamentu. Touto taktikou chtěl odstranit Bethmanna. Věděl dobře, že bez pomoci Ludendorffovy by toho nedosáhl, proto mohl proti němu vystoupit zatím jen nepřímo. Domníval se, že po změně vlády a hlavně vlivem parlamentní většiny bude politické postavení Ludendorffovo samo sebou oslabeno. Po té stránce však jeho výpočty úplně zklamaly.

Ještě téhož dne pozval Bethmann Erzbergra k rozmluvě. Snažil se ho patrně přesvědčit o správnosti své politiky tím, že mu dal přečíst koncept své řeči pro plenární schůzi parlamentu. Erzberger sám praví, že s obsahem byl úplně spoko-

[81]) Časové údaje jednotlivých účastníků o událostech se od sebe značně liší; jsou mezi nimi rozdíly i několika hodin. Svědčí to o veliké nervositě těch chvil.

jen, poněvadž Bethmann se téměř úplně postavil na Erzbergrovo stanovisko.[82]) Příštího dne, v sobotu 7. července, rozpředla se ve výboru znovu debata, které se účastnili admirál Capelle, Erzberger, Scheidemann a konečně Bethmann.[83]) Jeho řeč byla obsahově slabá a bezvýznamná a nijak se jí nepodařilo paralysovati břitkou útočnost Erzbergrových slov. Bethmann však s ní byl patrně spokojen a věřil v její účinek.

Zatím již Vilém opustil Laxenburk a Hindenburg s Ludendorffem byli na cestě z hlavního stanu do Berlína. Vilém jel z nádraží přímo do říšské kanceláře, kde mu Bethmann vylíčil celou událost jako „přechodné rozčilení v parlamentě", které brzy zvládne. O mírové resoluci mluvil jako o věci nezávadné.[84]) Po tomto vysvětlení vyslovil Vilém podivení nad příjezdem obou generálů a odejel ihned do zámku Bellevue. Zde byl již očekáván Hindenburgem, Ludendorffem a ministrem války Steinem. Rozhovor trval dlouho a týkal se hlavně obav z mírové resoluce, které strašily v hlavách obou generálů. Vilém je však ujistil, že věc není dosud vyřízena, že se jich netýká, aby jen klidně odjeli zase na frontu, kde na ně čekají důležitější věci. Teprve když odešli, uvědomil si svou brisknost, snad v tom bylo také trochu studu a trochu strachu, poslal za nimi generála Plessena a pozval je k večerní tabuli; po ní teprve generálové odjeli.

V parlamentních kruzích a v berlínské veřejnosti panovalo rozčilení a nálada se měnila každou hodinu. Erzberger připravil toho večera schůzku Ludendorffa a Hindenburga s politiky, zástupci parlamentních stran většiny, kde mělo býti definitivně sjednáno znění mírové resoluce. Její text měl

[82]) Erzberger, c. d. 257. Bethmann to popírá a tvrdí, že rozhovor trval jen několik minut a že jej vedli stojíce. Erzberger prý mu řekl, že akci podnikl, aby mu utvořil velkou parlamentní většinu. Bethmann však za akcí vytušil, že Erzberger lehkověrně propadl kouzlu kandidatury na jeho místo a že z bývalého přívržence se stal přes noc osobní nepřítel. (Bethmann, c. d. II, 224).

[83]) W. d. U. VIII, 120.

[84]) Erzberger c. d. 258 a d. — Valentini c. d. 158 a d.

již Erzberger v kapse. Generálové však nepřišli. Erzberger hořel nevolí a v duchu byl přesvědčen, že to způsobil Bethmann. Ještě v noci donesl zprávu do redakcí, a nedělní vydání listů přinesla články o tom, jak Bethmann vyhnal slavné vojáky z Berlína, aby zástupcům národa nemohli vysvětliti vojenskou situaci. Články měly svůj účinek. Z celého Německa snesl se do hlavního stanu déšť telegramů, ujišťujících Hindenburga o bezmezné důvěře a zapřisahajících ho, aby se uchopil diktatury. V tom okamžiku musil býti Hindenburg přesvědčen, že v Německu není již jiné autority kromě jeho a jiné vůle, než vrchního vojenského vedení.

V pondělí dne 9. července sešel se opět hlavní výbor. Jakmile vstoupil Bethmann, byl uvítán výkřiky. Jen usedl, uchopil se slova Stresemann za stranu národně-liberální a pronesl proti Bethmannově politice řeč, kterou ukončil přímou výzvou, aby Bethmann odstoupil.[85]) Jeho řeč, majíc jinak stejný cíl — porážku Bethmannovu — jako Erzbergrova, lišila se od ní podstatně svým obsahem. Mluvila pro vrchní vojenské vedení, pro vítězný mír a proti mírové resoluci. Bethmann byl zdrcen. Nato ihned mluvil Erzberger a znovu líčil temnými barvami situaci Německa. Krev prý stydne v žilách, slyšíme-li dnes, že konservativci odmítají mír status quo. Švýcar Stegemann, tolik Německu nakloněný, napsal nedávno, že „vojenská situace je pro centrální mocnosti celkem velmi příznivá, že by však bylo klamem, kdybychom činili svá rozhodnutí jen podle ní".[86]) Je však zajímavé, že Erzberger se tentokrát odstoupení Bethmannova nedotkl.

Odpoledne pozval Bethmann Erzbergra po druhé k sobě a žádal od něho jasné stanovisko centra. Erzberger mu ochotně vyhověl, opakovav mu prostě poslední usnesení. Centrum prý vidí v osobě Bethmannově překážku k uskutečnění míru, ponechává však Bethmannovu uvážení, kdy své křeslo opustí. Přípisy podobného znění zaslali ze svých porad Beth-

[85]) W. d. U. ,VIII, 125.
[86]) Erzberger, c. d. 260/61.

mannovi pokrokovci a národní liberálové ještě téhož dne. A příštího dne pokoušel se Erzberger sestaviti „ministerstvo národní obrany". Nedá se zjistiti, s jakým úsilím se o to přičiňoval, zdá se však, že bylo nevalné, poněvadž se myšlenky vzdal ihned po prvním nezdaru; socialisté v něm totiž nechtěli seděti s nacionálními liberály a naopak.

Berlín žil v rozechvění, a nejrozmanitější pověsti kolovaly městem. Censura propouštěla (snad z vypočítavosti) do tisku zprávy, které byly jindy přísně zakázány. Rozčilení však dostoupilo vrcholu, když ve středu 11. července Bethmann přečetl v radě pruských ministrů císařský manifest o zavedení rovného volebního práva do pruského sněmu. Nato ihned pět ministrů podalo demisi s odůvodněním, že sice nejsou proti volebnímu právu, že však se jim dosavadní říšský kancléř nezdá schopnou osobou pro jeho provedení. Bethmann v této rostoucí krisi neviděl jiné spásy než se poděkovati. Vilém však žádosti Bethmannově nevyhověl. Ještě téhož dne byl Erzberger pozván k šéfu civilního kabinetu Valentinimu, který mu vyložil důvody císařova rozhodnutí. Císař prý nemá vhodného nástupce. To bylo pro Erzbergra hořké zklamání, zvláště když slyšel, že vrchní vojenské vedení navrhuje Bülowa. K této eventualitě se však císař chová naprosto odmítavě. Císař je vůbec definitivně rozhodnut nepropustiti Bethmanna po dobu války. Na konec Valentini prosil Erzbergra, aby zanechal boje proti Bethmannovi, což mu Erzberger slíbil.[87]) Uvažoval patrně, že je lépe, zůstane-li Bethmann v úřadě dotud, dokud si nevzpomene Vilém na něho, Erzbergra, zvláště když Bethmann slibuje, že chce provésti reformu pruského volebního práva a parlamentarisaci říše. Avšak lavina se valila, a nebylo již v moci a síle Erzbergrově, aby ji zastavil.

Erzberger měl nesporně zásluhu, že první veřejně vyslovil celou bídu a zoufalost německé situace, že první ukázal na nezbytnost využíti vojenských úspěchů k politickému zhod-

[87]) Erzberger, c. d., 262.

nocení a že první vytvořil podmínku pro parlamentní soustavu v Německu, t. j. parlamentní většinu, která se hlásila o slovo a činila si nárok na to, aby rozhodovala o osudech Německa. Ovšem na jednu věc tu Erzberger zapomněl a nezvážil včas a správně jejího významu — na vrchní vojenské vedení. Proti Bethmannovi byly vedeny dva velké útoky: Erzbergrův (6. VII.) a Stresemannův (9. VII.), ale z protilehlých stran. První zasahoval také vrchní velitelství, druhý mluvil pro ně, takže se vyvinula takováto situace:

Konservativní a národně-liberální strana stály proti Bethmannovi, pro vojenské vedení a proti mírové resoluci; sociální demokraté a pokrokovci byli proti vojenskému vedení, pro mírovou resoluci, ale jejich poměr k Bethmannovi se zlepšil císařským manifestem a Bethmannovými sliby; centrum konečně bylo proti Bethmannovi i proti vojenskému vedení a pro mírovou resoluci.[88])

Centrum věrno své tradici rozhodujícího činitele na parlamentních vážkách, pomáhalo na pravici k porážce Bethmannově, na levici k přijetí mírové resoluce. Erzberger se však dopustil chyby, že svého útoku nevedl také otevřeně proti Ludendorffovi. To byla slabina jeho útoku, a té využil Ludendorff. Vojenské vedení předstíralo, jako by věci nechápalo. Oba generálové, kteří 7. VII. pokořeni odjeli z Berlína do hlavního stanu s přesvědčením, že Vilémova příkrost pocházela z vlivu Bethmannova, neozvali se po čtyři dny a očekávali, až parlamentní většina smete Bethmanna. Byli připraveni, že se pak útok obrátí proti nim. Svými zpravodaji byli neustále informováni, jak se vyvíjí situace. Když však 11. VII. dostal Ludendorff zprávu, že císař odmítl propustiti Bethmanna, že byla císařským manifestem zavedena pruská volební reforma, pochopil ihned, že musí jednat, nechce-li svůj boj s Bethmannem prohrát. Přemluvil Hindenburga k prohlášení, že oba složí své funkce, zůstane-li Bethmann ve svém úřadě. Zároveň o tom podal zprávu tisku,

[88]) W. d. U. VIII, 79.

a plukovník Bauer telefonicky zpravil korunního prince. V zasvěcených kruzích, které se o úmyslu obou generálů dověděly již večer dne 11. července, vzbudila událost nemalé rozechvění. Pravé pobouření však nastalo teprve příštího dne, kdy zprávu přinesl denní tisk. Mravní význam Hindenburgův a přímo chorobné naděje do něho kladené teprve vystoupily ve své velikosti. V Berlíně bylo jasné, že krise musí býti řešena ihned, nemají-li nastati vážné komplikace. Korunní princ přijel již narychlo do Berlína, aby sehrál úlohu prostředníka mezi parlamentem, císařem, jeho kancléřem a jeho generály. Zdá se, že cítil chvíti se hohenzollerský trůn. Ještě za noci byly rozeslány pozvánky zástupcům parlamentních stran k rozhovoru na dopoledne dne 12. července: hraběti Westarpovi za konservativce, Stresemannovi za národní liberály, Mertinovi za hospodářské sjednocení, Payerovi za pokrokovce, Erzbergrovi za centrum a Davidovi za sociální demokraty. Byli přijati v paláci korunního prince „Pod lipami" v místnosti, která se spíše podobala skladišti nábytku než přijímacímu pokoji. Ani to nebyla společná návštěva, nýbrž byli vpouštěni jeden po druhém. Korunní princ kladl otázky s vojenskou stručností, aby patrně neztrácel času, a opodál zapisoval plukovník Bauer výpovědi poslanců do protokolu.[89]) Nebýti vážnosti situace, byla by prý celá procedura působila komicky jako odvod rekrutů a svým lehkým spikleneckým nádechem by se byla dobře hodila pro film.[90]) Westarp, Stresemann a Mertin se vyslovili proti Bethmannovi, poněvadž prý je překážkou rozhodného vedení války. Erzbergrova výpověď byla zajímavější. Především nedostál slovu, které dal Valentinimu, a dokazoval, že spolupráce s Bethmannem je nemožná. Zasvitla patrně zase jiskra naděje. Podkuřoval vrchnímu vojenskému vedení, že prý to byl políček od Bethmanna, když zabránil schůzce poslanců s Ludendorffem a Hindenburgem. Musí prý přijít

[89]) Otištěn v Ludendorffovi: Urkunden, 408.
[90]) Payer, c. d., 33.

nový muž, který provede nutné reformy, ale Bethmann musí pryč, je překážkou míru, promešká všechno. „Vyhoďte tedy toho muže!“ vyjádřil se vulgárně princ. Teprve pak se Erzberger vzpamatoval ze své rozvášněnosti. Není prý možno vyhoditi muže, který přinesl darem pruské volební právo.[91]) Jediní Payer a David neměli důvodu pro odstranění Bethmannovo, ale nijak ho také nehájili. David charakterisoval situaci výborně: jsou prý dvě politická střediska, parlament a nejvyšší vojenské vedení, a mezi nimi se kývá říšský kancléř. Říšská vláda nemá směru, systém je zastaralý.

Po těchto rozhovorech, podobných protokolárním výslechům, odebral se princ s elaborátem k císaři. Zastal ho zdrceného demisí generálů. Ačkoli jich Vilém rád neměl, znal jejich převahu v národě a věděl, že se Německo bez nich obejíti nemůže. Měl jim obětovatiBethmanna, a to bylo pro něho pokořující. Vždyť ještě včera prohlásil, že bude Bethmanna chrániti proti všem, a dnes ho má propustit? Nekonečné rozhovory vlekly se až do večera. Při večerní audienci konečně Bethmann, vida císaře tak deprimovaného, rozluštil situaci sám a požádal znovu, aby byl okamžitě propuštěn. Císař se sice na oko zdráhal, ale ve svém nitru byl rád, že se věc skončila bez újmy jeho prestiže. Dne 13. července byl Bethmann propuštěn dříve ještě, než Hindenburg s Ludendorffem přijeli z hlavního stanu do Berlína, kamž byli narychlo císařem povoláni. Bethmann motivoval svou žádost nepříznivou parlamentní konstelací, nedotknuv se vůbec ultimata generálů.[92])

Bethmann byl poražen, Ludendorff zvítězil. Bethmann byl poražen, poněvadž jedněm byl příliš slabý pro politiku sledující mír, druhým ne dost silný pro politiku sledující vítězství, hlavně však, že neměl vůbec smyslu pro aktuality. Erzberger ochabl na polovině cesty. Každý by čekal, že po pádu Bethmannově soustředí Erzberger celé své úsilí, aby

[91]) Erzberger, c. d., 262.
[92]) Bethmann, c. d. II, 236.

utvořil parlamentní vládu, pro niž tenkrát byly všechny podmínky, a že se přičiní, aby novými politickými podmínkami připravil schůdnější cestu k míru. Zdá se však, že osobní zklamání bylo příliš těžké. Jaký mohla míti smysl mírová resoluce, jejímž byl původcem, když soustava zůstala stará? Když Bethmann byl poražen a nikdo nevzpomněl na Erzbergra, pozbyl patrně pro něho další boj smyslu. Erzberger ztratil svůj zítřek. Neznal jiného nástupce kromě sebe, proto vyvinoval takové horečné úsilí. Ústa vyslovovala sice slovo Bülow, ale srdce při tom cítilo Erzberger. Vždyť přece věděl, že ani Vilém ani Rakousko nedopustí, aby se Bülow vrátil. A tak ovoce Erzbergrovy práce sklidil Ludendorff. To bylo pro Erzbergra nejkrutější poznání. Nečekal také dlouho na důkaz, jak pustě si s ním Ludendorff hrál a jak ho učinil pouhým nástrojem svých záměrů. Ještě téhož dne konala se ona již dříve projektovaná informační schůzka Ludendorffa a Hindenburga se zástupci parlamentních stran.[93]) Náleželo patrně k německým mravům, že vojáci přijímali zástupce lidu jako své podřízené. Vždy jen dva poslanci byli přijati, a Ludendorff vykládal o situaci: ta je na západě zajištěna, na východě je dobrá, částečné ruské úspěchy nemají na celkový stav vlivu. Očekávaný úspěch ponorkové války se dostavil. Nepřátelé mají sice slabou převahu materiálu, ale nemohou již tak růsti jako dříve, dostavují se u nich výrobní obtíže, a přijde také chvíle jejich hospodářského zhroucení. Americké nebezpečí není zatím veliké. Zvítězíme, bude-li lid za námi. Projektovaná resoluce může jen posíliti vůli nepřátel. Válka se nedá rozhodnouti jen zbraněmi. Rozhodující ofensiva není možna. Potřebujeme důvěry uvnitř. Ludendorff mluvil, jako by větší nepřítel byl doma než za hranicemi.

Erzbergrovo[94]) i Payerovo[95]) vylíčení události se poněkud liší od Ludendorffova. Podle nich se oba generálové zásadně

[93]) Ludendorff, Urkunden, 412. Protokol.
[94]) Erzberger, c. d. 264.
[95]) Payer, c. d. 36.

nestavěli proti resoluci, jen její tón se jim zdál býti trochu slabý, mdlý. „Trochu více pepře, milí pánové, víc pepře!“ napomínal je Hindenburg, když odcházeli. V každém případě však to bylo něco jiného než to, co Erzberger slyšel od plukovníka Bauera a od admirálního štábu hlavně v příčině vojenské situace a ponorkové války. Po této recepci spěchali zástupci parlamentní většiny zpět do parlamentu, aby se znovu a znovu radili o mírové resoluci, jako by na ní visela spása Německa, nikde se však nedočítáme, že by se byli jen dost málo starali o Bethmannova nástupce. Jako by napětí bylo úplně zmizelo. Je to nepochopitelné, kterak parlamentní většina, mající moc na dosah ruky, se vůbec nedovedla uchopiti vlády a ustoupila před Ludendorffem úplně s bojiště. A tak o nástupci říšského kancléře nerozhodoval ani parlament, ani císař, ale Ludendorff.

Bethmann při svém odchodu navrhoval za svého nástupce bavorského ministerského předsedu, hraběte Hertlinga, ale Hertling odmítl především jako Jihoněmec, pak jako katolík a konečně z obavy, že by neměl dost síly k boji s Ludendorffem. A teď se odehrála groteska. Vilém byl v koncích a nevěděl si rady. Svěřil tedy Valentinimu úkol, dotázati se Hindenburga, koho by si přál za říšského kancléře. Valentini namítl, že by se tato úloha spíše hodila pro šéfa vojenského kabinetu, generála Lynckera. Vilém přisvědčil, a tak se sešel Valentini s Lynckerem. Náhodou se k věci připletl generál Plessen, Vilémův adjutant. A nyní se rozpředla mezi těmito třemi pány pohnutá debata o nejožehavější otázce dne: koho Hindenburgovi navrhnouti za Bethmannova nástupce? Patrně ho nechtěli přímou otázkou přivésti do rozpaků. Prodebatovali všechny myslitelné kandidáty, nakonec však vždy došli k negativnímu závěru. Náhle si generál Plessen vzpomněl na doktora Jiřího Michaelise, pruského vyživovacího komisaře. Je prý to sice člověk v zahraniční politice naprosto neorientovaný, ale zato „silný muž“.[96]) A při tom

[96]) Valentini, c. d., 168.

zůstalo. Všichni tři rozjeli se autem k budově generálního štábu a byli ihned Ludendorffem přijati.[97]) Když oba generálové vyslovili svůj souhlas, jeli zpět do Bellevue, aby návrh oznámili Vilémovi. Císař byl sice překvapen, poněvadž nikdy o Michaelisovi nic neslyšel, když však to bylo Ludendorffovo přání, nečinil námitek. Tak se stal Michaelis říšským kancléřem. Německý národ ho neznal, a na všech stranách bylo vyslovováno podivení nad tím, že v nejrozhodnější době se stává prvním ministrem muž, který politice vůbec nerozumí. Byla to skutečnost neslýchaná a zarážející.

Tím, že Vilémovi bylo vzato právo, aby rozhodoval o obsazení místa říšského kancléře, byla Bismarckova ústava pošlapána a ironií osudu právě členy pruské armády, na které vlastně Bismarck celou ústavu postavil. Parlamentu a parlamentní většině byla tím vmetena v tvář urážka a bylo jim vyzývavě naznačeno, že o nějaké parlamentarisaci říše nemůže být řeči. Ani Vilém, ani parlament nebyl pánem v Německu, ale Ludendorff.

[97]) Ludendorff (Kriegserinnerungen, 363) praví: „Byl jsem překvapen, že rozhodující instance nemají stále připraveného nástupce pro místo říšského kancléře a že Německo v této otázce, tak významné pro jeho osud, musilo žíti z ruky do úst.“

KAPITOLA IV

LUDENDORFF VLÁDNE

Kancléř Dr. Jiří Michaelis

Schůze nejvyššího vojenského vedení s vedoucími poslanci politických stran o mírové resoluci. — Michaelisovo: „Jak já jí rozumím." — Význam mírové resoluce oslaben. — Konfusní Vilémova rozmluva s poslanci. — Michaelis, nohsled Ludendorffův. — Ludendorffovo nazírání na demokracii. — Vznik „Vlastenecké strany". — Kühlmann zahraničním sekretářem. — Papežovy mírové snahy. — Michaelisův úskok. — Parlamentní většina v zajetí fikce. — Vlastenecké vyučování. — Nespokojenost námořnictva se špatným zásobováním. — Hladová stávka v červenci 1917. — Válečný soud proti demonstrujícím námořníkům. — Stranické rozsudky smrti a káznice. — Michaelis využívá procesu proti nezávislé sociálně-demokratické straně. — Porážka Michaelisova v parlamentě. — Hertling kancléřem. — Payer místokancléřem. — Hertling přívrženec Ludendorffův ve věcech zahraničních. — Pruská sněmovna proti reformě volebního práva. — Říšský parlament nemá zájmu o zahraniční politiku. — Parlamentní většina ochabuje. — Ludendorff zmocňuje se vlády také ve vnitřní politice. — Ruská listopadová revoluce. — Příměří s Ruskem 17. prosince 1917. — Ludendorffova pochybená východní politika. — Vyjednávání v Brestu Litevském. — Propagační tribuna Trockého. — Řečnické zápasy Kühlmanna s Trockým. — Zákrok generála Hoffmanna. — Heslo: mír bez aneksí a odškodnění. — Mír dorozuměním sabotován Německem. — Vyjednávání s Ukrajinci o mír. — Vyjednávání s Rusy přerušeno. — Pokračování německé ofensivy. — Obsazení Lotyšska a Estonska. — Vojenská expedice do Finska a do Ukrajiny. — Mír brest-litevský 3. III. 1918. — Lid i říšský parlament oklamán. — Aneksní politika na východě diktována Ludendorffem. — Zemdlený parlament neprotestuje. — Dělnická stávka v lednu 1918. — Cíl stávky: ukojiti hlad a dosíci míru. — Ludendorff stávku potlačuje. — Vůdce a dělnictvo stíhá tresty. — Snaha Ludendorffova postaviti socialisty mimo zákon. — Dělnictvo radikálnější než parlamentní vůdcové. — Ludendorffova politika před březnovou ofensivou. — Nedostatek smyslu pro politickou ofensivu. — Německo úplně v rukou Ludendorffových. — Plán pro březnovou ofensivu. — Vnitřní Ludendorffova nejistota.

Dva dny po Bethmannově pádu konala se důvěrná schůze Hindenburga a Ludendorffa s vedoucími poslanci jednotlivých politických stran za přítomnosti dra Michaelise. Oba generálové se snažili zeslabiti mírovou resoluci, jejíž

znění, jak bylo zatím schváleno majoritou, otiskli sociální demokraté ve Vorwärtsu. Zástupci parlamentní většiny však to rozhodně odmítli. Pokrokový poslanec Haussmann výslovně zdůrazňoval, že je nutno podniknouti mírové kroky, dokud má Německo sílu. A to prý už nebude trvat déle než rok. I když snad Německo vydrží déle, neplatí totéž o spojencích. Lhůta nesmí býti určována podle nejsilnějšího, nýbrž podle nejslabšího ze spojenců.[1]) V té věci se Haussmann skutečně nezmýlil. Schůze se skončila celkovým dorozuměním, a pánové se rozešli v náladě, že bylo dosaženo až na nějaké formálnosti souladu.[2])

Nazítří pozval k sobě Michaelis Scheidemanna, aby se s ním poradil o řeči, která měla být parlamentním doprovodem mírové resoluce. Scheidemann ihned poznal, že Michaelis nemá tušení o náladě v cizině, a musil mu vyškrtat všechny obraty o německém vítězství a o německém vědomí převahy. Stejně se Michaelis radil s Erzbergrem a Payerem. Tak se stalo, že mu „politické strany takřka oficiálně revidovaly koncept jeho nástupní řeči.“[3]) Konečně po několikeré korektuře bylo dosaženo definitivní formule a zdálo se, že majorita bude moci s Michaelisem zcela snesitelně spolupracovati. Osudného dne 19. července, kdy byla schválena mírová resoluce, dopustil se však Michaelis nekorektnosti, vsunuv do sjednaného textu své řeči o resoluci slova: „jak já jí rozumím.“[4])

[1]) Haussmann, Schlaglichter, 136, 137.
[2]) Scheidemann, c. d., 102.
[3]) Payer, c. d., 41.
[4]) W. d. U. VIII, 87. — Michaelis klamně vykládá, že mu slova uklouzla a neměla smyslu, který jim byl podkládán. (Für Staat u. Volk, 329.) Historie dokázala, že byla do textu úmyslně vpašována proti sjednání s parlamentní většinou. Michaelis v řeči pravil, že Německo nechtělo války, nechtělo dobývati ani zvětšovati svou moc. Dnes chce sjednati mír, hodný německých obětí. Německý národ se ukázal nepřemožitelný. To určuje jeho cíle. Německé území je nedotknutelné. Sjedná-li Německo mír, musí jím dosíci bezpečných hranic a zabezpečit si životní podmínky na konti-

Levicové strany si slov v prvním okamžiku buď opravdu nevšimly, nebo to jen předstíraly. Ale teprve německý tisk z nich učinil slova okřídlená, která pak letěla tiskem celého světa. Konservativním vrstvám se stala heslem, jehož se chopily, aby mohly mírovou resoluci oloupiti o její praktický význam. Strany parlamentní většiny správně ve slovech viděly nepoctivost a úmyslnou dvojsmyslnost. A od té doby poměr mezi Michaelisem a většinou utrpěl otřes, z kterého nebylo již možno se vzpamatovati. Mírová resoluce se sice nenarodila mrtvá, ale dostala hned prvního dne smrtelnou ránu, hlavně nesvědomitou hrou těch, kteří jí využívali pro své válečné cíle.[5]) Na venek se zdálo, jako by parlamentní většina diktovala svou vůli říšské vládě i nejvyššímu vojenskému vedení, jako by chtěla převzíti moc do svých rukou, jako by chtěla bojovati proti císařskému militarismu, ve skutečnosti však byla slabá, poněvadž cítila vnitřní nepravdivost resoluce.[6]) A tak se také na resoluci dívala cizina, která

nentu i na moři. Mír musí býti základnou trvalého smíření národů a nesmí z něho vzniknouti hospodářský svaz národů Německu nepřátelských. „Těchto cílů lze v rámci vaší resoluce — *jak já jí rozumím* — dosíci." Znovu nabízet mír již nemůžeme. Vzdají-li se však nepřátelé svých zdolávacích a dobývačných cílů, jsme ochotni vyslechnouti, co nám chtějí říci. Zatím musíme vytrvat.

[5]) Scheidemann, c. d., 105.

[6]) Resoluce byla stručná: „Jako 4. srpna 1914, tak i na prahu čtvrtého válečného roku platí pro německý národ slova trůnní řeči: „Nás nežene dobývačná touha." Německo se chopilo zbraně na obranu své svobody a samostatnosti a na ochranu svého územního majetku. Říšský parlament snaží se dosíci míru dorozuměním a trvalého smíření národů. S takovým mírem není slučitelné, aby z donucení byla odstoupena území a aby došlo k politicko-hospodářskému nebo finančnímu znásilnění.

Říšský parlament odmítá také všechny plány, které směřují k hospodářským závorám nebo k znepřátelení národů po míru. Svoboda moří musí býti zajištěna. Jen hospodářský mír připraví půdu přátelskému soužití národů. Říšský parlament bude účinně podporovati utvoření mezinárodních právních organisací.

Pokud však toho nepřátelské vlády neuznají, pokud budou Německo a jeho spojence ohrožovati dobýváním a znásilňováním, postaví se německý

věděla, že parlamentní většina nemá síly, aby uplatnila svou vůli, a že více platí v Německu nejvyšší vojenské vedení než parlament.

Den po přijetí mírové resoluce povolal k sobě císař zástupce všech parlamentních stran kromě nezávislých socialistů. Domníval se, že jim může prokázat tuto přízeň, když krise jest již překonána. Byli postaveni pěkně do řady a představeni kancléřem Michaelisem a vicekancléřem Helfferichem, státním tajemníkem vnitra. Slova, kterými je Vilém uvítal, je přiváděla s počátku v údiv. Blahopřál parlamentu, že se prohlásil pro „mír vyrovnáním". To byla slova, která se ještě před odhlasováním snažil do resoluce dostat Ludendorff, kterých však tam nebylo. Vyrovnání, to prý je výborný vynález, takové slovo, a vymyslil prý si je tu ten, — a při tom ukázal na Helffericha, který mu právě podával cigaretu. Vyrovnání, to znamená, že si od svých nepřátel vezmeme peníze, suroviny, vlnu, olej ... Ano, to je báječné slovo! — Poslanci většiny stáli užaslí. Vilémova slova zněla jako výsměch. A Vilém pokračoval. Amerika a Anglie uzavřeli prý spolek, aby po válce zúčtovaly s Japonskem. V této válce Anglie sice poražena nebude, ale na konci války dojde prý k dorozumění Německa s Francií, a pak prý svět uvidí vlastní válku celého kontinentu pod Vilémovým vedením proti Anglii. Bude to druhá punská válka... Poslanců se zmocňovala hrůza. Ale Vilém pokračoval. Před několika dny prý byla bitva v Haliči, kde jeho syn Fritz vedl pruskou gardu, která Rusům vyklepala z kožichů demokratický prach. „Kam vstoupí garda, tam není demokracie," dodal. Pak se obrátil k Erzbergrovi, který tu stál jako přimrazen, a vykládal mu o úspěších ponorkové války. Východní pobřeží An-

národ jako jeden muž, vytrvá neochvějně a bude bojovati, až bude zajištěno právo na jeho život a vývoj i na život a vývoj jeho spojenců. Ve své jednotě jest německý národ nepřemožitelný. V té věci se říšský parlament ztotožňuje s muži, kteří v hrdinném boji chrání vlasti. Jim náleží nepomíjející dík celého národa." (Ludendorff, Urkunden, 417.)

glie jest velkým polem lodních trosek, za dva, za tři měsíce prý bude Anglie pokořena. Jeho důstojníci prý mu hlásí, že na širém moři již téměř nepotkávají lodí. Pak je divné, odvětil Erzberger, že admirální štáb hlásí měsíčně 600.000 tun a více ponořeného prostoru. Na to se Vilém obrátil k Erzbergrovi zády a pokračoval dále v rozvinování svých fantastických plánů.[7])

Dojem Vilémovy řeči na poslance byl zdrcující. I ti, kteří až dosud byli nepřáteli parlamentního systému, poznávali, že tato soustava musí skončit německým neštěstím. Byl to ironický závěr vášnivého boje za demokracii, jehož dovedla využíti silná vůle Ludendorffova pro své záměry. Ludendorff poznal, že byly konečně odstraněny všechny překážky. Co znamenala autorita konfusního vladaře, kancléře z Ludendorffovy milosti a nerozhodného parlamentu? První dva neměli již politické moci, a parlament? Ten dokumentoval svou neschopnost nejlépe onou mírovou resolucí, která nic neříkala, rozplývala se v neurčitosti, která snad vyhovovala širokým vrstvám lidu, neznalým věci, ale možnost míru neposunula kupředu ani o krok. Cizina, i když částečně uvěřila, že parlamentní většina má dobrou vůli a nejlepší úmysly, nevěřila, že by parlament měl sílu provésti něco z hlásaného resolučního projevu. A ostatní považovali celou věc za politický úskok. Konec konců na podkladě formulí, vyjádřených tak všeobecně, nedalo se vlastně zahájiti žádné reálné vyjednávání. Jen německý lid byl spokojen, poněvadž mírová resoluce chtěla mír bez aneksí a odškodnění, zamítala dobývání cizích území a nemluvila o vítězném míru. A to bylo v duchu jeho přirozených přání, v duchu jeho prostého myšlení. Zato Ludendorff považoval myšlenku o míru dorozuměním za osudnou, za výplod pacifistických, mezinárodních a defaitistických názorů, za ztrátu naděje v německé vítězství.[8]) Jednoho ovšem se neodvážil: vystoupiti přímo proti

[7]) Erzberger, c. d., 52 a d.
[8]) Ludendorff: Kriegführung, 128, 129.

resoluci. Když viděl, že s parlamentní většinou nemůže nic pořídíti, vrátil se do hlavního stanu dosti deprimován. Ve svých pamětech učinil ze sebe a Hindenburga obětní beránky, kteří mírovou resoluci „vzali na svá bedra", aby zabránili vnitřnímu rozkolu.[9])

Kancléř Michaelis byl úplným nohsledem Ludendorffovým hned od samého začátku. Vůbec se zdá, jako by celá věc s Michaelisem byla smluvenou hrou. Ještě den před odhlasováním mírové resoluce píše korunní princ, který se začíná neobyčejně pilně zajímat o domácí politiku, dopis, určený jen pro Michaelise.[10]) Je to nejen kritika osob a událostí minulých dní, ale i celý program pro Michaelisovu budoucí činnost. Vnitřní politika Bethmannova byla prý neslýchaná, ale nebyla by bývala možná, kdyby Valentini byl konal svou povinnost; Valentini obklopil prý Viléma čínskou zdí — píše princ. Všichni tři kabinetní šéfové prý se brání, aby Vilém nepodlehl cizím vlivům. Vilém se nestýká s lidmi vedoucími stát a není vůbec orientován o smýšlení lidu. Valentini prý musí býti odstraněn, stejně jako Lyncker, šéf vojenského kabinetu, člověk sice ušlechtilý, ale pro ten úřad naprosto neschopný, a jako Müller, šéf námořního kabinetu, tento německý Rasputin.[11]) Jsou to pesimisté, defaitisté a zlí duchové Vilémovi. Záleží prý na tom, aby byl uvnitř země zachován klid a získána důvěra ve vítězství, aby byl potlačen jakýkoli projev, který by mohl vzbudit dojem vnitřního rozkolu, aby města byla opatřena potravinami a uhlím. K dopisu byl patrně přiložen výklad politických událostí ze dnů 11.—13. července.

Program nebyl maličkostí pro zkušeného státníka, přes to, že byl jen poloviční. Je to opět ono zajímavé německé nazírání, které se dívá více dovnitř než ven. Ale Michaelisovo

[9]) Ludendorff: Kriegserinnerungen, 365.
[10]) W. d. U., VII (2), 388.
[11]) Je zajímavé, že o Plessenovi, původci Michaelisova kancléřství, není v dopisu zmínky.

sebevědomí nebylo menší jeho záludnosti. Aby dokumentoval svou státnickou schopnost, odepisuje 25. července korunnímu princi,[12]) že mírová resoluce byla přijata 212 proti 126 hlasům. „Svou interpretací zbavil jsem ji její nebezpečnosti. S resolucí lze konečně sjednati jakýkoli mír," dodává pyšně. Zmiňuje se pak o rozmluvě Vilémově s poslanci, kteří prý byli „velmi potěšeni a uspokojeni" tímto nenuceným stykem. Hodlá prý se s Helfferichem intensivně věnovati systematickým přípravám k mírovému vyjednávání, aby dostal zahraniční úřad do svých rukou. Hlavně si přeje udržeti spojení mezi sebou a hlavním stanem.

Tak se hned na samém počátku Michaelisovy vlády snahy parlamentní většiny na jedné, kancléře, císaře a Ludendorffa na druhé straně, úplně rozešly. Michaelis hned při svém prvém vystoupení prokázal zjevnou nespolehlivost vsunutím nesjednané věty, ale leví poslanci prý ji polkli jen proto, aby celého díla mírové resoluce nezničili.[13]) Mírová resoluce však tak, jak byla přijata, byla porážkou neschopné parlamentní většiny, porážkou demokratických snah a vítězstvím Ludendorffovým.

Ludendorffovo nazírání na demokracii bylo zpátečnické jako vůbec všeho pruského vyššího důstojnictva. Zatím co politikové se snažili v parlamentě uplatňovati moderního ducha, pracovala generalita na frontě nejen proti míru dorozuměním, ale i proti demokracii.[14]) Vedoucí státník se resoluci vysmíval a nejvyšší velitel ji násilně potíral. Michaelis se ovšem snažil vzbuditi zdání, že chce s většinou pracovati a

[12]) W. d. U. VII (2), 386. — Dopis byl znám teprve r. 1927, kdy jej uveřejnil „Welt am Montag". Michaelis potvrdil vyšetřujícímu podvýboru jeho správnost.

[13]) David, W. d. U. VII (1), 147.

[14]) V době politického zápasu o mírovou resoluci koloval u desáté armády (na ruské frontě) spisek, tištěný v tiskárně této armády, zvaný „Světová demokracie". Byl k „služebnímu použití" a končil se slovy: „Kdo hned na prahu neodmítne demokratických, mezinárodních snah, pracuje pro nepřítele, nikoli pro pravou svobodu a rovnost, nýbrž pro zájmy mezi-

uskutečňovati její požadavky; dal na příklad pruské ministry, kteří opustili svá křesla po zavedení rovného volebního práva v Prusku, částečně nahraditi členy z řad parlamentních; ve skutečnosti však mírovou resoluci sabotoval. Neboť když 27. července 1917 učinil v anglickém parlamentě bývalý anglický premier Asquith přímý dotaz k německé vládě, jak si představuje belgickou budoucnost, Michaelis vůbec neodpověděl. Ani v Belgii, ani ve východních obsazených územích nebyla učiněna žádná opatření, která by byla prozrazovala, že Michaelis chce s těmito zeměmi naložiti podle mírové resoluce. Jásot, s jakým byl Bethmannův nástupce uvítán konservativci a všeněmci, nevzbuzoval u dohodových států důvěry, že by Michaelis byl mírotvorným kancléřem. A tak vlastně celá resoluce zůstala na venek jen pouhým papírem.

Kolem tohoto papíru se však utvořila parlamentní většina, představující pevný blok dělnických a středostavovských vrstev proti pruské agrární šlechtě a proti velkoprůmyslníkům. A tito nenávidění představitelé moci v Německu, konservativci a praví liberálové, přívrženci snah, hlásaných nejvyšším vojenským vedením, se spojili zase vlivem přirozeného protitlaku v t. zv. vlasteneckou stranu.

V čelo vlastenecké strany se postavili Tirpitz a Kapp. Tirpitz byl v Německu osoba dávno známá, Kapp však proslul teprve za války r. 1916, když vydal anonymně brožuru proti Bethmannovi, a ten autora prozradil ve veřejném zasedání parlamentu.[15]) Vlastenecká strana nechtěla být stranou politickou, spíše měla význam propagační. Kladla důraz na povzbuzování vlasteneckého citu a vůle k vítězství. Nenáviděla mírovou resoluci, v níž spatřovala cestu k oslabení a podlo-

národní podvodnické společnosti. Musíme odmítnouti zdánlivou a šalebnou demokracii, která je jen maskou peněžního panství, jako něco cizího a neněmeckého. Němec budiž Michaelem, nikoli Michlem. Kéž by se nový říšský kancléř Michaelis ukázal drakobijcem, Michaelem, který máveje plamenným mečem, vyžene všechno cizí z našeho německého ráje." W. d. U. VII (2), 150.

[15]) Historický význam si Kapp vysloužil teprve r. 1920 svým pučem.

mení německé síly. Své členy měla hlavně v táboře všeněmeckém a snažila se získati významné činitele. Michaelis sice politiku vlastenecké strany zamítal, nestal se jejím členem,[16]) ale tiše za ní stál, stejně jako Ludendorff.[17]) Vlastenecká strana sice zdůrazňovala, že nepřišla síti rozkol, ale její otevřený boj proti mírové resoluci musil k němu vésti. Narazily tu na sebe dva myšlenkové světy, duch mezinárodní smířlivosti a duch nacionální bojechtivosti a rozpínavosti, které si již nemohly rozuměti, poněvadž se za nimi skrývaly také hluboké rozdíly hospodářské a politické.[18])

V srpnu 1917 byl Haussmann vystřídán na křesle zahraničního sekretáře Kühlmannem. Richard Kühlmann byl vyslancem v Cařihradě a znám jako obratný diplomat. Sjednal totiž před válkou německou úmluvu s Anglií o dráze bagdadské. A s jeho jménem a úřadem za války souvisí úzce ztroskotání papežského mírového zprostředkování. Dne 1. srpna zaslal totiž papež všem „hlavám válčících národů" notu o spravedlivém a trvalém míru, o zmenšeném zbrojení, o zřízení rozhodčího soudu, o svobodě moří a o vzájemném zřeknutí se všech aneksí a odškodnění.[19]) Od Německa se žádalo nedvojsmyslné prohlášení, co hodlá učiniti s Belgií. Odpověď, kterou dal Bethmann před svým pádem osobně nunciovi Pacellimu a která papežské kurii vyhovovala, nebyla již závazná, nebyla oficiální a musila býti potvrzena no-

[16]) Michaelis, c. d. 332.

[17]) Ludendorff, Kriegserinnerungen, 367 a d.

[18]) Vlastenecká strana rozkvetla za krátko ve velikou, milionovou organisaci, ale nižší a střední vrstvy zasáhla jen velmi nepatrně. Měla také své odpůrce a to nejen ve stranách politických, ale i v řadách německých intelektuálů. „Lidový svaz pro svobodu a vlast", vedený profesory Troeltschem, Meineckem, Delbrückem a Herknerem, podnikal prudké útoky proti vlastenecké straně, hlavně proti jejímu zamítavému stanovisku k řešení vnitropolitických otázek již za války. Vlastenecké straně zase přiskočil na pomoc „Svaz císaři věrných", bojující proti panství parlamentu a proti omezování císařských práv.

[19]) Ludendorff, Urkunden, 423.

vou říšskou vládou. Dne 30. srpna poslal nuncius Pacelli Michaelisovi dopis, a to již s opisem anglické odpovědi z 21. srpna na papežskou notu,[20]) v které bylo zdůrazněno, že se Německo nikdy určitě nevyjádřilo o svých úmyslech s Belgií. K tomu Pacelli ve svém dopise připojil naději, že papež bude moci vyjednávati dále, bude-li německá odpověď uspokojivá.[21])

K belgické otázce zastával jiné hledisko Kühlmann, jiné Ludendorff. Kühlmann nechtěl sice Belgii anektovat, ale nechtěl se také o ní předčasně vyjadřovat. Viděl v Belgii výměnný objekt, záruku, zástavu pro příští mírové vyjednávání. Ludendorffovo stanovisko je známo.[22]) Michaelis zamítal názor svého předchůdce a řídil se přáním nejvyššího vojenského vedení.[23]) Přál si Belgii „přičlenit" k Německu, což bylo proti výslovnému znění mírové resoluce. Dne 11. září konala se korunní rada, v níž se Vilém postavil proti stanovisku Falkenhausenovu[24]) a prohlásil aneksi Belgie v německém zájmu za povážlivou.[25]) Ludendorff hájil okupaci Belgie a aneksi Lutychu.[26]) A tu je zajímavé, jak slabá byla již tenkrát bezvýznamná Vilémova autorita. Michaelis nedbaje varovného připomenutí Vilémova píše dne 12. září 1917 Hindenburgovi, že přijímá za své požadavky nejvyššího vojenského vedení, t. j. dočasné připojení Lutychu k ochraně západního průmyslu a úzké hospodářské připojení Belgie

[20]) Ludendorff, Urkunden, 425.

[21]) Bredt, W. d. U. VIII, 135 a Ludendorff, Urkunden, 426.

[22]) Belgie bude připojena k Německu hospodářsky tak úzce, aby mohla býti připojena později také politicky. Hospodářské připojení nebude lze uskutečnit bez silného vojenského tlaku (delší okupace) a bez obsazení Lutychu. Neutralita Belgie jest fantóm, s nímž nesmí býti prakticky počítáno. Ludendorff, Urkunden, 432.

[23]) Michaelis. c. d. 334.

[24]) Gen. Falkenhausen byl guvernérem Belgie a chtěl ji anektovat až k Sev. moři.

[25]) Michaelis, c. d. 349.

[26]) Ludendorff, Urkunden, 428.

k Německu.[27]) V odpovědi Michaelisovi je Hindenburg již hrabivější a mluví o připojení Lutychu a části Belgie k Německu navždy.[28])

Michaelis již na dopis Hindenburgův neodpověděl, zato však tím více podle něho jednal. Šlo nyní o to, jakou dáti odpověď Pacellimu, aby bylo vyhověno nejvyššímu vojenskému vedení a aby nebyla vzbuzena pozornost parlamentní většiny. V té věci se Michaelis úplně shodl s Kühlmannem: že nelze dáti odpovědi určité, nýbrž že je nutno ponechati si volnou ruku. V té věci byli oba za jedno, třebaže jejich konečné cíle byly různé.

V parlamentě byl zatím zvolen zvláštní „výbor sedmi" (2 sociální demokraté, 2 centristé, 1 nacionální liberál, 1 konservativec, 1 pokrokovec), který měl zkoumati a schváliti odpověď na papežskou notu. Sešel se jen dvakrát. Druhá schůze se konala 10. září, a Kühlmann na ní předložil text odpovědi, která mluvila jen všeobecně a o Belgii neobsahovala nic. Vymlouval se, že Belgii nutno si ponechat jako zástavu a konečně prý je nezbytné se řídit mírovou resolucí. Sociální demokraté nebyli spokojeni a stáli na tom, aby v odpovědi otázka Belgie výslovně a určitě byla vyjádřena. Ostatní však souhlasili s názorem Kühlmannovým, že o Belgii netřeba se v odpovědi zvláště zmiňovati, poněvadž věc je skutečně jasně vyslovena v mírové resoluci. Pěti hlasy proti dvěma byla schválena odpověď, která krásnými a zdvořilými frásemi neříkala nic a na konec se dovolávala mírové resoluce jako základny pro spravedlivý a trvalý mír.[29]) Skutečnou odpověď napsal však Michaelis Pacellimu v soukromém dopise 24. září, v němž mu píše, že mu o Belgii nemůže dát určité odpovědi nikoli z důvodů zásadních, nýbrž proto, že pro takovou odpověď nejsou splněny nezbytné předpoklady.[30]) V srozumi-

[27]) Michaelis, c. d. 352.
[28]) W. d. U. VIII, 140.
[29]) Ludendorff, Urkunden, 435.
[30]) Tamtéž 437.

telné řeči to znamenalo, že Německo nechce o Belgii dáti žádného příslibu, poněvadž s ní má zvláštní úmysly. A tím byl celý papežův podnik pochován. O záludném počínání Michaelisově nevěděl nikdo, ani nejvyšší vojenské vedení, ani parlamentní většina, ani „sedmička".[31])

Dal-li Pacelli Michaelisovi přečíst anglickou odpověď na papežskou notu, dá se souditi, že dal také německou odpověď — Michaelisovu — přečísti anglické vládě. Anglická vláda musila pochopit, že v Německu chce něco jiného parlament a něco jiného vláda, že však vláda parlamentu vůbec nerespektuje, že jeho usnesení sabotuje, že zkrátka nelze míti za těchto poměrů k Německu důvěry, hlavně ne k usnesením parlamentu, který nemá moci, aby je uskutečňoval.[32])

Mezi německou byrokracií a parlamentem byla, jak vidět, neustále propast, které nedovedl nikdo překlenout, poněvadž tu nebylo parlamentní prakse, poněvadž si parlament nebyl vědom své síly a poněvadž parlamentní většina nedovedla ze

[31]) Koncept dopisu má kromě Michaelisovy parafy ještě parafu stát. sekretáře Kühlmanna a jeho zástupce Busschea. W. d. U. VIII, 147, pozn. 137.

[32]) Své jednání vysvětloval Michaelis po válce, 26. června 1919, (Ludendorff, Urkunden, 427) tím, že prý jakýsi neutrální diplomat ho bezpečně zpravil o tom, že Anglie není vůbec nakloněna k mírovému jednání a že papežská akce nemůže vésti k žádnému cíli. (Bredt, W. d. U. VIII, 150). Jeho vysvětlení potvrzují Ludendorff, Hindenburg i Helfferich. R. 1925 na braniborském provinciálním synodu bránil se Michaelis proti výtkám katolického spisovatele Lamy, který ho obviňoval, že sabotoval papežskou mírovou akci z důvodů konfesionálních. Michaelis ve své řeči tvrdil, že mírová nabídka se ztroskotala, poněvadž Erzberger prozradil Czerninovo memorandum o rakousko-uherské situaci a tím prý i jinak slabá náklonnost k míru u dohodových států zmizela docela (W. d. U. VIII, 153). Erzberger k tomu poznamenává, že sice Czerninovo memorandum přečetl koncem července 1917 na schůzi říšského výboru centra ve Frankfurtu, že však je vyloučeno, že by se z této schůze byla věc dostala do Švýcar; poukazuje na číslo „Petit Journal" z července 1919, kde se výslovně potvrzuje, že k zjištění neudržitelné situace v Rakousku nebylo zapotřebí indiskretnosti Erzbergrovy, že to obstarali Rakušané sami a že o tom štěbetali vrabci na curyšských a bernských střechách. Erzberger, c. d. 120, 121.

svého mocenského postavení těžiti. Zahraniční politická činnost byla úplně roztříštěna: Kühlmann nevěděl nic o dohodě Michaelisově s nejvyšším vojenským vedením, poněvadž Michaelis Kühlmannovi nedůvěřoval, nejvyšší vojenské vedení nevědělo nic o dopisu Michaelisově Pacellimu, a parlamentní většina nevěděla vůbec o ničem, co se děje v zákulisí a tápala v temnotách. Parlamentní většina — kromě sociálních demokratů, kteří přece jen neměli naprosté důvěry — žila v zajetí fikce o mírové resoluci. Ale hlavním tmelem, který spojoval centrum se sociálními demokraty a pokrokovci, nebyla již mírová resoluce, ale společný boj proti „vlastenecké straně“, která vyvinovala horečnou agitaci nejen ve vnitrozemí, ale i na frontě pro všeněmecké cíle. Z jejího podnětu rozhodlo se nejvyšší vojenské vedení vybudovati rozsáhlou organisaci tak zvaného „vlasteneckého vyučování“. Rozvětvená síť důstojníků a poddůstojníků poučovala mužstvo, rozsévala důvěru v dobrý výsledek války a objasňovala důsledek prohry. Doma řídila osvětovou činnost krajská generální velitelství a svěřovala ji zvláštním osvětovým důstojníkům. Levé strany kritisovaly ostře tuto osvětovou činnost, která se všemožně snažila udusit vůli lidu k míru dorozuměním a hájila jen aneksních cílů, hlásaných pravicí. Výsledky vlasteneckého vyučování byly však velmi nepatrné, poněvadž hlásané myšlenky nenacházely příznivé půdy ani doma ani na frontě. Nejvyšší vojenské velitelství nepochopilo, že v lidu se duch bojovnosti nedá udržeti žádnými neupřímnými prostředky. Byla to metoda takticky pochybená, poněvadž vojáky přímo dráždila. Lidé v poli se nedali oklamat, věděli dobře, kam spěje ona vlastenecká propaganda, svěřovaná nadto lidem neschopným, kteří věc úplně zdiskreditovali. A tak se celá osvětová činnost skončila fiaskem a natropila více zla než dobra.[33]) Vlastenecký idealismus se stal pro-

[33]) Na schůzi představenstva strany většinových sociálních demokratů 26. června 1917 mluvilo se o nebezpečné roztrpčenosti a rozmrzelosti doma i na frontě. „Nálada venku je prabídná — pravil poslanec Lobe — je

tivným formou, jakou byl propagován. Podrážděnost proti panujícímu režimu se vůbec stupňovala také tím, že Michaelis nic nečinil pro zavedení nového pruského volebního práva a všechny přípravy oddaloval. Postavení Michaelisovo vůbec od samého počátku, hlavně však od 19. července bylo tak nejisté a kolísavé, že kancléř musil býti při prvním prudším politickém závanu smeten.

V době, kdy se v Berlíně projednávala otázka mírové resoluce a papežské noty, začal se provalovat první vřed na nemocném těle bojujícího Německa. Německé loďstvo, uvržené od počátku války až na krátké výpady do stavu válečné nečinnosti, zachvělo se po prvé ve svých základech. Mužstvo na lodích žilo totiž v nepřetržité nejistotě; neustále zněly poplachy nebo se horečně nakládalo uhlí; loďstvo vyplulo na moře, ale zase se vracelo. Pak přišly krátké pausy v přístavech se strážní službou, zase poplach, zase na moře a opět bez akce zpět. A tak se vlekl život námořníků na německém válečném loďstvu bez útěchy, bez naděje. Poměr důstojníků k mužstvu byl v prvních dnech války snesitelný. Společné nebezpečí je sbližovalo. Jakmile však důstojnictvo nabývalo přesvědčení, že k žádným vážným akcím nedojde, vracel se mírový duch, rostla přehrada, začalo se zase jen rozkazovat a začala se přepínat trpělivost mužstva. To roztrpčovalo. Za těchto poměrů byla skutečně půda bitevních lodí půdou palčivou, byla zkouškou velitelského umění a vojenské disciplíny.[34]) Zima, která právě minula, přinesla vnitrozemí krutý hlad a frontě a loďstvu špatné zásobování, které bylo stále bíd-

špatná u vojáků, špatná u dělnictva, špatná u měšťáků. Nikde již není důvěry ve věc Německa a všude vládne nevyléčitelná únava z války . . . Stačí jen vstoupiti do vlaku a mluviti s lidmi, kteří z fronty přicházejí nebo na ni odcházejí, shledáme se tam přímo se zuřivou nenávistí proti vlastní zemi, s výslovným přáním, aby Německo podlehlo. A to u lidí nám zcela cizích, sedláků, kupců, kteří nemají se stranou sociálně-demokratickou vůbec nic společného . . ." W. d. U. XI (1) 310.

[34]) Viz Volkmann, Der Marxismus, 166—172, David, W. d. U. VII (1) 176, 177.

nější. Bída však platila jen pro mužstvo, důstojníci jedli a pili bezvadně. To bylo právě osudem válečného loďstva, že tam onen rozdíl byl lépe a neustále viděn. I nepoctivost se prozradila. Mnoho lepších potravin, které byly původně určeny pro mužstvo, se spotřebovalo v důstojnických kuchyních. Mužstvo však bylo odbýváno sušenou zeleninou bez masa i bez tuku.[85]) Nejvíce byli tímto stavem drážděni topiči, kteří měli míti na jídelním lístku za svou těžkou službu zvláštní přídavky.

Všeobecnou nouzi by byli lodníci pochopili, ale chování důstojníků, kteří se s posměchem dívali na jejich nespokojenost, bylo nesnesitelné. Nedostatečně živené mužstvo bylo až do úmoru cepováno mírovými cviky, při čemž se vůbec nedbalo skutečnosti, že většina mužů trávila na lodi již pátý až šestý rok. Důstojníci jednali s mužstvem hrubě, dovolené mu dávali libovolně a nespravedlivě, přesvědčovali je neustále o vítězném míru, ačkoli tito prostí lidé byli naplněni jen myšlenkou války obranné. Byly to dva světy, jak řekl jeden lodník, svět pánů a svět otroků.

První hladová stávka propukla začátkem června 1917, v první polovině července však jich bylo již několik. Všechny stížnosti na špatnou a nedostatečnou stravu končily však bezvýsledně nebo hrubými nadávkami. Jen proto nabývaly projevy nespokojenosti nebezpečných forem. Od srpna se počalo mužstvo po stovkách z lodí vzdalovat bez dovolení, aby tak demonstrovalo proti špatnému jídlu, odpíralo vykonávati určité práce, nenastupovalo k službě, aby prostě upozornilo, že vnitřní poměry u námořnictva jsou neudržitelné. Na první zakročení důstojníků však mužstvo vždycky uposlechlo. Tyto zjevy dokazují, že důstojnický sbor byl neschopný, že neměl psychologické průpravy, aby mohl po-

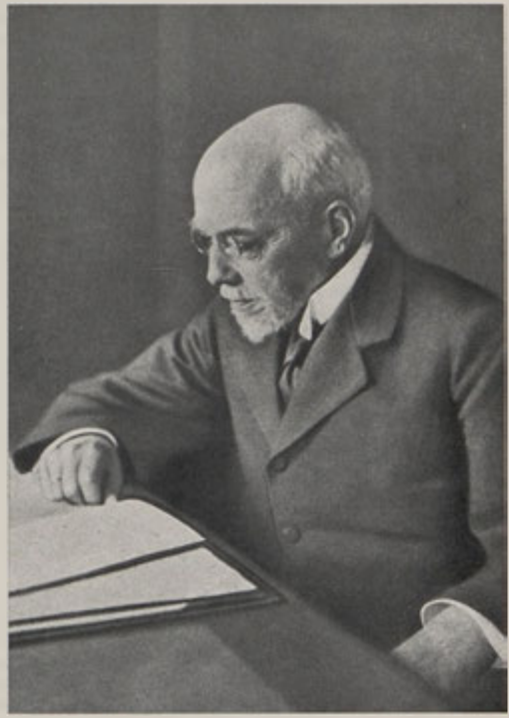
[85]) Jeden z topičů, později odsouzených k smrti, která mu byla změněna na patnáctiletou káznici, prohlásil, že ještě r. 1918 jedl v káznici lépe, než r. 1917 na vlajkové lodi „Friedrich der Große". Dittmann, W. d. U. IX (1), 3.

chopiti, že mimořádné poměry si žádají mimořádného řešení. Nebylo tu onoho čistého lidského poměru mezi vojákem a důstojníkem, který činí sebe větší utrpení snesitelným. Německý námořní důstojník žil ve falešné představě, že nejlépe uchová svou autoritu nejkrajnější reservovaností; tím vytvořil mezi sebou a mužstvem onu nepřekročitelnou přehradu.[36]) Mnoho ovšem nutno připočísti onomu zvláštnímu pathologickému stavu, který se vyvinul na obou stranách ze zvláštní formy života, připoutaného na stále stejný úzký prostor, stavu napětí, které nebylo ani mírem ani válkou, které obě strany vydražďovalo k přecitlivělosti a vedlo k zveličování všeho, co se vůbec zraku naskytalo. Jinak bychom si nedovedli vysvětliti onen náhlý úpadek námořních důstojníků, kteří vždy platili za nejvzdělanější a jimž služba sama dopřávala rozšiřovati svůj duševní obzor častým stykem s cizími národy. Za poměry, které se z tohoto nebezpečného stavu vyvinuly, musíme ovšem činiti odpovědnými právě je, poněvadž oni měli býti na místě, aby potlačili monotónnost života, z níž se zrodilo zlo.[37])

Válečný soud, jemuž bylo svěřeno vyšetření a potrestání všech případů neposlušnosti, převedl celou věc na jinou ko-

[36]) Alboldt, W. d. U. X (1), 74.

[37]) Je ovšem si těžko představiti, jak by byl německý námořní důstojník upravoval svůj poměr k prostému lodníku, když „duch kasty" mu nedovoloval považovati ani lodního inženýra za sobě rovna. Za knihy mluví úřední výnos, který poslal r. 1911 viceadmirál Corper, inspektor námořního školství, řediteli školy pro námořní inženýry, který byl zároveň předsedou přijímací komise: „Nevyhovuje mým přáním, aby se námořní inženýři doplňovali ze stejných rodin jako námořní důstojníci . . . Pro sbor námořních důstojníků jest příznivější, doplňují-li se inženýři jen ze středních nebo ještě nižších vrstev. Tím dosáhneme, že se inženýři sami vrátí do podřízeného postavení, které jim náleží. Působte jako předseda přijímací komise na to, aby pokud možno tací lidé byli ustanovováni . . ." Cituje Alboldt, W. d. U. X (1), 81. — Na lodích pro nedostatek místa měly sice oba druhy důstojníků společnou jídelnu, jakmile se však vystoupilo do námořní posádky, měli námořní důstojníci zvláštní kasino, kde byli inženýři, lékaři a ostatní „studovaní pánové" jen výjimečně trpěni. (Tamtéž, 83.)

Kancléř Jiří hrabě Hertling

lej. Prohlásil, že mužstvo bylo politicky rozeštváno nezávislými socialisty k vynucení míru bez aneksí. To prý byla hlavní příčina. Tvrdil, že na jednotlivých lodích existovaly organisace nezávislé sociálně demokratické strany, jejichž jádro bylo na vlajkové lodi „Friedrich der Große". Ve skutečnosti nešlo o nic jiného než o stravovací komise, které byly voleny z mužstva a zavedeny na válečném loďstvu teprve v létě 1917 a to ještě na nátlak hlavního parlamentního výboru, ačkoli u pozemní armády existovaly již velmi dávno.[38]) Při prohlídkách bylo u mužstva nalezeno mnoho sociálně-demokratických denních listů, brožur a letáků, ale nezávadných a censurou dovolených, pak několik seznamů námořníků a topičů, z nichž byla jasna jedna věc, že námořní mužstvo bylo téměř vesměs nadšeno myšlenkou míru bez aneksí a odškodnění. Byla to přirozená reakce proti všeněmeckým propagačním spiskům, které byly služebně mezi mužstvo rozdávány, aby se působilo „na smýšlení námořníků". Námořní velitelství doporučovala však zároveň důstojníkům, aby podporovali „vlasteneckou stranu", ačkoli to bylo zakázáno. Důstojníci prováděli tedy nezákonné věci zcela veřejně a jedním dechem obviňovali mužstvo z velezrady, opírajíce se o falešná tvrzení. Vyšetřující soudci vykonávali neslýchaný nátlak na obžalované, vkládali jim do úst odpovědi podle svých přání, dávali protokolovati věci, kterých obžalovaní neřekli, hrozili smrtí nebo doživotní káznicí lidem, kteří pak byli osvobozeni, při procesu pracovali s falešnými protokoly, jeden z těchto vyšetřujících soudců byl při procesu předsedou a druhý zastupoval žalobu, v jednom případě byli oba vyšetřovatelé také soudci nad obžalovanými, vůbec celý proces se příčil všem nejzákladnějším principům objektivního vyšetřování a objektivní justice. Kromě toho se vyšetřující soudci obklopili agenty provokatéry, hledali udava-

[38]) Nově prozkoumaný úřední materiál odhalil mnoho odporných věcí o důstojnících. Je vidět, že představení neměli vůbec pochopení pro fysické a duševní utrpení prostého vojáka. — Dittmann, W. d. U. IX (1), 7—19.

če mezi mužstvem a to pomocí samotných námořních důstojníků, kteří také uměle inscenovali velezrádné hnutí, proti němuž pak zakročili. Obhájcům ex offo nebyl dán vůbec nutný čas k prostudování obžalovacích spisů, takže musili funkci odříci. Soudci vůbec nevěděli, že svědci v procesu vystupující jsou najatými agenty. Celý proces byl aktem zlovůle z důvodů politických, terorem proti mírové resoluci a mírovému hnutí a hlavně proti nezávislé sociálně-demokratické straně. Obžaloba zněla na vzpouru. Z pěti hlavních obžalovaných byli dva zastřeleni a tři odsouzeni na 15 let do káznice, kromě nekonečné řady menších trestů. Rozsudek byl proveden 5. září 1917.[39])

Když byl proces ukončen, mělo býti materiálu využito proti nezávislé sociálně-demokratické straně, která prý vlastně stála za celým hnutím námořníků a topičů. Zatím však vyšetřující soudci nedovolili vykonati prohlídky ani ve straně ani u jednotlivých poslanců, poněvadž dobře věděli, že by se byla celá uměle vybudovaná obžaloba ihned sesula. Když se snažili získati nový materiál u odsouzených, slibujíce jim zmírnění nebo odpuštění trestu, byl výsledek ještě slabší než onen již starý, pocházející z procesu. Bylo těžko všeobecnou nespokojenost námořního mužstva svésti na jednu politickou stranu, jak by si byli přáli osnovatelé, poněvadž ve skutečnosti jen menšina mužstva byla politicky organisována, a to nejen v obou socialistických stranách, ale také v centru, v katolických odborových organisacích. Většina byla politicky neuvědomělá. Válečnou bídou a válečnými poměry trpěli všichni. Politické události v Rusku i doma vzbuzovaly v nich jedinou touhu: aby byl konec války a aby se zbavili důstojnického hospodářství. Stály tu proti sobě dvě strany, které hájily své zájmy a své přesvědčení. Na jedné straně důstojnická kasta, která věřila ve všeněmecké cíle a byla přesvědčena, že Německo musí bojovati tak dlouho, až

[39]) Zdrcující materiál přináší Dittmann, W. d. U. IX (1), 2—125, 360—443, IX (2) 454 a d.

povalí všechny nepřátelské státy, na druhé straně mužstvo, kterému tanuly na mysli představy ruské revoluce, které vítalo každého, kdo mu promluvil ze srdce, kdo chtěl to, co ono, kdo si přál konce války. Proto mu byla sympatická strana nezávislých sociálních demokratů, která vystupovala v parlamentě nejrozhodněji. A mužstvo této sympatie nezapíralo.[40]) Vojenští auditoři se sice namáhali, seč byli, aby snesli průkazný materiál, na jehož základě by mohli obviniti stranu nebo alespoň jednotlivce, působili na kancléře, na státního sekretáře Capella a na Helffericha; když však tito svolali zástupce všech parlamentních stran k poradě, nemohli ani konservativci v předloženém materiálu najíti důvodu k stíhání.

Zatím nezávislý socialista Dittmann, který neměl nejmenšího tušení o tom, co se děje za kulisami a co se chystá proti jeho politické straně, připravoval se na říjnové zasedání parlamentu. Hned prvního dne se dostaly strany mírové resoluce do varu. Většinoví socialisté podali totiž dvě interpelace o propagandě všeněmeckých politických cílů ve vojsku. V debatě se pokračovalo 9. října. První řečník Dittmann obrátil se přímo na Capella s otázkou, zdali je pravda, že námořníci byli odsouzeni celkem na 200 let káznice a k trestům smrti, které také byly provedeny, a to jen proto, že se přiznali k svému politickému smýšlení. Měsíc po procesu ne-

[40]) Dne 31. července 1917 poslalo 400 námořníků z lodi „König Albert" straně nezávislých socialistů mírový projev tohoto znění: „My všichni, jejichž jména a personalie obsahuje tento seznam, přistupujeme k nezávislé sociálně-demokratické straně Německa a prohlašujeme, že jsme srozuměni s její politikou. Zároveň prohlašujeme, že souhlasíme s mírem bez aneksí a odškodnění a přejeme si proto sjednání brzkého míru. Doufáme, že stockholmská konference socialistů všech zemí bude korunována úspěchem a že bude uzavřen mír na základě sebeurčení národů a že tím bude ukončeno vraždění národů a bratří mezinárodního proletariátu. Přejeme stockholmské konferenci mnoho štěstí, aby se dílo zdařilo, a hlavně ať má mnoho úspěchu nezávislá sociálně-demokratická strana Německa, jíž jediné důvěřujeme, což potvrzujeme vstupem do strany." Čtyři sta podpisů. W. d. U. IX (1), 23.

bylo totiž ještě nic určitého známo o jeho výsledku. V parlamentě nastalo napětí. Michaelis odpověděl ihned, že Dittmann nemá práva stěžovati si na politickou agitaci ve vojsku a že vůbec po té stránce nezávislá sociálně-demokratická strana stojí mimo linii, která by jí dávala stejné právo jako ostatním politickým stranám. Byla to od Michaelise nerozvážnost, poněvadž své tvrzení nemohl ničím doložiti. O to se však Michaelis nestaral a dal slovo Capellovi. Ten promluvil ihned velmi obšírně o námořnickém spiknutí, avšak k zděšení všech zasvěcenců se vytasil s oním naprosto nedostatečným materiálem, jímž měla býti dokázána vina nezávislých sociálních demokratů. Tito jeho obvinění i útoky zkrátka a ostře odmítli, a parlamentem zaburácela bouře odporu a opravdového rozhořčení nejen proti Capellovi, ale i proti kancléři hlavně ve stranách centra a většinových socialistů. Nejprudčeji promluvil sociální demokrat Ebert, jenž ukončil svou řeč slovy: „Pozdravíme každý den, který urychlí osvobození německého národa od této vlády.“[41])

Události v německém loďstvu ve Wilhelmshavenu a Kielu v létě 1917 zasáhly hluboko do německé branné moci. Němečtí admirálové a vojenští soudci se sice domnívali, že svým rozsudkem zdolali rakovinu vzpoury a zažehnali revoluci, ale ve skutečnosti svým jednáním vzpouru podněcovali. Oni byli první, kteří dali německému loďstvu silnou revoluční injekci. Mužstvo se sice vrátilo k poslušnosti, ale od doby procesu se celé loďstvo podobalo železné kleci, v níž byla spoutána v tisících srdcí nenávist proti panujícímu režimu a čekala jen na okamžik, který ji zbaví pout.

Michaelis byl zklamán stejně jako vedoucí námořní úřa-

[41]) W. d. U. IX (1), 92. — Bredt vidí v konstelaci z 9. října 1917 přípravu na 9. list. 1918: „Po 9. říjnu by bylo bývalo velmi těžko, dáti osudu jiný směr. Toho dne propukly síly, které dlouho dřímaly, aby se probudily. O nějaké jednotné frontě německého parlamentu, nemluvíc o německém národě, nemohlo již býti řeči. Nesmírné napětí stále více pracovalo k násilnému uvolnění. Že však venku stojí ještě nepřítel před branami, na to se v této souvislosti sotva ještě myslilo.“ W. d. U. VIII, 99.

dy, které by byly rády procesem zasadily smrtelnou ránu straně nezávislých sociálních demokratů a postavily ji mimo zákon. Michaelis doufal, že se mu podaří zdolati oposici, že stranu nezávislou rozpustí a vedoucí poslance dá uvěznit. Ti mu totiž nejvíce stáli v cestě, poněvadž nejhorlivěji propagovali mír dorozuměním. A pak chtěl nějak posílit svou otřesenou posici. Cítil, že se již všeobecně pochybuje o jeho schopnostech. Kdyby se mu byl krok proti nezávislým socialistům podařil, byl by to býval triumf, jímž by byl ochromil celou oposiční parlamentní většinu. Michaelis se však přepočítal. Jeho manévr byl příliš průhledný. Den 9. října znamenal konec jeho nemožné vlády, zvláště, když po bok parlamentní většiny se postavili také nacionální liberálové.

Poněvadž císař dlel právě v té chvíli na Balkáně, žilo se v latentní krisi. Michaelis se sice snažil ještě před návratem Vilémovým situaci zvládnouti a smluviti s jednotlivými politickými stranami určitý program, ale nepodařilo se mu to. Doktor Stresemann mu zcela otevřeně řekl, že při nejbližším shromáždění parlamentu bude žádati za jeho propuštění, poněvadž centrum, sociální demokraté, pokrokovci i nacionální liberálové jsou jednotni v názoru, že krise se dá řešit jen odstoupením Michaelisovým. Všechny čtyři strany odevzdaly pak kabinetnímu šéfovi Valentinimu přípis, v němž žádají Viléma, aby při eventuální změně říšského kancléře uložil Michaelisovu nástupci domluviti se s parlamentem o vnitřní a zahraniční politice říše, poněvadž je to ve svrchovaném zájmu státním.[42])

Valentini se snažil Michaelise zachránit, ne tak pro sebe, jako pro Viléma, kterému kancléř neobyčejně vyhovoval. Vilém pokládal totiž Michaelise za nejlepšího kancléře, jakého vůbec kdy měl. Kromě toho se v parlamentu vynořily proudy, které chtěly utvořiti většinu bez sociálních demokratů. Největším odpůrcem jakéhokoli řešení kancléřské krise byl Helfferich, který ovšem při tom především zachraňoval

[42]) Erzberger, c. d. 290.

sebe. Když však na konec selhaly všechny pokusy udržeti Michaelise a když ani Ludendorff neučinil nic, aby Michaelise zachránil, odhodlal se Vilém nabídnouti kancléřský úřad bavorskému ministerskému předsedovi hraběti Hertlingovi s podmínkou, že by na křesle pruského ministerského předsedy zůstal Michaelis.

Hertling ještě před svým jmenováním skutečně vyjednával se zástupci většinových stran a přijal požadavky parlamentní většiny: vedle sociálně-politických požadavků hlavně brzké vyřízení pruské volební předlohy, zmírnění výjimečných nařízení o censuře, o stavu obležení a o právu shromažďovacím a konečně v příčině zahraniční politiky zachovati linii, naznačenou v odpovědi na papežskou notu.[43]) Kromě toho bylo žádáno, aby Michaelis byl propuštěn z obou úřadů, aby ihned odstoupil Helfferich, aby některý člen národně-liberální strany se stal místopředsedou pruského ministerstva a člen pokrokové strany místokancléřem. I tyto požadavky přijal Hertling bez námitek.[44]) Byl to hlavně vliv Stresemannův a Erzbergrův, kteří tím chtěli učiniti nový krok k parlamentní vládě a k posílení významu parlamentu. Za těchto předpokladů byl Hertling dne 1. listopadu 1917 jmenován kancléřem.

Z postulátů parlamentní většiny téměř všechny se vztahovaly k politice vnitřní a jen jediný, skoro bezvýznamný, k politice zahraniční. Odpověď na papežskou notu nijak určitě nevyjadřovala válečných cílů Německa, hlavně neříkala nic o nejdůležitější věci: Belgii. Tento slib tedy Hertlinga k ničemu nezavazoval. Nikdo nemohl dáti správné odpovědi, co vlastně Německo chce. Hertling sám věřil jen v německé vítězství a po té stránce byl úplně stejných názorů jako nejvyšší vojenské vedení. Ostatně, i kdyby byl býval jiného přesvědčení, nebylo by to nic znamenalo, poněvadž o válečných cílech v té době už nerozhodoval ani kancléř ani parlament,

[43]) Bredt, W. d. U. VIII, 106.
[44]) Erzberger, c. d. 295.

nýbrž Ludendorff. A nejinak se to mělo s ostatními požadavky. O válečných výjimečných nařízeních, o censuře a o shromažďovacím právu nerozhodovaly úřady civilní, ale vojenské. A pruské volební právo záviselo úplně na milosti konservativců v pruském sněmu a v pruské panské sněmovně. Parlamentní většina byla totiž uvedena v omyl chováním Ludendorffovým a Hindenburgovým při projednávání mírové resoluce a domnívala se, že spolupráce nejvyššího vojenského vedení s parlamentem je možná. Ludendorffovi však tenkrát nešlo o nic jiného, než o to, aby odstranil Bethmanna, a resoluci přijal jako věc pro sebe (nebo lépe řečeno: proti sobě) bezvýznamnou a neživotnou, jakou skutečně byla.

Ludendorff sice stál na chvíli stranou politického života, ale vůbec neměl v úmyslu pustiti otěže z rukou. Volba Hertlingova mu přišla velice vhod. Hertling byl sice katolík, dlouholetý člen centra, ale krajní konservativec. Ludendorff doufal, že jeho vlivem bude paralysovati vliv Erzbergrův. Proto také většina centra a hlavně Erzbergrova skupina nebyla nijak Hertlingem nadšena.[45]) Erzberger se chytal každé nesnáze již při vyjednávání s Hertlingem a snažil se o jmenování Bülowa — tentokrát velmi opravdově. Dokonce s ním již vyjednával. Bülow učinil přijetí kancléřství závislým na vůli Kühlmannově. Kühlmann však odmítl spolupráci s Bülowem a musil pak sám nasaditi všechny síly, aby překonal obtíže mezi politickými stranami a Hertlingem. Lze totiž říci, že ani pokrokovci, ani národní liberálové nebyli s volbou Hertlingovou nijak zvlášť spokojeni. Z toho důvodu k vyvážení vlivu Hertlingova byl navržen za místopředsedu pruského ministerstva nacionální liberál dr. Friedberg a za místokancléře pokrokovec Payer.

Když však se Hertling stal kancléřem, počal hráti s parlamentem tutéž nepoctivou hru, jako před ním Michaelis. Ačkoli jmenování Friedbergovo bylo provedeno ihned, nejevil

[45]) Richthofen ,W. d. U. VII (2), 223 a d.

Hertling nijaké ochoty, aby jmenoval Payera. Byl jednak nakloněn Helfferichovi, jednak Helfferich sám neměl mnoho chuti k odchodu. Teprve na zakročení Stresemannovo a hlavně Erzbergrovo byl Helfferich propuštěn a na jeho místo 8. listopadu povolán Payer. Parlamentarisace říšské vlády pokračovala.

Hertling byl sice chytrý a zkušený státník, ale již příliš starý (74 let) a trpěl arteriosklerosou. Pro kancléřský úřad v době, kdy se Německo ocitalo nad propastí, neměl již dosti síly. Třebaže přijal požadavky parlamentní většiny za své, zůstal přece odpůrcem parlamentarisace říše, poněvadž se obával, že tím jednak klesne význam spolkové rady, a jednak že budou ohrožena zvláštní práva spolkových států. Hertling byl zastáncem federativní monarchie. Konečně ovšem musil kousnouti do kyselého jablka. Nedostal-li se při tom do prudkých konfliktů s parlamentní většinou, děkuje za to jednak své diplomatické obratnosti, jednak změnám v názorech uvnitř parlamentní většiny samé.

Vítězná rakouská a německá ofensiva proti Italii, která zahnala v říjnu 1917 Italy až na Piavu, hlavně však události v Rusku probouzely v Německu opět naděje na příznivé skončení války. Hertling v německé vítězství věřil a proto nechtěl v ničem nejvyššímu vojenskému vedení překážeti. Nebál se vojáků a byl přesvědčen, že konec války bude také znamenat konec jejich moci. Proto jim v zahraničních věcech ustupoval, ale ve vnitřních ustoupiti nechtěl. Bránil se celou silou proti diktátorskému vlivu Ludendorffovu a proti potlačení dělnického hnutí vojenskou mocí. S jakým úspěchem, uvidíme. Z většinových socialistů by byl rád utvořil národní dělnickou stranu a byl také poctivě pro volební reformu v Prusku. Ale v té věci se zklamal on i jeho zástupce dr. Friedberg, který se skutečně upřímně staral, aby volební reforma byla uskutečněna.

Předloha se dostala do pruské poslanecké sněmovny 5. prosince 1917. Hertling tam promluvil stručně a přiznal ote-

vřeně, že věc je vážná, že se týká státu a jeho zachování, a že je třeba zmužile se rozhodnouti, jde-li o státní nezbytnost.[46]) Parlamentní debatu zahájil vůdce konservativců Heydebrand prudkým útokem proti předloze, a od toho dne se debata vlekla po pět dní, až byla konečně předloha odevzdána zvláštní komisi. Komise nespěchala, a její elaborát se dostal do sněmovny v dubnu 1918. Bylo to v době největších ofensivních úspěchů Ludendorffových na západní frontě. To, co předložila, nebylo rovné, ale jen plurální volební právo, které dávalo jednotlivcům až šest hlasů. Ve druhém čtení 30. dubna se dokonce jeden konservativní poslanec vytasil s návrhem, aby volební otázka byla odložena až do doby mírové. Za všeobecného rozčilení ujal se při debatě slova také Hertling a prorocky prohlásil, že „rovné volební právo přijde, ne-li dnes, tedy v dohledné době, přijde buď bez otřesů nebo po těžkých vnitřních bojích".[47]) Ale konservativci zůstali neochvějně při svém, národní liberálové hlasovali částečně pro, částečně proti, centristé menšinou proti, většinou pro. Tak byla vládní předloha 2. května 1918 zamítnuta a přijata předloha, jak byla vypracována v komisi. Počátkem července se dostala do panské sněmovny, která si počínala opatrněji. Odevzdala sice předlohu také zvláštní komisi, ta však vzala za základ návrh vládní a přišla dne 24. října do plena s rovným právem volebním. Návrh byl také en bloc přijat. Situace v říjnu byla již zcela jiná než v dubnu, a usnesení se stalo pod vlivem známé žádosti Ludendorffovy o příměří 29. září.[48]) Je patrné, s jakými obtížemi se musilo zápasiti, a

[46]) W. d. U. VIII, 184.

[47]) W. d. U. VIII, 188.

[48]) Vrchní vojenské vedení žádalo nejen příměří, ale také zavedení parlamentní vlády. Dne 4. října přišel do panské sněmovny ministr Drews a oznámil, že vrchní vojenské vedení žádá naléhavě, aby volební předloha byla co nejdříve příznivě vyřízena. Zpráva o vojenském zhroucení působila tak drtivě, že jí nikdo nevěřil. Teprve, když přispěchal z hlavního stanu státní sekretář Roedern a potvrdil ji, vyřídila panská sněmovna předlohu urychleně.

že vlastně teprve nepříznivý konec války způsobil povolnost pravých stran. Bylo to sice ještě v poslední hodině, ale bylo již pozdě. Rovné volební právo bylo zavedeno teprve po příměří 12. listopadu radou šesti lidových zástupců.

Pruské volební právo bylo těžištěm vnitřní německé politiky za války, a kořen německého převratového hnutí nutno hledati také v této otázce. Neuskutečnilo-li se již dříve, bylo to hlavní vinou vrchního vojenského vedení.[49]) Ludendorff stál ostře proti volební reformě, a tím byla konservativní strana a odpůrci rovného volebního práva ve svém odporu neobyčejně posíleni. Oba dva vojevůdci požívali až dosud důvěry nejširších vrstev, které čekaly, že u nich najdou podporu pro svůj požadavek. Jakmile však bylo známo jejich stanovisko, klesala důvěra lidu a přecházela až v nenávist, a to hlavně proti Ludendorffovi.[50])

Hertling neměl síly, aby byl mohl v pruské sněmovně vyvinouti vliv na změnu smýšlení. Hlavně mu vadilo, že nezavedl parlamentní vlády v říši, poněvadž to mohl býti jediný silný argument proti odporu pruského parlamentu. A říšský parlament? Tvrdí se, že selhal, že měl možnost mnohému zabrániti, poněvadž měl opravdu sílu, ale že toho neučinil. Po přečtení všech těch dlouhých debat, v nichž se lidé nejrůznějších táborů ve vyšetřovacím podvýboru snažili co nejplastičtěji vylíčiti situaci parlamentu v té době, máme dojem,

[49]) Dne 8. prosince 1917 píše Ludendorff pruskému ministru vnitra: „Jsem toho názoru, že válka nám skutečně nedala důvodu k demokratisaci a parlamentarisaci; demokratické vlády v nepřátelských zemích nás nemohou vůbec vábit k napodobení. Politiku vyhovující „duchu času" považuji spíše za neobyčejně nebezpečnou. Ve svých důsledcích musí vésti k zániku." (Urkunden, 292.)

[50]) Stresemann píše Ludendorffovi 29. dubna 1918 a varuje ho, aby se nevměšoval do vnitropolitických otázek a nestavěl se proti rovnému volebnímu právu. „Cítím povinnost varovati hlasitě, abych se alespoň nestal spoluvinníkem, že se proti vrchnímu vojenskému vedení rozpoutaly síly, které až dosud potěšitelně vlivem neohraničené důvěry celého národa ve vrchní vojenské vedení byly odsouzeny mlčeti." (Urkunden, 295.)

jako by bylo velké to těleso žilo v jakési lethargii, v zajetí tajemných sil, které ochromovaly jeho vůli. Tento parlament, který byl soustavně klamán, který nebyl vychován k samostatnému jednání a k správnému pocitu odpovědnosti, mohl nicméně míti svůj význam ve chvíli nejzoufalejší krise. Musil však selhati, poněvadž neměl opravdu silných osobností, poněvadž byl ještě z doby předválečné zpola přirdoušen. Celá řada zahraničních politických otázek šla mimo něj zcela bez povšimnutí. Hertling sám žaluje, že parlament odsunoval zahraniční politiku stranou, jako by ho nezajímala.[51]) Ani parlamentní většina neprozrazovala zvláštní schopnosti života, k nějakému skutečnému parlamentnímu činu se vůbec nedostala, ani Payerovo jmenování vicekancléřem nevytvořilo oné konsolidované jednoty mezi politickými stranami většiny. Payer byl sice důvěrníkem sociálních demokratů, vystupoval však proti nim na ochranu vlády, a tak se via facti vyvinulo nové složení: na pravém křídle stáli konservativci, na levém nezávislí i většinoví socialisté a uprostřed centrum, nacionální liberálové a pokrokovci. Zjevně se parlamentní většina rozpadla teprve v červenci 1918. Za takových okolností nemohlo skutečně dojíti k opravdové parlamentní vládě.

Vměšovalo-li se nejvyšší vojenské vedení zcela bezohledně do všech vnitropolitických otázek, ať se již dotýkaly výživy lidu, dělnických poměrů nebo válečného průmyslu — ono totiž vždy našlo formu svého zásahu, dovolávajíc se nejčastěji vlivu na náladu ve vojsku — v otázkách zahraničně politických si počínalo absolutně. Ludendorff bedlivě pozoroval neodvratně se blížící rozklad ruské armády, a jeho projektům a plánům se tu otvírala nová, nadějná perspektiva. Aby rozklad urychlil, podnikal nové ofensivy proti Rusku, na jihu v Haliči, kde Rusové pozbyli všeho, čeho v Brusilovově ofensivě dobyli, pak zase na severu, kde dobyl Rigy a ohrozil Petrohrad s moře i se země. Naděje Ludendorffa nezklama-

[51]) Hertling jun. c. d. 170.

la. V listopadu 1917 zvítězila v Rusku bolševická revoluce. Bolševici slíbili lidu mír a půdu a tím si jej získali úplně. Přestali se ohlížeti na dosavadní spojence Ruska a snažili se dosíci míru stůj co stůj. Carští důstojníci pozbyli na vojsko vlivu a armáda se začala rozcházeti z fronty do svých domovů. Dne 15. prosince 1917 bylo sjednáno mezi Ruskem a centrálními mocnostmi příměří, které se započalo dne 17. prosince v poledne.[52])

Jakmile na východě zmizí nebezpečí úplně — doufal Ludendorff — pak bude lze všeho vojska užíti na západě a dosíci tam rozhodnutí. Na výsledku míru s Ruskem záviselo tedy, v jaké míře se budou moci východní vojska přesunouti na západ a kdy vůbec bude možno ofensivu na západě spustit. Politické a vojenské zájmy splývaly tu spolu tak úzce, že vlastně tvořily jediný nerozlučný celek. Dne 18. prosince 1917 konala se v Kreuznachu korunní rada, které se zúčastnili Hindenburg s Ludendorffem a Hertling s Kühlmannem. Zdá se, že se na této radě, jejíž protokol se nezachoval,[53]) pánové v názorech nesešli a nedospěli k žádnému definitivnímu usnesení, jak se chovati a čeho žádati při mírovém vyjednávání.

To se konalo v Brestu Litevském.[54]) Vůdcem německé delegace byl Kühlmann, jemuž byl přidělen generál Hoffmann jako zástupce nejvyššího vojenského vedení. Rakousko zastupoval hrabě Czernin, Turecko Hakki Paša, Bulharsko ministr Popov. Ruskou delegaci vedli Joffé, Kameněv a profesor Pokrovskij. V příčině mírových cílů nebylo mezi centrálními mocnostmi jednoty. Ani Bulharsko ani Turecko nemohlo přistoupiti na mír bez aneksí a odškodnění, poněvadž oba státy chtěly mírem vyzískat. Rakousko ne-

[52]) Ludendorff, Urkunden, 448.

[53]) Bredt, W. d. U. VIII, 218.

[54]) Jednání brestlitevské konference vyličuje Hoffmann (Aufzeichnungen, II, 197) a Czernin (Im Weltkriege, 291). Dále viz Bredt (W. d. U. VIII, 218) a Schwertfeger (W. d. U. II, 46).

mělo touhy po cizím území, mohlo tedy formuli přijmouti. Německo mělo dokázati, jak se zachová vláda k zásadám parlamentní většiny, vyjádřeným mírovou resolucí. Po té stránce měl zahraniční sekretář Kühlmann situaci opravdu zoufalou. Sám byl sice pro mír dorozuměním, ale Hertling považoval mírovou resoluci za dávno přežilou a stál úplně po boku Ludendorffově a jeho vítězných požadavků.

První seznamovací schůze se konala 22. prosince. Při druhé schůzi 25. prosince žádali Rusové, aby byla také Dohoda vyzvána k účasti na mírových vyjednáváních a sice na základě „míru bez aneksí a odškodnění". Turecko i Bulharsko se sice zdráhalo dáti svůj souhlas, konečně však přece bylo dosaženo dorozumění, a výzva se rozlétla radiotelefonicky do celého světa. Dohodě bylo dáno deset dní na rozmyšlenou. Rusové triumfovali. Jásot byl však předčasný, poněvadž pojem „bez aneksí" si jinak vykládali Rusové, jinak Němci. Rusové se domnívali, že to znamená úplnou evakuaci Polska, Litevska a Kuronska s německé strany, kdežto Němci hájili zásady, že není násilnou aneksí, jestliže se některé části ruské říše dobrovolně vyslovily pro odtržení od ruského celku a pro připojení k Německu nebo k jinému státu. To prý úplně vyhovuje pojmu sebeurčení národů, jak je hlásají Rusové, a hodí se to právě na Polsko, Litevsko i Kuronsko. Takto vykládal německé stanovisko Hoffmann Joffému 26. prosince, když německé delegaci se zdálo, že by bylo příliš hloupé, ponechávati vědomě Rusy ve falešných představách. Vysvětlení Hoffmannovo mělo ohromující účinek.[55]) Jen s krajní námahou se podařilo, že mírové vyjedná-

[55]) Hoffmann (c. d. II, 202) píše: „Joffé byl, jako když do něho uhodí. Po snídani sešli jsme se Joffé, Kameněv, Pokrovskij, Kühlmann, Czernin a já k několikahodinné poradě, při níž Rusové otevřeně vyslovili své rozčarování a rozhorlení. Pokrovskij zuřivostí plakal a vysvětloval, že se nedá mluviti o míru bez aneksí, má-li býti ruské říši odňato osmnáct gubernií. Na konec pohrozili Rusové, že odjedou a přeruší vyjednávání. Czernin byl zdrcen. Dostal od svého císaře instrukce, aby za žádných okolností nedovolil, aby se vyjednávání v Brestu ztroskotala a v nejhorším případě, kdyby

vání nebylo přerušeno. Joffé odejel ihned do Petrohradu, Kühlmann s Hoffmannem do Berlína a Czernin do Vídně.

Kühlmannův souhlas s ruským návrhem způsobil nespokojenost v německých vrstvách, které věřily v německé vítězství, ale hlavně nespokojenost Ludendorffovu. Ještě 26. prosince musil Hindenburg telegrafovati Hertlingovi, že protestuje proti tomu, jak se Německo zřeklo bez výhrad všech územních zisků.[56]) Když přijel Hoffmann do Berlína, přijal ho Ludendorff velmi nevlídně: „Jak jste mohl připustit, aby byla vydána tato nota?", byla slova, kterými ho uvítal. Bylo to téhož dne, kdy také císař měl s Hoffmannem o polské otázce rozhovor, o němž jsme se již dříve zmínili a který by byl bezmála znamenal konec Hoffmannovy kariéry. Vlivem gen. Hoffmanna, který byl proti aneksi Polska, zastával se Vilém v korunní radě 3. ledna 1918 názoru, že stačí jen upraviti východní hranice. Narazil však na tak prudký odpor Ludendorffův a Hindenburgův, že musil radu náhle ukončiti.[57]) Rada se rozešla zase bez jakéhokoli konečného usnesení. Kühlmannův postup byl sice Vilémem schválen, ale otázka okrajových států zůstala nerozřešena. Nejvyšší vojenské vedení vyslovilo sice přání, aby vyjednávání se ukončilo co nejrychleji a osud okrajových států aby byl svěřen Německu, Kühlmann však dosáhl alespoň toho, že se měl snažit, aby otázku vyřídil nikoli aneksemi, ale cestou práva

německé požadavky akci ohrozily, aby uzavřel s Rusy zvláštní mír. Nervy mu úplně vypověděly službu, mluvil nejen se mnou, ale i s Kühlmannem velmi podrážděně o úmyslu zvláštního míru, poslal ke mně dokonce svého vojenského poradce, polního podmaršálka Csicsericze s toutéž hrozbou, aby tím patrně působil na nejvyšší vojenské vedení. Nemohl jsem rozčilení Czerninovo pochopiti. O přerušení vyjednávání se strany ruské se nedalo přece vůbec mluviti. Ruské masy toužily po míru, vojsko se rozpadlo, zbyly jen ozbrojené a neukázněné houfy, a jedinou možností bolševiků, aby se udrželi při moci, bylo sjednati mír. Musili přijmouti i sebe tvrdší podmínky centrálních mocností."

[56]) Bredt, W. d. U. VIII, 220.

[57]) Bylo již dříve řečeno, že Ludendorff učinil z věci kabinetní otázku a tak přinutil Viléma k povolnosti.

sebeurčení národů. S těmito nedokonalými pokyny se vrátil Kühlmann téhož dne do Brestu.

Německá veřejnost, která se klonila nalevo, se obávala, posuzujíc brestské události, že mír dorozuměním bude s německé strany sabotován. Neklamala se. Neboť ani říšský parlament, ani parlamentní většina neměly síly a odvahy, dotknouti se věci tak ožehavé, kdy se rozhodovalo o osudech Německa. Dne 4. ledna 1918 zasedal hlavní parlamentní výbor, v němž se také mluvilo o brestlitevském vyjednávání, ale nic více než mluvilo. Nikdo ani z parlamentní většiny nevzpomněl zásad mírové resoluce. Teprve druhého dne jediný Scheidemann prohlásil, že nesmí být pochybováno o tom, že parlamentní většina ještě dnes stojí při svém prohlášení z 19. července 1917, hlavně však strana sociálně-demokratická.[58]) Ale jeho řeč neměla žádného účinku, a debata za krátko jako by usnula.

Zatím uplynula lhůta, která byla dána Dohodě. Ta však ani jediným slůvkem nevěnovala pozornosti brestlitevské notě. Také delegace se opět vrátily do Brestu. Z Petrohradu přijel sám Trocký, aby osobně vedl vyjednávání, které se započalo 9. ledna.[59]) Obě strany byly proti aneksím a pro sebeurčení národů, ale každá si tyto pojmy vykládala jinak. Obě strany potřebovaly okrajových států pro své účely. Německo z nich chtělo učiniti vasalské státy, bolševici revoluční území.

[58]) „Nechci alespoň, aby o chování sociálně-demokratické frakce panovala nějaká nejasnost ani minutu. Naše politika byla od počátku války až dodnes úplně přímá. Chceme bránit své země, ale zamítáme jakýkoli dobyvačný úmysl. Přiznáváme se k neomezenému právu sebeurčení národů. Jako se rozhodně bráníme dobyvačné politice Dohody, tak rozhodně bojujeme proti dobyvačným politikům ve své vlastní zemi. To říkám dnes opět jasně a zřetelně před celým světem." W. d. U. VIII, 221.

[59]) Hoffmann líčí ho jako muže chytrého, všestranně vzdělaného, velmi energického, pracovitého a výmluvného, který přesně ví, co chce, a neleká se žádného prostředku, aby dosáhl žádoucího cíle. (Aufzeichnungen, II, 206.) S jeho příchodem přestal onen nenucený styk ve volných chvílích. Trocký si vyžádal, aby ruská delegace se mohla stravovati ve svých ubikacích, a zakázal jakýkoli soukromý styk a jakoukoli zábavu.

Mezi Kühlmannem a Trockým došlo k velkému ideovému a politickému boji, který se vlekl nekonečně. Pro Trockého byla to přímo ideální tribuna, s níž mohl propagovati své bolševické ideje. Denně byly vydávány radiofonické zprávy o tom, jak mírová vyjednávání pokračují. Trocký totiž dosáhl toho, aby konference brestská byla veřejná. Denně byly jeho řeči důraznější a smělejší, ale také stále více se vzdalovaly reálné půdy a zabíhaly do čiré ideové propagandy. Trocký věděl dobře, jaká touha po míru panuje v zemích centrálních mocností, proto denně dokazoval, že Rusko chce mír, že však německý militarismus tomu brání z důvodů dobyvačných. Logika Trockého byla prostá a pádná, na kterou Kühlmann nestačil, poněvadž německá politika byla skutečně politikou záludnou. Trocký přiváděl Kühlmanna tak do úzkých, že si již 12. ledna musil Kühlmann vypomoci Hoffmannovým argumentem o německém vítězství.

Zdůrazniti, že Němci jsou vítězi a že tento fakt nutno respektovat, to bylo skutečně jako rána pěstí. A tak snad vznikla legenda, že Hoffmann uhodil rukou do stolu. Ale na tento argument Trocký čekal. Nyní mohl plným právem prohlašovat, že německá delegace nehájí míru dorozuměním, ale práva vojenského vítězství. Nedal se přivésti z rovnováhy, ale pokračoval klidně ve své záměrné propagandě, která nemohla vésti k praktickému cíli. Zbýval tedy Hoffmannovi ještě jeden argument. Ještě před počátkem konference přišla totiž do Brestu delegace ukrajinská, aby na základě sebeurčení národů uplatňovala svá práva a vyjednávala zvláštní mír pro Ukrajinu. Ukrajinští zástupci se nijak neseparovali, a Hoffmann se domníval, že se s nimi dohovoří mnohem dříve než s Rusy. Vyžádal si od Czernina zmocnění, aby s nimi mohl vyjednávat. Trocký, který na počátku konference uznal Ukrajince za oprávněné zástupce ukrajinského národa, vytušil nebezpečí a prohlásil, že mírové vyjednávání nemůže uznati, poněvadž dosud nejsou stanoveny hranice mezi Ukrajinou a sovětským Ruskem. Hoffmann však toho

nedbal a pokračoval v přípravách, takže 6. února se mohlo přikročiti k oficiálnímu zahájení konference a dne 9. února byl mír podepsán. To byla pro Trockého těžká rána. Zároveň došel Vilémův telegram, aby dal Kühlmann Trockému ultimatum 24 hodin. Bylo to právě v okamžiku, kdy se Kühlmannovi zdálo, že by mohl s Trockým vyjednávat na reálném podkladě. Mýlil se ovšem. Dne 10. února prohlásil Trocký, že Rusko, třebaže nesjednalo míru, válku končí, armádu posílá domů a podává o tom zprávu všem národům a státům.

Shromáždění oněmělo. Diplomaté byli by bývali již ochotni přijmouti prohlášení Trockého za mírový stav, ale proti tomu se ozval generál Hoffmann. Poněvadž k míru nedošlo, tvrdil, neznamená Trockého prohlášení nic více než vypovědění příměří. A poněvadž se Ludendorff ztotožnil s Hoffmannovým stanoviskem, byla po uplynutí osmidenní lhůty zahájena opět německá ofensiva. Druhého dne po zahájení pochodu došla z Petrohradu radiofonická zpráva, že Rusko je ochotno znovu vyjednávati. Německé armády obsadily zatím Lotyšsko a Estonsko, takže Ludendorff byl pánem všech baltských provincií. Kromě toho poslal jednu vojenskou expedici do Finska, aby podporoval občanskou vládu proti bolševikům, a druhou do Ukrajiny, kde byla bolševiky svržena a zahnána ukrajinská vláda, která s Němci sjednala mír. Ukrajinská expedice byla vlastně expedicí za chlebem. Dne 3. března musilo pak Rusko podepsati mír, který mu bez vyjednávání Německo nadiktovalo.[60])

[60]) Třetí článek smlouvy zněl: „Oblasti, které leží západně od linie, sjednané mezi smluvními stranami, a náleží k Rusku, nebudou již podléhati výsostnému ruskému právu; sjednaná linie jest vyznačena na připojené mapě, která je podstatnou součástí této mírové smlouvy. Přesné stanovení linie bude provedeno německo-ruskou komisí. Zmíněným oblastem nevyplynou z bývalé ruské příslušnosti žádné povinnosti k Rusku. Rusko se zříká jakéhokoli vměšování do vnitřních poměrů těchto oblastí. Německo a Rakousko-Uhersko mají v úmyslu určiti příští osud těchto oblastí v dohodě s jejich obyvatelstvem.“ (W. d. U. VIII, 233.) Jak si představovali

Jak se choval k těmto událostem říšský parlament a lid v Německu? Nikomu nemohlo býti tajemstvím, že parlament byl oklamán, že přání lidu po míru dorozuměním zůstalo pouhým přáním, že význam mírové resoluce se vytratil jako dým, že vláda a parlament v Německu jsou jen maskou Ludendorffovy diktatury a že zvítězila vůle jíti za bezohledným vítězným mírem a k všeněmeckým cílům. Tenkrát však již bylo také známo, že okrajové státy chtějí býti státy samostatnými a úplně nezávislými, že však nejvyšší vojenské vedení má v úmyslu „přičleniti" je pod německé jho. Vláda odporu nekladla. Levé listy zdůrazňovaly, že východní anexní politika nesouhlasí s mírovou resolucí, pravé zase žádaly, aby vítězství na východě bylo plně využito v německém zájmu. Kdo jiný měl v této chvíli promluviti než parlament?

Dne 25. ledna 1918 sešel se hlavní výbor, a Kühlmann v něm osobně podával obšírný referát o východní otázce. Naznačil zcela jasně úmysly Ludendorffovy a nijak neskrýval, že s tímto plánem nesouhlasí a že je přívržencem míru dorozuměním. Bylo nyní na parlamentních zástupcích, aby obhájili svého stanoviska, a to především Erzberger, původce mírové resoluce. Ale to se nestalo. Nikdo z poslanců nevyvodil důsledků z resoluce, vůbec se o ní nezmínil, nevyslovil žádných podmínek ani přání. Kühlmann mohl odjeti do Brestu s přesvědčením, že parlament schválí všechno, co bude ujednáno.

Celý parlament vůbec působil v tak krajně napínavé době dojmem politické zemdlenosti. Ještě nejvíce životnosti bylo v sociálně-demokratické straně. Když ve dnech kolem 20. února se projednávala v hlavním výboru i v plenu mírová smlouva s Ukrajinou a o měsíc později byl schvalován mír

tento budoucí osud na německých dvorech, líčí Bülow (c. d. III, 275:) Vévoda würtembetský se měl státi králem litevským, princ hesenský se ucházel o korunu finskou, na vévodství Kuronské si činil nárok sám Vilém a vykreslil si již nový erb.

brestlitevský, jen sociální demokraté ještě stáli na půdě mírové resoluce. Ostatní strany na ni již zapomněly a byly úplně oslepeny východními úspěchy. Ludendorff si již parlament úplně podrobil. Parlament dokumentoval před celým světem naprostý nedostatek vlastní vůle. Tím si vysvětlíme Wilsonovu otázku: zdali německá vláda je vykonavatelkou vůle německého lidu nebo jen nástrojem vojenské kasty. Celý svět konečně viděl, jak si Německo představuje mír a jaký by asi osud stihl Belgii, kdyby Německo zvítězilo. Mělo-li Německo ještě někde ve světě trochu důvěry, pozbylo jí úplně.

Jinak se na věc dívalo německé dělnictvo. To bylo naprosto nespokojeno. Německý militarismus, německý imperialismus, vojenská diktatura Ludendorffova, to vše se mu teď objevilo v pravé podobě. A v kritickém okamžiku selhal i parlament. Komu mělo ještě věřit? Mír zdál se lidu v lednu 1918 býti tak blízký, skoro na dosah ruky, ale německá rozpínavost a neodpovědná politika vládnoucích vrstev jej překazila. Parlamentní většina zradila všechny naděje a Ludendorff vláčel parlamentem podle své vůle. Proto se dělný lid pokusil pomoci si sám. Měl ještě jednu zbraň: stávku.

Lednová stávka německá byla stávkou pracujícího lidu, nikoli stávkou politicky organisovaných příslušníků. Představenstva odborových organisací byla sice v rukou většinových socialistů, ale dělnictvo v závodech sympatisovalo s nezávislými. Bylo to přirozené, poněvadž nezávislí zamítali hradní mír, který byl překážkou jakékoli akce. Dělnictvo sympatisovalo s nezávislými, ale nedalo se jimi vésti. Revolučnost dělnictva v lednové stávce byla spontánní, kromě revolučních důvěrníků nestály za ní ani politické strany, ani odborové organisace. Parlamentní frakce nezávislých socialistů vydala sice výzvu k dělnictvu, aby pozdvihlo svůj hlas ve prospěch míru bez aneksí a kontribucí a na základě sebeurčení národů, ale neřekla vůbec, v jaké formě to má učinit.

A tak jedinými vůdci dělnické stávky byli důvěrníci,

kteří se sice klonili k nezávislým socialistům, ale bylo by omylem souditi z toho, že stávku vedla strana nezávislých sociálních demokratů. Dne 28. ledna 1918 začalo v Berlíně stávkovat 400.000 dělníků, kteří si zvolili dělnickou radu. Bylo to 400 delegátů z jednotlivých závodů, kteří měli formulovat požadavky stávkujících. Program, vypracovaný dělnickou radou, jest obrazem střízlivosti celého revolučního podniku. Nenajdeme v něm ani slova o převratu platných státních řádů, nýbrž jen opakování toho, co bylo již v tisku a v parlamentě dávno řečeno od míru bez aneksí až k pruskému volebnímu právu.[61]) O republice nebo dokonce o republice rad ani potuchy. Masy dělnické, které šly do stávky bez vůdců, bez centrálního vedení, měly na mysli hlavně ukojit hlad a dosíci míru. Stávka vyrostla a dozrála z poměrů bez jakéhokoli přičinění jednotlivců nebo stran. Dělnická rada neměla nic společného s ruským vzorem, nýbrž byla to pouhá náhrada za odborové organisace, které se vedení stávky zřekly. Obě strany sociálně-demokratické se sice vedení ujaly, ale teprve tehdy, když stávka již byla v proudu, aby se pokusily ji uvésti do správného řečiště.

Stávka nemohla míti převratných politických cílů. Zmocniti se vlády, na to nebylo pomyšlení při kázni, která dosud vládla ve vojsku, a také na to nikdo nemyslil. Šlo jen o mo-

[61]) Požadavky zněly: 1. Urychlené sjednání míru bez aneksí, bez odškodnění a na základě sebeurčení národů, podle prováděcích ustanovení, jak je formulovali ruští lidoví komisaři v Brestu Litevském. 2. Zastoupení dělníků všech zemí při mírových vyjednáváních. 3. Vydatnější péče o výživu zabráním potravin v továrnách i obchodních skladištích, aby byly rovnoměrněji rozděleny na všechno obyvatelstvo. 4. Okamžité zrušení stavu obležení, úplné obnovení práva spolkového, tiskového a shromažďovacího, ochranných zákonů pro dělnice a mládež, odstranění všech zásahů vojenské správy do činnosti odborových organisací a zabránění novým. 5. Okamžité zrušení militarisace závodů. 6. Okamžité propuštění všech politických odsouzenců a zatčených. 7. Pronikavá demokratisace všech státních zřízení v Německu a to především zavedení všeobecného rovného přímého a tajného volebního práva pro všechny muže a ženy ve věku od 20 let do pruského sněmu. (Müller, Vom Kaiserreich zur Republik I, 204.)

hutnou demonstraci, která měla německou vládu a německou veřejnost upozorniti na neudržitelný stav. Nikdo z osob, které se později vedení ujaly, neměl také úmyslu učiniti ze stávky více, než čím skutečně byla.

Program dělnické rady obsahuje sice tytéž myšlenky, za kterými šla parlamentní většina, ale nějaké užší faktické spojitosti, která by byla znamenala prakticky úzké přilnutí parlamentní většiny k stávkujícím a veřejné prohlášení této solidarity, tu vůbec nebylo. Většinoví ani nezávislí socialisté nebyli přívrženci stávek, o ostatních stranách parlamentní většiny nemluvíc. Jediní spartakovci by si byli přáli, aby se stávka co nejvíce rozšířila a změnila se ve všeobecné vzbouření, v revoluci. Prohlašovali sociální demokraty za vládní agenty a varovali před nimi dělnictvo. Doba však ještě nebyla zralá, a každá revoluce by byla bývala krvavě potlačena. Spartakovci také skutečně nedosáhli svou agitací vůbec ničeho.

Stávka se brzy rozšířila z Berlína na všechny průmyslové oblasti v Německu, do Lipska, Hamburku, Kolína, Mnichova a do mnoha jiných měst, takže koncem ledna stávkovalo v Německu více než milion dělníků. Byla to nejmohutnější manifestace pracujícího lidu, jakou kdy Německo vidělo, ale svědomí německých státníků i politiků spalo. Nikdo necítil horečnatého stavu své nemocné země. Jediný Ludendorff si ihned uvědomil, že je to zdvižená pěst, která míří na jeho hlavu.

A ten se nikdy dlouho nerozmýšlel. Nedotknutelnost ústavních práv, císařova vůle, moc říšského kancléře, hlas říšského parlamentu, to všechno ustupovalo do stínu, dokud měl sílu. Jakmile na příklad poznal, že mírová vyjednávání s východními státy by neskončila podle jeho vůle, přinutil císaře, že oficiálně přiznal vrchnímu vojenskému vedení spoluodpovědnost za sjednaný mír, ačkoli podle ústavy jen říšský kancléř byl odpovědný. Ve skutečnosti však Ludendorff strhl moc na sebe, a míry s Ruskem, Ukrajinou, Rumunskem a Finskem jsou jeho dílem. Když se mu stal šéf civilní-

ho kabinetu císařova Valentini nepohodlným, podnikl proti němu kampaň intrik a lží.[62]) Svěřil věc plukovníku Bauerovi, který zpracovával korunního prince, císařovnu i tisk nepravdami a pomluvami. Když Bauer postavením Valentiniovým důkladně otřásl, podnikl sám Ludendorff v lednu 1918 útok, učinil z propuštění Valentiniova kabinetní otázku, a císař Valentiniho 16. ledna 1918 propustil podle rozkazu, nedověděv se ani řádně, jaké měl Ludendorff důvody. Dne 9. ledna 1918 přinesl „Berliner Börsenzeitung" článek s nadpisem „Herr von Kühlmann".[63]) Je vedlejší, byl-li nebo nebyl-li inspirován Kühlmannem samotným. Odhaloval však diskretně spory Kühlmannovy s Ludendorffem a naznačoval Ludendorffovu snahu Kühlmanna odstraniti. Kühlmann byl totiž jediný člověk, který se stavěl proti Ludendorffově diktatuře a proti zasahování vrchního vojenského vedení do politických otázek, poněvadž to odporovalo německé ústavě, a snažil se o tom zpravit veřejnost. Jakmile Ludendorff poznal pravé smýšlení Kühlmannovo, žádal o jeho propuštění tak vytrvale, až ho v červenci 1918 dosáhl. Kühlmann musil podlehnouti, poněvadž byl mocensky slabý; neměl nikoho, kdo by se byl za něho postavil. Říšský kancléř, parlamentní většina i Vilém, všechno se projevilo slabým v boji s Ludendorffem. Z Viléma se stal na konec člověk odstavený, bezmocný, který již jen v tradičních marginálích si sentimentálně ulevoval.

A tak silná pěst diktátorova dopadla také na dělnické hnutí. Ludendorff ve své politické neschopnosti nemohl pochopiti, že by dělnictvo mohlo míti nějaká práva, když se mu zároveň ukládají nejtěžší povinnosti. Dne 31. ledna objevily se na berlínských nárožích veliké rudé plakáty oznamující zostřený stav obležení a zavedení výjimečných válečných soudů.[64]) To pobuřovalo. Z klidné manifestace a de-

[62]) Valentini c. d. 183 a d.
[63]) Otištěn ve W. d. U. II, 170.
[64]) Müller, c. d. 205.

monstrační stávky se stávalo hnutí, které hrozilo vypuknouti v občanskou válku. Policie byla posílena 5000 poddůstojníky a snažila se všemožně zabrániti shlukování stávkujících, které nabývalo hrozivých rozměrů. Když chtěl poslanec Dittmann promluviti k davům, byl zatčen a po krátkém procesu odsouzen na pět let na pevnost. Z porady akčního stávkového komitétu poslal poslanec Haase telegram říšskému kancléři se žádostí, aby přijal ve slyšení čtyři poslance a pět důvěrníků stávkujícího dělnictva. Hertling chtěl vyhověti s podmínkou, že bude také spolu s nimi přijata generální komise odborových organisací. Dělníci odmítli. Dne 1. února bylo veřejně vyhlášeno, že sedm největších průmyslových závodů bylo postaveno pod vojenské vedení, a dělnictvo vyzváno, aby se nejpozději 4. února do 7. hodiny ranní ujalo práce. Kdo neposlechne, bude přísně potrestán, branci budou odvedeni k vojenské službě.[65]) Situace se stávala kritickou. Poslanci obou socialistických stran vyjednávali s kancléřem, aby mohli svolati shromáždění delegátů stávkujícího dělnictva, Hertling však chtěl schůzi povoliti jen s podmínkou, že na ní bude usneseno skončení stávky. Tuto záruku mu nemohli poslanci dáti; znali totiž náladu dělnických zástupců, kteří se nechtěli říditi žádnou politickou stranou, nýbrž jen svým uvážením. Uvažování však bylo opravdu těžké. Zbývaly jen tři možnosti; vyjednávati s vládou za spoluúčasti generální komise odborových organisací, stupňovati stávku až k povstání nebo stávku bez vyjednávání zastaviti. První možnost byla zamítnuta. Dělnictvo nechtělo hledat záchranu u vůdců odborových organisací, kteří neměli na stávku nejmenšího vlivu. K druhé cestě povzbuzovali spartakovci, ale vůdcové stávky ji odmítli, poněvadž bez pomoci vojska neměl pokus vyhlídek, byl by býval zaplacen těžkými oběťmi a byl by podlomil revoluční sílu dělnictva. Zbývalo tedy jen třetí řešení. Vůdci stávkujících vydali dne 3. února

[65]) Müller, c. d. 206.

heslo: navrátiti se do práce.[66]) Tak byla stávka zlikvidována bez jakéhokoli ústupku dělnictvu, jak si to přál Ludendorff. Vůdcové stávky a několik tisíc dělníků bylo povoláno k službě vojenské a posláno na frontu. Ludendorff zvítězil, dělnictvo bylo poraženo a s ním i parlamentní většina, která se vlastně o sílu dělnictva opírala. Přivrženci vítězného míru stali se pány situace.

S tím však se Ludendorff nemínil spokojiti. Vojáků, které musil ponechati ve vnitrozemí na ochranu klidu, potřeboval na frontě, proto chtěl revolučního ducha německého dělnictva úplně zlomit. Žádal říšského kancléře, aby stávka za války byla prohlášena za zemězradu.[67]) Pak budou vůdcové odborových organisací a sociálně-demokratičtí poslanci vyzváni, aby se vyslovili, odsuzují-li stávku za války či nikoli. Budou se musit rozhodnout. Odsoudí-li stávku, pak od nich lze žádati, aby se proti stávce postavili vší silou. Vypukne-li však stávka přes to, bude dokázáno, jak bezvýznamný je jejich vliv, kterého se neustále dovolávají. Odeprou-li stávku odsouditi, pak je lze považovati za zemězrádce. Byl to ďábelský plán, aby mohl sociální demokraty postaviti mimo zákon. Militarisaci závodů nepovažoval sice za prostředek naprosto vyhovující, ale působící alespoň tím, „že se dělníkům zase připomene pojem vrchnosti, která má nad nimi moc" a poskytne se ochrana těm, kteří chtějí pracovat.[68]) Vojenské soudy se mu zdály příliš shovívavé, proto nabízel ministru války vhodné vojenské soudce od soudů polních. Rozhodně byl proti jakémukoli zvyšování mezd dělníkům. Konečně chtěl utvořiti svaz dělnických organisací, národních a křesťanských, který by neutralisoval vliv sociálně-

[66]) Müller (c. d. 110) píše: „A jestliže později Scheidemann ve své knize „Der Zusammenbruch" tvrdí, že vstupem sociálně-demokratických členů do vedení stávky se podařilo udržeti hnutí ve správných kolejích, vyhovuje to snad jeho potřebě jeviti se velkým mužem, ale neshoduje se to se skutečností."

[67]) W. d. U. II, 149 a d.

[68]) W. d. U. II, 151 a d.

demokratický. Aby zničil význam a autoritu parlamentní většiny, žádal Hertlinga, aby odvolal mírovou resoluci.[69]) Hertling byl sice také toho názoru, že již pro resoluci neexistují dřívější předpoklady, ale povoliti nechtěl a nepovolil, poněvadž se bál sociálně-demokratické oposice. Napomenul korunu — ta totiž podporovala Ludendorffovu žádost — aby nezapomínala, že budoucnost náleží demokratické monarchii a že každá jiná cesta vede do propasti. Ludendorffově snaze však vyhověla parlamentní většina bezděčně sama; svým hlasováním pro mír brestlitevský mírovou resoluci pohřbila.

Nic nemůže lépe dokumentovat Ludendorffovu zášť proti dělnému lidu, jeho úplnou neznalost sociálních otázek, ale hlavně jeho naprostou neschopnost politickou. V nejtěžší chvíli, kdy šlo o osud Německa, začal prováděti politický program, který byl pokusem velmi nebezpečným. Krutý politický, sociální a hospodářský útisk právě těch vrstev, které na svých bedrech nesly tíhu celé války, na frontě i ve vnitrozemí, to byla politika šílená. Právě v době, kdy hodlal spustiti největší ofensivu válečných dějin, ničil slepě podmínky jejího zdaru a podkopával si svou nevědomostí půdu pod nohama.

Německé dělnictvo odešlo ze stávky poraženo, ale nikoli podlomeno. Zůstalo věrno svým tužbám po míru a demokracii. Jednu zkušenost ovšem získalo: že mu nepomůže parlamentní většina, ale že si musí pomoci samo. Nezbývalo však než čekat na příznivější chvíli. Mezi frakcí většinových socialistů v říšském parlamentě a mezi přívrženci strany nastal rozdíl v taktice: masa byla radikálnější než parlamentní vůdcové. Sociálně-demokratická strana přiznala se na počátku války spontánně k národní myšlence a tím se dostala z dřívější isolovanosti. Vláda musila tento krok přijmouti s povděkem, poněvadž to posílilo neobyčejně vnitřní frontu, a musila se neustále starat, aby jednotu udržela. Sociálně-

[69]) W. d. U. II, 337 a d., VII, 270 a d., Ludendorff, Urkunden, 465.

demokratická frakce v parlamentě svým sblížením s centrem a pokrokovou stranou vplula namnoze do buržoasního myšlenkového světa, z něhož se nesnadno vracela ke svým radikálním ideám. Zejména byla stržena německým nacionalismem a kdyby se byla válka skončila v krátké době, byla by národní idea v masách sociálně-demokratických převládla na dlouhou dobu.[70]) Dlouhá válka, hospodářské nesnáze, bída a hlad probudily v masách nespokojenost, radikalisovaly je, zvláště když vláda nejen nechtěla dáti lidu nová práva, ale omezovala i politická práva stará. Jen tak si můžeme vysvětliti, že republika se stala politickým cílem dělnictva, které ji vnutilo i buržoasii.

Dne 2. ledna 1918 v zasedání výboru spolkové rady prohlásil Ludendorff, že „vojenská situace a naděje na kladné ukončení války na západě je lepší, než kdy byla". Soudil, že Rakouska vojensky nepotřebuje, bulharská pomoc nemá velkého významu a Turecko je břemenem. „Opíráme se nyní o vlastní sílu a tím se naše situace zlepšila."[71]) Byla to sebevědomá slova, a lednová stávka by byla měla Ludendorffa přesvědčit, že jsou poněkud upřílišena. Ludendorff se chystal na západě k ohromné ofensivě, která měla Německu přinésti vítězství a ukončiti válku. Říká se, že tuto ofensivu připravil virtuosně. Ano, ale nic víc, poněvadž Ludendorff nebyl vojevůdce, nýbrž jen skvělý rutinér. Nepostřehl, že lid má pro ukončení války dobré důvody, že cítí v podvědomí neblahé její důsledky a že se dívá skepticky na projektovanou ofensivu. Ludendorff nepostřehl, že německý národ již není tím, čím byl r. 1914, a že psychologie přikazuje, aby vyčkal ofensivy nepřátelské, má-li býti národ opět sjednocen. Jen tak mohl získati oddanost a veřejné mínění ve vnitrozemí. To však předpokládalo, aby zlomil hrot nepřátelské propagaci a veřejně a jasně prohlásil, že Německo nechce

[70]) Viz Drewsovo (prus. min. vnitra) memorandum z 13. února 1918 u Volkmanna: Der Marxismus . . . str. 291.

[71]) W. d. U. VIII, 272.

porušiti suverenitu a integritu Belgie. Jen tak mohl míti naději, že se u dohodových států, hlavně v Anglii, uplatní přívrženci míru. Ale Ludendorff si nepřál míru, poněvadž „musil západní mocnosti poraziti, aby zabezpečil Německu potřebného politického a hospodářského světového postavení".[72]) Díval se na situaci jen okem vojáka a pro politickou ofensivu neměl smyslu. A politikové se jeho názoru podrobovali a podléhali mu jako čarodějnému kouzlu. Hertling měl k nejvyššímu vojenskému vedení neomezenou důvěru a věřil, že z vojenské situace, jak ji ono vytvořilo, kyne automaticky mír lepší, než jakého bylo by lze dosíci ihned. Payer také přijal mínění panující v řadách vysoké byrokracie a generálů, že nastávající úspěchy zlomí válečnou vůli nepřátel. Z Kühlmanna se stal dokonce zastánce aneksních požadavků. Jediný Solf, sekretář koloniálního úřadu, nezapíral, že mlčení o Belgii je hříchem, který již nemůže býti napraven.[73])

Napoleonsky dobyvačná vášeň sváděla Ludendorffa se správné cesty. Mír brestlitevský vůbec neznamenal nějaké uvolnění východních sil. Ludendorffova nenasytná politika vedla k obsazení ohromných východních oblastí německými vojsky, kterých bylo zapotřebí na západě. Kořist potravinná, která se z východu odvezla, byla skutečně méně než skrovná. Jediné oprávnění měla okupace Rumunska, poněvadž bez rumunského petroleje nebylo by mohlo Německo vésti válku vůbec. Neříkáme, že by byl Ludendorff válku na západě vyhrál, kdyby byl měl o několik desítek divisí více. Nevěříme tomu, poněvadž hrůza před německým vítězstvím byla ohromná a byla by vybičovala poslední síly Dohody. Kulminační bod německého tlaku v r. 1918 by se byl časově jen o něco málo posunul, ale na konec by bylo Německo podlehlo také. Ale jde nám o to ukázati, jak málo měl Ludendorff zcela obyčejné lidské prozíravosti. Více než milion vojáků

[72]) W. d. U. 124/125 příl.
[73]) Max Badenský, Erinnerungen, 231 a d.

na východě zůstalo nepoužito jen proto, aby byly ukojeny Ludendorffovy choutky. Poněvadž na východě vybudoval mír na milionu německých bodáků, nemohl na západě dosíci více než vyrovnaných sil. A s těmi chěl prolomiti západní frontu, tak mohutně vybudovanou a naplněnou duchem naděje na americkou pomoc. S těmito silami chtěl rozdrtiti nepřátelské armády; neboť jen tak se daly uskutečnit jeho dobyvačné sny. S ohromným napětím všech sil shromáždil na západní frontě tři a půl milionu vojáků, vybavených úplně válečným materiálem a zvlášť cvičených k této kolosální akci již od podzimu 1917. Nešlo jen o to, rozdrtiti dohodovou armádu, ale rozdrtiti ji rychle, poněvadž — a to věděl Ludendorff velmi dobře — protáhne-li se ofensiva do léta, přijdou Američané, a pak bude pozdě. Naděje v úspěch ponorkové války a víra, že ani jeden americký voják nepřekročí evropského břehu, ta už dávno vyprchala. A doma ve vnitrozemí, tam na oltáři německé vlasti dohasínal plamen, který ještě před třemi lety šlehal tak vysoko. Armáda také již nebyla tak povolným nástrojem jako dříve. Zmocňovala se jí netrpělivost a odpor k nekonečnému vedení války. Byla to poslední hranice mravního napětí a nezdar ofensivy musil vésti k nebezpečné krisi, k přelomu a skoku do revolučních vln. Důstojníci znali nebezpečí, a proto je musilo znáti také vrchní německé vedení. Vědělo dobře, že v náladě, s jakou jde vojsko do ofensivy, se skrývá tajné zoufalství. Bylo si vědomo velkého risika a přece se rozhodlo pro ofensivu. Ludendorff tvrdí, že nemohl čekat, až se na evropském bojišti objeví americké divise a převaha bude na straně dohodových vojsk. Obranu považoval za nebezpečnější a zhoubnější pro mužstvo a věřil, že německý voják projevuje v útoku nejlepší vlastnosti.[74])

Přes to, že Ludendorff rozséval sám naprostou důvěru ve zdar svého podniku v širokém kruhu svých přívrženců doma i v armádě, ve svém nitru nebyl tak zplna o něm přesvěd-

[74]) Ludendorff, Kriegserinnerungen, 434.

čen. Viděl na úzkém prostoru nahromaděnu masu více než sedmi milionů vojáků a tušil patrně onu nepřekonatelnou nesnáz strategických pohybů, proto postavil taktiku nad pouhou strategii, to znamená: poněvadž se cítil slabým na onom místě, které slibovalo nejvíce pro strategickou operaci, zvolil si jiné, kde se dalo co nejvíce proniknouti.[75]) To vystihl Delbrück a vytýká Ludendorffovi, že se tím octl v rozporu se základním požadavkem celého podniku. Útok, vedený na takticky příznivém místě, mohl míti větší nebo menší taktický úspěch, ale nestačil na ohromný válečný cíl — rozdrcení nepřátel. Ludendorff si vytkl za cíl odtrhnouti anglickou armádu od francouzské. Proto bylo nejlépe útočiti na švu těchto armád, podél Sommy. Strategicky to bylo neobyčejně výhodné, poněvadž tehdy ještě neměly dohodové armády jednotného velitelství. Anglické armádě velel maršálek Haig a francouzské armádě generál Pétain. Obě armády měly různé základny; anglická na pobřeží, francouzská v Paříži a okolí. Po průlomu měla býti anglická armáda povalena k severozápadu a zničena. Těžiště celého podniku bylo u 17. armády. Avšak již po dvou dnech přesunul Ludendorff těžiště k 18. armádě, která měla největší taktické úspěchy, a celá akce se rozplápolala do tří směrů. Ale ani u 18. armády nemohl být úspěch využit. Ukázala se ona strašlivá těžkopádnost ohromného tělesa. Ludendorff sám přiznává, jak bylo všechno pomalé: zásobování střelivem i potravinami, opravy silnic i železnic.[76]) Tato pomalost dala nepřátelům vždy možnost ucpati ještě včas sebevětší průlom. Hned po prvním nezdaru se ukázalo, jak nemožný je onen plán: „Částečnými údery, těsně souvisejícími, otřásat nepřátelskou budovou tak, aby se při příležitosti přece zhroutila,“[77]) jak doufal Hindenburg, nebo dokonce skládat naději v možnost, že v Paříži nebo v Londýně vznikne převrat, jak to

[75]) Ludendorff, ibid. 474.
[76]) Ludendorff, Kriegserinnerungen, 482.
[77]) Hindenburg, Aus meinem Leben, 301.

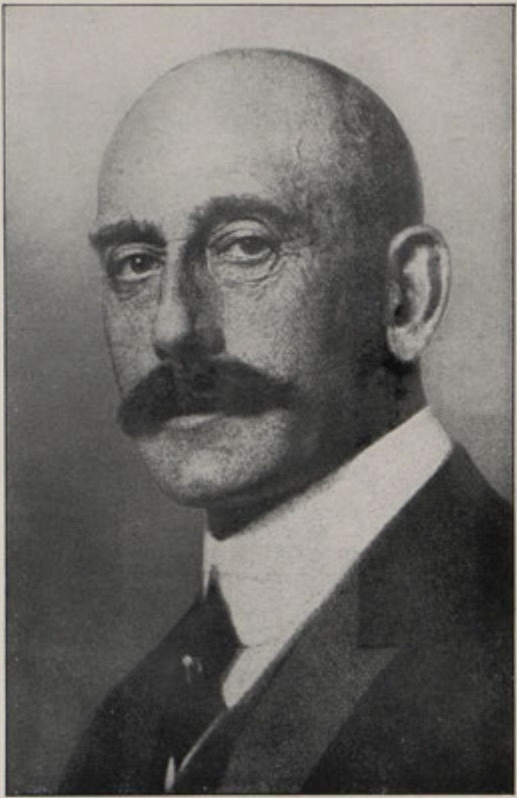
činil Ludendorff. To již nebyla strategie, ale víra v zázraky. Nejlepší důkaz, jak si Ludendorff nebyl jist sám sebou.

Je otázka, zda-li Ludendorff, když již pokládal ofensivu za nevyhnutelnou, se mohl dáti nějakou schůdnější cestou. Ofensiva proti Italii, jak ji navrhoval generál Krauß, i kdyby byla měla úplný úspěch, nemohla vésti k rozhodnutí. Jiní radili vtrhnouti do Moskvy a Petrohradu, svrhnouti sověty, dosaditi měšťanskou vládu a sjednati s ní spojenectví;[78]) na to však již nemělo Německo sil, a než by bylo v Rusku znovu zorganisovalo vojenskou pomoc, bylo by bývalo pozdě. Stejně nemožné bylo jíti s Ruskem sovětským. Kdo by byl dovedl překlenouti propast mezi ním a Ludendorffovým Německem? Jediný možný a poctivý krok mohl Ludendorff učiniti ještě po tom, kdy selhala první ofensiva z 21. března. To byl psychologicky velmi vhodný okamžik. Zde mohl Ludendorff rozvinout svou schopnost válečníka i státníka. Když dokázal svou sílu, měl nabídnouti poctivý mír, ovšem s předpokladem, že by byl ihned také zastavil ponorkovou válku a vyklidil Belgii. Pak měl vstoupiti do připravených a mohutně vybudovaných posic — začal je ovšem budovati trochu pozdě, až v srpnu — a měl se rozhodnouti pro strategickou defensivu. Poněvadž však každý strategický krok má býti doprovázen případným krokem politickým, měl spolu s parlamentní většinou roznítiti doma silné mírové hnutí a obětovati všechno, co stálo v cestě parlamentarisaci a demokratisaci říše. To by byl býval velký státnický čin, po kterém by Dohoda nebyla mohla německou ochotu k míru zamítnouti. Nálada tehdejší doby byla neobyčejně příznivá, poněvadž lid zmíral touhou po míru a konci války ve všech státech. Toho však Ludendorff nepochopil. Byl v zajetí vášně, za kterou šel slepě, až přivedl Německo k úplnému pádu.

[78]) Hoffmann, Aufzeichnungen, II, 224.

KAPITOLA V.

ZHROUCENÍ VOJENSKÉ

Kancléř Max Badenský

Ludendorffovy přípravy k velké ofensivě. — Nedostatek tanků. —Březnová ofensiva. — Změna původního plánu. — Foch jmenován velitelem všech spojeneckých armád. — Úspěch Ludendorffův jen taktický. — Ofensiva dubnová. — Zase jen taktický úspěch. — Ofensiva květnová. — Ztráta Chemin des Dames. — Němci po druhé na Marně. — Choulostivá posice Němců. — Červnová ofensiva selhala. — Fysická síla i důvěra Němců slábne. — Američanů ve Francii přibývá. — Konec německých úspěchů 16. července. — Přeceňování Ludendorffových úspěchů v Německu. — Nesoulad mezi Kühlmannem a Ludendorffem. — Ludendorff začíná pochybovat. — Haeftenovo memorandum. — Kühlmannova řeč v parlamentě budí rozruch. — Mírová ofensiva pohřbena. — Apatie parlamentní většiny. — Ludendorffova dvojí tvář. — Kühlmann propuštěn 8. července. — Nespokojenost a nervosita v lidu vzrůstá. — Sociální demokraté nehlasují pro válečné úvěry. — Ludendorffova červencová ofensiva selhala. — Velká protiofensiva Fochova 18. července. — Obrat v situaci. — Mravní otřes v německém vojsku i lidu. — Deprese v důstojnictvu. — Memorandum Niemannovo. — Nedůvěra k Ludendorffovi. — Ludendorff rozpouští divise. — Nepřetržitý tlak Fochův. — Černý den 8. srpna. — Ústup na posici Siegfriedovu. — Velké ztráty německé. — Ludendorff bez naděje, ale nepřiznává se. — Malomocný parlament. — Rozpaky německého pravicového tisku. — Zmatené a fantastické zprávy. — Němci se bijí zoufale. — Lid hyne hladem a podvýživou. — Berlín spekulantů se baví. — Rakousko a Bulharsko opouštějí tonoucí loď. — Fochova ofensiva od Verdunu až k moři 26. září. — Zhroucením Bulharska situace zoufalá. — Naléhavá žádost Ludendorffova o příměří 29. září. — Zděšení v Berlíně. — Panika v hlavním stanu. — Naléhání Ludendorffovo na změnu vládního systému. — Parlamentní vláda s Maxem Badenským. — Mírová nota Wilsonovi 4. října. — Kapitulace Turecka a zhroucení Rakousko-Uherska. — Ústup Němců na poslední linii. — Ludendorff propuštěn. — Žádost o příměří. — Foch diktuje podmínky. — Rozvrat v německé armádě. — Podepsání potupných podmínek. — Německo poraženo.

Přípravy, které vykonal Ludendorff pro jarní ofensivu 1918, byly ohromné. Pro výcvik vojáků byl vydán v zimě 1917/18 zvláštní předpis, jak má býti celá armáda až do nejmenších podrobností podle jednotných zásad vycvičena pro

svou nesmírně obtížnou úlohu. Všechny štáby a velitelství až do stupně armády musily do bitevní oblasti. Na západní frontě bylo shromážděno asi tři a půl milionu Němců (přes milion zbylo jich ještě na frontě východní), tedy dvakrát tolik, co na začátku války 1914. Ludendorff si byl vědom toho, že otázka záloh se stane brzy kritickou, proto přisunul na frontu všechno postradatelné mužstvo z etapy, z různých formací, ústavů i továren,[1]) jen aby celou akci co nejvíce urychlil. Továrny ve vnitrozemí vyráběly horečně; od března 1918 chrlily dvanáct tisíc tun střelného prachu měsíčně a dosáhly v říjnu 1918 až 14.000 tun. Tisíc vlaků s municí se měsíčně valilo na západní frontu, kromě toho však tam bylo skoro 3000 vlaků munice v zásobě na začátku ofensivy. Měsíčně bylo vyrobeno 2300 polních děl. Pak sice výroba klesala, ale přes ohromné ztráty mělo Německo ještě v okamžiku příměří tolik polních děl v záloze, že mohlo ihned odevzdat 2500 děl polních, vedle stejného počtu děl těžkých, kterých také nikdy nenastal nedostatek. Pušek a kulometů se vyrábělo tolik, že se musila na jaře výroba omezit na 75.000 pušek a 6000 kulometů měsíčně. Jak vidět, měla armáda k disposici bohatý materiál výzbroje. Byl to opravdu úctyhodný výkon nejen pracovní, ale i organisační. Nedostatek benzinu pro letouny a automobily byl odvrácen rumunskými zásobami. Jen gumy nebylo dosti.[2]) V jedné věci ovšem Němci zůstali naprosto pozadu, a to byly tanky.[3]) Nejvyšší vojenské vedení původně význam tanků podceňovalo, když konečně začalo vážně přemýšleti o jejich stavbě, bylo již pozdě. Nebylo materiálu, ani zkušených dělníků.

[1]) O rakouské pomoci mluvil Ludendorff s počátku velmi pohrdlivě, když však v létě bylo zle, nestačil posílati svému spojenci stále naléhavější prosby o pomoc. Ta však tenkrát byla již nevalná a přišla pozdě. (Kuhl, W. d. U. I, 32.)

[2]) Kuhl, W. d. U. I, 77.

[3]) „Hromadné zasazení tanků a umělá mlha zůstaly našimi nejnebezpečnějšími nepřáteli. Byly jimi stále více, čím více klesal duch a čím více slábly naše divise.“ (Ludendorff, Kriegserinnerungen, 558.)

Proti 192 německým divisím stálo na straně Dohody 185 divisí spojeneckého vojska o něco silnějších než německé, takže poměr sil byl přibližně stejný. Američanů bylo sice ve Francii již asi 300.000, ale ti ještě nepřicházeli v úvahu. Celková situace se zdála býti pro Němce příznivá, poněvadž jich v týlu již netlačila ruská armáda. Zato však ve vnitrozemí byla nálada velmi skleslá. Bída, hlad a duševní útrapy podstatně zmenšovaly vůli k dalšímu vedení války, nehledíc k politickým sporům a k politické nespokojenosti. Stejně vojsko nebylo již takové jako 1914, přestože dokázalo skvěle, že má své vynikající vlastnosti. Kdo viděl svěžest a radost německých vojsk v útoku 1918 — praví Kuhl — uchoval si dojem nezapomenutelný. Mnoho zde ovšem nutno připočísti na vrub nesnesitelných tělesných i mravních útrap, které snáší voják, na dlouho připoutaný k zákopům; takový člověk utíká radostně, i kdyby věděl, že si utíká pro smrt.

Stále ovšem bylo velikou otázkou, podaří-li se vůbec průlom proti stejným silám, a bude-li v případě zdaru armáda míti ještě tolik pohyblivosti, aby byla schopna operací ve volném terénu. Velká část divisí byla vystrojena a vyzbrojena úplně — byly to divise útočné — na újmu ostatních, tak zvaných zákopových, které neměly tak veliké pohyblivosti. Nejvyšší vojenské vedení bylo si vědomo toho, že prudký rozběh k získání operační vůle nedosáhne cíle za několik dní, že se však protáhne na týdny, snad i na měsíce. Na frontě dlouhé 75 kilometrů po obou stranách Saint-Quentinu, od Arrasu k La Fère, shromáždil Ludendorff 63 divisí a 1700 baterií. Vojsko bylo hojně vybaveno těžkými i lehkými kulomety, granátomety, minomety a doprovodnými děly. Šlo především o to, prolomiti spojeneckou frontu, proto byla učiněna všechna opatření, aby nepřítel byl překvapen. Všechny větší pohyby byly prováděny jen v noci, vojsko bylo střeženo, dopisy byly přísně censurovány, rozhovory telefonické, telegramy i radiofonické zprávy byly důkladně kontrolovány, všechny změny v terénu byly bedlivě maskovány, rozhovory

vojáků v etapě a v týlu o přípravách k ofensivě byly sledovány tajnou policií, bylo nutno vyvarovati se zvýšené letecké činnosti, hlavně však jakéhokoli dělostřeleckého zastřelování. Dělostřelba byla připravena pečlivým měřením a přesnými výpočty a byla pak prováděna podle tabulek. Aby nepřátelské zálohy byly odvedeny na nepravé místo, předstírali Němci, jako by hlavní akce měla býti vedena na francouzské frontě mezi Remeší a Argonnami a u Verdunu, a severní fronta anglická byla upoutána demonstracemi. Neobyčejně namáhavý byl přísun dělostřelectva a střeliva, aby nenastaly poruchy, které by v nepříteli mohly vzbudit podezření. Divise byly rozloženy daleko v týlu a teprve v posledních nocích byly nenápadně a rychle posunuty do prvních linií. Zásoby nezbytných potravin a nutného materiálu vážily 25.000 tun, a pomocnými pracemi bylo zaměstnáno 36.000 mužů. Byl to výkon ohromný.[4])

Provedení největší ofensivy, jaké kdy válečné dějiny zaznamenaly, bylo svěřeno třem německým armádám: 17. armádě (Otty Belowa), 2. armádě (Marwitzově) a 18. armádě (Hutierově), které stály od severu k jihu (od Arrasu k La Fère) proti dvěma anglickým armádám: 3. (Byngově) a 5. (Goughově). Těžiště celé ofensivy leželo u armád položených severně (17. a 2.), které měly operovati směrem na Doullens a Amiens přes Bapaume a Peronne a po zdařeném průlomu povaliti anglickou armádu směrem severo-západním k pobřeží. Armáda Hutierova měla jen celou operaci s boku podporovati.

V předvečer 21. března 1918 bylo všechno připraveno k zítřejšímu útoku. Nepřítel neměl tušení o německých úmyslech. Až dosud bylo krásné a teplé počasí, ale 20. března přišel dešť s hustou mlhou. Nejvyšší vojenské vedení však toho nedbalo a nařídilo, aby všechno bylo provedeno v stanovenou hodinu. Ve 4.40 ráno rozzuřil se dělostřelecký cyklon po celé frontě. Více než 6000 děl a 3000 minometů chrlilo

[4]) Kuhl, W. d. U. III, 121.

oheň na anglické posice a nebe bylo v jediném plamenu. Spojenecké dělostřelectvo bylo umlčeno plynovými střelami a nepřátelská pěchota držena v krytech granáty a minami. Příprava dělostřelecká byla krátká, ale prudká, trvala jen pět hodin, a po ní hned v 9.40 vyrazila německá pěchota k útoku. Postupovala podle plánu předem vypracovaného pomalu a bezpečně za pohyblivou palebnou přehradou, která jí připravovala cestu. Palebná přehrada byla posunována vždy o 200 metrů tak, že kilometrovou vzdálenost urazila asi za 50 minut. Přes to však na mnohých místech německá pěchota nestačila ani tomuto pomalému tempu a musila se pak probojovávat sama vlastními prostředky. Obě anglické armády neměly více než 28 divisí v boji a 6 divisí v záloze, takže hned prvního dne se Němci na mnohých místech zmocnili druhé anglické posice. Úspěch Němců byl větší na jihu, menší na severu, kde armáda Byngova se houževnatě držela terénu a ustupovala ze svých posic jen po urputných bojích. Zato armáda Goughova již nebyla tak odolná. Druhého dne překročili tam Němci poslední posici a byli ve volném terénu. Stalo se něco zcela obráceného, než co bylo v úmyslu. Tlak měl totiž největší úspěch ve směru jihozápadním. Ludendorff sveden úspěchem 18. armády, rozhodl se 23. března dáti jí vůli, aby postupovala ve směru nejmenšího odporu proti Francouzům na Mondidier a Noyon. A to právě vytýkal Delbrück Ludendorffovi; tvrdil, že obětoval strategii taktickému úspěchu a v tom viděl chybu. Dodnes není věc rozřešena. Jedni se zastávají té, druzí oné myšlenky, třetí zůstávají uprostřed vysvětlujíce, že nebylo jiného východiska, mělo-li se vůbec dojíti k nějakému úspěchu. Faktum je, že těžiště celé akce se přesunulo na druhou stranu, ale zase ne tak dokonale, aby se celá akce nebyla roztříštila na severozápad, západ a jihozápad. A na to přece jen Ludendorff neměl dosti sil. Cílem druhé armády (Marwitzovy) byl totiž Amiens, cílem Belowovy Arras. Šestého dne od začátku ofensivy překročily všechny tři německé armády poslední anglic-

ké posice a bojovalo se ve volném terénu. Bylo to právě onoho dne, kdy nastala pro Němce v celé situaci osudná změna.

Již v noci z 22. na 23. březen přišly anglické armádě Goughově na pomoc francouzské divise, vyslané Pétainem. Ačkoli se bily skvěle, nemohly přece zadržet německý příval, který se hrnul do mezery, vzniklé ústupem anglické armády. Dne 27. března padl Mondidier, a mezi anglickou a francouzskou armádou se rozzívla mezera patnáctikilometrová, které bránily dvě jezdecké divise, podporované letectvem. Zatím již hlavní stan francouzský opustil Compiègne a obyvatelstvo prchalo v zmatku z ohrožených krajin. Den před tím však, 26. března, sešli se v Doullensu státníci i vojevůdcové spojenečtí, aby provedli čin svrchovaně nutný a ve svých důsledcích dalekosáhlý. Svěřili totiž v této kritické situaci Fochovi, jedinému, který nepozbyl svého optimismu a své dojímavé důvěry, aby jednotně uspořádal akci spojeneckých armád na západní frontě. Prakticky to znamenalo jednotné velitelství, a Foch také brzy potom se stal generalissimem spojeneckých vojsk. Fochova síla vůle byla zázračná. Foch byl mužem činu. Zatím, co jiní chtěli chránit Paříž, jiní přístavy a pobřeží, řekl si Foch: já musím zachránit Amiens a musím obě roztržené armády opět spojit v jeden celek. A od toho okamžiku stále nové a nové divise byly posílány po železnici a automobily na ohrožené místo. Německá ofensiva slábla. Francouzská fronta byla sice prodloužena o 100 kilometrů, ale spojení obou armád bylo dosaženo. První z německých armád, která musila zastavit své marné útoky (28. března), byla Belowova. Arrasu nebylo možno dosíci. Všechno úsilí se soustředilo tedy na Amiens. Alespoň tedy Amiensu je nutno dobýti. Němci útočí znovu a znovu, dovážejí těžké dělostřelectvo a po několikadenním oddechu útočí zase. Jest již 5. dubna. Ale není možno zdolat francouzský odpor. Zatím co Foch přivádí stále nové divise, Němci již nemají svěžího mužstva. Všechno je vyčerpáno. Bitva je u konce, a Němci se musí Amiensu zříci.

Strategického úspěchu Ludendorff tedy neměl. Tím větší však byl úspěch taktický. Dohodové vojsko utrpělo těžkou porážku. Pátá anglická armáda byla rozbita. Němci vnikli na 60 kilometrů hluboko do francouzského území, zajali asi 90.000 mužů a ukořistili mnoho válečného materiálu. Ztráty francouzské a anglické se odhadují na 170.000 mužů. Avšak i oběti, které musili Němci přinésti, byly značné a těžké. Němci zasadili do celé akce 90 divisí; byla to téměř polovina celého jejich početního stavu. Spojenecká vojska však si odnesla také svůj zisk. Okamžitá tíseň přinutila spojence, že se sjednotili na jediném veliteli. Bylo pro ně vskutku štěstím, že ho našli.

Na dlouho se však německá ofensiva neodmlčela. Dne 9. dubna zahájili Němci ve Flandrech u Armentières druhou ofensivu. Chtěli využít rychle hlubokého otřesu, který způsobili v březnu. Tentokrát mohli zasaditi do bitvy již jen 36 divisí. Armáda 4. (Arminova) na sever od řeky Lysu a 6. armáda (Quastova) na jih od této řeky podnikly útok v krajině močálovité, neschůdné, rozryté a hodící se dobře k obraně, ale útok byl podporován tím, že anglické zálohy byly téměř všechny odsunuty k Sommě. Ofensiva ve Flandrech byla provedena v úseku dlouhém 40 kilometrů, od La Bassée až do krajiny severně od Yprů, a to stejnou metodou jako ofensiva březnová. Němci však mohli postupovati jen velmi pomalu, takže Foch měl dosti času poslati Angličanům na pomoc deset divisí pěších a tři jezdecké. Nicméně se Němcům podařilo dne 25. dubna dobýti výšin Kemmelu, které ovládaly okolí. Ale bylo již pozdě. V prvních dnech května ofensiva ochabla, když nepronikla více než 20 kilometrů do hloubky.

Šlo-li v prvních dvou ofensivách, březnové a dubnové, aby byly spotřebovány reservy anglické, zamýšlel Ludendorff třetí ofensivou, t. zv. květnovou, vyčerpati reservy francouzské.[5]) Jak vidno, nešlo Ludendorffovi o nic jiného, než

[5]) Ludendorff, Kriegserinnerungen, 495.

zbavit nepřítele všech záloh. Pak teprve chtěl vésti rozhodnou ránu ve Flandrech proti Angličanům, vytlačiti je z pevniny, zmocniti se pobřeží a přístavů; se samotnými Francouzi si pak troufal býti hotov již velmi brzy. Za své úspěchy děkoval Ludendorff hlavně nové bojové metodě a překvapení, které vzbuzovalo v dohodových státech hluboké obavy. Foch si byl vědom toho, že brániti se nelze jinak, než vlastní ofensivou, kterou by předešel ofensivu nepřátelskou. Chtěl se vyhnouti novému překvapení tím, že projektoval s Diazem velkou ofensivu v Italii, s Pétainem operaci na Sommě a s Haigem v krajině řeky Lysu. Všechny tyto podniky nemohly však býti dříve započaty než v prvních dnech června. A to bylo již pozdě. Přes to, že Němci svými dvěma ofensivami vyčerpali mnoho svých sil a že přípravy k nové ofensivě vyžadovaly nesmírně námahy a byly spojeny s velkými obtížemi, spustili přece novou ofensivu před projektovanými akcemi Fochovými, dne 27. května. Aby připoutali co nejvíce francouzských záloh, zvolili na francouzské frontě místo, odkud byla ohrožena Paříž. Bylo to západně od Remeše na Aisně. Útok prováděla 7. armáda (Boehnova) a 1. armáda (Fritze Belowa), 18. armáda (Hutierova) podporovala útok na pravém křídle.

I tentokráte byli Francouzi úplně překvapeni. Neměli nejmenšího tušení o německých přípravách, ačkoli vyvinovali neobyčejnou leteckou průzkumnou činnost. Předvídali německý útok na místě zcela jiném (mezi Arrasem a Amiensem). Němci všechny své pohyby pečlivě tajili, prováděli je jen v noci, skrývajíce se ve dne v lesích a vesnicích. Dne 26. května sice několik zajatců německou akci prozradilo, ale to se již nedalo nic dělat. O půlnoci ze 26. na 27. květen byly německé oddíly připraveny k útoku. Měsíc svítil jasně, zemi pokrývala lehká mlha a na celé frontě byl úplný klid. Za několik minut po půlnoci se však měsíční idyla proměnila v peklo dělostřelecké palby. V prvních ranních hodinách vystoupila německá pěchota ze zákopů a postupovala

velmi rychle. Jedna z nejsilnějších posic, téměř přirozená pevnost, Chemin des Dames, byla již v poledne v rukou Němců. Skoro beze ztrát překročili Němci Ailettu a odpoledne zcela pohodlně Aisnu, poněvadž Francouzové neměli ani času zničiti mosty. K večeru stáli již před řekou Veslou, postoupivše za den o 20 kilometrů a získavše 15.000 zajatců. V následujících dnech postupovali stejně rychle, takže 30. května večer dosáhli výšin severně od Marny u Château-Thierry. Postoupili celkem o 55 kilometrů, zajali asi 55.000 Francouzů, ukořistili mnoho válečného materiálu a přiblížili se po druhé nebezpečně k Paříži. Na západním a východním okraji takto vzniklé kapsy se však setkali s tuhým odporem již i amerických divisí, takže do Remeše se nedostali vůbec a do Soissonsu jen s největším úsilím. Němcům se nepodařilo prolomiti francouzskou frontu, ačkoli se domnívali, že tentokrát je úspěch naprosto zajištěn. Jedenačtyřicet německých divisí, které do ofensivy zasadili, nemělo již dosti průbojné síly. A tak ofensiva zhasla v prvních dnech června.

Po německém úspěchu na Chemin des Dames nálada u spojenců značně poklesla. Neselhaly však nervy Clemenceauovy. Clemenceau prohlásil, že se chce bíti před Paříží, v Paříži i za Paříží, a věřil v konečné vítězství. Nová posice, vytvořená poslední ofensivou, byla pro Němce velmi choulostivá.[6]) Byla to hluboká kapsa, ve které mezi Aisnou a Marnou bylo nakupeno mnoho německého vojska, zásobovaného jedinou železniční tratí, procházející Soissonsem a vzdálenou jen několik kilometrů od francouzské fronty. Ludendorff viděl tuto kritickou situaci. Napraviti ji bylo lze jen dvojím způsobem: buď posici opustiti, nebo rozšířiti ji dále na západ, aby nebyla vydána nepřátelským útokům. Proto Ludendorff upustil od svého původního plánu vésti již čtvrtou ránu ve Flandrech, aby definitivně zúčtoval s Angličany, a rozhodl se hledati úspěch v novém útoku na zá-

[6]) Kuhl, W. d. U. III, 170.

pad od Soissonsu směrem na Compiègne a Villers-Cotterêts. Úkol byl svěřen armádě Hutierově, která spustila ofensivu dne 9. června a narazila na odpor 3. francouzské armády Humbertovy. Tentokrát již Francouzové nebyli překvapeni. Nejen že čekali na Němce, ale zlepšili podstatně také svou obranu. Vybudovali především obrannou posici hlubokou, kterou poseli četnými kulomety a děly, která byla instalována tak, že mohla býti libovolně odsunuta do týlu. Za tímto pásmem byla druhá posice, základna k protiútoku. Němci měli na počátku nepatrný úspěch, ale již třetího dne byli napadeni prudkým protiútokem francouzských divisí, podporovaných tanky a těžkými děly, a ofensiva byla zastavena. Také červnová ofensiva rakouská na Brentě a Piavě, která měla Němcům odlehčiti, selhala úplně. Rakušané byli poraženi a chtěli-li Němce podporovati, mohli tak učiniti jen tím, že jim poslali divise. Těch však nebylo možno použíti, poněvadž nebyly pro západní frontu ani řádně vystrojeny, ani vycvičeny.

Ludendorff se však nevzdával svého plánu: rozhodnouti bitvu ve Flandrech. Dříve však přece jen chtěl ještě více oslabit francouzské zálohy, proto se rozhodl pro operaci po obou stranách Remeše. Zatím však již nervosně a spěšně konal přípravy pro flanderský podnik. A k spěchu měl opravdu příčin dost. Jednak pozoroval, že Američanů ve Francii povážlivě přibývá a morálky a průbojnosti vlastní armády ubývá. Německý voják pomalu pozbýval důvěry v úspěch nejvyššího vojenského vedení. Pro německého vojáka měly dosavadní úspěchy hodnotu pochybnou, poněvadž jejich strategickému významu nerozuměl. On by byl rád viděl zdar hmatatelnější. Byl unaven a k smrti zemdlen, a přece se od něho žádalo nové a nové úsilí. To byly Ludendorffovy důvody k spěchu. Nicméně však nebylo možno spustiti útok u Remeše před polovinou července. Na frontě zavládlo ticho, za frontou se však pracovalo horečně.[7])

[7]) Němci připravili k ofensivě 47 divisí a přes 2000 baterií. W. d. U. III, 177.

Francouzové dávno již si byli jisti místem příštího německého útoku a organisovali svou obranu do hloubky ještě větší než u Soissonsu. V okamžiku útoku první posice bude vůbec opuštěna, a vlastní boj bude sveden teprve několik kilometrů vzadu, kde německá pěchota bude již desorganisována. To byl nový obranný princip, podle něhož půjde první německá rána do prázdna.

Den před zahájením německé ofensivy dověděli se Francouzové přesnou hodinu, kdy má útok započíti; mělo to býti 15. července hned po půlnoci. Započali tedy dělostřeleckou protipřípravu již před půlnocí. Brzy po nich spustili také Němci. Paříž se probudila z půlnočního spánku. Budovy se chvěly vzdáleným hukotem a západní obzor se svítil v ohni vybuchujících min a granátů. K ránu vyhrnula se německá pěchota ze svých zákopů a hnala se k francouzským. Ty byly sice zničeny a rozmetány, ale nebylo v nich nepřátel. Němci přešli téměř bez odporu první posici, jakmile však chtěli postupovati dále, dostali se do prudké dělostřelecké a kulometné palby. Po obou stranách Remeše narazili na tak houževnatou obranu, že se před druhou posicí musili zastaviti. Jediné jihozápadně od Remeše překročili Marnu asi na 5 kilometrů, ale ani o krok dále, Američané tam dokonce přešli k protiofensivě. Když ofensiva selhala, zastavil ji Ludendorff dne 16. července, poněvadž chtěl vojsko ušetřiti ztrát pro svou ofensivu ve Flandrech.

Šestnáctým červencem byly definitivně zakončeny na francouzské frontě německé úspěchy, které se započaly v březnu. Po čtyři měsíce útočili Němci na západní nepřátelské posice, ale nikdy ne zároveň na dvou nebo více místech. Mezi jednotlivými akcemi byly vždy velké časové intervaly, poslední dokonce šesti týdnů. Ludendorff se domníval, že jen tak může vždy soustřediti dosti divisí a válečného materiálu, aby dosáhl svého cíle — průlomu a války pohybné. Ale jeho pokusy byly marné. Němcům se sice podařilo prolomiti frontu, ale k větším operacím ve volném terénu se nikdy ne-

dostali, poněvadž obráncovy reservy přišly vždy včas a postup zastavily. Kromě toho přestávky mezi jednotlivými ofensivami byly tak dlouhé, že nepřítel vždy nahradil ztráty a mužstvo si mohlo odpočinouti. Nejhorší ovšem bylo, že německá armáda pozbývala ceny, poněvadž mužstvo bylo vysilováno a jednotky byly stále menší. Průměrné měsíční ztráty německé od března do konce června činily asi 175.000 mužů a armáda se pravidelně zmenšovala o 80.000 měsíčně, kdežto dohodová armáda se omlazovala stálým přírůstem amerických vojáků, silných nervově i tělesně, dokonale vyzbrojených a vystrojených, kteří sice neměli válečných zkušeností a nebyli tak vycvičeni, ale zato byli osobně neobyčejně stateční. Již v květnu se účastnili bojů. Když se Foch chystal v červenci k protiofensivě, bylo jich ve Francii již přes milion. Přes veliké ztráty přinesly Ludendorffovy ofensivy dohodovým vojskům také veliký klad: dostalo se jim jediného společného vrchního velitele v osobě Fochově a Amerika urychleně posílala svou pomoc do Evropy.

Vládnoucí strany v Německu přijímaly válečné úspěchy nekriticky a hořely touhou po konečném vítězství, které by jim zabezpečilo jejich výsady a jejich moc. Dávaly se unášeti nadšením, a každý se snažil podporovati ofensivu svou silou, jak nejlépe dovedl. Vilém se zase po dlouhé době přihlásil k slovu a propůjčil Hindenburgovi a Ludendorffovi nejvyšší vyznamenání, a to již 25. března. Vyznamenání, která se jinak udílela jen ve zvláštních případech a teprve po dokonaných vítězstvích, doprovodil vlastnoručními dopisy.[8]) Rozumí se, že národ si vykládal dekorování ve smyslu nejpříznivějším a měl dojem, že všechny hlavní obtíže jsou překonány a že Německo je vítězem. Když se později ukázala mylnost těchto předpokladů, mělo to přirozeně také vliv na náladu veřejného mínění. Tisk, naplněný denně dlouhými zprávami Wolfovy tiskové kanceláře, řízené z hlavního stanu, se však předháněl ve výkřicích obdivu pro nej-

[8]) W. d. U. II, 184.

vyšší vojenské vedení a důvěry ve vítězství a sliboval blízký a slavný mír. Hertling denně publikoval řadu telegramů, které mu posílaly všeněmecké spolky. „Vlastenecká strana" vedla pronikavou propagandu pro aneksi a neúprosné odškodnění na západě a v koloniích, a hlavně prudkou kampaň proti Kühlmannovi, který se německým vlastencům nelíbil.

Tenkrát se totiž horlivě připravoval mír bukureštský. Ale již za vyjednávání se mínění nejvyššího vojenského vedení a Kühlmannovo naprosto různila. Kühlmann se nechtěl podrobovat Ludendorffovu diktátu, a vůbec osobní averse dosáhla takové síly, že mezi nimi nebyla spolupráce myslitelná. Po strategickém nezdaru dubnové ofensivy a po podepsání míru bukureštského (7. května) sešel se v hlavním stanu s Ludendorffem plukovník Haeften, šéf vojenské kanceláře státního zahraničního úřadu, a vyslechl obšírnou zprávu Ludendorffovu o situaci a jeho stesky. Ludendorff potřeboval 200.000 mužů; kdyby mu je mohla vlast dáti, byla by naděje, že bude válka vojensky rozhodnuta.[9]) Ale říšský kancléř i ministr války tvrdí, že jich nemají.

Řeč Ludendorffova vzbudila v Haeftenovi dojem, že je nutno válku co nejdříve ukončiti, že se toho však již nedá dosíci pouhými vojenskými prostředky, nýbrž že vojenské vedení potřebuje diplomatické podpory. Jakmile se Haeften vrátil do Berlína, započal pracovati o memorandu na zahájení všeobecné mírové ofensivy.[10]) Vyslovil přání, aby se vláda ujala pevnou rukou mírového hnutí, nechce-li dospěti k mírové katastrofě. Vojenskou ofensivu nutno doplniti a podporovati ofensivou politickou, která by hlavně posílila

[9]) Ludendorff skutečně již tenkrát ve vítězství nevěřil. Rupprecht, korunní princ bavorský, velitel skupiny armád, píše 1. června Hertlingovi: „Generál Ludendorff je také toho názoru, že pravděpodobně se již nedá dosíci vítězství, jímž by byl nepřítel zničen. Doufá však, že mu přijde na pomoc nějaký deus ex machina, že se totiž některá ze západních velmocí náhle vnitřně zhroutí po způsobu Ruska." (Hertling: Ein Jahr in der Reichskanzlei, str. 140.)

[10]) W. d. U. II, 339.

v Anglii mírovou stranu směru Lansdownova. Neboť, i kdyby Němci válku na pevnině vyhráli, válka námořní, vedená s Anglií, musí skončiti kompromisem. To uznával i Ludendorff, ale věřil pevně, že i z tohoto kompromisu vyjdou Němci jako páni Belgie. Ukazuje na výsledky květnové ofensivy (na Chemin des Dames), praví Haeften v memorandu výslovně: „Tyto úspěchy samy však nám míru nepřinesou. K tomu je zapotřebí politického vítězství za nepřátelskými frontami." A na jiném místě: „Takového výsledku naše vítězná ofensiva bez politické podpory nedosáhne."

Ludendorff Haeftenovo memorandum schválil a zaslal s písemným doporučením kancléři.[11]) Hertling si Haeftena pozval k rozmluvě, které se zúčastnili také Payer a Kühlmann, aby se společně domluvili o praktickém provádění mírové ofensivy. Haeften si představoval věc tak, že by se určitý počet významných a nezávislých osobností v Německu vyjádřil o mírové otázce. Přál si hlavně, aby bylo zdůrazněno, že i v Německu jsou lidé, kteří mají umírněné mírové cíle, vyhovující zájmům lidstva, a že německá východní politika vlastně chrání Evropu před bolševismem; neboť Němci se mohli s Angličany shodnouti jen tenkrát, najdou-li ideovou základnu pro německou východní politiku. Celý podnik měl vyjíti spontánně od osob soukromých, zcela mimo vládní kruhy. Měl tu býti vzbuzen dojem, že v Německu jde o vznik hnutí podobného anglickému Lansdownovu.

Hertling i Kühlmann vyslovili pochybnosti o možnosti provedení tohoto kroku, dokud se Ludendorff nevyjádří určitě o Belgii a dokud nedojde v té věci k souladu mezi nejvyšším vojenským vedením a říšskou kanceláří. Payer považoval propagandu vůbec za prakticky neproveditelnou.[12]) Když však Haeften ostatní ubezpečil, že s Luden-

[11]) W. d. U. II, 195.
[12]) Payer, c. d. 259.

dorffem lze dojíti k jednotnému názoru na Belgii, byl podnik schválen a jeho vedení svěřeno Haeftenovi.

V celém jednání je nápadná povrchnost, s jakou se vyřizovaly věci tak velikého dosahu. Nikdo především neměl odvahy, aby se otázal Ludendorffa přímo, jaká je skutečná situace na frontě. Všichni se spokojovali jen Haeftenovými dojmy. Dojmy vůbec u Němců v této válce měly velkou úlohu. Nebylo možné, aby z akcí, takto vyřizovaných, nevzniklo nedorozumění. Kühlmann se domníval, že se musí chopiti první příležitosti, která se mu naskytne, aby zahájil mírovou ofensivu, jak to bylo přáním nejvyššího vojenského vedení. Dne 24. června projednával se v říšském parlamentě rozpočet říšské kanceláře a zahraničního úřadu. Vůdcové politických stran žádali Hertlinga, aby při té příležitosti promluvil o politické situaci. Ten však mluviti nechtěl a svěřil úlohu v posledním okamžiku Kühlmannovi. Kühlmann promluvil improvisovanou řeč, v níž se přimlouval, aby německé veřejné mínění nevidělo v každém nepřátelském politickém projevu léčku, ale aby vyřizovalo sbližovací pokusy diskusí. „Bez této výměny myšlenek“ — pokračoval Kühlmann — „při ohromnosti této koaliční války a při množství zúčastněných velmocí lze sotva očekávati dosažení absolutního konce pouhým vojenským rozhodnutím beze všech diplomatických vyjednávání.“ Skončil svou řeč poukazem na německou situaci vojenskou, na ohromné německé zálohy a pomocné prostředky, na vnitřní odhodlanost a vyslovil naději, že nepřátelé uznají, že myšlenka na vítězství Dohody je snem a ilusí.[13])

Ve skutečnosti řekl Kühlmann to, co Haeften vyjádřil jinými slovy: že pouhými zbraněmi válku vyhráti nelze. Měl pravdu. Historie to Německu krutě dokázala. Kühlmannova řeč však v říšském parlamentě způsobila dojem, že se již na západní frontě v úplné vítězství nevěří, nýbrž že nejvyšší vojenské vedení hledá cestu k míru dorozuměním

[13]) W. d. U. II, 203.

politickými prostředky.[14]) Ale tak si věc nepředstavoval Ludendorff, ani jí tak nerozuměl Haeften. Hlavně však si Haeften nepřál, aby se akce účastnila vláda. V hlavním stanu vzbudila zpráva vzrušení, jako by tam padla puma.[15]) Hned druhého dne telegrafoval Hindenburg Hertlingovi o zdrcujícím dojmu, jaký způsobila Kühlmannova řeč na armádu. To byla stará, vyzkoušená již taktika Ludendorffova. Znamenalo to, že co nejdříve nejvyšší vojenské vedení požádá za odstranění Kühlmanna.[16]) Hned druhého dne (25. června) prohlásilo v tisku, že bylo řečí Kühlmannovou velmi trapně překvapeno. Hertling se v parlamentě ujal slova, zastával se Kühlmanna a žádal ho, aby sám parlamentu nedorozumění vysvětlil. Obhajovací řeč Kühlmannova byla však tak slabá, že skutečně otřásla postavením Kühlmannovým. Ludendorff ještě téhož dne zakázal Haeftenovi, aby se jakkoli angažoval ve věci mírové ofensivy, a tím byl celý plán pohřben. Kühlmann nenašel v parlamentě zastánce ani v levých stranách, ačkoli jeho řeč byla vlastně nepřímou výzvou, aby se strany parlamentní většiny opět chopily politiky mírové resoluce, z které byly událostmi zatlačeny. Bylo to vysvětlitelné jednak tím, že Kühlmann jim byl osobně nesympatický, jednak tím, že parlamentní většina byla ustrašená.[17])

Široké lidové vrstvy se s počátku chovaly k Ludendorffovým vítězstvím velmi reservovaně. Vždyť to byly úspěchy především proti Angličanům a nikdo nepochyboval, že hlavním a nejvážnějším soupeřem jsou Francouzi. A dokud Němci nedosáhnou úspěchu nad francouzskou armádou, není nic rozhodnuto. Jmenování Fochovo generalissimem

[14]) Helfferich, Der Weltkrieg III, 424.

[15]) Hertling, c. d. 118.

[16]) Schwertfeger vysvětluje silné překvapení v hlavním stanu jako následek hluboké osobní antipatie mezi Ludendorffem a Kühlmannem. Nemá však pravdu. Ludendorff skutečně mohl býti překvapen, poněvadž Kühlmann učinil něco jiného, než co navrhoval Haeften. W. d. U. II, 202.

[17]) Bredt, W. d. U. VIII, 277.

spojeneckých armád Němce konsternovalo, poněvadž tisk neustále tvrdil, že Angličané nikdy nesvolí a nepodrobí se veliteli cizí národnosti. Když však padl Chemin des Dames do rukou Němců a když bylo po druhé dosaženo Marny, zvýšil se všude tón. Tentokrát byli poraženi Francouzi. A všechen tisk, pravý i levý, pěl chvály na nejvyšší vojenské vedení. Všeobecně se věřilo, že Foch nemá již záloh a že příští rána bude rozhodující. Červnová ofensiva však zklamala všechny naděje. Každý měřil již na mapě krátkou vzdálenost ze Soissonsu do Paříže, která dělila německé armády od žádoucího cíle. Zatím však vlastně přišla porážka. Od toho dne se nervosita počala měniti v nepokoj a v skepsi, kterou ostatně podporovaly i jiné zprávy. Bulharsko od bukureštského míru projevovalo nespokojenost s Německem, rakousko-uherský tisk napadal Payera, který chtěl prohlubovat hospodářskou alianci s Německem, rakousko-uherská ofensiva na Piavě byla rozhodnou porážkou rakousko-uherských vojsk, takže na jakoukoli vážnou pomoc tohoto spojence nebylo již možno spoléhati. Německý lid doufal, že se vyživovací situace zlepší zásobováním z Ukrajiny, ale odtud docházely Jobovy zvěsti o žni jen velmi prostřední.

Kancléř Hertling odjel 1. července do Spa, aby byl blíže císaři a hlavnímu stanu. Ještě téhož dne konal poradu s oběma vojevůdci o případu Kühlmannově. Obhajoval ho velmi naivně.[18]) Ludendorff však stál neúprosně na tom, aby byl Kühlmann propuštěn, poněvadž prý svou řečí chtěl mobilisovat levý tisk a parlamentní většinu proti nejvyššímu vojenskému vedení a říšskému kancléři. V následujících dnech (2. a 3. července) pokračovalo se v poradách, jejichž předmětem byly východní okrajové státy, otázka belgická a otázka blokády východního břehu Spojených států.[19]) Ra-

[18]) Protokol uveřejnil Ludendorff (Urkunden, 491). Hertling omlouval Kühlmanna, poněvadž prý na něho působily nešťastné okolnosti. Byl prý unaven, neměl prý času k přípravě, dokonce prý nemohl ani přesnídat.

[19]) Viz protokol W. d. U. VIII, 346 a Bredt, W. d. U. VIII, 204.

kousko-polské řešení bylo zamítnuto; Poláci musí Německu postoupiti ještě pohraniční pásmo a Německo si vyhrazuje vliv na polské železnice. O Belgii opakovány staré a známé požadavky o úzkém přičlenění k Německu. K blokádě severoamerického pobřeží, k níž Němci měli jen 6 ponorných křižáků, nedal císař svolení. Takový byl asi v hlavních rysech obsah porad ještě na počátku července 1918. Nejzajímavější je stanovisko Ludendorffovo k Belgii. Ludendorff nevěřil již ve svůj úspěch na západní frontě, ale jedním dechem vyslovoval požadavky, které mohly býti splněny jen úplnou kapitulací nepřítele. To právě klamalo Hertlinga a naplňovalo ho nejistotou. V jedné věci ovšem nabyl pevného přesvědčení, že Kühlmanna již za takových okolností udržeti nemůže. Snažil se sice s Payerem císaře přesvědčit a rozhodnutí oddálit, ale na přání Ludendorffovo musil císař 8. července Kühlmanna propustit. Na jeho místo byl jmenován admirál Hintze, vyslanec v Christianii, který platil za rozhodného přívržence vítězného míru.

Zatím co parlamentní většina přijímala bez protestů pád Kühlmannův i příchod Hintzův, změnila se nálada v lidu velmi podstatně. Důvěra ve vítězství ochabovala velmi rychle. Levicový tisk počal obviňovati všeněmce a vlasteneckou stranu z pošetilosti a omylů, zvláště v příčině slibovaných úspěchů neomezené ponorkové války. Pravicové listy zase vytýkaly socialistům, že jsou defaitisty a podrývají důvěru německého lidu v okamžiku, kdy jí je nejvíce zapotřebí. Bylo to právě v době, kdy většina v pruském zemském sněmu zamítla rovné volební právo a odhlasovala plurální. Žila v přesvědčení, že Ludendorff jí dalšími vítězstvími zachová její výsady. Sociálně-demokratičtí vůdcové po čtyřměsíčním mlčení se vraceli opět na scénu. Scheidemann se právě vrátil z Holandska, kde konferoval s Troelstrou. V říšském parlamentě se projednával rozpočet. Dne 2. července prohlásil Scheidemann, že ani on ani jeho strana nebude hlasovat pro válečné úvěry, poněvadž vláda nevládne a nejvyšší vojenské

vedení provádí politiku imperialistickou. Míru nemůže být dosaženo zbraněmi — pravil — a německý lid si přeje konce války co nejrychleji.

Bylo to po prvé za dobu války, co sociální demokraté odepřeli hlasovat pro válečné úvěry; v době, kdy pravicové listy ještě přesvědčovaly palcovými literami národ o rozhodném vítězství a kdy se po celém Německu pořádaly výstavy ukořistěných trofejí. Bylo to v době, kdy byl Ludendorff na vrchole své moci, kdy propouštěl ministry, rozhodoval o volebním právu, kdy parlamentní většina jím byla zastrašena, kdy císař i kancléř poslouchali na slovo, a spolková knížata byla ráda a šťastna, že Ludendorff nenamítá nic proti tomu, aby si alespoň na papíře rozdělovala budoucí panovnické koruny.

Když selhala červencová ofensiva v Champagni, nebyl ani nikdo příliš překvapen; ale na porážku, na tak ohromnou porážku a kapitulaci, jaká Německo stihla po dalších čtyřech měsících, přece jen nikdo nemyslil. Situace, jak ji Ludendorff opustil v krajině u Soissonsu a na západ od Remeše, byla pro obě německé armády (7. a 9.) krajně kritická. Zlepšit poněkud bitevní linii se nepodařilo ani na pravém ani na levém křídle, takže oba boky utvořené kapsy přímo lákaly, aby byly napadeny. Přesto však Ludendorff již 16. července večer dirigoval transporty od Remeše do Flander. Sám odejel 18. července do Tournai ke skupině korunního prince Rupprechta, aby sjednal bližší podrobnosti o flanderské ofensivě. Tam ho stihla právě v poledne první zpráva o velkém francouzském útoku.[20])

Dne 18. července zrána podnikli totiž Francouzi z lesa u Villers-Cotterêts protiofensivu do boku a týlu německé (7.) Boehnovy armády. Boehn měl již delší dobu podezření, že Francouzi chystají mezi Soissonsem a Château-Thierry akci; dotvrzovali mu to nejen vlastní pozorovatelé, ale i zběhové a němečtí agenti. Říkali, že útok má začíti 14. červen-

[20]) Kuhl, W. d. U. III, 178.

ce, v den národního francouzského svátku. Boehn žádal o posily. Ludendorff mu poslal několik jednotek s prohlášením, že to stačí, poněvadž nová německá ofensiva ulehčí celé frontě. Také čtrnáctý červenec minul bez zvláštní příhody, a tak Němci přestali věřiti ve francouzský útok.

Francouzská protiofensiva byla připravována Fochem a Pétainem již plný měsíc. S počátku byla myšlena jen jako místní akce proti Soissonsu a proti železnici, která spojovala sedmou německou armádu se severem. Vyvinula se však ve velkou ofensivu ve směru na východ. Tlak prováděly dvě armády Fayollovy o síle 27 divisí, mezi nimiž bylo také několik amerických, a 800 baterií. Před útokem nebyla provedena obvyklá dělostřelecká příprava, nýbrž nahrazena tanky, které pěchotu vedly. Síla útoku vězela hlavně v těchto obrněných vozech, které se shromáždily v lesích u Villers-Cotterêts právě před první německou linií. Byly tam dopraveny v noci za prudké dělostřelecké palby, která by přehlušila hřmot motorů. Rozkaz k útoku byl oznámen teprve několik hodin před zahájením. Tanky vyrazily za svítání z lesa, za nimi postupovala pěchota. Německé posice nebyly dost opevněny, mužstvo bylo překvapeno a naprosto zmateno, jako nikdy předtím. Prvního dne pronikla francouzská ofensiva na 4—6 kilometrů hluboko do nepřátelských posic a Boehnova armáda se musila dáti na ústup. Po těžkých bojích se Ludendorff rozhodl odsunouti vojsko na linii severně od Soissonsu a Remeše, které bylo dosaženo v noci z 1. na 2. srpen. Skoro celé území, kterého bylo dobyto v květnové ofensivě, bylo za velikých ztrát opuštěno a vojsko se vrátilo do posic, z kterých vyrazilo dne 27. května. Ludendorff musil se definitivně vzdáti ofensivy ve Flandrech. Nastal obrat v situaci.

Ludendorffovým podnikům z r. 1918 se vytýká mnoho chyb a nedostatků. Vedle chyb operativních a strategických hlavně to, že cíle, kterých chtěl dosíci, byly neúměrné jeho prostředkům. Politické cíle, které si Ludendorff vytknul,

byly tak dalekosáhlé, že k nim vedla jen jediná cesta: naprosté zdolání nepřítele. Ludendorff však nedovedl své podniky a jejich cíle domysliti do konce, nedovedl je domysliti politicky ani strategicky, proto také cesta, kterou je chtěl uskutečnit, trpěla neurčitostí. A důsledkem této neurčitosti bylo, že se zachycoval tam, kde jediné mohl prokázati úspěch — a to bylo v taktice: Ludendorff byl taktik. Vyšších strategických, politických nebo státnických schopností neměl. Náležel k onomu druhu Němců, kteří, mají-li sílu, vidí velikost v tom, že by rozdupali celý svět, jakmile však této síly pozbudou, nezbude z jejich velikosti nic. Ludendorffovy veliké ofensivy se ztroskotaly, poněvadž německé síly nestačily na tak velký podnik, poněvadž cíle a prostředky nebyly v souladu a poněvadž i v provedení jejich se Ludendorff dopustil hrubých chyb. Taktické úspěchy byly ohromné, ale strategické se rovnaly nule.

Počáteční zdar německých podniků lze vysvětlit jednak překvapením, jednak novou bojovou metodou. Kromě toho situace francouzských záloh byla špatná, poněvadž francouzský národ přinesl již válce příliš velké oběti, a anglické zálohy nebyly skvělé. Anglická armáda velice trpěla prvními dvěma ofensivami. V dalších měsících se však úplně zotavila a posílila novými zálohami. V červenci byli Francouzi i Angličané — lze říci — téměř tak silni jako Němci, ale přes milion amerických vojáků znamenalo převahu. Kromě toho však měl Foch ještě převahu technickou — tank, který překonával snadno překážky v terénu. Ve svém protiútoku 18. července jich užil asi 600.[21])

Význam Fochovy protiofensivy tkví především v tom, že znemožnila Ludendorffovu ofensivu ve Flandrech, a pak, že způsobila hlubokou depresi v německém vojsku. Němečtí vojáci spatřili v řadách dohodových vojsk ve větším množství americké divise, před kterými musili daleko ustupovat, ona zoufalá bojovná nálada, která je doprovázela na

[21]) Kuhl, W. d. U. III, 78 a d.

počátku boje v březnu se změnila v těžký duševní otřes a v přesvědčení, že válka je prohrána. Nebyla však překvapena jen armáda, bylo překvapeno i nejvyšší vojenské vedení,[22]) ustrnul i celý národ. Mravní tupost dolehla na všechny. Státní sekretář zahraničí Hintze, přítel Ludendorffův, pozbyl víry v Ludendorffovo vítězství[23]) a došel s Payerem k přesvědčení, že místo vítězství hrozí Německu porážka a že válku nutno zlikvidovat. Korunní princ píše Vilémovi: „Budeme patrně opět zatlačeni úplně do defensivy . . ., která bude míti vliv na náladu vojska, přenese se na vnitrozemí a tam situaci neobyčejně přiostří. Již nyní povede znatelný nedostatek jednotnosti a pevného odhodlání k pesimismu, k velikému vzrůstu radikálně-demokratického hnutí i ve venkovském obyvatelstvu a k požadavku míru stůj co stůj. Tím bude výhodný mír znemožněn. Dojde-li však nátlakem k míru nevýhodnému, nebudou tím vnitřní nesnáze odstraněny, nýbrž teprve nastanou. I když se snad poměry nevyvinou tak, jako v Rusku, nutno přece počítati s útokem proti dynastii a s uplatňováním demokraticko-komunistických idei. Je to snad temná představa, ale není zveličena . . .“[24]) Korunní princ předvídal skutečně velmi správně. Příznačný je také dopis majora generálního štábu Niemanna, zaslaný Ludendorffovi, v němž opatrnou a šetrnou formou je činěn návrh, aby se Německo zachránilo tím, že Anglii učiní nabídku a vzdá se svého loďstva. Anglie pak bude prý nakloněna učiniti Německu koncese na linii Berlín—Bagdad. Proslulý plukovník Bauer doprovodil do-

[22]) „Selhal pokus“ — píše Ludendorff — „přinutiti národy Dohody německým vítězstvím k míru před příchodem amerických posil. Pružnost vojska již nestačila zasáhnouti nepřítele rozhodně . . . Byl jsem si vědom, že naše celková situace se stala velmi vážnou.“ Kriegserinnerungen, 545.

[23]) Ještě 15. července mluvil Hintze s Ludendorffem v Avesnes a položil mu otázku, zda-li je jisto, že ofensivou nepřítele rozhodně porazí. Ludendorff pravil: „Na to odpovídám určitým ‚ano‘.“ (Hintze, W. d. U. II, 387.)

[24]) W. d. U. III, 193.

pis souhlasem, jen si přál, aby budoucí cesta Německa na východ nevedla přes Rakousko a Turecko, ale přes Ukrajinu na Kavkaz. Také Bauer je ochoten loďstvo Anglii obětovati a mluví o něm s despektem.[25]) Tak hluboká skepse se zmocnila i vyšších důstojníků. Niemann hájil své názory i před Ludendorffem (3. srpna) a nevěřil nijak Ludendorffovým nadějím, že se vojsko německé chopí opět ofensivy na Amiens, jakmile se jen trochu zotaví.[26]) Stejně plukovník Bauer den poté (4. srpna) dokazoval Ludendorffovi, že vojenská situace se vyvinula tak nepříznivě, že s mírem již nelze déle otáleti. K rozuzlení vnitřní situace nutno již vážně pomýšleti na reformu pruského volebního práva. Pokud se týká východních válečných cílů, měl Bauer skličující pocit, že se šlo příliš daleko a že se předčasně rozděloval medvědí kožich.[27])

Německá situace byla skutečně velmi vážná. Armáda, kterou Ludendorff zorganisoval v březnu, utrpěla ofensivami veliké ztráty. Některé divise byly zasazeny do boje několikrát a nejlepší vojáci zahynuli. Posily, které dostával, byly jednak slabé, jednak se skládaly z elementů nevycvičených i nespolehlivých. Počet německých zajatců vzrůstal povážlivě. Od dubna se početní stavy armády zmenšovaly. Prapory měly namnoze jen 400 mužů, ročník 1899 byl již spotřebován a Ludendorff se neodvažoval povolati ročník 1900, zálohy vracející se většinou z nemocnic byly tak malé, že nezbývalo, než rozpustiti některé divise. V srpnu jich bylo zrušeno deset, v září dvanáct. Nicméně Ludendorff doufal, že se udrží defensivou a ve vhodném okamžiku dospěje k míru. Klamal se šeredně. Dne 24. července shromáždil Foch kolem sebe generály: Haiga, Pétaina a Pershinga a vyložil jim své úmysly. Nejprve je nutno odstranit různé oblouky u Armentières, Montdidier a St. Mihielu, zbaviti se tlaku

[25]) Schwertfeger, W. d. U. III, 215 a d.
[26]) W. d. U. III, 221.
[27]) W. d. U. III, 221.

na Amiens, osvoboditi francouzské průmyslové oblasti, uvolniti ohrožené přístavy a dráhy Paříž—Amiens a Paříž—Nancy. Za hlavní směr operací určil Francouzům a Američanům Mezières, Angličanům Maubeuge, a později Belgičanům, posíleným francouzskými a anglickými divisemi, Brugy.[28])

Hned 8. srpna nasadil Foch první páku. Za husté mlhy prolomili Angličané německou frontu u Amiensu a Francouzi u Montdidier a pronikli hned prvního dne do hloubky 10—12 kilometrů. Úspěch byl mimořádný. Sedm německých divisí bylo překvapeno a poraženo. Bylo ukořistěno mnoho děl a zajatců. Tanky nenarazily téměř na žádnou překážku ani přirozenou ani umělou, ničily rychle kulometní hnízda, pěchota, a na mnohých místech i jezdectvo, způsobovaly zmatek v německém týlu. Některé divisní štáby byly překvapeny ve svých ubikacích. Nejvyšší vojenské vedení sice ihned dirigovalo zálohy do ohroženého území, ale francouzští a angličtí letci bombardovali úspěšně nádraží. Bylo štěstím pro Němce, že Foch nevedl dne 9. srpna svůj úder tak prudce, jako dne předešlého. Dne 10. srpna rozšířil Foch útokovou frontu na jih na třetí francouzskou armádu (Humbertovu), později na armádu Manginovu, která útočila na Soissons, pak na armádu Byngovu, která zamířila na Cambrai, a konečně 26. srpna na nejsevernější armádu Hornovu. Dne 8. srpna byla útoková fronta dlouhá jen 50 kilometrů, a rozšířila se na 120 kilometrů. Němci byli poraženi a zastavili se v prvních dnech září až v posici Siegfriedově, odkud spustili svou první ofensivu (21. března) před šesti měsíci. Ztratili od 18. července již asi 150.000 zajatců kromě ohromného válečného materiálu.

Den 8. srpna nazval Ludendorff „černým dnem“ německé armády. Ve svých Pamětech píše:[29]) „Osmý srpen potvrdil úpadek naší bojové síly a zbavil mne naděje, že

[28]) W. d. U. III, 194.
[29]) Kriegserinnerungen, 551.

bych mohl za takového stavu záloh najíti strategickou výpomoc, která by opět situaci upevnila v náš prospěch. Naopak jsem nabyl přesvědčení, že opatření nejvyššího vojenského vedení, která jsem až dosud mohl budovati — pokud to ovšem ve válce je možné — na bezpečném základě, nyní již tohoto základu nemají. Vedení války se stalo — jak jsem tehdy řekl — neodpovědnou, hazardní hrou, kterou jsem vždy považoval za záhubnou... Bylo třeba skončiti válku."

Teprve, když byl postaven před katastrofu, poznal Ludendorff, že hraje hazardní hru. Teprve 8. srpna si uvědomil tento voják, nemající nejmenší stopy fantasie a divinace, že válka jest prohrána.

Vilém byl porážkou z 8. srpna zdrcen. Také poznal, že Německo je úplně vyčerpáno a že válce nutno učiniti konec.[30]) Pozval na dny 13. a 14. srpna všechny vedoucí činitele do Spa k poradě.[31]) Ještě před poradou sešli se Hintze a Ludendorff k důvěrnému rozhovoru.[32])

Ludendorff: „V polovině července jsem vám řekl, že zcela jistě nynější ofensivou zlomím válečnou vůli odpůrcovu a přinutím ho k míru; této jistoty již nemám."

Hintze: „A jak si představujete další vedení války?"

Ludendorff: „Ochromíme pomalu válečnou vůli nepřítele strategickou defensivou."

Hintze byl zdrcen.

Když však v poradě samé, které se účastnili kromě nich také Hertling a Hindenburg, znova žádal Hintze zřetelné vyjádření, zněla řeč Ludendorffova jinak: Vojenský cíl se nezměnil — zlomiti válečnou vůli protivníkovu a přinutiti ho k míru — a nejvyšší vojenské vedení jest přesvědčeno, že tohoto cíle může dosíci. Ani slůvkem, ani slabikou Ludendorff neprozradil, že by vojenská situace nutila k nějakým diplomatickým mírovým krokům. V protokolu o korunní

[30]) Niemann, Kaiser und Revolution, 43.
[31]) Amtliche Urkunden, 3.
[32]) W. d. U. II, 388.

radě dne 14. srpna čteme výslovně: „Maršálek Hindenburg *vykládá, že se podaří* zůstati na francouzské půdě a vnutiti konečně nepřátelům naši vůli.“[33])

Věříme, že je těžko vojevůdci přiznávat se k vlastní porážce, ale to, co zde vidíme, to již není zápas mezi poznáváním a vůlí, ale — mírně řečeno — neodpovědnost. Hintze ovšem nevěřil, že by bylo lze nepřítele zdolat strategickou defensivou a rozhodl se, že podnikne mírové kroky na svůj vrub, jakmile se k tomu naskytne příležitost. Podle usnesení korunní rady měli býti požádáni buď král španělský nebo královna holandská o zprostředkování míru. Zcela právem se Ludendorffovi vytýká, že skutečné situace před korunní radou nevysvětlil. Nevysvětlitelnější však jest ještě, že se nikdo z účastníků nedotkl otázky nápravy vnitřních politických poměrů. Vicekancléř Payer nebyl ke korunní radě vůbec pozván. Vláda Hertlingova nedovedla z porážky z 8. srpna učiniti určitý závěr: aby na př. kolem sebe shromáždila široké vrstvy, aby ještě v posledním okamžiku zavedla určitou a umírněnou politiku, aby si zajistila spojence. Nedovedla vůbec vyjíti ze své neplodné váhavosti. A přece, když se ztroskotala jarní ofensiva, dávalo jí to plné právo, aby se zbavila Ludendorffova jha, pro které již nebylo důvodu. A strany parlamentní většiny žily ještě stále pod dojmem vítězství s počátku roku. Dokud Němci dobývali vítězství, pořádaly se přednášky, vykládaly se lidu denní otázky, oslavovala se německá síla, povzbuzování nebylo konce. V kritické chvíli se však všechno odmlčelo. Život v parlamentu i v komisích zanikl. Teprve když se strany vzpamatovaly z prvního omráčení, počaly navzájem na sebe vylévati žluč. Pravice vytýkala levici defaitismus, levice pravici imperialistickou politiku, ponorkovou válku a americkou intervenci, centrum odhalovalo skandály v průmyslových podnicích, socialisté žalovali na bídnou výživu a nezávislí s radostí hlásali brzký příchod revoluce.

[33]) V protokolu bylo původně: *doufá, že se přece podaří*, ale je to opraveno rukou Ludendorffovou. Ludendorff z naděje učinil ubezpečení.

Ale Ludendorff vládl bez rozpaků dále. Jeho stín plížil se parlamentními kuloáry a všemi úřady jako přízrak. Parlamentní většina nedovedla se chopiti srpnové příležitosti, aby se uchopila vlády, rychle zlikvidovala všechny Ludendorffovy chyby a zachránila, co se ještě dalo zachránit. Parlamentní většina neměla politiků velkého formátu, jako jich nemělo celé Německo vůbec. Je přímo neuvěřitelné, že ještě 23. srpna odjel Payer, jeden z nejlepších, do Avesnes, aby vyjednal s Ludendorffem formuli o belgické otázce.[34]) Sám měl ještě na mysli mír dorozuměním. Rozumí se, že ho při odchodu páni ujistili, že se snad tu a tam bude musit na frontě ještě ustoupit, že však není důvodu k obavám. Odnesl si odtud nový názor nejvyššího vojenského vedení na belgickou otázku, podle něhož chtělo Německo po uzavření míru Belgii vrátit naprostou samostatnost, ale přece jen s určitými výhradami. To prý ho „zřejmě uspokojilo" a jeho „nálada se podstatně zlepšila."[35]) O takových věcech se vůdčí lidé dohodovali v době, kdy státní loď se počala již potápěti. Payer byl toho názoru — po rozmluvě s Hindenburgem — že Němci vydrží v defensivě tak dlouho, dokud se nenaskytne příležitost k míru.[36])

Německý pravicový tisk byl v hrozných rozpacích. Nejdříve mu nestačily superlativy, jimiž velebil Ludendorffa jako největšího moderního válečníka, ujišťoval, že Foch bude poražen a že vítězství je nedaleké. Jak měl ihned obrátiti? Uhýbal zatím, jak dovedl, a přinášel jen oficiální bulletiny. Levicový tisk však zvýšil hlas a chtěl znáti pravdu. Prohlašoval, že lid byl klamán, že nejvyšší vojenské vedení pozbylo iniciativy, že Francouzové jsou národ heroický, Angličané rozhodnuti zvítěziti, že Američanů je tolik, jako písku v moři. Foch prý je zkušený válečník, má mnoho záloh, lepší dělostřelectvo, má tanky, kterých Němci nemají.

[34]) Payer c. d. str. 277.
[35]) Hertling c. d. str. 154.
[36]) W. d. U. II, 239.

Německé řady ovšem prolomiti nemůže, poněvadž Němci neustále elasticky ustupují. Tisk pravicový zase vyzýval národ k všeobecné hotovosti, radil zříditi diktaturu, uvěznit všechny defaitisty, hlavně socialistické vůdce. Tak způsoboval německý tisk v nejkritičtější době zmatek nad zmatek, jitřil mysli a rozséval malomyslnost. Veřejné mínění nebylo ničím řízeno a rozčilovalo se nad nejnesmyslnějšími zprávami: „Hindenburg byl zavražděn!“ „Ludendorff byl generálem Boehnem zatčen pro velezradu!“ „Francouzové zajali na Marně 140.000 Němců!“ „Korunní princ Rupprecht bavorský byl zbaven svého velitelství, poněvadž nabídl Dohodě separátní mír za jižní státy!“ „Ludendorff dal postřílet celou bavorskou divisi, poněvadž si strhala s čepic císařské odznaky!“ „Bavoři se 8. srpna vzdávali v masách Manginovu vojsku!“ — Fantasie německá pracovala horečně.

Zatím Němci ustupovali před Fochovými armádami, bráníce se houževnatě hlavně proto, aby odsunuli alespoň část cenného válečného materiálu a mohli vybudovati nové posice v týlu, na kterých by se zachytili. Tyto práce se započaly již v srpnu a posic vznikla celá řada: linie Lysská, Hermannova, Hundingova, Brunhildina, Kriemhildina a Michelova. A za těmito posicemi, ve vzdálenosti asi 50—80 kilometrů, měla býti vybudována mohutná linie Mósa—Antverpy, která by se táhla od Antverp přes Brusel na jih, pak podél Mósy k Verdunu. Němci se na ústupu nebránili jen pasivně, ale podnikali mohutné protiútoky, aby se morálka vojska neoslabila. V první polovině září útočil Foch hlavně mezi Aisnou a Oisou (armádou Manginovou) a pak proti výběžku u Saint-Mihiel. Zde byl útok svěřen Američanům (generálu Pershingovi), kteří výběžku statečně dobyli, zajali asi 16.000 Němců a ukořistili mnoho materiálu. Tato první samostatná a zdařilá operace neobyčejně povznesla ducha dosud neostřílených amerických vojsk.

V době, kdy němečtí vojáci napínali poslední síly, aby zvolnili příval Fochových armád, kdy chudý lid hynul pod-

výživou, poněvadž zásobování se vymklo z rukou veřejných úřadů, kdy vznikaly tlupy ozbrojených lupičů, které vykrádaly skladiště, obchody a nádraží, v době velké národní úzkosti Berlín spekulantů a zbohatlíků se bavil v biografech, koncertech, divadlech a kavárnách, kde hrály orchestry od rána do noci, a majetníci velkých tančíren se veřejně domáhali, aby byl zrušen zákaz tance, který platil od začátku války. Do zvuků hudby a zpěvu mísilo se nad německou nocí sténání raněných a nemocných, kteří byli rychle převáženi ze severní Francie, Belgie a Alsaska-Lotrinska v dlouhých nemocničních vlacích do nitra Německa.

Dokud Německo slibovalo na západní frontě úspěch, byli němečtí spojenci tiše. Jakmile však bylo jasné, že německá porážka je neodvratná, počali spojenci opouštěti potápějící se loď. Dne 30. srpna oznámil rakouský vyslanec princ Hohenlohe Hertlingovi, že hrabě Burian se rozhodl učiniti okamžité kroky k mírovému vyjednávání.[37]) Den předtím navštívil Vilém v Nauheimu nemocného bulharského cara, který ho přesvědčoval, že balkánská fronta potřebuje okamžité pomoci, nemá-li se vzdáti.[38]) Vilém se hroutil pod tíhou těchto zpráv, zvláště, když ještě z fronty docházely zvěsti o německých porážkách. Hertling však promlouval ze schůze pruského státního ministerstva k Dohodě: „Vidíte, nemůžete nás zdolat . . ., ale my jsme vždy ochotni sjednati s vámi čestný mír!“

Hintze sice jel ihned do Vídně, aby Buriana odvrátil od rozhodnutí, ale nepodařilo se mu to. V poradě 5. září prohlásil Burian, že Rakousko-Uhersko již války vésti nemůže. „Jsme vůbec u konce!“ pravil.

Dne 8. září byl Hintze Hertlingem poslán do hlavního stanu, aby se přesvědčil, jaký je tam stav, ale vrátil se se zprávou, že tam není slyšet slova pochyb, varování nebo obav, naopak jen důvěřivost. O dva dny později však Hin-

[37]) Schwertfeger, W. d. U. II, 240.
[38]) W. d. U. II, 241.

denburg projevuje ochotu, aby byla požádána některá neutrální moc o zprostředkování míru. V neděli 15. září byla v berlínských listech uveřejněna rakouská mírová nota; jako když z čista jasna uhodí. Ještě téhož dne sešli se vůdcové politických stran a žádali od Hertlinga vysvětlení. Situace není bez vyhlídek — utěšoval je Hertling — a dalších vysvětlení se jim dostane v hlavním výboru. V sezení hlavního výboru dne 24. září čekalo však Hertlinga veliké překvapení. Poslanci nedbajíce téměř zahraniční situace, učinili útok na situaci vnitřní, její nedostatky a hlavně na osobu Hertlingovu samotnu.[39])

Nejistota a tápání, zmatek v hlavách i srdcích, naprostý nedostatek smyslu pro skutečnost, jako by všichni měli těžkou hlavu po velkém opojení — taková byla situace v Německu, když dne 26. září došla zpráva, že Bulharsko se zhroutilo a že bulharský předseda Malinov žádal Dohodu o příměří. Téhož dne započal také Foch svou velkou ofensivu na západní frontě v krajině mezi Remeší a Verdunem, kterou příštího dne rozšířil na úsek mezi Cambrai a Saint-Quentinem a ve Flandrech.[40]) První útok ve směru na Mezières vedl Pétain, druhý útok Haig a útok ve Flandrech belgický král spolu s francouzským generálem Degouttem. Byla to ohromná ofensiva od Verdunu až k moři Severnímu. Němci se ovšem bránili vší silou, ale jejich odolnost přece jen již velice poklesla, jednotky byly slabé, materiálu se již také namnoze nedostávalo. Měli však válečnou zkušenost, která jim velice napomáhala hlavně v bojích s Američany; ničením všech komunikací nesmírně ztěžovali postup dohodových vojsk. Nicméně již v nejbližších dnech musili Němci opustit některé posice. Hintze dostával z fronty zprávy, že vojsko stojí před katastrofou. Ludendorff se bál říci pravdu, aby situaci nezhoršil, aby přiznáním porážky nezpůsobil otřes ve vojsku i doma.[41]) Když 29. září Bulharsko

[39]) Bredt, W. d. U. VIII, 284.
[40]) Kuhl, W. d. U. III, 201.
[41]) W. d. U. II, 249.

sjednalo s Dohodou příměří, vydalo jí všechny dráhy a celou armádu, stala se situace zoufalou, poněvadž se dalo očekávat, že balkánská armáda co nejdříve obsadí zase Rumunsko. A bez rumunského petroleje nemohli Němci válčit. Se zásobami mohlo Německo vystačit pouhé dva měsíce. Kromě toho ovšem hrozilo, že také Rakousko-Uhersko půjde co nejdříve za příkladem Bulharska. V tom okamžiku stála by v týlu Německa nová dohodová armáda, proti níž nebylo obrany, poněvadž ze zbytků německé východní armády se již žádné boje schopné vojsko postavit nedalo.

Státní sekretář Hintze posuzoval situaci dobře. Řekl Hertlingovi přímo, že jen dvě cesty vedou z této bídy:[42]) buď diktatura, ale ta by bezpodmínečně vyžadovala vítězství, nebo rozšíření vlády na nejširší vrstvy, aby se tíha odpovědnosti lépe unesla. To ovšem předpokládalo utvořiti ihned novou vládu na širokém národním základě, která by pak požádala Wilsona, aby podle svých 14 článků se ujal mírového vyjednávání.[43]) Poněvadž Hertling byl proti parlamentarisaci, znamenalo to jeho demisi. Šlo tedy o to, dohovořiti se s nejvyšším vojenským vedením. Poněvadž se Hertling zdráhal to učiniti, odjel Hintze 28. září časně ráno do hlavního stanu. Ještě téhož dne dostavil se plukovník Winterfeldt, styčný důstojník nejvyššího vojenského vedení s říšskou kanceláří, ke kancléři Hertlingovi a oznámil mu, že nejvyšší vojenské vedení dospělo k názoru, že je nutno přeměnit vládu na širším základě.[44]) Nato se konečně Hertling vzchopil a rozhodl se odjeti také do Spa příštího dne.

Dne 29. září v neděli staly se ve Spa veliké věci. Na dopoledne byla svolána korunní rada. Před ní se však ještě sešli: Hintze, Hindenburg, Ludendorff a plukovník Heye, náčelník operačního oddělení. Když Hintze vyložil krátce zahraniční situaci, ujal se slova Ludendorff. Podal obraz

[42]) W. d. U. II, 251.
[43]) Amtliche Urkunden, č. 12, 13, 47, 48.
[44]) Hertling c. d. 186, Payer c. d. 82.

situace vojenské a na konec žádal rozhodně, aby bylo ihned zahájeno vyjednávání o příměří. Hintze byl Ludendorffovým požadavkem omráčen a domníval se, že německá armáda stojí před katastrofou. Ludendorff mluvil jako muž, který se propracoval těžkým poznáním a nyní je připraven nésti důsledky.[45]) Ze všech očí četl Hintze přiznání: „Všechno je ztraceno! Každá hodina odkladu znamená nebezpečí!" Také Hindenburg se ujal slova a projevil přání, aby bylo při míru dosaženo alespoň anekse Briey-Longwy. Načež mu Ludendorff odsekl: „Na to již teď není kdy!"

Mezi 11.—12. hodinou konala se korunní rada bez Hertlinga, který dosud nedojel. Vilém byl sice hluboce dotčen Ludendorffovým požadavkem, ale vyslechl všechno klidně a nečinil námitek. Hintze vyložil své obavy před revolucí. Šlo o to, koho učiniti nástupcem Hertlingovým. Na doporučení Hintzovo přijat se souhlasem všech jako kandidát Payer. Hertling přijel až odpoledne. Jakmile se dověděl o Ludendorffově požadavku a o parlamentní vládě, podal ihned v odpolední poradě žádost za propuštěnou, kterou Vilém přijal. Při odpoledním pokračování korunní rady, v níž byla zamítnuta kandidatura Payerova a nahrazena osobou prince Maxe Badenského, nebyl Hintze přítomen. Teprve asi po dvou hodinách dal ho Vilém zavolati a přijal ho se slovy: „Podle názoru říšského kancléře to není s revolucí tak zlé; proto by se také mohlo počkat s novou vládou i s mírem." Hintze ovšem nebyl toho názoru a smluvil s Ludendorffem již dříve den 1. října jako poslední termín utvoření nové vlády a zaslání noty Wilsonovi. Když se Vilém zdráhal podepsati výnos, musil Hintze užíti nejsilnějšího argumentu: že je to požadavek nejvyššího vojenského vedení. Teprve pak Vilém podepsal.

Když se druhého dne dostala zpráva o Ludendorffově důtklivé žádosti do úředních kruhů berlínských, způsobila pravé zděšení. Kromě několika nejbližších pracovníků

[45]) W. d. U. II, 405.

Demonstrace lodníků v Kielu

vrchního velitelství neměl nikdo tušení o Ludendorffových úmyslech. Horečný spěch Ludendorffův zasáhl i nejinformovanější osoby jako blesk. Payer byl zdrcen,[46]) neboť vojenskou porážku, nebo dokonce vojenské zhroucení nepovažoval vůbec za možné. Major Würz, šéf vojenské tiskové kanceláře, počínal si jako pološílený, poněvadž do té doby nebyly učiněny nejmenší kroky, které by veřejnost alespoň trochu připravily. Když major Bussche, zástupce nejvyššího vojenského vedení, oznámil[47]) shromážděným vůdcům politických stran, že „nejvyšší vojenské vedení považuje pokračování války za beznadějné", stáli tu všichni jako přimraženi. Poslanci Ebert a Stresemann zbledli na smrt. Pruský ministr Waldow vypotácel se ze síně se slovy: „Teď zbývá již jen smrt."[48]) — „Jiskra paniky přeletěla také do vlasti" — praví Bülow.

Strach, který měl Ludendorff z možného průlomu německé fronty byl skutečně panický. Hned 30. září telegrafoval Lersner, zástupce zahraničního úřadu u vrchního velitelství, do Berlína: „Nejvyšší vojenské vedení prosí, aby bylo informováno o všech publikacích a mírových krocích, aby armáda mohla býti včas zpravena. Jinak hrozí nebezpečí, že nastane demoralisace." Den poté (1. října) o 1. hodině odpolední telegrafuje znovu zahraničnímu úřadu, že Ludendorff prosí důtklivě, aby mírová nabídka byla ihned odeslána. „Dnes ještě armáda odolává, co by se mohlo státi zítra, nedá se předvídat." O půl hodiny později (1·30) telegrafuje Hindenburg Payerovi: „Je-li jisto, že do 7.—8. hodiny večerní utvoří Max Badenský novou vládu, jsem srozuměn s odesláním noty do zítřka. Je-li utvoření vlády pochybné, aby nota byla odeslána ještě dnes v noci." Za další půlhodinu (o 2. hod.) telegrafuje legační rada Grünau, zástupce zahraničního úřadu u Viléma, že Ludendorff prosí

[46]) Payer, c. d. 87.
[47]) Amtliche Urkunden č. 28.
[48]) Max v. Baden, Erinnerungen, 342.

důtklivě, aby mírová nabídka šla ihned a nikoli až po utvoření nové vlády, které se může zdržet. Dnes ještě vojsko vydrželo, každým okamžikem však může nastat průlom. Na konec dodává Grünau: „Mám dojem, že nervy zde úplně vypověděly službu . . ." Ještě téhož dne večer (9.45) telegrafuje opět Lersner, že generál Ludendorff prosí o text nabídky a o sdělení, kdy bude odeslána Wilsonovi. O půlnoci (12.10) telegrafuje znovu, že podle přání Ludendorffova musí nabídka jíti z Bernu do Washingtonu *ihned*. Armáda nemůže čekat 48 hodin. Ludendorff navrhuje, aby švýcarská vláda nabídku vyslala radiotelegraficky.[49])

Změniti vládní systém, aby bylo rychle dosaženo míru, bylo skutečně jedinou možnou cestou z chaosu a svědčilo o určité státnické prozíravosti. Považovati však Ludendorffa samotného za původce myšlenky znamenalo by: přisuzovati mu příliš mnoho moudrosti. Také Hintze byl Ludendorffovým rozumem. Hintze věděl, že Dohoda nebude vyjednávati s bývalými vedoucími osobnostmi Německa, proto také sám hned 29. a opět 30. září žádal za propuštěnou. Jen Hintze požíval takové důvěry u Ludendorffa, že se mohl odvážiti mu říci své mínění a přinutiti ho, aby podle něho jednal. Hintze viděl jedinou spásu v provedení revoluce shora, chtěl-li zabrániti vnitřnímu chaosu a předejíti revoluci zdola. Ludendorff byl v koncích se svým státnickým uměním, proto se musil svého mocenského postavení zříci a odevzdal kormidlo nové vládě, která nemohla pocházeti odjinud, než z parlamentní většiny. Aby k této nové vládě a k parlamentarisaci došlo co nejrychleji, Ludendorff to prostě nařídil. Je zajímavé pro Němce, že sjednocení jim dal diktátor Bismarck, demokratickou vládu diktátor Ludendorff.

Ale ani v tomto příznivém okamžiku nedovedl zakřiknutý a uhnětený parlament vztáhnouti pevně ruku po vládě. Nedovedl ve svém středu najíti muže, kterého by byl postavil

[49]) Amtliche Urkunden, č. 17—27.

v čelo vlády. A tak se kancléřem za nového lidového režimu stal princ Max Badenský.

Nastávající šéf vlády přijel do Berlína 1. října. Plukovník Haeften učinil mu ihned z příkazu Ludendorffova obšírný výklad o situaci. Max Badenský byl přirozeně překvapen, poněvadž přijel v domnění, že bude míti úplnou svobodu politického jednání. Zatím co nejvyšší vojenské vedení doufalo, že 1. října bude moci býti již odeslána nota, zdráhal se toho dne princ Max vůbec přijmouti úřad a učiniti politický krok tak nedozírného významu. Namítal, že je to veřejné přiznání k vojenské porážce a že to bude míti nepříznivý vliv na mírové vyjednávání. Když však za svého krátkého pobytu v Berlíně byl svědkem nepřetržitého, zoufalého telegrafování se strany Ludendorffovy, došel k přesvědčení, že situace jest opravdu zlá. Byl ochoten přijmouti kancléřství, ale prosil, aby mu byl popřán odklad v příčině mírové nabídky. Žádal o deset, o osm, dokonce o čtyři dny, ale stále dostával stejnou odpověď, že vážnost vojenské situace nepřipouští odkladu. Dne 2. října konala se korunní rada. Když Max Badenský začal svou řeč slovy: „Jsem odpůrce nabídky . . .," přerušil ho ihned Vilém: „Nejvyšší vojenské vedení ji považuje za nutnou, a ty jsi sem nepřišel proto, abys mu činil obtíže."

Konečně dne 3. října se Max Badenský rozhodl, že je ochoten vyhověti, dostane-li se mu písemného prohlášení od nejvyššího vojenského vedení v příčině mírové nabídky. Ještě téhož dne mu Hindenburg odpověděl:

„Nejvyšší vojenské vedení trvá na svém požadavku, vysloveném v neděli dne 29. září, aby našim nepřátelům byla ihned poslána mírová nabídka. Poněvadž macedonská fronta se zhroutila a tím nezbytně byly oslabeny naše zálohy na západě a poněvadž je nemožno nahraditi ztráty, které jsme utrpěli v bitvách posledních dnů, není podle lidského uvážení naděje, že bychom nepříteli mír vnutili. Protivník naopak přivádí stálé nové a čerstvé zálohy do bitvy. Německé

vojsko stojí ještě pevně a brání se proti všem útokům. Ale situace se denně zhoršuje a může nejvyšší vojenské vedení přinutit k závažným rozhodnutím. Za těchto okolností jest vhodné boj přerušiti, abychom ušetřili německý národ a jeho spojence zbytečných obětí. Každý zameškaný den je placen tisíci životy udatných vojáků."[50])

Když se Max Badenský tázal, zda-li si je nejvyšší vojenské vedení vědomo toho, že mírová akce může vésti ke ztrátě německých kolonií a německého území, zvláště Alsaska-Lotrinska a polských oblastí na východě, odpovědělo nejvyšší vojenské vedení, nejde-li to jinak, že má na zřeteli jen odstoupení těch krajů Alsaska-Lotrinska, v nichž bydlí Francouzi, odstoupení německých oblastí na východě však nepřichází v úvahu. Kdyby nepřátelé kladli ještě ostřejší podmínky, chtěl Hindenburg bojovati až do posledního muže. Nato mu hrabě Roedern odvětil, že to je stanovisko vojevůdce, ale nikoli státníka. Do posledního muže by mohl bojovati prapor na vysunutém stanovišti, ale nikoli 65 milionový národ nebo milionové vojsko.[51]) Ve skutečnosti šlo o pouhá slova, poněvadž poměry v Německu byly již takové, že na nějaké levée en masse nebylo již pomyšlení.

Hindenburgovým přípisem převzalo nejvyšší vojenské vedení plnou odpovědnost za odeslání mírové nabídky a žádosti o příměří a snaha učiniti kohokoli jiného, ať již osobu nebo kolektivum, odpovědným za nepříznivý konec války — jak se skutečně stalo — není ničím odůvodněna. Max Badenský přijal dne 4. října úřad říšského kancléře a Vilém potvrdil jeho i jeho ministerstvo. Státním sekretářem zahraničí se stal dr. Solf, vnitra poslanec Trimborn (centrum), úřadu práce poslanec Bauer (soc. demokrat), pruským ministrem války generál Scheuch; bez portefeuille byli poslanec Gröber (centrum), Erzberger (centrum), Scheidemann (soc. demokrat) a Haussmann (pokrokovec). Vicekancléřem zů-

[50]) W. d. U. II, 302.
[51]) W. d. U. II, 303.

stal Payer, místo pruského ministerského předsedy nebylo obsazeno, místopředseda dr. Friedberg (nac. liberál) zůstal ve svém úřadě. Tyto osobnosti tvořily tak zvaný „válečný kabinet". Ještě téhož dne v noci byla poslána přes Švýcarsko mírová nabídka a žádost o příměří Wilsonovi.

Když se kdosi tázal Maxe Badenského, proč podepisoval něco, s čím zásadně nesouhlasil, odpověděl: „Boj proti nabídce byl prohrán. I kdybych byl odmítl, odešla. Byl by ji podepsal Hindenburg nebo Payer. Kdyby byli vojáci prosili o příměří, byla to kapitulace. Ani Payerovo jméno nemohlo zastříti naši bídu, neboť vicekancléř se ještě nedávno vyslovil proti Wilsonovu programu. Zdání dobrovolnosti musilo býti před národem uchováno, třeba by toto ‚zastření' trvalo jen čtyřiadvacet hodin. „Nový kancléř musil před Německem i světem krýti tento neblahý krok svou odpovědností, ba dokonce budit zdání, že je to jeho politická iniciativa a nikoli nejvyššího vojenského vedení.[52])

Po odeslání německé noty Wilsonovi byla Dohoda přesvědčena, že v Německu nastává panika. Proto zdvojnásobila své úsilí, aby dovedla zápas až do konce a nesložila zbraní, dokud nebude nepřítel úplně kapitulovat. Útoky Fochovy na západní frontě pokračovaly bez přestání. Do 20. října byli Němci zatlačeni na připravené posice: Hermannovu, Hundingovu, Brunhildinu a Kriemhildinu, jsouce neustále pronásledováni dohodovým vojskem, které jim bylo v patách. Foch zvětšoval svou energii, aby Němcům neposkytl času a možnosti důkladně se opevniti. Měl v úmyslu do podzimu je vypudit ze severní Francie i z Belgie. Naděje optimistů v Německu, kteří doufali, že Wilson se přičiní o příměří před kapitulací Německa, byly zklamány. Německo pochopilo, že nemůže uniknouti svému osudu. Koncem října kapitulovalo Turecko a rozpadlo se Rakousko-Uhersko. Foch proponoval právě v té době velkou ofensivu v Lotrinsku po obou stranách Met, aby vpadl do týlu

[52]) Max v. Baden, c. d. 351.

německých armád a konal horlivé přípravy k této největší akci, která by byla pravděpodobně skončila katastrofou pro německá vojska. Ofensiva měla započíti dne 14. listopadu. Nedošlo však k ní již. Němci totiž nevydrželi poslední velké ofensivy Fochovy, která se rozpoutala v noci z 21. na 22. říjen ve Flandrech a rozšířila se na celou frontu. Bránili se sice urputně, ale 4. listopadu se musilo nejvyšší vojenské vedení rozhodnouti k ústupu na třetí velkou obrannou linii Antverpy-Mósa. Zároveň požádalo maršála Foche o příměří.

V té době již nebyl Ludendorff v hlavním stanu. Byl propuštěn 26. října a na jeho místo Vilém ustanovil generála Groenera. Vedlo to k určité desorganisaci v nejvyšším velitelství v nejkritičtější hodině, poněvadž v osobě Ludendorffově se koncentrovala vlastně všechna organisační práce a on dovedl mistrně oddalovat své konkurenty, kteří by byli mohli otřásti jeho prestižem. Situace vojenská byla ztížena všeobecnou únavou a vysílením německého vojska, které si v posledních měsících nemohlo vůbec odpočinouti a bylo přesvědčeno o beznadějnosti svého úsilí. Přesto však část německých vojáků se bila statečně až do poslední minuty. Druhá část však opouštěla své oddíly a shromažďovala se v etapách, aby se vyhnula boji. Neměla již ani síly fysické, ani mravní. Tyto ztráty nedaly se nahraditi žádným opatřením, takže koncem října měly některé prapory jen 250 bojovníků, ba dokonce některé divise jen 800—1200 mužů.[53]) Těch, kteří se dávali zajímati, neustále přibývalo. Za poslední čtyři měsíce ztratili Němci 350.000 zajatců a 6.600 děl, kromě asi 350.000 raněných a asi 80.000 mrtvých. Za frontou povalovalo se na železničních stanicích a ve větších místech statisíce vojáků, kteří stále hledali své jednotky. Zvládnouti toto zlo za stálého ústupu armády nebylo možno. Po válce vynořila se otázka, která vedla k četným sporům a polemikám: dalo-li se v listopadu 1918 ještě bojovati?

[53]) Kuhl, W. d. U. III, 211 a d.

Myslím, že to bylo zbytečné. Není sporu o tom, že se bojovati dalo, ale jak dlouho a s jakým úspěchem, je otázka jiná. Německo vyhladovělé a politicky utlačené, nemající důvěry ve své vojenské ani politické vůdce, nechtělo již bojovati. Ztratilo víru ve smysl této války a proto musilo býti poraženo.

Když 7. listopadu odjížděl Erzberger z hlavního německého stanu v čele komise[54]) do Francie, aby vyjednal příměří, propouštěl ho Hindenburg se slovy: „Armáda potřebuje za všech okolností klidu." Bylo již pozdě večer, když komise překročila francouzskou frontu. Byla přijata francouzskými důstojníky a pokračovala ihned ve francouzských autech ve své cestě. Projížděla smutnou krajinou, rozbitými městy a vesnicemi, jejichž zříceniny v měsíční noci čněly do výše jako strašidla. Nikde známky života. O 4. hodině ranní dne 8. listopadu dospěli do nádraží v Tergnier, odkud zvláštním vlakem odjeli do compiègneského lesa. Tam již stál vlak, podobný vlaku jejich. O 9. hodině dopolední byla komise přijata Fochem, který byl doprovázen náčelníkem svého štábu plukovníkem Weygandem a dvěma anglickými admirály Wemyssem a Hopem, kromě dvou tlumočníků. Po prozkoumání plných mocí bylo přikročeno k čtení podmínek příměří. Byly těžké a tvrdé, ale nebyly nespravedlivé. Byly úměrné německým chybám i německé porážce. Když je Weygand četl, bylo hluboké napětí. Maršál Foch seděl klidně a nehnul ani svalem. Jen admirál Wemyss nemohl zakrýti své pohnutí. Po přečtení žádal Erzberger o některé úlevy, ale Foch odepřel a prohlásil určitě, že vyjednávati o podmínkách není přípustno. Německo může je buď přijmouti nebo zamítnouti. K rozhodnutí byla dána lhůta do 11. hodiny dne 11. listopadu.

Erzberger vyslal ihned kurýra s podmínkami do hlavního

[54]) Hrabě Oberndorff, bývalý atašé v Paříži, generál Winterfeldt a řadový kapitán Vanselow — kromě stenografa a tlumočníka. Viz Erzberger, Erlebnisse, 327 a d,

stanu. Než došla odpověď, dohovořoval se Erzberger s členy dohodové komise a konal porady, v nichž se snažil dosíci zmírnění podmínek. Foch však všechno zamítl. Dne 10. listopadu o 8. hodině večer došla od nejvyššího vojenského vedení radiofonická odpověď, v níž bylo žádáno zmírnění některých článků; zakončena byla lapidární větou: „Kdyby se to nepodařilo, podepište! Hindenburg." O půl jedenácté v noci dostal Erzberger druhou depeši, že je oprávněn podepsati podmínky. Podepsán „říšský kancléř".[55])

Po druhé hodině v noci dne 11. listopadu započaly poslední porady a skončily se po 5. hodině ranní. Erzbergerovi se sice podařilo v některých článcích dosíci menších úlev, v celku však byly podmínky podepsány tak, jak byly původně přečteny. Německo musilo vykliditi do čtrnácti dnů obsazená území a Alsasko-Lotrinsko, v dalších sedmnácti dnech levý břeh Rýna, předmostí mohučské, kolínské a koblencské, musilo vrátiti všechny zajatce, odevzdati 2.500 těžkých a 2.500 polních děl, 25.000 kulometů, 3.000 minometů, 1.700 letounů, 5.000 lokomotiv, 150.000 vagonů a 5.000 nákladních aut, do anglických přístavů musilo odevzdati 10 bitevních lodí, 6 bitevních křižáků, 8 lehkých křižáků, 50 destroyerů a všechny ponorky.

Když generál Winterfeldt a řadový kapitán Vanselow podmínky podepisovali, plakali. Erzberger podepsal se slovy: „Sedmdesátimilionový národ trpí, ale neumírá!", což kvitoval Foch slovy: „Très bien!"

Dne 11. listopadu o 11. hodině dopolední započalo příměří na všech frontách. Erzberger se vrátil do hlavního stanu dne 12. listopadu a den poté do Berlína. Před pěti dny opouštěl ještě Německo císařské a vrátil se do Německa republikánského. Dostavil se ihned s komisí do kancléřského paláce a odevzdal podmínky. Celý kabinet Ebertův byl

[55]) Depeše nepocházela od říšského kancléře, nýbrž od hlavního stanu, poněvadž s Berlínem nebylo lze se dorozuměti. Max Badenský ji schválil teprve dodatečně. Erzberger, c. d. 338.

shromážděn. Když byl přečten text, hleděli na sebe členové vlády v němém ustrnutí. „Jak tvrdé jsou to podmínky!“ pravil kdosi. A Ebert: „Ano, jsou tvrdé! — Má však někdo nějaké námitky?“ — Nastalo dlouhé, hrozné ticho. Tak schválila Ebertova vláda podmínky příměří.

* * *

Po válce nejdříve nesměle, později však hlasitěji se ozývalo v Německu mínění, že Německo nebylo poraženo. Proč se propagovala tato myšlenka, víme. Byl to jeden z argumentů, který měl otřásti základem Versailleského míru, aby se Německo dostalo k revisi smluv. Je to však argument mylný, poněvadž německé armády byly Fochem poráženy od 21. července nepřetržitě až do listopadu, tak dokonale porážka stíhala porážku, že konečně musily kapitulovat a přijmouti tvrdé, dokonce prý potupné podmínky. Nebyla-li to porážka, tedy jen proto, že to bylo cosi horšího. Bylo to úplné zhroucení.

KAPITOLA VI

ZHROUCENÍ POLITICKÉ A LEGENDA O „DÝCE DO ZAD“

Vláda Maxe Badenského a její obavy před Wilsonovou notou. — Nota Wilsonova a rozpaky kancléřovy. — Hlasy proti Ludendorffovi. — Druhá nota Wilsonova. — Otázka Vilémovy abdikace. — Německý lid pro Wilsonovu notu a pro mír. — Porada vlády v Berlíně dne 17. října. — Neústupnost Ludendorffova. — Třetí německá nota. — Změna článků ústavy 26. října. — Konec Bismarckova Německa 28. října. — „Levée en masse" fantasií. — Ludendorff chce přerušiti vyjednávání s Wilsonem. — Boj s kancléřem prohrává Ludendorff a je propuštěn. — Tisk pro Vilémovu abdikaci. — Vilém odjíždí z Berlína do hlavního stanu. — Hroucením spojenců nastává chaos. — Vzpoura námořníků. — Revoluce v Kielu 4. listopadu. — Max usiluje o Vilémovu abdikaci, aby zachránil monarchii. — Události na frontě dne 6. listopadu činí situaci kritickou. — Revoluce se šíří. — Kiel, Hamburk, Brémy, Lübeck v rukou vojenských rad. — Rozpaky vůdců většinových socialistů. — Nedůvěra berlínského lidu. — Lid chce mír a odstranění dynastie. — Radikální socialisté jsou nerozhodní a slabí. — Vůdcové většinových ustupují vůli lidu. — Vilém chce s vojskem zakročiti proti revoluci. — Revoluce v Berlíně 9. listopadu. — Sociální demokraté vystupují z kabinetu. — Max Badenský ohlašuje svémocně abdikaci Vilémovu. — Scheidemann prohlašuje republiku. — Berlín v rukou většinových socialistů. — Ebert přejímá úřad říšského kancléře. — Dne 10. listopadu zvolena rada šesti. — Vilém odjíždí do Holandska. — Nejvyšší vojenské vedení dovoluje zřizovati vojenské rady. — Příměří a návrat armády do vlasti.

Rada šesti pro demokratickou republiku. — „Výkonná rada" se kloní k republice socialistické. — Kongres rad se vyslovuje pro ústavodárné shromáždění. — Radikální socialisté poraženi. — Volby do národního shromáždění 19. ledna 1919. — Výmarská ústava ústavou parlamentní demokracie.

Legenda o Dolchstossu. — Vzájemný vliv fronty na vnitrozemí a naopak. — Revoluce je připravována jen hrstkou levých. — Silnější vliv mají poměry samy. — Lid je soustavně klamán. — Skutečnost sama revolucionovala. — Prohraná válka byla nejsilnější agitací. — Největší revolucionář byl hlad. — Vojenská porážka příčinou revoluce. — Dolchstoss je historický klam.

Vláda Maxe Badenského byla první a poslední parlamentní vládou císařského Německa. Byla to skutečná parlamentní vláda, ačkoli byla pokládána za vládu smíšeného systému,[1]) utvořeného jen z okamžité potřeby a naléhavosti.[2]) Vládli v ní skutečně zástupci parlamentní většiny a vláda sama byla možna jen důvěrou říšského parlamentu. Od samého počátku naléhali zástupci parlamentní většiny v kabinetu mírně na to, aby byli odstraněni někteří generálové, kteří si ve svých okresech počínali příliš tyransky a aby byla vyhlášena amnestie pro politické tresty. Pokud šlo o Liebknechta, byla většina kabinetu pro pouhou změnu káznice v prosté vězení, jediný Scheidemann stál na tom, aby Liebknecht byl propuštěn, dokazuje, že Liebknecht mučedník je vždy nebezpečnější než Liebknecht svobodný, proti němuž je možno se brániti.

Věc zůstala zatím ve stadiu diskuse, poněvadž Maxe Badenského zneklidňovala jiná otázka: jakou totiž dá Wilson odpověď na německou notu. Hlavně se obával, aby Wilson nežádal Vilémovy abdikace. Celý kabinet stál sice k takové odpovědi na stanovisku zamítavém, Scheidemann však připomenul: „Budeme-li postaveni před otázku — vzdáti se války nebo Hohenzollerů — vysloví se lid jistě pro mír i za tuto cenu.“[3]) Princ Max se tedy snažil přiměti Viléma i Ludendorffa k tomu, aby méně neprozřetelně mluvili, skutky však dokázali, že oba pracují loyálně s parlamentní vládou. Vnésti totiž do chaosu, který vznikl po 29. září, ještě jakýsi klid, bylo opravdu velmi svízelné. Dne 7. října uveřejnil Rathenau ve „Vossische Zeitung“ článek, v němž žádal, aby Ludendorff byl propuštěn, poněvadž je nervově zhroucen. Článek však byl namířen nejen proti Ludendorffovi, ale i proti zákroku u Wilsona, a vzbudil ve veřejnosti velký

[1]) Z vlády Hertlingovy zůstalo totiž na svých místech šest sekretářů: dr. Krause (justice), Roedern (finance), Rüdlin (pošta), Stein (hospodářství), Waldow (úřad vyživovací), Mann (úřad námořní).

[2]) Payer, c. d. 113.

[3]) Max v. Baden, c. d. 376.

rozruch. Dne 8. října vydal Wilson svou odpověď na první německou notu.[4]) Žádal, aby Němci vyklidili obsazené území, přijali podmínky čtrnácti Wilsonových článků a odpověděli, za koho mluví říšská vláda. Princ Max byl v rozpacích. Ludendorff se sice již díval na situaci klidněji, nicméně však neústupně hájil nutnosti míru a příměří pro armádu, která potřebuje klidu. Na otázku, uhájí-li se armáda, či nikoli však nedal určité odpovědi. To prý se nedá říci, poněvadž každý den může přinésti překvapení. Konservativec Westarp ve jménu své frakce varoval, aby bylo vyklizeno obsazené území, Rathenau žádal reorganisaci válečného vedení a domníval se naivně, že je možno vydupati ještě z Německa půldruhého milionu lidí. Stresemann ve jménu národně-liberální frakce si přál, aby byli vyslechnuti také jiní vojevůdcové kromě Ludendorffa. Všichni totiž žili v mylném předpokladu, že je možno udržeti se v nepřátelské zemi, kdežto Ludendorff nepochyboval, že bude musit ustoupit až na německé hranice tím spíše, poněvadž linie Antverpy—Mosa nebyla dokonale vybudována. Max ovšem se musil držeti nejen Ludendorffova názoru, ale i mínění celého kabinetu a odpověděti na notu tak, aby Wilson nemohl vyjednávání přerušit.

Dne 12. října odešla německá odpověď, podepsaná jen dr. Solfem, poněvadž mezitím nastalo nedorozumění mezi kancléřem a sociálními demokraty. Max měl již dokonce v úmyslu se poděkovati. Téhož dne německá ponorka torpedovala anglický osobní parník „Leinster“, který obstarával dopravu mezi Irskem a Anglií. Zahynulo mnoho set lidí, Američanů i Angličanů, mezi nimi několik vynikajících osobností. Od dob zkázy „Lusitanie“ nebylo v Anglii a Americe většího pobouření. S neblahou předtuchou očekával Max Wilsonovu odpověď. Konečně po čtyřech dnech ji měl před sebou.[5]) Neklamal se. Nic by si nebyl činil

[4]) Amtliche Urkunden, č. 37.
[5]) Amtliche Urkunden, č. 48.

z výtek, pronesených německé armádě, která na svém ústupu z Belgie a Francie všechno ničila a pustošila, a proti německým ponorkám, které torpedovaly osobní parníky, zatím co se německá vláda obracela na Spojené státy s mírovými nabídkami. Ale závěr noty byl zdrcující. Německému národu bylo šetrně naznačeno, že musí vzíti svůj osud do svých rukou a vytvořiti tak příznivou podmínku pro sjednání míru. Wilson tedy nechtěl vyjednávati ani s Hohenzollery, ani s německou vojenskou kastou. Tím bylo otřeseno německou situací až do základů. Sociálně-demokratičtí vůdcové psali sice ve svých listech, jako by ještě měli moc nad svými příslušníky, ale vášeň po míru již nedovedli udržeti. Ti, kteří válkou netrpěli a seděli doma, přirozeně štvali do války, bombardovali Maxe telegramy a dopisy a zapřísahali ho, aby vyjednávání s Wilsonem přerušil. Hladovějící však a zbídačelí, kteří se neměli do čeho obléci a čím si zatopiti, kteří po stech umírali na chřipku, zachytili se Wilsonovy noty jako tonoucí stébla. Zajímavá je také depeše zástupce zahraničního úřadu Lersnera o náladě v hlavním stanu. Tam prý se vyskytly hlasy, aby německé nejvyšší vojenské vedení zahájilo vyjednávání přímo s vrchním velitelstvím nepřátelských armád.[6]) Lersner varoval před tímto krokem a radil nepřerušovati vyjednávání s Wilsonem. Kabinetní rada ani Max nevěděli, jak ze situace. Na 17. října byla svolána do Berlína veliká porada,[7]) k níž měli býti kromě Hindenburga a Ludendorffa přizváni také jiní vyšší generálové. Jakmile se to Ludendorff od kancléře dověděl, pohrozil ihned — ještě v této chvíli! — svou i Hindenburgovou demisí, ačkoli princi Badenskému šlo jen o to, aby znal přesně vojenskou situaci, o kterou by se mohl opříti ve své odpovědi Wilsonovi.

Bylo příznačné téměř pro všechny podobné schůze a porady, že si v nich vedoucí němečtí činitelé nedovedli mluviti

[6]) Amtliche Urkunden, č. 52.

[7]) Tamtéž, č. 57, důkladněji však Max v. Baden, c. d. 419.

pravdu; všechny vyznívaly zpravidla velmi optimisticky, mnohem růžověji, než zasluhovala situace. Čteme-li zápisy a protokoly, vane z nich neupřímnost, umělé povznášení nálady, vnitřní nepravda a stud. Německé armády byly na nepřetržitém ústupu, vyklizovaly posici za posicí, některé divise měly již jen sílu praporů, když se však přetřásala otázka, nebylo-li by dobře vyjednati příměří přímo s Fochem, pravil ministr války Scheuch: „Není ještě vhodná doba obrátiti se na Foche. To by bylo *přiznání porážky*. A slíbil Ludendorffovi, že mu v dohledné době pošle 600.000 mužů. Jediný Scheidemann měl odvahu říci několik poctivých slov: „Věřím, že se dá ještě postaviti několik stotisíc, ale mýlíme se, věříme-li, že tyto statisíce zlepší náladu ve vojsku. Myslím, že tomu bude právě naopak. Dlouhá válka působila na lid rozkladně a k tomu ta rozčarování: ponorková válka, technická převaha nepřátel, pád spojenců, jejich úplný bankrot a vzrůstající nouze ve vlasti. A teď nastává vzájemné působení. Z fronty přicházejí dovolenci se špatnými zprávami domů a z vlasti přinášejí špatné zprávy na frontu zpět. Tato výměna myšlenek je příčinou stísněné nálady. Klamali bychom se, kdybychom to chtěli zkrašlovat. Dělníci docházejí k přesvědčení, že je lépe konec s hrůzou, než hrůza bez konce." — „A nepodaří se Vaší Excelenci povznésti náladu v lidu?" tázal se ho Ludendorff. V otázce bylo mnoho zlomyslnosti, ale Scheidemann jí ani nepozoroval a pokračoval: „To je otázka bramborů. Masa již nemáme. Brambory nemůžeme dodati, poněvadž se nám denně nedostává 4000 vagonů. Tuku není vůbec. Nouze je veliká a je naprostou hádankou, z čeho je živ východní a severní Berlín. Bylo by nanejvýše nepoctivé, kdybychom někoho o tom udržovali v pochybnostech."

To všechno však nedovedlo Ludendorffa přivésti do rozpaků. Když mu Max Badenský po schůzi položil důvěrnou otázku: „Věříte tedy, že příštím rokem ukončíme válku za příznivějších podmínek než dnes? A díváte se klidně na

přerušení vyjednávání s Wilsonem?“ odvětil směle „Ano!“[8])
Max Badenský však nebyl přesvědčen. Naopak, když zvážil znovu všechna fakta, viděl sice jen jednu záchranu: zoufalý boj, ale byl tento boj ještě možný? Mohl tento boj vésti ještě Ludendorff? Max Badenský pozbyl již v Ludendorffa důvěry. Způsob, jakým chtěl Ludendorff se sebe svaliti tíhu odpovědnosti za 29. září a přenésti ji na bedra vlády, byl přímo urážlivý. Poněvadž věděl, že vláda nemůže přerušiti vyjednávání s Wilsonem, žádal toho tvrdohlavě. Nikým se nedal přesvědčiti. Když konečně po dlouhých debatách v kabinetu odešla dne 21. října třetí německé nota, ve které bylo oznámeno, že byl vydán zákaz německým ponorkám torpedovati osobní parníky, bylo také nutno zúčtovati s Ludendorffem. Kabinet mu prostě vnutil prohlášení, že nejvyšší vojenské vedení se nepovažuje za mocenský politický faktor a nemá také žádné politické odpovědnosti, že se bude chovati k vládě loyálně a nebude jí působiti obtíží.[9])
Tato nedobrovolná politická abdikace nejvyššího vojenského vedení byla doprovázena také definitivní změnou říšské ústavy. Jak jsme již dříve řekli, Bismarck svou ústavou nevybudoval vůbec říšského ministerstva jako vlády, nýbrž říšskou vládu měla vlastně spolková rada, sbor to delegátů jednotlivých států. Říšský kancléř nebyl ničím jiným, než administrativním předsedou spolkové rady a jeho reální moc tkvěla v tom, že byl zároveň ministerským předsedou pruským. Státní sekretáři byli jen technickými poradci říšského kancléře v určitých resortech, ale neměli politické odpovědnosti. Bývali sice delegováni do spolkové rady za Prusko, ale tam musili hlasovati, jak jim pruská vláda nařídila. Podle staré ústavy nemohl býti nikdo zároveň členem spolkové rady a říšského parlamentu. Mnozí v tom viděli překážku parlamentní vlády v Německu, ale neprávem, poněvadž dokud byl říšský kancléř jmenován císařem a sekretáři jen

[8]) Max v. Baden, c. d. 445.
[9]) Max v. Baden, c. d. 471.

úředníky kancléřovými, musili poslouchat. Měla-li tedy býti parlamentarisace říše dokončena, musily býti tyto poměry od základu změněny. Říšský kancléř potřeboval k vedení svého úřadu důvěry říšského parlamentu, musil býti odpovědný za celou svou politiku spolu se svými zástupci spolkové radě i říšskému parlamentu.[10]) V tom smyslu byly dne 26. října říšským parlamentem odhlasovány změny článků ústavy. Strany většiny (soc. dem., pokroková a centrum) byly podporovány také národními liberály. V souvislosti s tím bylo také vypovězení války a uzavření míru vázáno na souhlas říšského parlamentu. Jmenování důstojníků námořních musilo býti příště kontrasignováno říšským kancléřem a jmenování důstojníků pozemní armády také jednotlivými ministry války, kteří byli přímo odpovědni říšskému kancléři.

Změny byly schváleny proti hlasům konservativních poslanců a vstoupily v platnost dne 28. října. Toho dne zvítězila parlamentní většina nad císařským absolutismem, Bismarckovo Německo přestalo existovati a německá říše se stala parlamentní monarchií. Císař se stal dědičným representantem, spolková rada horní sněmovnou, druhou komorou německé říše vedle říšského parlamentu. Tím také padly poslední závory, které stály v cestě parlamentarisaci jednotlivých států a v Prusku musilo býti zavedeno rovné volební právo.

Tak bylo Německo zbaveno panství velkostatkářské šlechty a vojenské a úřednické aristokracie. Vrstvy až dosud vládnoucí staly se bezmocnými, poněvadž armáda a převážná většina národa stála proti nim. Výzvy k vojsku a k lidu neměly účinku.[11]) Když po doručení Wilsonovy od-

[10]) Viz Bredt, W. d. U. VIII, 215 a d. — Max v. Baden, c. d. 475 a d.

[11]) Po Wilsonově odpovědi na třetí německou notu vydal Hindenburg dne 24. října ještě tento armádní rozkaz: „Wilson praví ve své odpovědi, že chce svým spojencům učiniti návrh, aby bylo jednáno o příměří. Příměřím musí však býti Německo tak odzbrojeno, aby se již nemohlo chopiti zbraní. O míru bude s Německem jednati jen tenkrát, když Německo se pod-

povědi na třetí německou notu se konala v noci dne 24. října schůze kabinetu, domnívali se někteří členové, že je ještě možná všeobecná národní hotovost a skutečně k ní také vážně radili. Scheidemann však volal zoufale jako opuštěný vůdce, že všichni továrenští dělníci jsou revolucionáři, že „levée en masse“ je fantasií, vždyť nedávno amnestovaný „Liebknecht byl nesen na ramenou vojáky, jejichž prsa byla ozdobena železným křížem. Kdo by si to byl ještě před třemi týdny pomyslil!“ A Erzberger docela bez obalu prohlásil, že centrum se jednomyslně vyslovilo proti jakékoli národní obraně.[12])

To byl pro Maxe Badenského fakt otřásající. Teď již tedy bylo všechno opravdu ztraceno. Teď již tedy nezbývalo, než přijmouti jakékoli podmínky. Většina státních sekretářů zastávala mínění, že není možno dáti Wilsonovi odpověď, která by byla založena na prohlášení dalšího boje, a že je již konečně nezbytně nutné vyslechnouti kromě Ludendorffa také jiné generály. Kabinet by byl Ludendorffa nejraději obětoval, ale nikdo neměl odvahy dáti k tomu impuls. Někteří dokonce dokazovali, že je nutno nahraditi i Hindenburga, a to nejlépe Gallwitzem. V armádním provolání k vojsku spatřovali nedovolené zasahování do politických věcí právě v nejchoulostivější době.

Skutečně také politická nejapnost a smělost nejvyššího vo-

řídí úplně požadavkům spojenců, pokud jde o vnitřní jeho uspořádání, jinak musí býti bez podmínky pokořeno.

Odpověď Wilsonova žádá vojenské kapitulace. Proto ji vojáci nemohou přijmouti. Jest důkazem, že vůle nepřátel zničiti nás, která 1914 rozpoutala válku, platí dnes stejně. Jest dále důkazem, že naši nepřátelé mají slovo „mír spravedlivý“ jen v ústech, aby nás klamali a naši odolnost zlomili. Wilsonova odpověď může tedy pro nás vojáky býti jen vyzváním, abychom se dále bránili krajními silami. Poznají-li nepřátelé, že německá fronta přes všechny oběti se nedá prolomiti, budou ochotni k míru, který zabezpečí budoucnost Německa právě pro nejširší vrstvy národa.“ (W. d. U. VIII, 289.)

[12]) Max v. Baden, c. d. 499.

jenského vedení nedá se vůbec pochopiti. Hindenburg i Ludendorff přijeli dne 25. října do Berlína a žádali rozhodně, aby jednání s Wilsonem bylo přerušeno. Vilém je odkázal na kancléře. Tentokrát se však stalo něco neočekávaného. Max Badenský postavil Viléma před rozhodnutí: buď on (Max), nebo Ludendorff. Kancléř zvítězil a Ludendorff dne 26. října odešel. Max se skutečně nemohl k ničemu jinému odhodlati, poněvadž uznal, že lid, který již obětoval miliony životů, nemohl býti vyzýván k dalším statisícovým marným obětem. Na mnoha stranách sice vzbudilo propuštění Ludendorffovo podiv, hlavně fakt, že i Hindenburg Ludendorffa opustil. Ale to byli lidé, kteří viděli jen Ludendorffovy dobré stránky, nikoli však škody, které napáchal. Hindenburg zůstal na svém místě a projevil ochotu pracovati s demokratickým režimem; Ludendorff byl nahrazen Groenerem.

Tím, že vláda odstranila Ludendorffa, nejhouževnatějšího představitele nejnemožnějších požadavků a ještě v poslední fázi zastánce krajního odporu, přiznala se, že nemíní dále bojovati, že tento boj považuje za marný, že Německo je poraženo. Již v tomto okamžiku by byla přijala stejné podmínky příměří, jako to učinila 11. listopadu. Německá revoluce, která vypukla 9. listopadu neměla již na přijetí podmínek vlivu. Německo bylo poraženo, musilo kapitulovat, poněvadž vojsko již nemohlo bojovat. Přijetí podmínek příměří bylo důsledkem jen vojenské porážky.

Čtvrtá německá nota z 27. října byla již zcela krotká.[13]) Byla psána pod hlubokým dojmem rakouské zprávy, že císař Karel vidí poslední záchranu své říše v tom, odloučiti se od osudu Německa a požádati o separátní mír. Max sice žádal sebevědomějšího tónu, ale na konec se přestal brániti, poněvadž před jeho zraky vyvstávalo nové strašidlo — Vilémovo odstoupení. Tisk pochopil velmi rychle Wilsonovu notu z 24. října a hned den poté žádala Frankfurter Zeitung,

[13]) Ludendorff, Urkunden 580.

aby se Vilém poděkoval a korunní princ se vzdal nároku na trůn, poněvadž jen tak budou vytvořeny demokratické záruky pro příznivé vyjednávání.[14]) V tisku se ujímala představa, že Německo sjedná výhodné příměří, poděkuje-li se císař. Na druhé straně konservativci a zástupci vojenští varovali Maxe Badenského před Vilémovým odstoupením, poněvadž prý to bude znamenati naprostý rozklad armády.

Princ Badenský měl s počátku v úmyslu přivésti nějak Viléma na myšlenku, aby se vzdal trůnu sám ze své vlastní vůle, jakmile však požádal někoho za prostředníka, byl ihned odmítnut. Vilém, který tušil, nebo snad se dověděl, co na něho Max chystá, rozluštil věc velmi jednoduše. Aby se vymknul kancléřovu vlivu, ujel dne 29. října z Berlína do hlavního stanu. Věc byla patrně připravena kamarilou a provedena velmi rychle. Říšskému kancléři a ministru války bylo prostě oznámeno, že nejvyšší vojenské vedení si žádá z vojenských důvodů, aby Vilém byl přítomen na frontě, a Groenerovi bylo zase namluveno, že ministr války se nemůže zaručiti za císařovu bezpečnost v Berlíně. Obojí však bylo vymyšleno. Marně se Max Badenský namáhal dokázat Vilémovi, že se vzdaluje z Berlína v nejkritičtější době, že jeho náhlý odjezd musí vzbuditi ve veřejnosti podezření, že utíká z Berlína pod ochranu armády. Ale všechno bylo marné. Zatím tisk, hlavně sociálně-demokratický stále bouřlivěji se domáhal abdikace. „Co učiní císař? A kdy to učiní?" tázal se tučnými literami „Vorwärts" z 31. října. Téhož dne však na omluvu dokazoval Scheidemann ve schůzi kabinetu: „Nesmíme se mýliti! Požadavek (roz. abdikace) nevznikl v dělnických třídách, nýbrž v měšťanských, hlavně v jižním Německu, kde roste partikularistické hnutí. Také sedláci tam žádají, aby se císař poděkoval." Ministr Drews upozornil: „Považuje-li dělnictvo a široká buržoasie osobu císařovu za překážku míru, pak již není další obrana možná."

[14]) Max v. Baden, 503.

Od té chvíle hrnuly se zdrcující zprávy překotně. Dne 31. října sjednalo příměří Turecko, otevřelo Dardanely a Bospor, vydalo Dohodě všechna strategicky důležitá místa, telegraf i železnice. Po Turecku přišlo dne 3. listopadu Rakousko-Uhersko, které se úplně rozpadlo a vydalo se vítězům na milost nemilost. V Bavorsku, hlavně na hranicích, nastal zmatek. Bavorský ministr války Hellingrath žádal, aby směl vtrhnouti do Tyrolska a zničiti brennerský tunel. Na východě v Rusku, Ukrajině, Polsku, Rumunsku, Uhrách a Turecku, stálo ještě 27 německých pěších divisí, 4 pěší brigády, 2 jezdecké brigády a asi 270 zeměbraneckých a domobraneckých praporů. V kabinetě nastal spor, jak naložiti s tímto vojskem, má-li býti povoláno domů, či ponecháno na svých místech. Mnohé jednotky vlastně již byly změněnými poměry od domova úplně odříznuty. Ministr války Scheuch přinesl zprávy, že bavorské jednotky se zdráhají zůstati na západní frontě a že v Bavorsku samém jest silná nálada pro separátní mír. Hlubokou depresi způsobily zvláště dne 3. listopadu první poplašné zprávy o vzpouře námořníků.

Nejvyšší námořní vedení rozhodlo se totiž koncem října k velké operaci proti anglickému loďstvu. Šlo tu spíše o heroické gesto než o opravdovou snahu nebo naději, že by tento podnik mohl způsobiti nějakou změnu v konečné situaci. Ti, kdož spoléhali, že tím povznesou skleslou morálku námořnictva, se zmýlili. Když dne 28. října byl vydán rozkaz, aby se kielská eskádra shromáždila u Wilhelmshavenu, zmocnilo se mužstva velké rozčilení. Jako blesk se rozšířila zpráva, že loďstvo má býti ze zoufalství obětováno v posledním boji, ačkoli je před příměřím. Nebylo jistě nic snazšího, než přesvědčiti mužstvo, že je to šílenství a zločin, kterému musí býti zabráněno stůj co stůj.

Dne 29. října prohlásily některé posádky, že jsou ochotny hájiti německé pobřeží, že však proti anglickému loďstvu nevyplují. Topiči byli odhodláni uhasiti ohně pod kotly, jakmile bude učiněn první pokus o vyplutí. Dne 30. října

skutečně také posádka lodi „Thüringen“ se zabarikádovala ve strojovnách a zdráhala se zdvihnouti kotvy. Příštího dne se vzpoura rozšířila na „Helgoland“. Admirál Hipper přinutil sice obě lodi k poslušnosti hrozbou, že je bude torpedovati, ale admiralita si uvědomila, že takové loďstvo již není nástrojem schopným boje.[15]) Zklamala se však i v předpokladu, že udrží mužstvo v klidu až do doby příměří. Námořníci velmi dobře poznali, že jsou pány situace, a žádali, aby byli propuštěni všichni zatčení v předešlých dnech. Když jejich žádosti nebylo vyhověno, shromáždili se dne 3. listopadu na vojenském cvičišti v Kielu, kdež byly proneseny revoluční řeči. Pak táhly davy námořníků a dělníků za zpěvu hymny práce do města. Nálada byla zjitřená. První srážka s hrstkou vojáků, kteří se odvážili do davu vystřeliti, byla znamením k výbuchu. Dne 4. listopadu bylo vojenské povstání všeobecné. Zatčení byli násilím osvobozeni, na lodích zavlály rudé prapory, dělníci z loděnic prohlásili generální stávku, spolu s vojáky si zvolili dělnické a vojenské rady a zmocnili se města.[16])

Bouřlivý vývoj událostí přinutil Maxe Badenského, že požádal důtklivě Viléma, aby se co nejdříve vrátil do Berlína. Zároveň k sobě telegraficky povolal Groenera, aby mu objasnil situaci a učinil ho povolnějším. Groener byl totiž jedním z těch, kteří se v hlavním stanu ostře postavili proti Vilémově abdikaci. Také v Berlíně se stávaly poměry napjatější každým dnem. Na 4. listopad byly ohlášeny dělnické demonstrace a sociálně-demokratičtí vůdcové a důvěrníci odborových organisací jen s krajním napětím dusili revo-

[15]) Pro posouzení duševních stavů prostých námořníků za světové války jest zajímavý deník lodníka Richarda Stumpfa, psaný přímo pod vlivem prožitých dojmů. Čtvrtý podvýbor vydal deník jako skvělý dokument tehdejších poměrů (W. d. U. X, 2). Sahá od r. 1912 do 24. listopadu 1918. Kromě toho viz dobrá zdání viceadmirálů Trothy a Galstera a námořního sekretáře Alboldta (W. d. U., X, 1) a dva svazky protokolů (W. d. U., IX, 1, 2).

[16]) Müller, c. d. I, 135.

luční hnutí, které hrozilo vypuknouti v každé chvíli. Max Badenský a Scheidemann vydali provolání k dělníkům a námořníkům, v němž popřeli úmysl námořního vedení k rozhodné námořní bitvě a konejšili a vybízeli lid ke klidu. Je zajímavé, že Max Badenský skutečně neměl nejmenšího tušení o úmyslu admirála Scheera a dověděl se o věci teprve, když už bylo dávno po revoluci.[17])

Do Kielu byli posláni sociálně-demokratický vůdce Nosek a demokrat Haussmann, aby zvládli revoluční hnutí. Téhož dne (5. list.) přijel Groener z hlavního stanu do Berlína, ale všechna Maxova snaha přesvědčiti ho o nutnosti Vilémovy abdikace byla marná. Groener sám však nedovedl dáti žádné rady, ačkoli vojenskou situaci považoval za úplně ztracenu dříve nebo později. Dne 6. listopadu pak, byv zpraven o pokrocích Američanů v úseku severně od Verdunu, prohlásil v kabinetní radě, že je nezbytné vztyčiti bílou vlajku a požádati Foche o podmínky příměří.

V hlavách vedoucích mužů nebylo již místa pro klidné rozvažování; nepřetržité rozechvění je zbavovalo schopnosti zdravého úsudku. Zatím co v Kielu již hořelo a celá země doutnala, navrhovali někteří členové kabinetu (Erzberger, Scheuch, Mann), aby proti kielským rebelům bylo užito nejostřejších represálií. Noske vynakládal poslední síly, aby revoluci v Kielu uhasil, a Erzberger v Berlíně navrhoval, aby letci shazovali nad Kielem vládní proklamace, vyhrožující přísnými tresty a zamítající jakoukoli amnestii. Když sociálně-demokratičtí zástupci znova naléhali na Groenera, aby Viléma obětoval, že je to podmínka, nemají-li široké vrstvy přejíti do revolučního tábora, bránil se celou silou. Nemůže prý jako voják o abdikaci císařově vůbec uvažovat. Ale považuje-li lid Viléma za vinníka, zná jiné východisko. Ať císař místo svého trůnu obětuje svůj život! Snad bude jeho obětí národ ještě jednou povzbuzen. Max Badenský poznamenává k tomu trochu zlomyslně: „Byl jsem pře-

[17]) Max v. Baden, c. d. 572,

svědčen, že okolí Jeho Veličenstva bude spíše souhlasiti s abdikací."[18])

Zatím se revoluce šířila dále. Dne 6. listopadu vypukla v Hamburku. Dělníci a vojáci odzbrojili a zajali důstojníky, na kasárnech, nádraží, na všech úředních budovách zavlály rudé vlajky, město bylo v rukou vojenských a dělnických rad. Stejně v Brémách a v Lübecku. Revoluční hnutí se šířilo jako požár. Dne 8. listopadu byly již v rukou revolučních rad Drážďany, Lipsko, Kamenice, Magdeburk, Brunšvik, Frankfurt, Kolín, Düsseldorf, Hannover, Norimberk a Stuttgart. Všude byl převrat uskutečněn téměř bez násilí. Policie i vojsko byly bezmocny a střední vrstvy přihlížely k událostem s tajným uspokojením. V Mnichově bylo hnutí nejsilnější. Tam byla sesazena dynastie Wittelsbachů, proklamována republika a rada sedláků, dělníků a vojáků prohlášena za nejvyšší moc. Nikde nechtělo vojsko vystoupiti na ochranu úřadů, většinou se připojilo k vzbouřencům, nanejvýše se chovalo neutrálně.

Berlín se v revoluci poněkud opozdil z dvojího důvodu. Jednak tu byl vliv vůdců a důvěrníků, kteří požár uměle dusili, jednak tu nebylo jistoty, jak se zachová vojsko. Nikdo nemohl předpokládati, že nejsilnější posice vlády by mohla býti dobyta bez boje. Vědělo se, že vláda činí přípravy k potlačení revolučního hnutí. Dělnictvo sice mělo trochu zbraní, to však naprosto nestačilo. Hlavně však se nedostávalo zpráv z provincie a z fronty. Mezi provincií a Berlínem byl rozdíl v nazírání na cíl revoluce. Provincie se spokojovala s požadavky, které již byly vyjádřeny v lednové stávce, kdežto v Berlíně nejlevější revoluční vůdcové, Spartakovci a někteří nezávislí socialisté, kteří měli na dělnictvo vliv — nechtěli se již spokojiti ani buržoasní republikou, nýbrž měli na mysli republiku rad zcela po ruském vzoru. Přípravy však nebyly učiněny žádné, více se jen diskutovalo na schůzích, nikdo neměl před sebou jasné cesty, ani nechtěl

[18]) Max v. Baden, c. d. 595.

nikdo na sebe vzíti tíhu velkého úkolu. Sociální demokraté většinoví chtěli dosíci především demokratické vlády. „Vnitřní obnovu Německa nemůže způsobiti ani bolševický chaos, ani rozpoutání občanské války, která by ke krvavé lázni na frontě a k neštěstí německého lidu připojila neštěstí nové, nové proudy krve, zvětšila bídu národa ... Cestou mírného převratu chceme svůj stát přivésti k demokracii a k socialistickému hospodářství.“[19])

I když demokratisace byla uskutečněna, nezbavili se většinoví socialisté nervosity a snažili se všemožně, aby předešli levé proudy, které chystaly převrat na 11. listopad. Dne 7. listopadu odevzdala parlamentní frakce a vedení sociálně-demokratické strany kancléři ultimatum, v němž se žádalo okamžité sjednání příměří, amnestie pro uvězněné vojáky, demokratisace vlády(?) a upravení císařské otázky.

Je to všechno poněkud podivné, uvážíme-li, že téhož dne bylo v denních listech oznámeno, že německá delegace, která měla od Foche přijmouti podmínky příměří, již 6. listopadu odpoledne odjela z Berlína na frontu. To, čeho si přáli většinoví socialisté a parlamentní většina vůbec, bylo již vlastně téměř všechno splněno. Absolutistický stát již neexistoval, Ludendorff byl odstraněn, důstojníci byli podřízeni říšskému parlamentu, rovné volební právo pro Prusko bylo zajištěno a stejně bylo zabezpečeno v krátké době dosažení příměří. V oposici proti vládě stáli jen na pravici konservativci a na levici nezávislí sociální demokraté s hrstkou Spartakovců. U nich revoluce resp. protirevoluce byla by bývala pochopitelná. A přece se k revoluci chystaly také všechny ohromné masy lidu, které stály za parlamentní většinou.

Jak si to vysvětliti? Proč tyto vrstvy nebyly spokojeny změnou poměrů? Výklad nelze hledati jinde než v polovičatosti změn a z ní plynoucí nedůvěře. Změny přišly bez přímého přičinění lidu, byly nadiktovány shora, a lid se instinktivně

[19]) Müller, c. d. I, 140, provolání k dělnictvu ze 17. října.

bál, že by toutéž cestou mohly býti zase změněny a že by se mohly vrátit staré poměry. Lid cítil, že byl po celou válku ve svých nadějích klamán, a když v září 1918 poznal, že válka je prohrána a Německo poraženo, nevěřil již v nic. Nové poměry neodstranily mnoho skutečností, které právem podporovaly jeho nedůvěru. Kromě několika nových státních sekretářů — a to ještě bez portefeuille — kteří vstoupili do vlády, se nic nezměnilo. Na křeslo říšského kancléře si po hraběti sedl princ. Velící generálové v okresech valnou většinou zůstali na svých místech. Censura přísně potlačovala zprávy o revoluci v Kielu a jiných městech. Disciplina ve vojsku i v loďstvu byla tuhá jako dříve. Hlad byl větší. Stále se mluvilo o míru a příměří, ale jedním dechem také o obecné hotovosti. V lidu žilo podezření, že je to všechno jen klam, aby válka mohla býti vedena dále. Jak mohl lid věřiti Groenerovi? Nebyl-liž to onen Groener, který tak bezohledně potlačil lednovou stávku? Je možno věřiti v sílu lidových vůdců ve vládě, že dovedou učiniti konec válce, když dříve nedovedli lidu vymoci věci mnohem menšího významu? Nejsou-liž to právě oni, kteří lid neustále chlácholí v denních listech, aby se varoval revoluce?

Lid chtěl něco zcela jiného. Dokud trvala válka, dokud na sta vojáků padalo denně na západní frontě, dokud lid cítil tlak vojenského režimu, dotud nemohl býti spokojen. Lid chtěl konec, konec, konec. A nenáviděl všechno, co se tomuto konci stavělo v cestu. A to bylo především vysoké důstojnictvo, které chtělo bojovati o cosi imaginárního, čemu lid nerozuměl. Chtělo bojovati o čest armády, ale tuto čest mělo zaplatiti statisíce prostých vojáků svými životy. A zač ještě chtělo bojovat? Za zájmy monarchie a císařství, za zájmy dynastií a trůnů. Proto lid nenáviděl důstojnictvo, nenáviděl Viléma i císařství, nenáviděl dynastie i trůny. Viděl v nich původce celé té ohromné bídy a příčiny hlubokého pokoření, viděl v nich představitele systému, který jedny nutil, aby obětovali své životy, druhým dovoloval, aby

z války kořistili. A proto musilo všechno toto staré hospodářství zmizeti. Jen tak si můžeme vysvětliti německou revoluci.

Rozumí se, že menšina levých socialistů se snažila využíti této příležitosti pro své cíle. Nechtěla se spokojiti s demokratickou republikou, nýbrž pracovala pro republiku socialistickou, pro vyvlastnění bank, hutí, železáren, dolů a velkostatků. Ale stoupenců bylo příliš málo a vůdcové sami neměli důvěry v uskutečnění. Proto se musila jejich snaha ztroskotat. Širokým lidovým vrstvám o tyto věci vůbec nešlo.

Členové kabinetu, kteří by byli ještě včera nejraději vtrhli s celou armádou do Kielu, se dne 7. listopadu umírnili. Navrhovali zříditi občanské a selské gardy, které by chránily pořádek a zabránily vnitřnímu zhroucení Německa. Max Badenský byl v zoufalé situaci. Jednak nedovedl najíti prostředku, kterým by byl přivedl Viléma k dobrovolné abdikaci, jednak musil odolávati tlaku sociálních demokratů, kteří na něho naléhali, aby se o ni přičinil. Neviděl jiného východiska, než promluviti s Vilémem přímo. Sociálně-demokratičtí vůdci Ebert a David mu schválili jeho plán a přislíbili mu, že se postaví proti revoluci, podaří-li se mu přinutiti Viléma, aby se zřekl trůnu. Uplynulo však jen několik hodin, když se k němu dostavili znovu Scheidemann s Ebertem a dali mu novou lhůtu, a to do 12. hodiny polední dne 8. listopadu. Nepoděkuje-li prý se Vilém do té chvíle, vypukne revoluce. Na večer prý je oznámeno 26 schůzí, kde musí býti ultimatum s každé tribuny ohlášeno, jinak prý všechno přejde k nezávislým. Nebude-li jim vyhověno, musí prý všichni sociálně-demokratičtí zástupci vystoupiti z vlády.[20])

Houževnatost a křečovitost Vilémova, s jakou se držel trůnu, způsobovala na všech stranách veliké rozpaky. Princ Max se rozhodl k poslednímu kroku: vyjasnil Vilémovi telegraficky situaci a žádal, aby byl okamžitě propuštěn, po-

[20]) Max v. Baden, c. d. 605.

nèvadž vystoupení sociálních demokratů z vlády bude znamenati její zhroucení. Sociální demokraté se bránili proti výtkám ostatních členů kabinetu vysvětlujíce, že události se již vyvíjejí přes jejich hlavy. Měli přirozeně strach, aby neztratili svých stoupenců. Bylo nutno masám alespoň v něčem vyhověti.

Dne 8. listopadu viděl Max Badenský jasně, že se již v provinciích revoluční hnutí zadržeti nedá a že co nevidět zachvátí také Berlín. O polednách došla zpráva z hlavního stanu, že Vilém odmítl zříci se trůnu i propustiti Maxe Badenského. Zároveň docházely neustále depeše z velkého Berlína o vzrůstu radikálních živlů. Konečně došla zvěst, že zítra vyjdou masy na ulici, že však nebudou vedeny nezávislými, nýbrž většinovými socialisty. Max telefonoval zoufale do hlavního stanu a snažil se přesvědčiti osoby z okolí Vilémova o kritické situaci, ale bez výsledku. Večer konečně se rozhodl, že promluví s Vilémem sám a vyžádal si rozhovor. Ale všechno bylo marné. Vilém povoliti nechtěl a odpověděl mu, že se v čele vojska vrátí do vlasti a zavede pořádek. Vydal prý již nezbytné rozkazy a operace svěřil Groenerovi. Kancléř odložil resignovaně sluchátko. Bylo to asi v tutéž chvíli, kdy předsednictvo většinových socialistů vydalo heslo: Bude-li zítra v denních listech uveřejněna abdikace Vilémova, zůstane dělnictvo v závodech a bude pracovat. Jinak vyjde na ulice a na smluvených místech provede demonstrace. Maxe Badenského se zmocnil pocit naprosté malomoci.[21])

Kancléř však netušil, jak se již za hodinu po jeho rozhovoru situace v hlavním stanu změnila. Groener s Hindenburgem a Plessenem došli totiž k přesvědčení, že operace proti vnitrozemí, jak si ji Vilém představoval, se již nedá provésti. Jedna z nejspolehlivějších divisí z fronty, která měla krýti týl hlavního stanu proti rudému Kolínu a Cáchám, vypověděla poslušnost a dala se na pochod domů, železniční uzly, skladiště potravin a střeliva za frontou byly již téměř

[21]) Payer, c. d. 160.

všude v rukou revolucionářů.[22]) Situace pro Viléma byla zcela beznadějná.

Pochmurný den 9. listopadu začínal v Berlíně zcela normálně. Probouzející se život neprozrazoval nic revolučního. Lidé se ubírali za svým zaměstnáním jako jindy. Teprve okolo 10. hodiny začaly se ulice plniti davem. V továrenských čtvrtích berlínské periferie chystalo se dělnictvo na cestu do centra Berlína a za krátko pohybovaly se dlouhé demonstrační průvody do středního města. Mnozí demonstranti byli ozbrojeni pistolemi, puškami i ručními granáty. Pouliční doprava byla násilně zastavena, vojáci jednotlivě i v hloučcích se dobrovolně připojovali k průvodu a během dopoledne téměř všechny vojenské oddíly v kasárnách přešly k demonstrantům.

Vláda, která se ještě v časných hodinách ranních domnívala, že jest pánem situace — spoléhala hlavně na prapor myslivců, na rychlo povolaných z Naumburku do Berlína — pozbývala naděje. Po deváté hodině došla jí zpráva z hlavního stanu, že nejvyšší vojenské vedení se rozhodlo ohlásiti Vilémovi, že vojsko by se v občanské válce nepostavilo za císaře a že vůbec pro vyživovací obtíže armáda není s to vésti válku občanskou.[23]) Když se vláda ihned poté obrátila na Eberta, aby demonstrace zastavil, bylo již pozdě. Po telefonických depeších, posílaných neustále do hlavního stanu o situaci, došla konečně o 11. hodině odpověď, že Vilém se rozhodl pro abdikaci a že přesná formulace dojde za půl hodiny. Půlhodina však minula a formulace nepřicházela. Zatím nebylo již v Berlíně spolehlivého vojáka a sociálnědemokratičtí členové kabinetu oznámili kancléři svou demisi. To byla poslední rána. Každým okamžikem hrozilo nebezpečí, že Vilém bude sesazen ulicí. A toho si Max nepřál. Chtěl zachrániti monarchii stůj co stůj. Rozhodl se tedy ke

[22]) Porada Hindenburgova, Grönerova a Plessenova, o níž viz v díle Maxe Badenského str. 626.

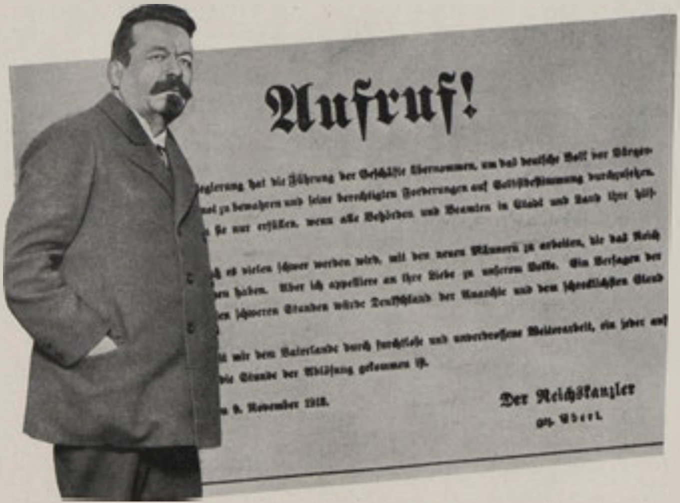
[23]) Max v. Baden, c. d. 631.

kroku velmi choulostivému, k němuž nebyl formálně oprávněn. Dodal Wolfově tiskové kanceláři bulletin, že Vilém i korunní princ se zříkají trůnu, že říšský kancléř zůstane v úřadě tak dlouho, dokud nebude dosazen regent, kterému bude učiněn návrh, aby jmenoval říšským kancléřem sociálně-demokratického poslance Eberta a vypsal nové volby do ústavodárného shromáždění, které by rozhodlo o budoucí formě státu.[24]) Kdyby byl mohl Max Badenský učiniti toto prohlášení před několika dny, snad jen před čtyřiadvacíti hodinami, není vyloučeno, že by byl monarchii zachránil, v tomto okamžiku však přišel již pozdě. Ve chvíli, kdy Wolfova kancelář publikovala Vilémovu abdikaci, dostavili se ke kancléři zástupci sociální demokracie s Ebertem v čele a prohlásili, že mají v úmyslu převzíti vládu spolu se socialisty nezávislými a občanskými stranami. Max Badenský projevil naprostou ochotu. Když pak za chvíli došla konečně z hlavního stanu formulace, podle které byl Vilém ochoten abdikovat jako císař německý nikoli však jako král pruský, neměla již významu, poněvadž právě před chvílí Scheidemann proklamoval z rampy říšského parlamentu německou republiku. Je pochopitelné, že při naprostém bankrotu dynastického smýšlení šlo všechno hladce. Další vývoj věcí v Berlíně ukázal, že osud dynastie byl již lidu úplně vedlejší.[25])

Revoluční živly, které chtěly spolu se Spartakovci a ne-

[24]) Max v. Baden, c. d. 634.

[25]) Scheidemann píše: „Sociální demokracii především se podařilo, že zabránila krveprolití, kterým devátý listopad hrozil. Její zástupci, hlavně Wels, odebrali se časně zrána do kasáren, dříve ještě, než byla naděje na zdar hnutí, mluvili k vojákům a hrozné rozčilení svedli na nekrvavou dráhu. Jeden jediný rozhodný důstojnický sbor by byl stačil, a tito zmužilí mužové byli by bývali odbyti, ba snad celé hnutí by bylo bývalo znovu udušeno. Takového důstojnického sboru však nebylo, jako nebylo velitele skutečně králi věrného. Nic nedokazuje lépe logickou cestu zhroucení, vnitřní zchátralost tohoto starého režimu a proto i světodějné právo převratu, než zbabělost, s jakou mlčky zmizeli všichni, kteří až dosud svým původem i povoláním byli nejvlastnějšími podporami trůnu. Ani ruka se nehnula."

Kancléř Ebert (s provoláním)

závislými sociálními demokraty spustiti revoluci až 11. listopadu, byly předstiženy o dva dny. Berlínská posádka zvolila si ještě 9. listopadu vojenské rady a přešla úplně do řad většinových socialistů. Tím bylo také rozhodnuto o osudu hnutí levých radikálů. Liebknecht promluvil sice asi o 4. hodině k lidu „Pod lipami", prohlásil svobodnou socialistickou republiku a na místě, kde vlála císařská vlajka, vztyčil vlajku rudou, to však také bylo všechno. Již v prvních odpoledních hodinách bylo policejní presidium, velké časopisecké podniky, tisková kancelář, telegraf, říšský parlament i ostatní vládní budovy v rukou revolucionářů pravých. Max Badenský odevzdal sociálně-demokratickému vůdci, Bedřichu Ebertovi, úřad říšského kancléře a Ebert vydal ihned provolání k občanům, úřadům i úředníkům, v němž oznamuje, že nová vláda se ujala vedení státních záležitostí, aby uchránila národ před občanskou válkou.

Třída vládnoucí politicky, vojensky i hospodářsky kapitulovala v několika hodinách. „Největší ze všech revolucí" — píše Berliner Tageblatt z 10. listopadu — „se rozpoutala náhle jako bouře a smetla císařský režim se vším, co k němu náleželo nahoře i dole. Lze ji nazvati největší ze všech revolucí, poněvadž nikdy nebylo dobyto jedním útokem bastily tak pevně stavěné a obklopené tak solidními hradbami. Před týdnem tu ještě byl vojenský a civilní administrativní aparát, rozvětvený, s kolečky do sebe zapadajícími, tak hluboko zakořeněný, jehož panství se zdálo zabezpečeno proti změnám času. Ulicemi proháněla se šedivá auta s důstojníky, na náměstích stáli policisté, jako sloupy státní moci, ohromná vojenská organisace všechno obklopovala, v úřadech a ministerstvech trůnila zdánlivě nepřemožitelná byrokracie. Včera ráno všechno to — alespoň v Berlíně — ještě bylo. Včera odpoledne z toho neexistovalo nic."[26])

V celé vítězné revoluci zahynulo asi 15 vojáků a dělníků a to ještě při přestřelkách, vzniklých z příčin zcela neznámých.

[26]) Müller, c. d. II, 17.

Oběti byly skutečně minimální. Příznačný pro německou revoluci však byl fakt, že sociálně-demokratičtí vůdcové chtěli až do posledního okamžiku zachraňovati monarchii. Když se 31. října projednávala v kabinetě Vilémova abdikace, pravil Scheidemann: „Kdo chce zachránit monarchii jako instituci, musí nyní jednat.“[27]) „Vorwärts“ píše dne 2. listopadu: „Sociální demokracie je zásadní demokratická strana, ale na pouhou formu representativní hlavy nekladla dosud nikdy rozhodující váhy. Naděje, že by se strana musila v mladé republice snad po třicet let bíti s royalistickými Donkichoty a tím porušila nezbytný vnitřní vývoj, nenáleží přece k nejpříjemnějším.“[28]) Když zástupci sociálně-demokratičtí naléhali dne 6. listopadu na Groenera, aby Viléma přemluvil k odstoupení, dokazovali mu David a Südekum, že nejsou odpůrci monarchie, že tento krok vůbec neznamená odstranění monarchie v Německu. Většina sociálních demokratů se úplně smíří s monarchií, bude-li míti socialistický ráz a parlamentní soustavu. Stejnými slovy to dokazoval Ebert, jakkoli byl přesvědčený republikán.[29]) Ještě když se představitelé nové vlády loučili s Maxem Badenským, prosil ho Ebert, aby jako regent zůstal. Max Badenský však odmítl.[30])

Ebertova vláda, která vlastně pocházela ještě z monarchistického titulu,[31]) netrvala déle než čtyřiadvacet hodin. Jakmile sociálně-demokratické vedení poznalo, že vůle lidu rozhodla pro republiku, musilo se k ní také přikloniti, a vláda ovšem již nemohla trvati na základě autority, kterou přijala z rukou Maxe Badenského, nýbrž musila ji přijmouti z rukou revolučního národa. Dělnické a vojenské rady byly uznány za národní zastupitelstva a svolány na 10. listopad

[27]) Max v Baden, c. d. 542.

[28]) Tamtéž 580.

[29]) Max v. Baden, c. d. 591.

[30]) Tamtéž, 643.

[31]) V provolání Ebertově k občanům ze dne 9. listopadu se praví: „Dosavadní říšský kancléř princ Max Badenský svěřil mi za souhlasu všech státních sekretářů správu záležitostí říšské kanceláře . . .“

do Buschova cirku, aby tam zvolily novou republikánskou vládu. Na této schůzi byly levé radikální živly poraženy a přívrženci socialistické republiky a jejich vůdcové odmítli vstoupiti do vlády. Zato nezávislí se s většinovými dohodli. Bylo zvoleno šest lidových zástupců, tři většinoví (Ebert, Scheidemann a Landsberg) a tři nezávislí (Haase, Dittmann a Barth). Ebert převzal záležitosti vnitřní a vojenské, Scheidemann tisk, Landsberg finance, Haase zahraničí, Dittmann různé záležitosti a Barth politiku sociální. Bratrské rozdělení to nebylo, poněvadž rozhodující úřady okupovali většinoví socialisté a nezávislí dostali úřady v této chvíli velmi choulostivé a nepopulární. Žádný z lidových zmocněnců nebyl samostatným správcem svého resortu, nýbrž spíše jakýmsi politickým kontrolorem vlastního odborného ministra. Politické rozhodování však náleželo lidovým zmocněncům. Těmito odbornými ministry byli bývalí státní sekretáři z tábora pokrokového, centra i liberálů.[32]) Tak byla první republikánská vláda vlastně vládou bývalé parlamentní většiny, rozšířené o nezávislé socialisty. Mimo stála jen krajní levice Liebknechtova a krajní pravice, konservativci.

Situace v hlavním stanu dospěla zatím k svému konci. Když Hindenburg a Groener dne 9. listopadu ráno přednesli svůj názor o nespolehlivosti polní armády, vzdal se Vilém s těžkým srdcem myšlenky zdolati revoluci násilím, aby prý ušetřil zemi občanské války, rozhodl se však, že se s vojskem vrátí do vlasti v míru. Groener mu však namítl, že ani to již není možné. Vojsko se chce sice vrátit domů, ale nechce býti vedeno Jeho Veličenstvem. Bylo to právě v okamžiku, kdy Berlín důtklivě žádal, aby se Vilém vzdal trůnu, poněvadž

[32]) Rozumí se, že vznikaly také konflikty, hlavně mezi Haasem a Solfem. Ebert a ministr Scheuch si úplně vyhovovali, podobně Landsberg si rozuměl s odborníky v ministerstvu financí a v říšské bance. Z Dittmanna se stal byrokrat a Barth denně přednášel ve schůzích lidových zmocněnců bouřlivé táborové řeči, které zabraly mnoho času a jen zdržovaly v práci. Haase a Ebert se měli dělit o předsednictví, ale Ebert nabyl nad Haasem svou energií úplné převahy. (Scheidemann, c. d. 212.)

situace v Berlíně je hrozivá. Vilémovy oči zasvítily zlobou. Vztyčil se, učinil několik kroků ke Groenerovi a pravil ostrým, chvějícím se hlasem: „Excelence, toto vysvětlení od vás žádám písemně! Chci míti černé na bílém hlášení všech generálů, že vojsko již nestojí za svým nejvyšším velitelem. Což mi nepřisahalo?" Když však i Hindenburg potvrdil, že se nemůže zaručiti za spolehlivost vojska, Vilém ustrnul. Jeho poslední naděje zhasla. Svět se s ním zatočil. A do šíleného víru hrozných a neúprosných představ hřměl berlínský telefon: Abdikovat! Plukovník Heye, náčelník operačního oddělení, přinesl právě zdrcující zprávu. Generálové a štábní důstojníci z fronty, včera již na rychlo povolaní do hlavního stanu, právě „hlasovali" o náladě ve vojsku. „A jak zní úsudek?" — „Skoro vesměs nepříznivě!" A za chvíli druhá zpráva: „Scheidemann prohlásil německou republiku!" Vilémův mozek byl napjat do krajnosti. A ještě se ani nevzpamatoval, když došla další zvěst, že Max Badenský vyhlásil abdikaci Vilémovu i korunního prince a že Ebert je říšským kancléřem. „Zrada, nestydatá zrada!" zasípal, vrhl se ke stolu, kde ležely telegramové blankety a popisoval je šíleně svým protestem.[33])

Do večera se Vilém uklidnil, ale situace se zhoršila. Etapa byla již celá v plameni. Byl svrchovaný čas pomýšleti na odchod do ciziny, aby císaře nestihl osud Mikulášův. Dne 10. listopadu, ještě za ranní tmy, odjel Vilém do Holandska a s ním zmizela z Německa monarchie a panství vojenské šlechty. K formální abdikaci Vilémově došlo teprve 28. listopadu, kdy excísař sprostil armádu i úřednictvo přísahy, aby jim umožnil práci v novém státě.

Ve chvíli Vilémova odjezdu byl již rozklad armády nezadržitelný. V etapním území všude byly voleny vojenské rady, které vypovídaly poslušnost důstojníkům. Na některých místech byla situace hrozivá a skrývala v sobě nebezpečí, že se přenese přímo na frontu, což by bylo znamenalo chaos

[33]) Niemann: Kaiser und Revolution, 132 a d.

a nemožnost odvésti armádu spořádaně domů. Hindenburg i Groener včas pochopili, že není možno zastaviti postup revolučního hnutí do armády, proto ještě 10. listopadu nařídili zřizovati vojenské rady,[34]) dáti jim určitou pravomoc, aby však byla zachována autorita velitelů. Spokojenější s nařízením nejvyššího vojenského vedení bylo rozhodně mužstvo než vyšší velitelství, která se namnoze pokoušela rozkazu nevyhověti.

S počátku ovšem bylo těžko upraviti poměry tak, aby nebylo vážných nesnází, později však přece jen nezbytná nutnost, která se ukázala při návratu do vlasti, přivedla velitele i vojenské rady k účelné spolupráci. Mnohem horší poměry nastaly v etapě. Tam nabyly převahy živly krajně revoluční a teprve, když po prvním opojení odjely do vlasti, byla jakž takž krise překonána. Rozhodně však nejchoulostivější byla činnost dělnických a vojenských rad ve vlasti, kde svémocně zasahovala do disposic a tím spořádaný návrat armády ztěžovala. Podle sjednaných podmínek příměří musilo německé vojsko opustiti obsazené území do čtrnácti dnů a v dalších sedmnácti dnech býti za Rýnem. Vojáci již dříve byli na konci svých tělesných sil a duševně trpěli marností svého zápasu. Chaos, který nastal když bylo vyhlášeno příměří, stupňovaný šíleným chvatem a zveličovaný fantastickými zprávami z vlasti, jen zázrakem se nezměnil v paniku. Obrovské transporty vojsk a materiálu se křižovaly za frontou na všech tratích, zatížených tisíci a tisíci potulujících se vojáků. Vlaky s nemocnými, raněnými i zdravými těžce supaly k rýnským mostům, odkudž se valily jiné s vracejícími se zajatci a válečným materiálem, který musil býti odevzdán Dohodě. Po všech silnicích valily se proudy lidí a kolon v obou směrech. A toto milionové mraveniště musilo býti také zásobováno, musilo jísti, nikde nesměl pohyb uváznouti, všechno se musilo pohybovat podle plánu ve dne v noci, mělo-li býti podmínkám vyhověno. S temným pocitem ne-

[34]) Volkmann, c. d. 253.

jistoty do budoucna, přece však s určitou radostí, že je všemu konec, kráčeli vojáci po nekonečných silnicích do vlasti. Dokud je v týle tlačil nepřítel, šlo všechno poměrně hladce, jakmile však překročili neutrální pásmo, nic již nemohlo udržeti vojákovu duši, spoutanou tolik let. Ve žhavé touze býti co nejdříve doma tály vojenské jednotky jako sníh na jarním slunci.

Stejně se v té době rozpadla německá armáda na východě. Tam se utvořily vojenské rady, které důstojníky sesadily a vyjednávaly samy s místními úřady o transport do vlasti. Valnou většinou jim bylo vyhověno za cenu odevzdaných zbraní a vojenského materiálu. Nicméně však návrat u mnohých jednotek se velice protáhl, takže poslední oddíly se vrátily domů až počátkem února 1919. Tak smutně se skončilo německé východní tažení, které se začalo Tannenberkem.

* * *

Měla-li rada lidových zmocněnců v úmyslu uskutečňovati socialistický program,[35]) neznamená to, že představovala republiku rad. V provolání, které vydala, výslovně se obrací ke všemu německému lidu, nařizuje všeobecné, rovné, tajné a přímé volební právo do všech veřejných korporací a jmenovitě do ústavodárného shromáždění, o němž prý hodlá vydati určitější ustanovení. To tedy nebyla diktatura proletariátu, nýbrž zcela jasně republika demokratická. Jen se strany nezávislých se stal pokus, aby se s cesty demokratické republiky sešlo na cestu republiky rad. V shromáždění dělníků a vojáků dne 10. listopadu v cirku Buschově byla totiž zvolena — kromě šesti lidových zmocněnců — tak zvaná „Výkonná rada“, která se skládala ze šesti nezávislých, ze šesti většinových socialistů a z dvanácti vojáků. Tato čtyřia-

[35]) Provolání z 12. listopadu začínalo slovy: „Německému lidu! Vláda, která vznikla z revoluce a jejíž politické vedení jest čistě socialistické, klade si za úlohu uskutečňovati socialistický program.“ (W. d. U. VIII, 352.)

dvacetičlenná rada se považovala za představitelku veškeré moci v říši, ačkoli representovala jen veliký Berlín. Prakticky také neměla velkého významu, poněvadž její členové byli skoro vesměs lidé neznámí a bezvýznamní. Poměr mezi radou lidových zmocněnců a „Výkonnou radou“ byl formulován ve zvláštním projevu, uveřejněném dne 23. listopadu, ve kterém bylo zdůrazněno, že politická moc leží v rukou dělnických a vojenských rad *německé socialistické republiky*, že rada šesti jest jen instituce exekutivní a že bude co nejdříve svoláno říšské shromáždění delegátů vojenských a dělnických rad, které rozhodne o dalším postupu. Do konce listopadu byly totiž všechny dynastie v německých státech sesazeny, všude byly zvoleny dělnické a vojenské rady, které měly v rukou moc. Administrativa však zůstala v rukou buržoasie, poněvadž lidoví zástupci nedovedli aparát říditi.

Projev, který byl odklonem od myšlenky ústavodárného shromáždění k myšlence shromáždění rad, vzbudil nelibost a odpor v sociálně-demokratickém a buržoasním tisku, který prudce útočil proti režimu dělnických a vojenských rad jako skryté diktatuře proletariátu. Rozpoutala se protestní bouře. Rada šesti byla zahrnuta telegramy a resolucemi proti „Výkonné radě“, proti berlínské diktatuře. Občanské spolky, městské korporace, vojenské rady, které představovaly vlády v jednotlivých státech, hlavně však polní armáda,[36]) žádaly

[36]) Vojenská rada u nejvyššího vojenského vedení se považovala za hlavu rad frontových vojáků a svolala na počátku prosince schůzi zástupců vojenských rad do Emže, kde předložila resoluci, která byla přijata jen s malými změnami: „My, zástupci frontových vojsk a důvěrníci vojenských rad, svolaných do Emže, pozdravujeme novou vlast, pozdravujeme nadšeně německý svobodný stát. Po dlouholetém utrpení chceme klid, pořádek a mír. Důvěřujeme prozatímní vládě Ebertově-Haasově. Přejeme si jako ona, aby co nejdříve bylo svoláno ústavodárné shromáždění. Nic se nesmí dotknouti svobody, které si vlast dobyla. Žádný teror ani zprava ani zleva. Stejné právo všem příslušníkům národa! Čas spěchá, je nutno jednati. Pryč se zaslepeností, která by novými formami chtěla dosíci panství hloučku nad celkem. Pryč s bídnými a nesvědomitými pokusy rozervati říši a zraditi vlastní národ. Nechceme války bratra proti bratru. Nestrpíme, aby

důrazně a rozhodně, aby bylo svoláno národní shromáždění.

První „Všeobecný kongres dělnických a vojenských rad Německa" sešel se v berlínském parlamentě dne 16. a trval až do 21. prosince. Na něm se skutečně sešli zástupci z celé říše a tu se poměr sil úplně obrátil v neprospěch berlínské „Výkonné rady". Ze 487 delegátů bylo 289 většinových socialistů, 90 nezávislých, 24 demokratů, 10 spojených revolucionářů, 27 se prostě nazvalo vojáky a 46 jich neudalo vůbec politické příslušnosti. Spartakovci nebyli vůbec zastoupeni a přes všechny námahy se nepodařilo získati mandát ani pro Liebknechta ani pro Rosu Luxemburgovou. Kongres se vyčerpával po dva dny dlouhými debatami, až konečně dne 18. prosince se usnesl, že „říšský kongres dělnických a vojenských rad Německa, který představuje všechnu politickou moc, přesunuje až do definitivní úpravy poměrů národním shromážděním zákonodárnou a výkonnou moc na radu lidových zmocněnců a zřizuje centrální radu, které přísluší parlamentní kontrola nad německým i pruským kabinetem". Tím byla vyřízena otázka: národní shromáždění nebo soustava rad?, která byla na programu až příštího dne. Ani pokus delegáta Däumiga, který dne 19. prosince navrhoval, „aby za všech okolností byl zachován systém rad jako základ ústavy socialistické republiky a sice tak, že by rady měly nejvyšší zákonodárnou a výkonnou moc", se nesetkal s příznivým ohlasem a propadl 344 proti 98 hlasům. Soustava rad v Německu byla odbyta a demokratická myšlenka zvítězila. Téhož dne bylo také usneseno, aby volby do německého národního shromáždění se konaly v neděli dne 19. ledna 1919.

Nezávislí socialisté utrpěli toho dne zdrcující porážku.

blouznivci a násilníci vrhali vlast a národ do propasti. Jest jen jedna cesta k míru a svobodě: státi při prozatímní vládě! Neboť jen to je zárukou svolání národního shromáždění, rovnoprávnosti a síly proti všemu, co nás chce zničit. Výkonný výbor berlínských dělnických a vojenských rad nezastupuje říše, není představitelem nejvyšší moci." (Müller, c. d. II, 99.)

Jejich zástupci Haase, Dittmann a Barth vystoupili dne 29. prosince z vlády a dali své úřady k disposici centrální radě. Ta ještě téhož dne jmenovala nové kolegium vesměs z většinových socialistů. V provolání,[37]) které tito nově jmenovaní vydali, není již řeči o „radě lidových zmocněnců", nýbrž podepsána jest „říšská vláda", ani se v něm nemluví o „socialistickém programu", nýbrž vláda chce státi „nade všemi stranami". Je to naprostý příklon k myšlence demokratické republiky.

Němečtí sociální demokraté, ačkoli měli všechnu moc v rukou, přece se vzdali jakékoli socialisace, poněvadž válkou bylo celé německé hospodářství do základů otřeseno, továrny byly desorganisovány, suroviny i kapitály vyčerpány, stroje a komunikační prostředky opotřebovány, valuta znehodnocena a vyhladovělé obyvatelstvo bylo přivedeno úplně z duševní rovnováhy. Za těchto okolností socialisovat — prohlásil Kautsky — znamenalo by proměniti Německo v blázinec. Dělničtí vůdcové pochybovali vůbec o politické zralosti proletariátu a domnívali se, že je nutno nejdříve dělníky hospodářsky a technicky školiti, než by se mohli ujmout vlády. Podle Cohena by nebylo mohlo potkati dělnictvo větší neštěstí, než kdyby mu byla buržoasní společnost jednoho dne odevzdala řízení všech státních věcí. Všechna sociální demokracie, vůdcové odborových organisací i nezávislí, seskupení kolem Kautského a Haaseho, přiklonili se k tomuto stanovisku.[38])

[37]) „Německému národu! Dělníci! Vojáci! Občani! Občanky! Nezávislí z vlády vystoupili. Ostatní členové kabinetu dali centrální radě své mandáty k disposici, aby mohla jednati zcela svobodně. Byli však jí znovu jednomyslně potvrzeni. Ochromující rozdvojenost jest překonána. Říšská vláda jest utvořena znovu a jednotně. Zná jen jeden zákon své činnosti: nade všemi stranami blaho, trvání a nedílnost německé republiky! Na místo tří nezávislých, kteří odešli, nastoupili podle rozhodnutí centrální rady dva členové sociálně-demokratické strany: Noske a Wissell. Všichni členové kabinetu mají stejná práva, předsedy jsou Ebert a Scheidemann..." Podepsána „Říšská vláda: Ebert, Scheidemann, Landsberg, Wissell."

[38]) Müller, c. d. II, 103.

Ve volbách do národního shromáždění 19. ledna 1919 dostaly se k moci strany, které tvořily koalici již za války, a mizivý počet mandátů nezávislých socialistů dokázal jasně, že pro jejich cíle není v Německu půdy.[39]) Sociálně-demokratická strana měla sice mandátů nejvíce, ale ani s nezávislými neměla většiny, proto ochotně přistoupila k vytvoření parlamentní koalice s demokraty a centrem. Tato výmarská koalice vtiskla také říšské ústavě svůj ráz. Výmarská ústava z 11. srpna 1919 jest ústavou parlamentně demokratickou, ustavující německou říši jako republiku a potvrzující skutečnost, že monarchie se 9. listopadu 1918 zhroutila.

* * *

Když vlny revoluce opadaly, stal se v Německu předmětem vášnivých sporů t. zv. Dolchstossproblem.[40]) „Dýkou do zad" prý byla zasažena německá armáda revolucí, která tím zavinila porážku a zhroucení Německa. Kruhy vojenské a konservativní snažily se svésti vinu za porážku na revo-

[39]) Bylo zvoleno: 42 německých nacionálů, 22 členů německé strany lidové (vznikla z pravého křídla nacionálních liberálů), 90 členů centra, 75 demokratů (vznikli z pokrokových a z levého křídla nacionálních liberálů), 165 sociálních demokratů, 22 nezávislých a 7 různých.

[40]) Původně se soudilo, že autorem hesla „Dolchstoss" jest anglický generál Maurice. Ten však r. 1922 dopisem prohlásil, že je to omyl, poněvadž vždy hájil mínění, že německá armáda na západní frontě 1918 byla poražena vojensky. Generál Maurice byl od r. 1915 náčelníkem operačního oddělení v britském generálním štábu, byl však pro své útoky na Lloyda George na jaře 1918 propuštěn. Stal se vojenským dopisovatelem liberálních „Daily News", pro které napsal v listopadu a prosinci 1918 dva články, v nichž dokazoval, že německá armáda byla poražena, poněvadž měla otrockou disciplinu a poněvadž ztratila víru v spravedlnost své věci. Německé loďstvo prý neobstálo, poněvadž nemělo tradice. A obojí se zhroutilo, poněvadž za sebou nemělo německého lidu. Londýnský dopisovatel švýcarského listu „Neue Züricher Zeitung" při reprodukování článku zakončil svůj referát působivým závěrem, že „německá armáda dostala od civilního obyvatelstva ránu dýkou do zad". Heslo „Dolchstoss" bylo tedy raženo švýcarským žurnalistou. (W. d. U. VI, 121.)

luční hnutí, kdežto vrstvy demokratické viděly příčinu jen a jen ve špatném vedení vojska a v chybné politice. Německo se rozdělilo na dva tábory, které proti sobě vedly prudkou kampaň.

Dokud trvala válka, nevyskytla se nikde žaloba, že by vnitrozemí bylo zavinilo ztrátu některé bitvy nebo porážky v posledním období války. O pokusech otřásti náladou ve vojsku byly ovšem již dříve podávány zprávy. Vrchní velitelství na příklad v jednom ze svých oběžníků, a to již z 31. července 1917, praví: „Nálada ve vlasti klesla hluboko. Při úzkých vztazích mezi vlastí a vojskem nemůže jí armáda zůstati trvale nedotčena. Ve vnitrozemí se šíří vedle hrozného egoismu, požívačnosti a bezohledné ziskuchtivosti také defaitismus, pesimismus a zanedbávání povinností, které mohou výsledek války ohroziti. Příčinou těchto zjevů je částečně skutečná bída, těžké vyživovací podmínky, nedostatek uhlí, starosti peněžní, dlouhá válka, ztráta příbuzných a j., z největší části však promyšlená agitace rozvratných živlů, které úzkostlivě využívají této bídy pro své politické cíle a snaží se celou silou rozsévati nespokojenost. Náš národ je tak zaujat všedními starostmi, že nemá již porozumění pro velikost a vážnost doby, ani pro výkony armády a loďstva. Je drásán neplodnými úvahami, zatím co by s radostí a úzce spjat, jsa hoden svých bojujících synů, měl snášeti válku i její nezbytná břemena. Nálada z vlasti zasáhla již skutečně také jednotlivě vojsko, jak to dokazuje mnoho přípisů. Budiž pečováno o to, aby se proti štváčům, defaitistům a slabochům vystoupilo doma i ve vojsku, nebudiž však zapomínáno na bídu, která panuje ve vlasti."[41])

Naproti tomu ovšem nutno také uvésti tajný výnos bavorského ministra války z 11. srpna 1917, v němž se trpce žaluje, že práce vojenských i civilních úřadů v Bavorsku, které se snaží povznést náladu a přesvědčiti vlast o nezbytné vytrvalosti, naráží na politování hodný odpor dovolenců

[41]) W. d. U. VI, 125.

z fronty, jejichž vypravování o všem, co se vztahuje k válce, se doma těší úplné víře. Vojáci prý doma vypravují nejpošetilejší věci o císaři, zásobování, životě důstojníků na frontě, o ztrátách a podobně. Toto nerozvážné mluvení vykonává vliv na náladu ve vlasti a je nepřekonatelnou překážkou osvětové práce.[42]) Poměry nebyly asi v ostatních německých zemích příznivější. Je to zcela pochopitelné, poněvadž vojsko na frontě prožilo od začátku války mnoho silných otřesů, jeho naděje byly pomalu všechny pochovány a do jeho vědomí se stále dotěrněji vkrádalo přesvědčení, že všechno dosavadní úsilí bylo zbytečné a marné. Zde nebylo zapotřebí mimořádné propagace revolučních myšlenek, situace sama byla půdou, z níž se nespokojenost musila roditi spontánně. Stejně je vysvětlitelné, že posluchači doma přijímali zprávy vojáků a jejich stížnosti se souhlasem, poněvadž doma také byla bída velmi hrozná. Nežilo se, jen vegetovalo, a z nedostatku a utrpení vznikala duševní lethargie. Bylo mnoho poukázek, ale nebylo peněz. Ženy a děti se nenajedly, neohřály a dost neoblékly. Střední stav byl úplně ožebračen. Zato váleční dodavatelé měli ohromné zisky, zbohatlíci neměli dosti jemnocitu a stavěli svůj přepych okázale na odiv. Ti, kdož tenkrát zatínali pěsti, nebyli jen proletáři. Dovolenci, kteří přicházeli domů, všechno to viděli, k jejich nespokojenosti se družila nespokojenost nová. To otupovalo ducha a uvádělo v zoufalství jejich srdce. Jaké tu bylo zapotřebí agitace?

Poměry na frontě nebyly nikdy bez těžkostí, ale již od r. 1915 se stávaly velmi choulostivými. Představení nešetřili lidí, zneužívali materiálu k svému osobnímu prospěchu a na válku se dívali namnoze jako na dobrý obchod. Německý básník Richard Dehmel, který v padesáti letech šel dobrovolně do pole, píše již r. 1916 do svého deníku, že neví, „bojuje-li se skutečně za spravedlivou věc. Jakmile nahlédneme za kulisy vojenského velkopodniku, narazíme všude

[42]) W. d. U. VI, 243.

na podvod a nepořádek... Duševní zklamání vyčerpalo již skoro sílu mé trpělivosti... Je nejtrpčím sebepřekonáním, musíme-li bojovati za věc, jejíž bezcennost jsme poznali... Věřím sice ještě v duchovní snahy Německa, které bojují za všechny dobré cíle lidstva... Každý musí učiniti své, aby dal živý výraz tomuto dobrému duchu společenství. Ale činím to, bojuji-li co nejponíženěji za dnešní Německo, za tento stát prospěchářů a kariéristů, požitkářských filistrů a barbarů, toužících po moci? Je skutečně hodné podivu, co důvěry má obyčejný člověk ještě k svému představenému přes všechno malicherné vyhýbání frontě, které vládne od shora až dolů, které však u panské kasty, jež by měla býti vzorem, je neodpustitelným sprosťáctvím."[43])

Nebyla to jen bída hmotná, která zkrušovala, a mravní bída vedoucích činitelů, která demoralisovala, byla tu ještě zaslepenost zástupců těžkého průmyslu a majitelů půdy, která široké vrstvy lidu přímo hnala do náručí revoluce. Až do roku 1915 věřil lid, že Německo vede válku obrannou. Když však velké hospodářské svazy vystoupily se svými anexionistickými požadavky, nastalo velké roztrpčení. Lid si uvědomil, že je klamán. Vůle bojovati byla značně otřesena. Je pravda, že revoluce byla také připravována a že měla své vůdce, ale tyto přípravy nebyly podstatnou příčinou, zde šlo o elementární, instinktivní hnutí širokých vrstev, které chtěly mír stůj co stůj. Poslední ranou, která zasáhla jako hrom, byla Ludendorffova žádost, aby bylo okamžitě sjednáno příměří. Teď bylo lidu jasno, že je prohrána nejen válka útočná, ale i obranná, a to nenadálé poznání způsobilo všeobecnou paniku. Generál Kuhl prohlásil v mnichovském procesu, který se konal r. 1925 a měl objasnit a rozsoudit otázku „Dolchstoßu", že je mu nepochopitelné, kterak mohla vlast nevěděti, že situace je tak choulostivá. A přece tomu tak bylo. Nejen lid, ale sami zástupcové lidu, sám parlament nebyl nikdy řádně zpraven o situaci.

[43]) W. d. U. VI, 89.

Tento stav trval od začátku války. Ačkoli 11. srpna 1914 prohlásil generální ubytovatel, že žádný nezdar nesmí býti zamlčován, žádný úspěch zveličován, byla již první porážka na Marně zamlčena úplně a v německých zprávách z bojiště je sotva naznačeno, že bylo vůbec bojováno. Když r. 1916 vyšla o bitvě na Marně anonymní brožura, byla ihned zabavena.

Charakteristický je případ Papenův.[44]) Major Papen, bývalý vojenský atašé ve Washingtoně, vykládal Falkenhaynovi plné dvě hodiny: „Nepodaří-li se Vám vymýtiti Spojené státy z koalice našich nepřátel, prohrajete válku; o tom není nejmenší pochybnosti. Nesmírné hmotné i mravní prostředky, jimiž Spojené státy disponují, nejsou u nás správně hodnoceny, takže se mi zdá svrchovaně nutným informovati o tom veřejnost zcela jinak, než se to dosud dělo." Totéž opakoval Papen Bethmannovi a státnímu sekretáři Jagowovi. Jagow s Papenem souhlasil a vybídl ho, aby o věci přednášel zástupcům tisku. Přednáška se však neuskutečnila, poněvadž Falkenhayn, tehdy náčelník generálního štábu, z podnětu majora Nicolaie, přednosty zpravodajského oddělení, nedal k tomu svolení. Bylo by to činilo obtíže vyhlášení neomezené ponorkové války. Agitaci pro ponorkovou válku censura podporovala všemi prostředky a potlačovala bezohledně všechno, co mluvilo proti ní. Sám Bethmann byl úplně bez moci proti této „ponorkové psychose". Národ byl udržován v klamu ještě v době, kdy nezdar ponorkové války byl v zasvěcených kruzích již úplně znám. Dokonce ještě v dubnu 1918 přednášel řadový kapitán Brüninghaus, ředitel v říšském námořním úřadě, v různých velkých městech Německa asi toto: „Stavba lodí v Americe selhala úplně... Vstupem Ameriky do války nezměnilo se takřka nic... Hospodářská krise, která minulého roku vznikla v Anglii, hrozí se státi katastrofální..."

Když přicházely transporty amerického vojska do Evropy,

[44]) W. d. U. VI, 205 a d.

byly Německu jeho počty přesně známy, ale v německých novinách nesměly býti uveřejňovány, přes to, že major Würz vysvětloval tiskovým zástupcům ještě 19. července 1918, že „Američané nemohou míti na západní frontě vliv na rozhodování, i kdyby jich bylo milion, poněvadž na počtech nezáleží, ale na výcviku."

A když nastalo pro Dohodu nejvýhodnější období světové války, docházely tisku asi takovéto zprávy: 6. června 1918 — „Pyšná manévrovací armáda Dohody, k níž se připínaly nejsmělejší naděje nepřátel, již neexistuje." Nebo: 8. června 1918 — „Operační armáda generála Foche jest ochromena; nepřítel není již schopen zahájiti jakoukoliv ofensivu." A takovým a podobným tónem to jde neustále. 19. července a spíše ještě 10. srpna nastal skutečně okamžik, kdy měla býti pověděna čistá pravda. Ale co se stalo? Dne 19. července zní zpráva: „Není důvodu, aby situace u Remeše byla posuzována nepříznivě přes to, že nebylo dosaženo operačního cíle a přes to, že nepřátelské zálohy dobyly místního úspěchu u Soissonsu". Dne 29. července 1918 byla poskytnuta tisku tato informace: „Vojsko, které bylo dopředu posunuto až k Marně, musilo ustoupiti o 10—12 km zpět do nových posic. Oficiální zpráva to oznámí teprve tehdy, *zpozoroval-li nepřítel tento zpětný pohyb.* Dříve nesmí býti o věci nic prozrazeno." Dále se však v informaci praví: „Kdyby snad Dohoda tento pohyb nafoukla na velký úspěch, je nezbytně nutné, aby tisk publikum uklidnil." Dne 2. srpna čteme: „Zastavili jsme se tam, kde jsme se chtěli zastaviti, a vyhnuli tam, kde jsme se chtěli vyhnouti. Tím jsme obrátili situaci ve svůj prospěch a pokračování nepřátelských útoků je žádoucí." Ještě dne 16. října 1918 je tisk žádán aby, nic nelíčil černěji, než to ve skutečnosti je. „Ještě včera jsme dosáhli úplného defensivního vítězství."

Rozumí se, že to, čeho si vrchní velitelství přálo nebo oč žádalo, musilo býti provedeno. To byl vlastně rozkaz. Tisk musil oficiální výrobu nálady podporovati, nemluvíc ani

o censuře, kterou vykonávalo vojsko, námořnictvo, zahraniční úřad, různá ministerstva ,vyživovací úřad a m. j. Nejčastěji bylo ovšem censury zneužíváno, aby byly potlačeny nepohodlné pravdy.

Toto klamání veřejnosti o situaci pocházelo z patriarchálního nazírání na poměr vlády a národa. Německá vláda musila nepravdami a zkrašlováním svých zpráv udržovati náladu svých poddaných. Bála se, že by opravdu mohla otřásti státní autoritou. Zatím co ve Francii a v Anglii byly v parlamentě i v tisku bezohledně stavěny národu před oči všechny nepříznivé stránky a všechno nebezpečí války, nebyl lid v Německu dostatečně zpraven ani o vlivu blokády na výživu. Naopak bylo polooficiálně dokazováno, že omezená výživa má své zdravotní výhody.

Široké vrstvy nevěřily zajisté všemu, co jim bylo oficiálně traktováno, že by však situace byla tak kritická, jaká byla ve skutečnosti, to ovšem nepřišlo na mysl ani největším pesimistům. Rozčarování, které nastalo po důtklivé žádosti Ludendorffově o příměří, bylo skutečně nade vše pomyšlení. Bylo to veřejné přiznání porážky. Netřeba ani příliš studovati psychologii mas, abychom pochopili, že tu nebylo lepšího agitačního prostředku pro revoluci. Lid byl již skutečně syt té komedie, která se s ním prováděla, a to ještě na jeho vlastní vrub.

Hlasatelé myšlenky, že revoluce byla příčinou německé porážky, svalovali vinu také na pacifismus, defaitismus, hlavně však na internacionalismus.[45]) Jsou to pojmy příliš křehké a neurčité. Internacionalismů je mnoho, ale i když jím rozumíme internacionalismus socialistický — a tak mu v tomto případě máme rozuměti — vzpomeňme si jen na rok 1914, abychom se přesvědčili, že mu v Německu nechyběla vůle k obraně vlasti. Všeobecně bylo uznáváno, že organisovaní sociální demokraté byli v poli nejlepšími vojáky. Význam pacifismu v Německu byl před válkou nepatrný, ale ani ten

[45]) W. d. U. VI, 145.

se nestavěl proti válce obranné. Za války není nic známo, že by byl měl vliv na široké vrstvy nebo dokonce na vládnoucí kruhy. A agitace pro mír bez aneksí a odškodnění neměla s pacifismem nic co činit.

Defaitisté byli v Německu ve všech vrstvách a ve všech třídách. Ale za defaitistu byl v Německu považován již každý, kdo se odvážil pochybovati, že Německo bude diktovati mír v Paříži, v Londýně, v Petrohradě, v Římě a ve Washingtoně. Tomu, kdo se skepticky vyjádřil o „zničení nepřátel", bylo vypáleno znamení. Každý, kdo nevěřil v úspěch ponorkové války nebo dokonce ve vítězný konec války, byl defaitista.

Tak se význam defaitismu ve vojenských kruzích v Německu přeceňoval. Mnohé vrstvy si ovšem úplného vítězství nepřály. Sociální demokraté na příklad byli přesvědčeni, že by úplné vítězství říše nebylo v zájmu jejich politiky. Ale i v ostatních politických stranách přibývalo mužů, kteří viděli v úplném vítězství neštěstí Německa. Obávali se především vnitřní politické reakce, která by byla vedla k těžkým otřesům, a po zkušenostech z míru brestlitevského a bukureštského, předvídali již nové hrozné války. Ale i kdyby toho všeho nebylo, je známo a věděl o tom v Německu každý, kdo se stýkal s pracujícími vrstvami, že zbídačelý a vyhladovělý lid nechtěl válku prodlužovati pro nějaké dobyvačné cíle a kontribuce. V mnichovském procesu prohlásil Noske, že myšlenka o velkém a větším Německu nebyla ani mezi vojáky na frontě populární. Namítali, že oni z toho nebudou nic míti a že z této větší vlasti nedostanou ani kořenáč země. Byl-li tedy defaitismus v německém národě, vyplýval z povahy celé války a nebyl výsledkem agitace.

Že v Německu byly skutečně skupiny, které za války připravovaly revoluci, to nelze zapírati. Jde však o to dokázati také aktivní vůli nějakého politického směru, který se snažil o německou porážku. Při věcném zkoumání otázky dospíváme k přesvědčení, že tu sice bylo hnutí, které při-

pravovalo revoluci, ale kromě něho bylo tu druhé hnutí, které nechtělo nic více než mír, které chtělo válku ukončiti stůj co stůj, nepřálo si však revoluce ani převratu. Obě hnutí měla sice styčné body, ale nelze obě ztotožňovati.[46]) V dělnictvu socialistickém byly za války tři proudy, které se od sebe podstatně různily, ale kromě radikální skupiny Spartakovců, nebyl z nich nikdo pro revoluci. Činiti nezávislou stranu odpovědnou za rozpoutání revoluce, jak se to stalo v mnichovském procesu, je absurdní. Revoluce vypukla tak, jak si toho přáli Spartakovci, ti však neměli na její vznik vlivu, poněvadž byli příliš slabí. Nezávislí jí nerozpoutali, poněvadž si jí nepřáli; proto vedli s radikální stranou nejprudší polemiky. Revoluční agitace se ujala, ale teprve tehdy, když prohra války byla zcela zřejmá. Mezi lodními posádkami se ujala dříve než mezi vojskem pozemním, poněvadž námořníci byli v loděnicích v užším styku s dělnickými vrstvami.

Že celé hnutí vzniklo spontánně a bez příprav, bylo nejlépe vidět z naprostého chaosu a nedostatku centrálního vedení. Teprve Noske, který přijel narychlo z Berlína do Kielu, zavedl jakýs takýs pořádek.[47])

Jak málo revolučního ducha bylo v celém hnutí, dokazují nejlépe jeho požadavky, srovnáme-li je toliko s požadavky Spartakovců. Proklamace radikálních revolucionářů,

[46]) W. d. U. IV, 92 a d.

[47]) Noskovo líčení (v knize Von Kiel bis Kapp, Berlín 1920) prvních dnů kielské revoluce působí velmi komicky. Představme si sociálně-demokratického poslance Noska, kráčejícího do první schůze vojáků a dělníků, aby vylíčil politickou situaci a vyzval k zachování pořádku, a kdosi mu před vchodem vtiskne do ruky tasenou důstojnickou šavli. Všude prý se jen mluví — praví Noske — dlouze a nekonečně; stále se střílí, nikdo však neví kde, nač a proč. Střílí se z pušek, z kulometů, dokonce i z lodních děl. Všude panuje strach, aby nepřitáhlo vojsko k potlačení revoluce a Noske nestačí revolucionáře uklidňovat. Druhého dne dostane legitimaci, že se smí všude volně pohybovat. Dole je kdosi nečitelně podepsán za radu vojáků a vedle podpisu razítko „Německého kovodělnického svazu" v Slesviku.

která vyšla z konference 1. října 1918, žádá anulování všech válečných půjček bez odškodnění, vyvlastnění bankovního kapitálu a velkostatků, pronikavou přestavbu vojenství, odstranění trestu smrti pro politické a vojenské zločiny, odevzdání vyživovací akce do rukou dělnických důvěrníků, odstranění jednotlivých států a dynastií. Jak nevinně naproti tomu zní formulace požadavků, vyslovených radou vojáků v Kielu dne 7. listopadu: jednotné stravování mužstva a důstojníků, omezení počtu hlídek, změna pracovní, volba stravovací komise, stížnostní komise, úprava dovolených, zrušení povinného pozdravu, poměr k důstojníkům ve službě i mimo službu, oslovování důstojníků atd. Na revoluci to bylo přece jen příliš idylické.[48])

O skutečném vlivu revoluční agitace na vojsko v poli nelze dobře mluviti, poněvadž mezi tímto vojskem k opravdové vzpouře vůbec nedošlo a jeho formace se udržely až do okamžiku, kdy revoluce vypukla. Šlo by tu snad spíše o vliv na množství zběhů a těch, kteří se frontě vyhnuli a potulovali se v etapě, o vliv na vojsko náhradní a na dělnictvo v muničních továrnách.

Charakteristické je pro celé hnutí, že nemělo centra ani jednotného vedení, že bylo roztříštěno, byly tu jen malé skupinky, dokonce i jednotliví agitátoři, kteří se mezi sebou přeli, poněvadž každý z nich se domníval, že jen on má revoluční pravdu. Že leví radikálové agitovali, o tom není pochyby. Naproti tomu však nelze zapříti, že se většinoví socialisté bránili až do posledního okamžiku proti jakémukoli revolučnímu výbuchu. Nezávislí se stavěli proti válce dobyvačné, chtěli mír a nikoli revoluci. Vina se na ně svaluje hlavně proto, že pod jejich střechou našli útulek také leví radikálové, kterých však byla nepatrná menšina.

Na frontě panovalo roztrpčení mezi vojáky již od Verdunu a nálada od té doby neustále klesala. Byly tu nepořádky v povyšování, v dovolených, v poměrech vyživovacích, bylo

[48]) W. d. U. IV, 105.

tu ohromné nervové napětí, po němž přišla únava, lhostejnost a touha po míru. Za tyto věci nemohlo býti vnitrozemí odpovědno.[49])

Snaha vyhnouti se frontě kvetla od samého začátku války ve všech vrstvách. Co vlastenců v sobě objevilo talent k intendantuře, k různým válečným úkonům v kancelářích a ve válečných institucích, kde prý mohli vlasti mnohem více prospěti než na frontě. Podnikatelé reklamovali mnohem více pracovníků, než kolik jich skutečně pro válečné dodávky potřebovali. Stejně tak činily skoro všechny úřady. Z toho vznikala demoralisace, poněvadž kdo byl nepohodlný, mohl býti z trestu poslán na frontu. O počtu těch, kteří se potulovali za frontou, není statistických dat. Jejich počet hlavně vzrostl a stal se nápadným po červenci 1918. Kuhl tvrdí, že jich bylo na statisíce, a svaluje vinu na rozkladný vliv vlasti, poněvadž to byli hlavně vojáci vracející se z dovolených. V tutéž dobu vzrostl také počet zběhů. Vojenská správa tvrdí, že jich bylo asi 40—50 tisíc. Zdá se, že toto číslo je zveličené, ale i když je pravdivé, sváděti tento zjev a jiné podobné paušálně na revoluční agitaci, je sice pohodlné, ale nedá se dokázati. Kolik bylo asi mezi těmito lidmi duševně i fysicky vyčerpaných, kolik těch, kteří ztratili důvod dále bojovati, kolik zbabělců, kteří čekali na první příležitost přikrýti svou zbabělost mravním pláštíkem, kolik mravně zchátralých, kteří využili příznivé příležitosti? Konečně bylo mnoho těch, u nichž o revolučním vlivu nemůže býti vůbec řeči. Poslanec Korell uvedl ve výboru případy rafinovaného vyhýbání se frontě ze selských kruhů,[50]) Sichler z kruhů průmyslových, kde celé příbuzenstvo a všichni známí byli schováni v průmyslových závodech.

O špatném duchu náhradních vojsk uvádí Kuhl dlouhou řadu případů.[51]) Mladé zálohy přicházely již r. 1917 zamo-

[49]) W. d. U. XI-2, 85 a d.
[50]) W. d. U. IV, 29.
[51]) W. d. U. VI, 9 a d.

řeny antimilitarismem a vojáci z ruské fronty přesunutí na frontu západní byli prý infikováni bolševismem, transporty vojáků neměly kázně. V únoru a březnu 1918 bylo z oken vlaků stříleno a vojáci z vlaků utíkali. V květnu 1918 z transportu 76 poddůstojníků a 555 mužů uteklo cestou 80 mužů a 3 poddůstojníci. V červnu bylo házeno z vlaků kamení na velitele nádraží v Norimberce a Poznani. V dalších měsících byly dokonce z vlaků házeny na nádraží ruční granáty. Na transportech byly nápisy „Nieder mit dem Kriege, es lebe Frankreich!" Vojáci, kteří přicházeli z ruského zajetí a prožili ruskou revoluci, přinesli s sebou bolševické ideje a měli zhoubný vliv na domácí vojáky. Velitelé prý se zříkali záloh přicházejících z vnitrozemí.

Pokud se tyto události přihodily před červencem 1918, jsou to jen jednotlivé případy, které se vyskytovaly v jiných armádách také, a nelze v nich hledati systematickou revoluční agitaci. A kořeny těchto výstřelků, které se staly na samém konci války, vězí většinou zcela jinde než v revolučních snahách.

Stejně se to má s poměry v etapě. Schwertfeger uvádí svědeckou výpověď důstojníka, jenž byl velitelem shromaždiště mužstva v Bruselu.[52]) Tam bylo soustředěno mužstvo z nemocnic, znovu oblékáno, vyzbrojeno a posíláno do fronty. Od července 1918 nastala nekázeň, která se později stupňovala tou měrou, že 10—15% vojáků z transportů utíkalo. Kradlo se všechno, co se ukrást dalo, a z hladu se prodávalo Belgičanům. Když byl dán rozkaz nepustiti nikoho z kasáren, přepadli vojáci hlídky a vynutili si průchod. Všechna opatření byla marná a násilím se nechtělo zakročiti. Na důstojníky, kteří přišli zavésti pořádek, bylo z oken pokřikováno: „Zabte ho, nože ven!" Dne 2. listopadu bylo posláno 20 důstojníků k zavedení pořádku do Namuru, kde se potloukalo na tisíce vojínů, kteří přepadli a vyloupili vlak se zásobami a pušky prodali Belgičanům.

[52]) W. d. U. VI, 50 a d.

To však bylo již na sklonku války, případy to byly ojedinělé, vyskytující se sporadicky a neukazující na žádné centrální vedení. Největším revolucionářem tu byl hlad.

Ačkoli se sbíral všemožný materiál, aby se dokázaly revoluční vlivy na vojsko, nedalo se zapříti, že v první polovině 1918 jimi armáda nebyla vůbec dotčena. Ohromné výkony od března až do června — a to ve čtvrtém roce války — ba ještě červencová ofensiva se svým přechodem Marny v jejím nejhlubším úseku, o němž sám Wetzell praví, že to byl nejtěžší útok, jaký kdy na západní frontě byl podniknut, svědčí, že je mohla vykonati jen armáda, která byla na výši a naprosto nezasažena rozkladnými živly. Teprve když se po 8. srpnu situace obrátila a Foch rozpoutal svou protiofensivu, lze pozorovati určitý mravní otřes, který se vystupňoval za dlouhého, svízelného ústupu německých vojsk v tupou resignaci a v psychopatickou touhu po míru.

Mírové hnutí, které šlo paralelně vedle revolučního hnutí levých radikálů a které vlastně již dříve našlo příznivou půdu v širokých vrstvách německého lidu, nabylo naprosté převahy. Tato touha po míru neměla svůj původ jen ve všeobecné bídě nižších a středních tříd lidu, ale také v nespokojenosti s poměry politickými. Události se vůbec vyvíjely jaksi samy ze sebe, svou vnitřní logikou a nutností, a revoluce se nedala zadržeti. Lid v nemocné touze po míru snažil se jej zabezpečiti dvojí cestou: odstraněním dynastií a vlády vojáků. Ale vojenské rady, utvořené v prvních dnech revolučních, nepocházely ani z levých radikálů, ani z nezávislých socialistů, nýbrž z 95% stály za většinovými sociálními demokraty. Oblasti, kde byli přívrženci krajní levice velmi silni (Brémy, Lipsko, Halle, Stuttgart), neměly na revoluci podstatného vlivu. Revoluce vyšla z Kielu, Hamburku a Mnichova, a to byly bašty většinových socialistů. Jen na jediném místě se snažili leví radikálové činně do revoluce zasáhnouti: a to byl Berlín. Ale to se stalo teprve tehdy, když už celé ostatní Německo bylo v revoluci.

V revoluční literatuře najde se ovšem mnoho citátů, které by potvrzovaly, že fronta byla infikována vnitrozemím.[53]) Nezávislý sociální demokrat Vater v Magdeburku prohlásil v prosinci 1918: „Nás revoluce nepřekvapila. Od 25. ledna t. r. připravovali jsme převrat soustavně... Strana poznala, že velké stávky k revoluci nevedly, proto musily býti nastoupeny cesty nové... Podněcovali jsme své lidi, kteří šli na frontu, aby zběhli, organisovali jsme je a opatřovali penězi a letáky. Posílali jsme je hlavně na frontu, aby tam vojáky zpracovávali a frontu podrývali... Tak se rozpadnutí dokonávalo pomalu, ale jistě." Podobně Ledebour prohlásil v prosinci 1918 v Berlíně: „Po lednové stávce zrálo rozhodnutí, vypukne-li ještě jednou, dílo dokončiti. Byly učiněny všechny přípravy. Když se zhroutila západní fronta, přišel náš čas. Spojili jsme se také s frontou a pracovali úspěšně, neboť vláda byla tak laskava, že všechny revolucionáře vřadila do armády, po lednové stávce dokonce všechny vůdce stávkujících. Každý muž, který byl poslán do zákopů, byl agitátorem pro revoluční nezávislou sociální demokracii." V červenci 1918 objevil se ve frontě leták, jehož vliv podle generála Kuhla byl na vojsko neobyčejně rozkladný, uvolnil disciplinu i bojovou energii.[54]) V říjnu 1918 objevily se hromadné deserce, nespočetné houfy dovolenců se zpožďovaly nebo se vůbec nevracely, prapory i celé divise přebíhaly. Bývalý revolucionář Breithaupt, který utekl do Holandska, vypravuje v „Tägliche Rundschau" (1922) o trojí revoluční taktice. Fronta byla revolucionována intelektuálně letáky a brožurami, deserce byla soustavně organisována a plánovitě až do nejmenších podrobností vypracována. Hlavní centrály byly v Berlíně, Hamburku, Kolíně, Stuttgartu a Mnichově, kde zběhové dostávali poukázky na výživu, peníze, falešné papíry a cestovní průkazy na hranice. Přechod přes hranice

[53]) W. d. U. VI, 10 a d.

[54]) Drahn-Leonhard: Unterirdische Literatur, Berlín 1920, str. 109. (Kameraden erwacht!)

byl obstaráván spolehlivými lidmi strany u pohraniční kontroly. V Holandsku byli revoluční zběhové organisováni, měli svou místnost a vydávali svůj list „Der Kampf", který podloudně dopravovali do Německa. Redaktor listu byl spojen s šéfem anglické špionáže v Rotterdamu, jemuž zběhové prozrazovali místa svých jednotek, náladu ve vojsku a obyvatelstvu, situaci hospodářskou a p.[55])

Sami vážní leví radikálové prohlašují však většinu těchto údajů za výmysly a fantasie, poukazujíce na to, že pocházejí jednak od komunistických renomistů, jednak od pochybných autorit. Breithaupt prý byl německým detektivem. Jest pravda, revoluční hnutí levých radikálů skutečně existovalo, ale vlastní revoluční hnutí pocházelo z lidu a vojska, které si přálo okamžitého míru.

Ostatně Kuhlova tvrzení jsou naprosto nepřesvědčující a mají v sobě mnoho rozporů. Pro jarní ofensivu snaží se Kuhl shromážditi všemožné důvody. Brání armádu proti výtce, že by již byla revoluční propagandou nějak dotčena, nebo citelně zasažena. Po čtyřletém napětí ukázala se armáda — a v tom má Kuhl pravdu — ještě neobyčejně silnou a zdatnou. Po půl roce však se již stala armáda hnízdem nejhorších neřestí, a to prý vlivem revoluční propagandy. Byla-li změna skutečně tak hluboká, pak Kuhlovi hlavní příčina změny úplně unikla. Kuhl však této změny potřeboval, aby vyložil příčinu porážek. Jakmile však Kuhl potřebuje dokázati, že Německo mohlo na podzim 1918 ještě bojovati, obratem prohlásí, že všechno toto revoluční propagandou otrávené mužstvo zmizelo v nepřátelské palbě a zbylo tu zdravé jádro, schopné klásti mohutný odpor.[56])

Je jisté, že od okamžiku, kdy vstoupila do války Amerika, byla válka pro Německo ztracena. Ani eventuální nějaké vítězství na pevnině nemohlo přinésti celkového úspěchu

[55]) Podle holandských statistik nebylo německých zběhů více než něco přes 4000.

[56]) Kuhl, W. d. U. III, 212 a d.

německé věci, poněvadž na straně nepřátel byla hospodářská převaha naprostá. V Německu se dokazovalo — a to skoro všeobecně — že německá ofensiva 1918 byla nezbytná a zamítala a popírala se možnost jakéhokoli dorozumění mírového. To ovšem je míněno tak, že nikoli Německo, nýbrž Dohoda nebyla vůbec k míru dorozuměním nakloněna. Ani jedno ani druhé tvrzení není správné. Ofensiva nebyla nutná a dorozumění bylo možné — ovšem za předpokladu správného válečného i politického vedení říše.[57]) Definitivní úsudek není sice možný, dokud nebudou známy oficiální dokumenty, ale to málo, co proklouzlo při zkoumání této otázky z parlamentního podvýboru prozrazuje, že mír dorozuměním možný byl, že však pokusy narážely a rozbíjely se o politickou neschopnost Ludendorffovu.

Když se německá ofensiva zastavila a začala ofensiva dohodová, musila vzniknouti demoralisace. Těžké porážky, které německému vojsku připravoval Foch po celé tři měsíce, tuto stísněnou náladu stupňovaly a tak vytvořily příznivé podmínky pro revoluční smýšlení. I když připustíme, že všechny číslice jsou správné a že počet zajatých byl poněkud nenormální, nemělo to vlivu na situaci, která byla v říjnu již beznadějná. Zvítěziti prý již možno nebylo, říkají někteří, šlo však o to, aby dalším odporem byly zlepšeny podmínky pro vyjednávání. Čest prý žádala složiti zbraně teprve tehdy, až bude již veškeren odpor nemožný! Tento okamžik však není závislý jen na silách fysických, ale hlavně na silách psychických. Dovolávati se hlasů vojáků a důstojníků, kteří tvrdili, že se dala fronta udržeti „nejméně rok" nebo dokonce „na nedohlednou dobu", je naivní. Revoluce prý oloupila Němce o zbytek poslední síly k odporu právě ve chvíli, kdy všechno záleželo na tom, ukázati nepříteli rozhodný

[57]) Je podivné, že právě parlamentní podvýbor, kterému bylo svěřeno řešení této otázky dorozumění a možnosti mírové, nevydal ani jediného svazku svých protokolů, kdežto podvýbor čtvrtý dal o otázce vojenského zhroucení veřejnosti šestnáct objemných svazků.

odpor. Vlastní vojsko, jakkoli vyčerpáno a rozbito, bylo sice ještě v rukou svých velitelů, ale za frontou u jednotek automobilních a leteckých, u štábů vyšších velitelství, u náhradních formací a v etapě byly již všechny svazky kázně a pořádku v rozkladu. Byl to hrozný obraz. Šoféři prodávali vozy, mužstvo pušky a kulomety civilnímu obyvatelstvu v Belgii. Vojáci otvírali žaláře v obsazeném území, dobývali skladišť, plenili vlaky a bojovali o jejich obsah, auta naložená kořistí ujížděla divě do vlasti. Vojenské rady zřídily propouštěcí kanceláře, zasahovaly do zásobování, zastavovaly vlaky a auta, obsazovaly telefony. Revoluce prý znemožnila jakýkoli odpor.

Tento názor je mylný. Všechno toto se dělo teprve koncem října a počátkem listopadu, tedy v době, kdy všechny fronty německých spojenců se zhroutily, kdy bylo možné západní frontu německou napadnouti z týlu a kdy tedy celková situace již byla beznadějná, naprosto zoufalá. A proč se to dělo? Poněvadž panoval nedostatek. Revolta mířila k ukojení žaludku. Získati buď peníze nebo přímo zásoby. A odkud vlastně bylo blíže k týlu armády? Z fronty nebo z vnitrozemí? Revoluční hnutí se rozvíjelo teprve, když se otřásla západní fronta. Teprve v létě, když německá porážka byla nevyhnutelná, počalo se revoluční hnutí uplatňovati.

Na schůzi státních sekretářů koncem října v Berlíně vykládali o situaci na frontě generálové Gallwitz a Mudra a tvrdili stejně, jako Kuhl, že bojovati se ještě dá. Ovšem bylo třeba oddechu. Byl by ho nepřítel poskytl? Je pravděpodobné, že Dohoda po tříměsíčních bojích by byla poskytla své armádě odpočinku, hlavně, aby ji zase zorganisovala. Ale pak by byl útok pokračoval se zdvojenou silou. Německý odpor v nejpříznivějším případě mohl trvati velmi krátce. Nebylo záloh, nebylo potravin, nebylo surovin. Pak by bylo nastalo zhroucení katastrofálnější. Pro všeobecný národní odpor, pro levée en masse, nebylo podmínek ani fysických ani mravních. Jediné je pravda, že příměří mohlo míti snesitel-

nější podmínky, kdyby byla německá fronta 11. listopadu stála pevně. Ale ani tenkrát by Dohoda nebyla změnila své válečné cíle. Na nějaké dorozumívání v tuto chvíli bylo již pozdě. Stejně akce válečného loďstva německého nemohla již na výsledku války nic změniti. Německý národ byl již tak vyčerpán fysicky i duševně, že nebyl schopen nějakého významného vypětí, které by bylo mohlo změniti jeho osud. Německo bylo ve válce poraženo: politicky, hospodářsky i vojensky. Z utrpení a obětí nejširších vrstev, na nichž vlastně spočívala celá tíha války, vyrostlo sebevědomí lidu, a to byl počátek revoluce. Válka sama, nikoli leví radikálové, byla největším agitátorem pro revoluci. S klesající nadějí na vítězství stoupala revoluční nálada a revoluce vypukla, když naděje klesla na nulu. Revoluce však neměla ani velkých idejí, ani vynikajících vůdců. Nebyla na tom o nic lépe, než hroutící se stará soustava. Ta jich také neměla. Vojenské a dělnické rady — to byl jen ruský nátěr. Starý systém se zhroutil více sám sebou než nárazem vnějším. Revoluce byla přirozeným důsledkem německé porážky. Problém Dolchstossu je historickým klamem a mohl vzniknout jen ze snahy smýti s Německa hanbu vojenské porážky.

KAPITOLA VII

NĚMECKO SOUDÍ SAMO SEBE

Generál Ludendorff se po svém propuštění uchýlil do Švédska a pobyl tam téměř půl roku. Když se v březnu 1919 vracel do Berlína, byl nadšeně uvítán svými přívrženci. Žádal, aby byl souzen. Scheidemann, tehdejší předseda vlády, která měla likvidovati válku, odpověděl na tyto události v ústavodárném národním shromáždění dne 26. března 1919 prohlášením, že vláda urychleně podá návrh na zřízení státního soudního dvoru, který bude vinu nebo nevinu Ludendorffovu souditi podle jeho chování za války. Předloha byla skutečně podána dne 6. června 1919, byla však zamítnuta. Dne 18. srpna téhož roku vyšel však z ústavního výboru návrh na zřízení zvláštního vyšetřovacího výboru, který by nikoli soudil, nýbrž jen konstatoval fakta historické a mravní viny válečných provinilců. Návrh byl přijat (proti hlasům německých nacionálů a německé strany lidové) a s ním i obsáhlý program. Šlo o prozkoumání příčin, které vedly k válce, k jejímu prodloužení a prohře, o přezkoušení možností sjednati mír za války a o otázku, zda byly tyto možnosti pečlivě uváženy, o prozkoumání vztahů mezi politickým a vojenským vedením a parlamentem a konečně o vyšetření zdali vojenská a hospodářská opatření neodporovala všeobecným ustanovením mezinárodního práva.

Úloha byla příliš široká a tak rozlehlá, že se musil výbor rozděliti na čtyři podvýbory, měl-li v dohledné době podati nějaké výsledky své práce. Plán pracovní byl s počátku několikrát pozměněn, až konečně bylo čtvrtému podvýboru definitivně přikázáno vyšetřiti tyto otázky:

1. Vznik, provedení a zhroucení ofensivy roku 1918.

2. Nedostatky ve vojsku a jejich vliv na neúspěchy válečné roku 1918.

3. Vliv hospodářských, sociálních a mravních nedostatků ve vlasti na vojsko a námořnictvo.

Toto usnesení se stalo na schůzi podvýboru dne 30. listopadu 1920. K těmto otázkám byly přijaty na schůzi dne 10. prosince 1920 další dvě, které se navzájem doplňovaly:

4. Měly vnitropolitické události nepříznivý vliv na odolnost fronty a vnitrozemí?

5. Jak veliký byl rozkladný účinek propagandy jak revoluční, tak aneksionistické?

Dříve než bylo možno přistoupiti k jakémukoli jednání, bylo nutno svěřiti otázky vědeckým odborníkům, aby je prozkoumali, a pak teprve podle jejich písemných a ústních výkladů učiniti další usnesení. Snahou podvýboru bylo,[1]) oddáliti zkoumání pokud možno od denní politiky a postaviti je na vědecký základ.

Za experty dožádány byly význačné osobnosti: generál Kuhl, proslulý vojenský spisovatel a za války náčelník štábu armádní skupiny Rupprechta Bavorského, plukovník Schwertfeger, známý vojenský historik Delbrück, profesor na berlínské universitě, a konečně spisovatel a sociálně-demokratický poslanec Katzenstein.

Expert Katzenstein podal zprávu v červenci 1923, v níž rozvinul nepřehledné množství jednotlivých otázek, které samy poskytovaly látku k práci na léta. Z toho důvodu se podvýbor usnesl v lednu 1924 některé otázky ze svého pracovního programu vyloučiti. Tím se ostatnímu zkoumání podstatně ulehčilo a bylo možno starati se konečně také o otázky, týkající se vnitropolitických událostí a revoluční a aneksionistické propagandy. Tak z původních pěti otázek zbyly jen dvě: otázka zhroucení vojenského a otázka vlivu revolučního hnutí na toto zhroucení. Bylo to zcela v duchu

[1]) Philipp: Die Ursachen des deutschen militärischen Zusammenbruchs 1918, Berlin 1925. Tam nalezne čtenář podrobné vylíčení vzniku vyšetřujícího výboru i historii jeho změn. Dr. Philipp byl předsedou čtvrtého podvýboru po celou dobu jeho trvání.

Rada šesti lidových zástupců z 9. listopadu 1918 (Barth, Landsberg, Ebert, Haase, Dittmann, Scheidemann)

sporů, které na konec byly shrnuty ve dva směry: přišla-li porážka zvenčí, nebo zevnitř.

Později však přece jen předmět zkoumání byl znovu rozšířen a rozdělen definitivně na tyto otázky:

1. Příčiny vojenského zhroucení r. 1918.
2. Všeobecné příčiny a události zhroucení vnitřního (t. zv. Dolchstossproblem).
3. Německý říšský parlament za války světové.
4. Válečné loďstvo a zhroucení.
5. Sociální zlořády ve vojsku jako částečná příčina zhroucení.
6. Otázka aneksí a jejich vliv na zhroucení.

K dosavadním expertům přibráni noví: universitní docent dr. Johannes Bredt, soudní rada dr. Ludwig Herz, radové říšského archivu prof. dr. Martin Hobohm a Erich Volkmann, námořní sekretář Emil Alboldt, viceadmirál Trotha a bývalý lodník Richard Stumpf. Diskusí a jednání čtvrtého podvýboru, který se skládal z příslušníků všech politických stran, se také účastnili: zástupce zahraničního úřadu, zástupce ministerstva říšské obrany, zástupce námořního úřadu a dva sekretáři.

Po šesti letech předložil podvýbor v červenci 1925 parlamentu první výsledek své práce, přerušené za tu dobu třikráte rozpuštěním parlamentu, týkající se vojenského zhroucení Německa r. 1918 (otázky první). Návrh na resoluci vypracoval poslanec dr. Bredt, příslušník strany hospodářského sjednocení; definitivní znění resoluce bylo schváleno 25. a 26. května 1925. Poněvadž výsledky moderních válek jsou závislé na celé řadě nejrozmanitějších příčin, které nutno studovati odděleně, musila býti i resoluce rozčleněna na celou řadu otázek:

1. Vzájemný poměr císaře, říšské vlády a vrchního velitelství.
2. Německé mírové cíle a možnosti r. 1918.
3. Rozhodnutí k ofensivě r. 1918.

4. Ofensivy r. 1918.
5. Odstoupení státního sekretáře Kühlmanna.
6. Posouzení situace v červenci 1918 a obrat v ofensivě.
7. Nezdar ofensivy r. 1918 a posouzení situace po 8. srpnu.
8. Vojenské zhroucení.
9. Požadavek příměří z 29. září 1918 a jeho důsledky.
10. Resumé a závěr.

K těmto otázkám byly schváleny — většinou za plného souhlasu všech členů podvýboru — jednotlivé články resoluce. Je pravda, že těmto článkům[2]) nemůžeme přiznati naprosté historicko-vědecké hodnoty, poněvadž vyplynuly z politické potřeby, byly výsledkem kompromisů i při nejpřísnější objektivnosti členů podvýboru, příslušníků to různých politických stran, a poněvadž podvýbor se vzdal úsudku o strategických i taktických opatřeních vrchního velitelství, nemaje pro něj pevné základny, protože názory expertů se příliš různily. Tím se stalo, že důležité vojenské otázky zůstaly nerozhodnuty. Nicméně však jsou zprávy o zasedáních podvýboru i s resolucemi neobyčejně důležitým a zajímavým dokumentem nejen pro dějepisce a politika, ale i pro vojenského a válečného historika.

Philipp praví, že vznik výboru r. 1919 byl výronem revolučních sil, které jím chtěly postaviti mravní hradbu proti vzpomínkám, nebezpečným státu, a proti militaristické reakci, jinými slovy řečeno, proti Ludendorffovi.[3]) Čas, který smiřuje, otupil prý nejostřejší hrany sporů a výsledky vyšetřování zněly r. 1925 jinak, než by byly zněly r. 1920, nebo r. 1923, v době Hitlerova puče, jehož se účastnil také Ludendorff; že by však také politicky smiřovaly, nesoudíme. Toho nejvýmluvnějším dokladem jsou minoritní resoluce. Různost názorů tu zůstala. Jeví se nejen v diskusích podvýboru, ale v celé německé literatuře, vztahující se k německé

[2]) Greiner: Der Zusammenbruch 1918. Bemerkungen zum Werke des Untersuchungsausschusses, str. 322.

[3]) Philipp, c. d. 37.

porážce, až na ojedinělé výjimky. Přivrženci levých směrů svádějí vinu na přivržence pravice a naopak. Je to vysvětlitelné. Tíhu viny cítí prostě všichni a proto se jí chtějí takto zbaviti.

ČÁST PRVNÍ: VOJENSKÉ ZHROUCENÍ

I. Vzájemný poměr císaře, říšské vlády a vrchního velitelství.

Nejvyšší rozhodující instancí pro všechny vojenské a politické otázky byl císař. Po něm měl politickou odpovědnost říšský kancléř (hr. Hertling, Max Badenský) se svým resortním zástupcem, státním tajemníkem zahraničí (Kühlmannem, Hintzem, drem Solfem); kromě toho bylo zřízeno místo odpovědného místokancléře (Payer). Odpovědnost za vedení války měl náčelník generálního štábu polního vojska (Hindenburg); jemu za spolupracovníka byl přidělen první generál ubytovatel (Ludendorff); tomu byla přiznána — když byl povolán — plná spoluodpovědnost vedle náčelníka generálního štábu.

Organisační nedostatky vzájemného spojení mezi říšskou vládou a vrchním velitelstvím nebo mezi těmito a císařem nebyly konstatovány.

Po odstoupení říšského kancléře Bethmanna Hollwega stoupala převaha vrchního velitelství nad říšskou vládou. Tato převaha potrvala, i když v lednu 1918 vydal císař rozhodnutí, jímž pro budoucnost stanovil, že vedení politických věcí jest svěřeno jen říšskému kancléři.

V prvním článku je zamlčen poměr Ludendorffa k Hindenburgovi a Ludendorffovo výjimečné a rozhodující postavení. Převahou vrchního velitelství musíme rozuměti diktaturu Ludendorffovu. Vytýkati tedy Delbrückovi — jak to činí Kuhl — že zaměňuje vrchní velitelství Ludendorffem, jest jen ukázkou slabé Kuhlovy argumentace.

Podle Schwertfegera bylo úkolem císaře napraviti porušenou rovnováhu. Ten však neměl nezbytných osobních

vlastností a pouhá dobrá vůle nestačila. V jednostranném přesunu sil, kterým bylo znemožněno, aby celé úsilí národa a státu bylo obráceno jedním směrem v nejkritičtější chvíli, nevidí Schwertfeger viny, nýbrž zlý osud, který nedal Německu ani jediného muže schopného státi mu v čele.[4])

Delbrück odsuzuje mravní tlak Ludendorffův na císaře, ale staví se proti úmyslu Schwertfegerovu přesunouti na hlavu státu také vinu. Dokazuje, že monarchická ústava nepředpokládá, aby mocnář byl velikým člověkem, nýbrž aby měl věrné služebníky, kteří jednají odpovědně. Této odpovědnosti však u Ludendorffa nebylo. V diskusi o formulaci prvního článku šli přívrženci levice dále a snažili se prokázati, že soustava militaristická a absolutistická se nehodí pro dnešní válečnou politiku, stejně jako vojenská diktatura, a že právě tato soustava způsobila pád Německa. Tato koncepce do resoluce pojata nebyla.[5])

II. Německé mírové cíle a mírové možnosti na počátku r. 1918.

Pokud jde o válečné cíle, nepanoval v Německu jednotný názor. Jeden směr nevzdal se nikdy myšlenky pouhé obranné války; zde platila vždy zásadní ochota k míru dorozuměním. U druhého směru vládlo mínění, že ohromné válečné oběti musí býti vyváženy positivními výsledky a značným rozšířením politického a hospodářského mocenského postavení Německa. Mezi těmito dvěma koncepcemi byl směr třetí, který se domníval, že cíl lze podle situace buď zmenšovati nebo zvětšovati.

Pokud jde o otázky mírových možností na jaře 1918, odkazuje se na jednání druhého podvýboru (neuveřejněna).

Pokus plukovníka Haeftena v březnu 1918 v Haagu, navázati styky s americkými kruhy, neměl významu. Byl započat bez předchozího uvědomění vrchního velitelství a říšského politického vedení a nebyl dále veden.

[4]) W. d. U. II, 88.
[5]) W. d. U. I, 267.

Rostoucí účinky vyhladovovací blokády zmenšovaly u nepřátel náklonnost k míru dorozuměním, poněvadž nepřátelé doufali, že vyhladověním dobudou úspěchu, i když budou vojensky poraženi.

Dosíci určitosti a jasného názoru v otázce mírových cílů bylo velmi nesnadné, poněvadž výpovědi odpovědných politických a vojenských osob byly tak opatrně stylisovány, že si z nich nebylo lze učiniti definitivní úsudek.

Delbrück tvrdí, že Ludendorff ve svém srdci svým vysokým cílům nevěřil a podle vlastních slov by byl býval spokojen se skromným mírem. To byla Ludendorffova dvojí tvář.[6])

Když plukovník Haeften, šéf vojenského oddělení při zahraničním úřadu, přinesl z Haagu anglicko-americké podmínky, které by byly mohly býti základem k míru dorozuměním, prohlásil je Ludendorff za nesnesitelně tvrdé a ani jich nedal oznámiti zahraničnímu úřadu. Že si nebyl Ludendorff svým jednáním zcela jist, dokazuje skutečnost, že obsah těchto podmínek ve své knize vzpomínek zamlčel a uveřejnil je teprve později, když již byly jinde otištěny.[7])

Proti tomuto dobrému zdání Delbrückovu uveřejnil druhý podvýbor v denních listech resoluci, v níž se praví, že by německá vláda nebyla mohla přijmouti nabízené podmínky dříve, než by bylo bývalo rozhodnuto zbraněmi. Na to správně namítá Delbrück, že při vítězství nebyli by Němci musili podmínky přijímati, při porážce dalo se předpokládati, že vítězové se s dřívějšími podmínkami nespokojí. Po té stránce prohlašuje Delbrück resoluci za nejasnou a samu sobě odporující. Byly-li podmínky přijatelné pro plukovníka Haeftena, nebyly zhoubné pro Německo a byly by se snad daly ještě případně zlepšiti.[8])

Pokud jde o Haeftenovu akci, nelze říci nic určitého, dokud nebudou uveřejněny protokoly druhého podvýboru, je-

[6]) W. d. U. III, 322 a d.
[7]) W. d. U. III, 318.
[8]) W. d. U. III, 371.

muž Haeften zaslal vylíčení své březnové akce. Podle diskusí zdá se býti nesprávné tvrzení, že o svém kroku neuvědomil zahraničního úřadu.

Poslední argument o vyhladovovací blokádě jest velmi slabý. Ta by nebyla měla vůbec významu, kdyby se Německo bylo chtělo upřímně dorozuměti.

III. Rozhodnutí k ofensivě 1918.

Říšská vláda stála na počátku r. 1918 před otázkou, má-li se dále bojovati, nebo má-li se učiniti pokus a vykoupiti mír obětmi. Vzhledem k tehdejší situaci byla poslední eventualita zamítnuta. Rozhodnutí vrchního velitelství k jarní ofensivě r. 1918, s nímž říšská vláda souhlasila, zakládalo se tedy jednak na přesvědčení, že míru na západě bez obětí nelze dosíci, jednak na sebedůvěře vrchního velitelství, že dobude konečného vítězství. Správnost rozhodnutí říšského kancléře byla potvrzena tím, že západní mocnosti zamítly účastniti se mírových vyjednávání podle ruského návrhu.

Vrchní velitelství očekávalo příchod amerických vojsk na jaře 1918 a proto při svém rozhodnutí se snažilo, aby ofensiva byla podniknuta co nejdříve. Naději na úspěch musilo ubývati s přibývajícím časem. Také obtížná situace vojenských záloh nutila k rychlému rozhodnutí.

Duch německých vojsk na jaře 1918 opravňoval veskrze k rozpoutání ofensivy. Také ztráty, spojené s defensivními bitvami, jakož i tělesné a duševní útrapy nutily k ofensivě.

Profesor Delbrück se s počátku klonil k názoru, že ofensiva byla naprosto nutná, ale na podkladě nového materiálu změnil později úplně svůj úsudek. Před ofensivou prohlásilo vrchní velitelství, že Němci budou ztraceni, zůstanou-li v defensivě, ale 14. srpna 1918 — tedy již po těžkých porážkách a při značném posílení dohodové armády americkými vojsky — prohlásilo, že se podaří zůstati v defensivě na francouzské půdě a že tím bude nepřítel přinucen podrobiti

se německé vůli. Podle Delbrücka jsou obě tvrzení nesprávná, poněvadž na jaře mohli Němci ještě v defensivě obstáti, na podzim však již nikoli. Delbrück nevěří také tvrzení, že ztráty v defensivě jsou větší než v ofensivě, poněvadž statistika ztrát v bitvách světové války není vypracována a bez ní není kritické zkoumání možné.

Znění třetí části resoluce jest přímým důsledkem části druhé. Vyslovil-li se podvýbor proti míru, musil se postaviti po bok obhájců ofensivy. Ostatní možnosti řešení celé otázky byly podvýborem zamítnuty. Uvádíme je pro zajímavost. Anonymní autor spisku „Der Feldherr Ludendorff" (Berlin 1920) soudí, že Německo mělo uzavříti včas mír s Ruskem a napadnouti Anglii v Indii, kde bylo těžiště její politiky. Cesta k rozhodnutí ve Francii vedla přes Milán. Ludendorff neměl ve Francii vůbec strategického cíle. Gen. Hoffmann považoval za nejlepší cestu zrušiti mír brestlitevský, vtáhnouti do Ruska, smésti bolševickou vládu a dosaditi vládu občanskou pod protektorátem Německa. S tímto zabezpečeným týlem měla se vésti defensiva. Generál Kabisch[9]) je přesvědčen, že strategická defensiva byla řešením nejpříznivějším. Nikoli pasivní obrana, nýbrž defensiva, vybudovaná na protiútoku, který se plánovitě vzdává svého území, aby tím jistěji připoutal útočníkovy reservy. Strategickou defensivu odůvodňuje Kabisch tím, že velká část vojska z ruské fronty byla by získala potřebný výcvik, byly by se daly řádně vybudovati týlové posice, síť železniční i silniční. Protiútok z defensivy má vždy příznivé vyhlídky, je-li veden obratně. Tvrzení, že obrana má více ztrát než útok, platí jen podmínečně — je-li ztrnulá. Jakmile však je pružná a spojená s protiútokem, který zasahuje vyčerpaného nepřítele, je tomu jinak. V hromadné palbě zasahuje smrt stejně spravedlivě udatné i zbabělé, útok je však smrtelný výběr udatných. Dlouhou ofensivou zbaví se vojsko těch nejlepších a zbudou jen opatrní. Americké vojsko bylo posledním do-

[9]) Streitfragen des Weltkrieges 1914—1918, Stuttgart 1924.

hodovým trumfem a kdyby bylo proti nevyčerpanému a zkušenému vojsku německému selhalo, byl by nastal vhodný okamžik pro mír dorozuměním. Za strategické defensivy byla by měla diplomacie volnou ruku a mohla se opírat o neporažené vojsko. Kabisch je přesvědčen, že cesta Ludendorffova byla mylná. Ofensiva byla mu něčím samozřejmým, co sídlilo v jeho podvědomí a pro co dodatečně hledal důvody. Šlo tu o víru ve všemohoucnost ofensivy. Byla to již chyba Schlieffenova, který jako učitel zanedbal defensivu proti Moltkovi, jenž teoreticky vždy zdůrazňoval přednost defensivy, jako silnější formy.

Resoluce neprávem opírá rozhodnutí k ofensivě o „souhlas říšské vlády". Šlo přece o vojenský akt, jehož choulostivost odpovědní činitelé vojenští znali velmi dobře. Věděli, že bude válka prohrána, selže-li ofensiva. A kromě toho tu bylo mnoho věcí, které nemohly býti splněny a které činily výsledek velmi pochybným, přestože — jak Delbrück sám přiznává — byla ofensiva Ludendorffem připravena mistrně. Je důležité, zda tato choulostivost celého podniku byla říšské vládě známa dříve, než dala své svolení. Říšská vláda byla asi zkolébána sladkým vědomím, že vítězství je nepochybné.

IV. Ofensiva r. 1918.

Žádnými fakty nebylo výboru prokázáno, že by vrchní velitelství v přípravách a provedení ofensivy r. 1918 bylo zanedbalo svou povinnost. To bylo možno konstatovati na základě dobrých zdání odborníků výboru. Ačkoli vlivem míru brestlitevského a obsazením Ukrajiny zůstaly na východě ještě silné vojenské jednotky, bylo na západní frontě dosaženo převahy mužstva nad nepřítelem. O dalších přesunech značnějších a pro útok schopných bojových sil z východu nebylo již uvažováno pro tamější obtíže. Zásoba zbraní a střeliva byla pro ofensivu dostatečná. Jenom koní a pohonných látek byl nedostatek.

Celková vojenská situace na jaře 1918 nejevila se takovou, aby

bylo možno přesunouti další rakousko-uherská vojska na západní frontu, kromě těžkých baterií, které tam již byly. Pro výzbroj a výcvik německých vojsk pro ofensivu bylo vykonáno vše možné. Nedostatek týlových posic se vysvětluje tím, že bylo užito všech boje schopných vojsk a všech vojenských pracovních sil na frontě a nebylo možno získati další z vnitrozemí. Nedostatek střeliva a jiného válečného materiálu neměl až do července 1918 na průběh ofensivy rozhodujícího vlivu. Stavba tanků byla by bývala r. 1918 jen tehdy možná, kdyby se byla zastavila výroba jiného válečného materiálu, zvláště toho, k němuž je zapotřebí motorů. Tělesná schopnost vojsk byla sice proti dřívějšku zmenšena pro odměřené vyživování, splnila však očekávání.

Postup ofensivní byl nepochybně brzděn v některých případech tím, že se některé jednotky nedovoleně zdržely v zásobovacích a lihových skladech, ale celkem to nebylo rozhodující.

Čtvrtý článek je vypracován hlavně podle odborného referátu Kuhlova. Pokud jde o ofensivu samu, byl Ludendorff odsouzen hlavně profesorem Delbrückem, který mu vytýkal, že si položil veliký cíl strategický, ale nepřipravil ofensivy tak, aby se vyvinula ve velikou strategickou operaci. Kuhl Ludendorffa hájil, ale celkem chabě a ne dost šťastně. Rozhodně se mu nedostávalo přísné logiky Delbrückovy ani jeho kritického talentu. Tvrdil, že ofensivy měly veliké operační cíle, které se bohužel nezdařily. Z těchto diametrálně se rozcházejících názorů nemohl podvýbor dospěti k žádnému rozhodnutí.[10])

V. Odstoupení státního sekretáře Kühlmanna.

Odstoupení státního sekretáře Kühlmanna bylo způsobeno silným vlivem vrchního velitelství. Hlavním důvodem pro tuto sku-

[10]) I v odborné literatuře panují o těchto otázkách názory nejrůznější. Mnozí Ludendorffovy operace schvalují, na př. *Bernhardi* (Deutschlands Heldenkampf, München 1922) a *Förster* (Graf Schlieffen u. der Weltkrieg, Berlin 1921), jiní je přijímají s určitými reservami, na př. *Ritter* (Kritik des Weltkrieges, Leipzig 1921) a *Stegemann* (Geschichte des Krieges, Stuttgart 1921), někteří se k nim staví skepticky, jako *Groner* (der

tečnost bylo, že státní sekretář Kühlmann ve své řeči 24. června 1918 na říšském sněmu prohlásil, že válka pouhými zbraněmi nemůže býti rozhodnuta, kteroužto myšlenku vyňal z memoranda plukovníka Haeftena z 3. června 1918.

VI. Posouzení situace v červenci 1918 a obrat v ofensivě.

Před nastoupením svého úřadu státního sekretáře v polovině července 1918 vyložil si Hintze Ludendorffovu odpověď na svou otázku tak, že se podaří nynější (remešskou) ofensivou nepřítele definitivně poraziti a ve své politice přiblížel především k tomuto projevu.

Až do 15. července 1918 odmítalo vrchní velitelství stanovisko, že válka se nedá zbraněmi vyhráti, a nedalo žádného podnětu k mírovým vyjednáváním na podkladě vojenského „remis", ačkoli generál Ludendorff schválil obsah pamětního spisu Haeftenova z 3. června 1918, vycházejícího z onoho předpokladu. Vrchní velitelství pokládalo za vojensky i politicky osudné jakkoli veřejně zdůrazňovati stanovisko Haeftenova memoranda.

Jak neupřímnou hru hrál Ludendorff s hlavou státu, s politickými representanty říše a s německým národem, bylo již vyloženo v předcházejících kapitolách. Zajímavé je, co vypověděl Haeften při výslechu v druhém podvýboru (3. břez. 1922), kde dokazoval,[11]) že Ludendorff musil míti dvojí tvář, vojenskou a politickou, a proto se jevil často dvojace. Musil míti veliké válečné cíle, aby udržel náladu na frontě, neboť kdyby byl voják věděl, že bojuje jen za mír doroz-

Weltkrieg und seine Probleme, Berlin 1920) a *Moser* (Kurzer strategischer Überblick über den Weltkrieg, Berlin 1921). Angličan *Liddell Hart* (Decisive Wars, 1932) soudí, že chybou Ludendorffovou bylo, že přijav v teorii princip nejmenšího odporu (t. j. podřízení strategie taktice), nedovedl ho v praxi řádně a včas vykořistiti.

[11]) W. d. U. III, 266.

uměním, nebyl by měl dost popudu a vzpruhy a byl by pozbyl důvěry. Ludendorff chtěl a byl s tím srozuměn, aby říšská vláda se s nepřátelskými státy dorozuměla, nechtěl však, aby se dovolávala vrchního velitelství. Jak to charakterisoval Delbrück: přál míru, ale sám se nechtěl zbaviti své popularity. To přenechal jiným.

VII. Nezdar ofensivy r. 1918 a posouzení situace po 8. srpnu.

Zřejmý nezdar celkové ofensivy, způsobený porážkou 8. srpna, vysvětluje se tím, že neustálými neslýchanými boji byla vyčerpána duševní i tělesná schopnost vojsk a že na frontě nebylo již ani záloh, ani zásob válečného materiálu.

Ještě po korunní radě, která se konala 14. srpna 1918, den po důvěrném rozhovoru mezi generálem Ludendorffem a státním sekretářem Hintzem, setrvával hrabě Hertling při optimistickém posuzování celkové situace. V této korunní radě učinil Hindenburg projev, že „doufá, že se přece podaří na francouzské půdě setrvati a tím nepříteli konečně vnutiti naši vůli". Proto ještě tenkrát Hertling věřil, že válka skončí pro Německo příznivě, a podle toho informoval veřejnost.

Pokusy, které učinila říšská vláda po 8. srpnu, aby dospěla k míru dorozuměním, stály ve znamení vojenských událostí. Státní sekretář Hintze — podle svého názoru na celkovou situaci — učinil od 14. srpna 1918 všechny diplomatické kroky k ukončení války. Pokusil se o vše možné, nemohl však vzhledem k vojenské situaci dospěti k žádnému výsledku.

VIII. Vojenské zhroucení.

Ofensiva, která vykazovala v březnu, v dubnu a květnu velké taktické úspěchy, ale nezpůsobila žádných operačních rozhodnutí, zastavila se v červenci 1918 nikoli pro nedostatek výkonnosti vojsk, ale pro neustálý vzrůst nepřátelských sil v bitevní frontě, při ubývání vlastních sil bojových.

Válka byla vojensky prohrána, když za ústupu německé západní fronty v září 1918 se zhroutilo Bulharsko a po něm Rakousko-Uhersko, čímž se situace německé armády úplně změnila. Od té chvíle byl každý pokus, dojíti k míru jen vojenskými prostředky bezúčelný.

Příčiny vojenského zhroucení a vojenské porážky se v podvýboru snažil generál Kuhl vysvětliti tak, že porážku zavinily poměry, které nedovedl ani Ludendorff zvládnouti, Delbrück dokazoval, že hlavním vinníkem byl Ludendorff a Schwertfeger sváděl vinu na Viléma. Podvýbor, který měl dojíti k širší výslednici, se vlastně řešení této nejožehavější otázky vyhnul.

IX. Žádost o příměří z 29. září 1918 a její důsledky.

Dne 29. září došlo vrchní velitelství tak daleko, že žádalo co nejrychlejší sjednání příměří, aby se uchránilo před vojenskou porážkou.

Žádost vrchního velitelství o příměří překvapila úplně říšskou vládu, která neměla možnosti přesvědčiti se, zdali snad vrchní velitelství neposuzuje vojenskou situaci příliš nepříznivě. Všechny zprávy, které kromě toho byly vládě dodány, potvrdily úsudek vrchního velitelství. Od té chvíle jevila se jakákoli činnost říšské vlády k získání snesitelného míru beznadějnou.

Státní sekretáři Hintze a hrabě Roedern jednali podle pokynů, které jim byly dány císařem 29. září 1918 ve Spa za souhlasu vrchního velitelství, a snažili se v Berlíně utvořiti novou vládu podle parlamentní soustavy, aby umožnili brzké odeslání noty Wilsonovi.

Říšský kancléř Max Badenský vyčerpal všechny prostředky, které měl k disposici, aby zamezil okamžité odeslání nabídky příměří, kterou považoval za chybný krok.

Po odeslání nabídky opravňovala vojenská situace vzhledem k ob-

tížím, které musil překonati postupující nepřítel a přes to, že nebylo týlových posic, k naději, že bude možno na západní frontě setrvati ještě nějaký čas v obraně.

O otázce, zdali se v onu chvíli ještě dalo bojovati, panovaly v podvýboru jen dva názory. Levice tvrdila, že nikoli, zcela podle Koesterova spisu,[12]) kdežto pravice se držela kritiky expertů, kteří v této věci jednomyslně soudí, že bojovati se ještě nějakou chvíli dalo, třeba to bylo jen několik měsíců, nebo dokonce jen několik týdnů. A vojenská kritika — dodal Schwertfeger — soudívá o generálech, kteří vztyčují bílou vlajku dříve, než toho je nezbytně zapotřebí, velmi přísně.

X. Resumé.

Vrchní velitelství řídilo své činy vždy v dobré víře tak, aby sloužily blahu celé vlasti. Podle svého vojenského nazírání šlo za myšlenkou vojensky dobrého, později alespoň snesitelného míru tak dlouho, pokud se to zdálo jen poněkud možné. Německá bojová fronta vykonala až do konce všechno, co bylo v jejích silách.

Říšská vláda se spoléhala na úsudek vrchního velitelství, až ono samo přiznalo nemožnost zvítěziti. Nedisponovala žádnou osobností, která by se byla mohla uplatniti proti vůli vrchního velitelství.

XI. Závěr.

Při projednávání otázek o německém vojenském zhroucení 1918 nekonstatoval podvýbor nic, co by jej opravňovalo obviniti kohokoli z čehokoli.

Dne 17. července 1925 byla resoluce vypracovaná podvýborem přečtena na říšském sněmu a schválena bez debaty. Hlavním jejím úkolem bylo smýti vinu s vrchního velitelství a hlavně s osoby Ludendorffovy. Tím bylo vlastně dosaženo opaku toho, co si původně přál Scheidemann. S resolucí

[12]) Fort mit der Dolchstosslegende. Berlin 1922.

však nesouhlasili jednak zástupci sociálně-demokratičtí, Dittmann, dr. Moser, dr. Quessel, jednak komunistický poslanec Eichhorn. Obě strany podaly své resoluce minoritní. Resoluce sociálně-demokratická zněla:

I

Z vyšetřování čtvrtého podvýboru o příčinách německého zhroucení r. 1918 vysvítá, že obromný aneksní program, který podalo v květnu 1915 vládě šest velkých průmyslových a zemědělských svazů, ovládal ještě r. 1918 politické myšlení vrchního velitelství. Učiniti Belgii vojensky a politicky co nejzávislejší na Německu bylo ještě stále cílem císařských vojevůdců. Většina císařských generálů se nevzdala úmyslu anektovati pobřežní území hraničící s Belgií až k Sommě a rudnou pánev brieyskou.

Ještě nešťastnější než západní aneksní plány byl pro německý národ mír, který byl na východě nátlakem vrchního velitelství brutálně vnucen ruské sovjetské republice. Polsko, Litevsko, Lotyšsko a Kuronsko byly od Ruska odtrženy a vojenským násilím přivedeny pod německé panství, při čemž vedle imperialistického cíle: vybudovati německou hegemonii nad východní Evropou, měly také velkou úlohu dynastické úmysly. Politicky i vojensky osudná byla zvláště okolnost, že po podepsání míru brestlitevského skutečný mírový stav na východě nenastal, nýbrž Rusko bylo na severu až k Dvině, na jihu až k východním hranicím Ukrajiny nadále obsazeno německým vojskem.

II

Zkoumáním bylo prokázáno, že podle celkové hospodářské situace, která nutila obyvatelstvo měst a průmyslových oblastí k nuzné podvýživě a silně otřásala bojovou silou vojsk, poněvadž doma ženy a děti bladověly, bylo možno se odhodlati k poslednímu velikému úderu jen s volným týlem na východě, t. j. jen s takovou mírovou smlouvou s Ruskem, která by byla jen nepatrně opravila hranice a

jinak obsazeným územím Ruska vrátila úplnou svobodu. Dalším politickým předpokladem pro úspěch ofensivy, která měla vésti k míru dorozuměním se západními mocnostmi, bylo: vzdáti se všech aneksních úmyslů na západě, zvláště veřejně se zříci Belgie. Za těchto politických předpokladů (míru dorozuměním na východě a vydání Belgie), byl ještě možný snesitelný mír i při nezdaru ofensivy, poněvadž pak by byly nepřátelské vlády velmi nesnadno prodlužovaly boj se svým unaveným vojskem, které podle svědectví francouzských vojáků bylo lze ještě vésti k útoku jen „ve stínu tanků".

III

Vyšetřováním podvýboru bylo dále dokázáno, že hlavní překážkou pro uskutečnění oněch politických předpokladů byli generál Ludendorff a polní maršálek Hindenburg. Oba se snažili, jsouce zaujati dříve již zmíněným aneksním programem velkých hospodářských svazů, o hospodářské přičlenění Belgie k Německu, proto považovali za nevyhnutelné, aby belgické území bylo po míru několik let obsazeno. Polní maršálek Hindenburg považoval kromě toho za nezbytné trvale vojensky obsadit Lutych. Jak tvrdošijně trvali oba vojevůdcové na svých požadavcích, dokazuje prohlášení generála Hoffmanna, že Ludendorff žádal na císaři Hoffmannovo propuštění, poněvadž se zasazoval o mír dorozuměním s Ruskem a o vydání Belgie jako jedinou cestu k záchraně Německa.

Pokud jde o vojenskou přípravu k ofensivě, souhlasí podvýbor s oněmi vojenskými odborníky, kteří v denním tisku, v knihách i v brožurách zastávali názor, že na západě chyběla vojska z východní fronty, že nabízené rakousko-uherské vojsko bylo odřeknuto, že bylo zanedbáno vybudování silných posic pro případ nezdaru ofensivy a stavba tanků pro útok i obranu r. 1918, a že to byly těžké chyby polního maršálka Hindenburga a jeho generála ubytovatele, které způsobily, že se nezdar ofensivy proměnil v katastrofu německého vojska.

Mnohem ostřejší byla resoluce poslance Eichhorna a vyzněla přímým odsouzením vrchního velitelství. Obě mino-

ritní resoluce jsou přímější a bližší pravdě, třebaže nelze jediné vrchní velitelství činiti odpovědným za německé zhroucení.

Čtvrtý podvýbor parlamentního vyšetřovacího výboru měl vyšetřiti příčiny vojenského zhroucení r. 1918. Poněvadž válka jest jen zvláštní formou všeobecné politiky, nemělo se vyšetřování omeziti jen na válečně technické důvody, které vedly k ztroskotání vojenských ofensiv r. 1918. Toto omezení zastřelo poslední příčiny zhroucení, které nevězely tolik v chybách válečně technických, jako v systému nezkrotné mocenské politiky, opírající se o vojenskou hierarchii a sloužící zájmu kapitalistické třídy.

Je jisté, že všechny kapitalistické státy se opírají o politiku vojenské síly, aby rozšířily svou hospodářskou a politickou moc, zvětšily oblast svého vlivu, zatlačily jiné konkurenční státy nebo si je podmanily. Také válka 1914-18 byla výronem takové násilné politiky. Konečné zhroucení německé vojenské moci r. 1918 bylo jen důsledkem přepjatých válečných cílů vrchního velitelství a vlády; vrchní velitelství zabránilo, že válka nebyla včas přerušena dorozuměním a mírem.

Válka s německé strany nebyla již od samého začátku válkou obrannou. Tato skutečnost se jasně ukázala již r. 1915 v bezuzdných aneksních požadavcích velikých hospodářských svazů, k nimž se připojili zástupci vědy a vůdcové velkých občanských stran. Na těchto požadavcích se lpělo až po samé zhroucení, zvláště vlastenecká strana, vedená admirálem Tirpitzem, se o ně neochvějně zasazovala ještě, když zhroucení bylo již přede dveřmi. Vláda se proti těmto aneksním požadavkům nebránila, ačkoli ve všech oficiálních řečech vládních zástupců se opakovala slova o válce obranné; nikdy nepodali odpovědní vládní činitelé vysvětlení, které by znělo proti těmto aneksním požadavkům.

Politické strany a jejich zástupci v říšském parlamentě připojili se k těmto požadavkům téměř bez výjimky. I ze sociálně-demokratické strany vyšly hlasy, které se vyslovily pro zjevné nebo zastřené anekse. Vrchní velitelství udávalo krok v dobyvačné politice. Když parlamentní většina v červenci 1917 po třech letech války se ko-

nečně vzchopila ke skromnému rozhodnutí o míru dorozuměním, odpovědělo vrchní velitelství obnoveným požadavkem úplné anekse Belgie (na konferenci v Kreuznachu 9. srpna 1917). V korunní radě v Bellevue (11. září 1917) žádal generál Ludendorff anekse francouzské rudné pánve a dalších belgických oblastí, jakož i hospodářského přičlenění Belgie (které se rovnalo úplné aneksi), a jejího vojenského obsazení. Na východě měl v plánu anektovati Kuronsko a velké oblasti Polska.

Jsa tísněn válečnou situací, rozhodl se císař a zřekl se Belgie. Vrchní velitelství žádalo říšskou vládu, aby toho neuveřejňovala. V prosinci 1917 však prohlásilo vrchní velitelství, že císařovo rozhodnutí již neplatí, poněvadž do konce r. 1917 nenastal mír, a že požadavek kreuznašský o aneksi Belgie musí býti zachován.

K této dobyvačné politice náleží mír brestlitevský, k němuž bylo Rusko donuceno o několik měsíců později. Také vpád do Ukrajiny, podniknutý pod záminkou, že bude zlepšeno zásobování Německa, bylo aktem dobyvačné politiky. Dovoz potravin z Ukrajiny do Německa byl úplně bezvýznamný.

Vojenské vedení zajistilo si hned na počátku stavem obležení silnou převahu nad říšským vedením politickým a nad civilními úřady. Časem si vrchní velitelství přisvojilo neomezenou diktátorskou moc. Na jeho žádost byl propuštěn Bethmann Hollweg a státní sekretář Kühlmann; určovalo, kteří mužové mají býti povoláni do vlády. Každý odpor, který se vynořil proti dobyvačným plánům vrchního velitelství na vládních místech, byl bez milosti potlačen. Zahraniční úřad byl bezmocný. Nemohl a nesměl podniknouti nic samostatného pro sjednání míru. Vrchní velitelství žádalo si rozhodujícího vlivu na mírové vyjednávání.

Říšská vláda, říšský parlament a německé obyvatelstvo byly vrchním velitelstvím o skutečné válečné situaci soustavně klamány. Tisk, který se odchýlil od instrukcí vrchního velitelství, byl bezohledně potlačen nejpřísnějším censurním opatřením. Odpůrci dobyvačné války byli policejně a soudně stíháni. Plukovník Haeften, který se namáhal o mír dorozuměním, byl podezřelý z defaitismu; ministerstvo války se snažilo odstraniti ho s jeho místa.

Možnost míru byla neprávem popírána. Když ruská sovětská vláda v listopadu 1917 podala ruku k míru, byla tu příležitost k všeobecnému míru dorozuměním, kdyby bylo bývalo vrchní velitelství ochotno se zříci poctivě a úplně aneksí. Možnost míru existovala i později, jak dokazuje dobré zdání experta prof. Delbrücka. Ale pro generála Ludendorffa byla již myšlenka na mír dorozuměním „zločinem". Námaha, kterou podnikl Haeften v březnu 1918 v Haagu, aby se dorozuměl s americkými kruhy o nutnosti míru, byla vrchním vojenským vedením říšskému vedení zamlčena.

Tak byly všechny pokusy dojíti k míru dorozuměním vrchním velitelstvím sabotovány, zároveň však generál Ludendorff prohlašoval, že je s ním srozuměn. Účelem této dvojakosti bylo svaliti odpovědnost za mír dorozuměním na říšskou vládu, aby sám platil za neochvějného a hrdinného bojovníka za německou velikost. Odpíralo-li vrchní velitelství vytvořiti předpoklady pro mír dorozuměním a zasaditi se oň, zbývala jen alternativa zničiti nepřátelské mocnosti tak dokonale, aby jim mohl býti mír diktován.

Vrchnímu velitelství musilo býti jasné při povinném posuzování situace, že je naprosto nemožné při úplné vyčerpanosti vlasti i fronty po čtyřleté válce zlomiti odpor nepřátelských mocností, který vzrůstal stálým přibýváním dohodových vojsk a krajně byl vybičován německými válečnými cíli.

Toho však vrchní velitelství neuznalo a nedospělo k jediné možnému důsledku — nabídnouti včas mír a vzdáti se výbojů — nýbrž spekulovalo na náhodné vítězství a vedlo válku ještě pak, když samo poznalo, že Německu nelze již dosíci příznivého rozhodnutí zbraněmi. Na tisíce vojáků zahynulo frivolně vinou této zločinné a neomylné domýšlivosti.

Konečný úsudek může tedy zníti jen takto:

Vedle aneksních válečných cílů, které až do konce 1917 říšská vláda a říšský parlament schvalovaly a později trpěly, poněvadž byly proti nejvyššímu voienskému vedení svou vinou bezmocny, má hlavní vinu na zhroucení Německa nejvyšší vojenské vedení.

* * *

Druhá část resoluce, která se vztahovala k t. zv. Dolchstossproblemu, byla v podvýboru definitivně schválena 3. listopadu 1927. Je to příklad kompromisní skladby. Je v ní mnoho správných faktů, není však v ní právě přesné odpovědi na otázku, co bylo příčinou revoluce. Není v ní řečeno, že to byla především hospodářská bída, která vyssála dělnické a střední vrstvy, zatím co menšina závratně bohatla. Není v ní zmínky o nesnesitelném politickém tlaku, jímž byl lid spoután, nic o marném úsilí o politická práva. Hlavně však tu není zdůrazněno, že revoluce musila přijíti, i kdyby hrstka levých radikálů nebyla učinila ani jediného agitačního kroku. Před revolucí mohlo býti Německo zachráněno jen vítězstvím. Revoluce jest přímým důsledkem německé porážky.

Resoluce tak, jak byla schválena, problému nerozřešila, naopak posledním odstavcem má býti vzbuzen dojem, jako by revoluce přece jen byla příčinou neschopnosti k poslednímu odporu. Jak hluboce rozdílné názory o této otázce panovaly mezi jednotlivými členy podvýboru, naznačuje Bredt v článku „Die Marineunruhen 1917".[13]) Že řešení otázky bude tvrdým oříškem, dalo se souditi již z bohaté literatury, která se předmětem zabývala. Bernhardi,[14]) Bauer,[15]) Ritter[16]) Wrisberg,[17]) Tirpitz[18]) a jiní stojí na nekompromisním stanovisku, že zhroucení bylo zaviněno revolucí. Druzí přisuzují revoluci jen část viny. Na příklad se domnívá Zwehl,[19])

[13]) Preussische Jahrbücher, Aprilheft 1927.

[14]) Deutschlands Heldenkampf, str. 529: Německé civilní obyvatelstvo zabilo úkladně armádu. Revoluce zavinila porážku.

[15]) Der grosse Krieg, str. 294: Revoluce prohrála válku. Všechno zhroucení jest vinou revoluce.

[16]) Kritik des Weltkrieges, str. 249.

[17]) Der Weg zur Revolution, str. 137: Revoluce byla nejzločinnějším a nejšílenějším skutkem v německých dějinách. — Heer u. Heimat, str. 210: Revoluce uvrhla Němce do neštěstí a s ní byl osud Německa zpečetěn.

[18]) Erinnerungen, str. 390.

[19]) Der Dolchstoss in den Rücken des siegreichen Heeres, Berlin 1921.

že by bylo zveličováním tvrditi, že revoluční hnutí samotné mohlo Němce uvrhnouti do neštěstí. Expert Volkmann[20]) se snaží dokázati, že revoluční agitací bylo zhroucení urychleno, ale je prý sporné, zda vojsko i bez revoluce by bylo mohlo dlouho bojovati nebo se opříti nesnesitelným mírovým podmínkám. Konečně třetí skupina odmítá vliv revoluce úplně. Müller-Brandenburg,[21]) který byl 46 měsíců v poli, praví, že sváděti porážku na revoluci je nebezpečným paděláním dějin. Valentin[22]) dokazuje, že agitace ještě nikdy v dějinách neochromila armády tak, aby to vedlo k porážce. Teprve, když zmizela víra ve vítězství, vznikla nenávist proti důstojníkům a všem vojenským institucím, proti všem ideálům, v jejichž jménu se bojovalo. Lehmann[23]) píše, že únava a rozklad vojska — nikoli revoluční hnutí — zasáhly Německo. To je Ludendorffova tragika i vina. Müller,[24]) který stál od začátku války až do dubna 1921 v čele revolučního hnutí v Německu, přiznává, že revoluční hnutí vyvrcholilo v listopadu 1918, nebylo však výsledkem revoluční propagandy, nýbrž především důsledkem vojenského a politického zhroucení. Dnes namáhají se vinníci věc obrátit a národu namluviti, že by byla válka skončila jinak, kdyby nebylo revoluční propagandy, která z týlu frontu napadla. To je historický klam. Přes všechny vylhané zprávy vrchního velitelství poznal německý lid již v srpnu, že válka je prohrána. Bojová síla vojska byla až do té doby propagandou velmi málo dotčena. Ta by byla vyžadovala v milionovém vojsku činnosti statisíců. Vzpoury, které tu a tam vznikly, nebyly výsledkem propagandy, ale důsledkem přirozených příčin, válečných útrap, zoufalství, rozhořčenosti a únavy.

[20]) Der internationale sozialistische Gedanke in seiner Einwirkung auf die deutsche Wehrmacht im Weltkriege. Wissen und Wehr, Juniheft 1927.
[21]) Von der Marne zur Marne, str. 3.
[22]) Deutschlands Aussenpolitik, str. 380.
[23]) Ludendorffs Schuld, str. 31.
[24]) Vom Kaiserreich zur Republik, str. 7, 115, 118.

O různé a pozoruhodné názory tedy nebyla nouze a šlo skutečně jen o to, aby je podvýbor důkladně prodiskutoval. Ale v r. 1927 již nebylo té vůle, která řídila činnost podvýboru v prvních letech. Proti první části je také resoluce velmi stručná a nemá již ani té solidnosti.

ČÁST DRUHÁ: ZHROUCENÍ VNITŘNÍ

A. VŠEOBECNÉ PŘÍČINY A PRŮBĚH VNITŘNÍHO ZHROUCENÍ

I. *Předpoklady.*

V německém národě bylo před válkou mnoho různých protikladů, které ztěžovaly vytvoření jednotného národního charakteru. Vládní soustava a státoobčanské vědomí širokých vrstev byly v rostoucím napětí. Když vypukla válka, ustoupily přechodně tyto nesrovnalosti mezi národem a státem. Uvnitř však zůstaly.

Pod dojmem válečného obohacování a těžkých nepořádků v zásobování potravinami počala znovu klíčit myšlenka třídních protikladů a vůle k třídnímu boji v dělnických vrstvách. Nespokojenost byla nejsilněji vyjádřena formulí, že se válka prodlužuje pro zájmy majetných a nikoli z nutnosti.

Nespokojenost pronikala také do širokých vrstev buržoasie, poněvadž válka se nečekaně prodloužila, přinesla s sebou velké ztráty lidských životů, blokáda oslabovala národní sílu a spory mezi vojenským a politickým vedením byly stále zřejmější. Buržoasie sice nepřejímala ideologie třídního boje, vyvíjel se však v ní odpor k vládní politice. Ten byl namířen proti odsunování myšlenky obranné války, proti užívání censury a proti podceňování hodnoty demokratických reforem, které měly být důsledkem všeobecné branné povinnosti. Také v těchto vrstvách se ujal pevně názor, že překážku míru nutno hledati u vrchního velitelství a u některých hospodářských skupin.

II. *Propaganda pro mír a převrat.*

Široce rozvětvená nespokojenost byla předpokladem pro tři vnitropolitické proudy, jejichž příslušníci se snažili různými pro-

středky a k různým účelům způsobiti zásadní změnu v mocenských poměrech a ukončiti válku. V prvním proudu byly politické strany, které se později vyslovily pro mírovou resoluci (většinoví sociální demokraté, centrum, pokrokovci). K druhému proudu náleželi nezávislí sociální demokraté, k třetímu Spartakovci a leví radikálové.

Strany, které se svými příslušníky stály za mírovou resolucí, nechtěly zásadně ohrožovati obranu země. Ale jejich důvěry k politickému a vojenskému vedení stále ubývalo. Usilovaly o demokratisaci vlády. Proto souhlasily se všemi snahami, vedoucími k parlamentarisaci. Bez opozičního a vnitřně rozštěpeného postavení vrstev, od sociálně-demokratického dělnictva až po široké střední vrstvy, byl by převrat ve vlasti narazil na odpor.

Nezávislá sociální demokracie zastupovala myšlenku, že mír bez aneksí a odškodnění může a musí býti vládám vnucen. Domnívala se, že proletariát každé země je povinen za tím účelem přinutiti svou vlastní vládu k ochotě k takovému míru. Svého cíle snažila se dosíci vlivem na masy lidu. Byla průbojnicí opoziční vůle mas v dělnictvu.

Spartakovci a leví radikálové, ačkoli byli slabí, pracovali o nejnásilnějším převratu a chtěli všemi prostředky vyvolati světovou revoluci. Jejich příslušníci užívali až do konce 1918 legálních organisací nezávislých sociálních demokratů jako „záštity“.

Pro uskutečnění revoluce byla od února 1917 vzorem revoluce ruská. Podle ní byly připravovány organisace dělnických a vojenských rad, vypracovány jednotlivými osobami a skupinami operační plány s radou a pomocí ruských bolševiků.

III. Listopadová revoluce.

Důvěra v dosavadní vedení německého národa, otřesená již po několik let, se zhroutila, když bylo známo, že se válka pro Německo již nedá vybráti. Touha ukončiti válku bez podmínky a co nejrychleji, zaplavila pak masy, které stály za sociálními demokraty obou směrů a za ostatními stranami mírové resoluce.

Odmítavé chování presidenta Wilsona k německým návrhům,

jejichž účelem bylo dospěti k vyjednávání, způsobilo v Německu náladu ještě skleslejší. Naproti tomu věřili mnozí, že splněním všech presidentových podmínek bude možno ještě dosíci snesitelného míru.

Když byl 30. října 1918 dán rozkaz válečnému loďstvu, aby vyplulo, odepřelo poslušnost několik lodních posádek; to bylo signálem k převratovému hnutí, k němuž se připojila celá říše i s vojskem. Dynastie byly sesazeny, důstojníci v své pravomoci omezeni. Utvořily se podle ruského vzoru vojenské a dělnické rady, které převzaly veřejnou moc. Pro vůdce většinových socialistů bylo vypuknutí revoluce 9. listopadu 1918 překvapením. Které osoby a skupiny se v jednotlivých případech uchopily iniciativy, nedá se všude bezpečně zjistiti.

Otázka, zdali by odpůrci Německa byli zmírnili své podmínky příměří, kdyby se byl německý národ vzchopil k poslednímu odporu, je nevyjasněna. Versailleský mír je důsledkem přijetí podmínek příměří. Že by se podmínky Versailleského míru přes to, že Německo bylo vojensky bezbranné, byly daly politickým odporem nějak zmírniti, je sporné.

* * *

Znění resoluce o říšském parlamentu za války bylo projednáváno v podvýboru v devíti sezeních od 12. května do 11. října 1927, ale právě protokoly o těchto diskusích nejsou uveřejněny. Resoluce byla odevzdána výboru s doporučením, aby ji předložil parlamentnímu plenu s celým dílem na vědomí. O tom, byla-li resoluce parlamentu předložena a jím schválena, nedočítáme se již ničeho.

B. NĚMECKÝ ŘÍŠSKÝ PARLAMENT ZA SVĚTOVÉ VÁLKY

I. Všeobecný úvod.

Podle říšské ústavy z r. 1871 neměl říšský parlament na vedení války určitého vlivu. Opatření císařské vlády nebyla v žádném období války formálně závislá na důvěře říšského parlamentu.

Tato formálně právní bezmocnost říšského parlamentu za války byla vyvážena silou mravní. Tak veliká válka, jako byla světová, vyžadovala důvěry a svobodného souhlasu celého národa. Říšský parlament byl mostem mezi císařskou vládou a národem. Vláda a vrchní velitelství musily parlament alespoň v jeho převážné většině přesvědčiti o nutnosti a správnosti své politiky.

Říšskému parlamentu bylo velmi těžko učiniti si úsudek o válečných otázkách. Buržoasní strany a většinoví sociální demokraté vycházeli ze zásady, že nepříteli nesmí býti známa ani celková vojenská situace ani jednotlivé plány a opatření. Se zřetelem na to se domnívali, že je nutné v parlamentním plenu se vyhnouti jakémukoli vysvětlování o skutečné válečné situaci, o náladě vojska nebo obyvatelstva. Vojenské vedení oznamovalo důvěrné věci jen velmi zdrženlivě. Říšský parlament byl tedy odkázán ve všech vojenských otázkách na úsudek vojenského vedení a nemohl jeho důvody přezkoušeti. Jakmile se poslanci dověděli o nepořádcích z jiných pramenů nebo dospěli o celkové situaci k mínění, které se odchylovalo od oficiálního, uvalovali na sebe odpovědnost a spoluvinu za špatný výsledek války, čímž se vytvořila závaznost, která poslance odstrašovala kritisovati veřejně opatření vojenského vedení. Nezávislí sociální demokraté považovali toto myšlení za nesprávné a doufali, že budou moci apelem na veřejné mínění a odpíráním válečných úvěrů vynutiti čistě defensivní válečnou politiku a uskutečniti „mír bez aneksí a odškodnění". Skupiny revolučně-socialistické, jejichž nejznámějším zástupcem v parlamentu byl Karel Liebknecht, chtěly válku přivésti ke konci revoluční akcí.

II. Od vypuknutí války až do léta 1917.

Jsa přesvědčen, že vláda učinila všechno, aby válce zabránila, a že se chopila zbraní jen v obraně, schválil říšský parlament 4. srpna 1914 chování císařské vlády při vypuknutí války tím, že jednomyslně povolil válečné úvěry.

První různost mínění nastala, když vláda za souhlasu občanských stran dne 2. prosince 1914 prohlásila, že Německo se musí zabez-

pečiti proti budoucím útokům změnou hranic a že musí žádati odškodnění za přinesené oběti. Proti tomuto pojetí vystoupila sociální demokracie.

Když první německé vojenské vedení selhalo na Marně 1914, když se ztroskotala akce verdunská 1916 a když v zimě 1916—17 citelně se nedostávalo potravin a surovin, vznikala nálada, která usilovala o rychlé ukončení války. Od této chvíle se snažilo brzy více, brzy méně poslanců všech stran, od nejkrajnější levice až k nacionálním liberálům působiti přiměřeně na politiku i na vedení války. Vedle toho způsobil nástup třetího vojenského vedení (Hindenburgova—Ludendorffova) v září 1916 rozhodnou změnu v mocenských poměrech. Vrchní velitelství nespokojilo se již jen vojenským vedením, nýbrž přisvojovalo si stále více všechna důležitá politická rozhodování. Tato stoupající moc vrchního velitelství, která se při tom opírala o široké vrstvy německého národa, vytvořila pro parlament novou situaci.

III. Ponorková válka.

V otázce ponorkové války zastupovala většina parlamentu v prvních letech světové války stanovisko říšské vlády, která chtěla zachovati dobrý poměr k neutrálním státům, hlavně ke Spojeným státům severoamerickým, a proto zavrhovala potápěti obchodní lodi bez výstrahy. Při různosti mínění mezi říšským kancléřem Bethmannem Hollwegem a velkoadmirálem Tirpitzem o způsobu vedení války stála většina parlamentu na straně říšského kancléře.

Zahájení neomezené ponorkové války dne 1. února 1917 učinily občanské strany říšského parlamentu závislým na určitých prohlášeních vrchního velitelství o nadějích na ukončení války. Když se tato prohlášení stala, bylo dáno říšské vládě zmocnění, aby svolila k zahájení neomezené ponorkové války. Sociální demokracie činila námitky ještě po zahájení.

Vláda a většina stran se nechala v otázce užití tohoto vojenského prostředku vésti podstatně důvěrou v úsudek vrchního velitelství, ačkoli si byla vědoma politického dosahu tohoto opatření. Nová

situace nastala v červenci 1917, když v parlamentním rozpočtovém výboru bylo konstatováno, že ponorková válka nesplnila očekávání, a většina parlamentní došla k přesvědčení, že jich také nesplní.

IV. Mírová resoluce.

Rozčarování z průběhu války, zvláště však z výsledků války ponorkové, vedlo v létě 1917 k mírové resoluci. Ta byla samostatným činem říšského parlamentu. Centrum, strana většinových sociálních demokratů a pokroková se spojily, aby jako pevná parlamentní většina vlastní iniciativou přiblížily německý národ k míru. Mír měl býti usnadněn změnou německých ústavních poměrů, postupující k parlamentarismu. S tím souhlasili také nacionální liberálové. Impuls k akci vyšel od poslance Erzbergera, jehož víra ve vítězné ukončení války Německem se náhle zakolísala, když byl s vojenské strany zpraven o situaci a od hraběte Czernina o nebezpečí zhroucení rakousko-uherské monarchie. Sociální demokraté většinoví i nezávislí souhlasili s úsudkem Erzbergerovým o válečné situaci. Jejich hlavním úmyslem bylo zabrániti pokračování války dobyvačné a umožniti mír dorozuměním.

Nacionální liberálové byli proti mírové resoluci, nikoli že by rozšíření území a válečné odškodnění považovali za nezbytnou podmínku míru, nýbrž poněvadž se domnívali, že ochota k míru bez aneksí a odškodnění má býti učiněna základem zahraniční politiky, že ji má vláda prakticky a zřetelně, ale bez veřejného prohlašování nepřátelské straně naznačiti.

Konservativci stáli zásadně proti mírové resoluci, poněvadž v tomto kroku parlamentu spatřovali nebezpečí pro uzavření míru a poněvadž chtěli zabrániti parlamentarismu, jejž považovali za bezúčelný. Nezdálo se jim, že by vojenská situace byla taková, aby se Německo zřeklo územních a hospodářských nároků.

Vrchní velitelství s počátku bylo proti mírové resoluci, pak s ní vyslovilo souhlas a spolupracovalo o jejím konečném znění, ale uvnitř ji neschvalovalo. Císař stál na půdě mírové resoluce, ale rozhodného stanoviska veřejně nezaujal.

V. Pád říšského kancléře Bethmanna Hollwega.

Říšský kancléř schvaloval tendenci mírové resoluce, ale nepovažoval její podání v dané době za účelné. Jeho chování nevyhovovalo ani očekávání vrchního velitelství a pravých stran, ani touze nově utvořené parlamentní většiny. Tak vznikla kancléřská krise. Útok v parlamentě k odstranění říšského kancléře učinil poslanec Erzberger, když se dříve dorozuměl s poslancem Stresemannem a plukovníkem Bauerem, který přišel do Berlína jako zástupce vrchního velitelství.

Starým požadavkem pravých stran sice bylo, že by měl říšský kancléř Bethmann Hollweg býti nahrazen vhodnější osobností pro spolupráci s vrchním velitelstvím, ale frakce konservativní si nepřála, aby pád kancléřův byl způsoben parlamentem. Nacionální liberálové se k akci proti Bethmannovi připojili, poněvadž ho nepovažovali za schopna, že by dovedl využíti všech možností k sjednání příznivého míru a poněvadž doufali, že nový muž bude moci úzkým stykem vlády s parlamentem přivésti věci na dráhu parlamentní soustavy. Považovali parlamentní systém z důvodů zahraniční politiky za nejvhodnější základ, z něhož by se pohodlněji došlo k míru. Poslanec dr. Stresemann byl první, který v ústavním výboru žádal, aby říšský kancléř Bethmann Hollweg odstoupil.

Centrum se připojilo k postupu nacionálních liberálů; domnívalo se, že odstraněním Bethmanna Hollwega se usnadní cesta k míru dorozuměním. Většinoví socialisté se proti odchodu Bethmanna Hollwega nestavěli, poněvadž si kancléř podle jejich mínění příliš přivlastnil názory vrstev, které si přály rozšíření území, a proto se nemohl účinně zasazovati o mír dorozuměním. Jen pokroková strana se vyslovila, aby říšský kancléř Bethmann Hollweg zůstal dále v úřadě.

Císař však byl na konec nucen kancléře propustiti, poněvadž polní maršálek Hindenburg a generál Ludendorff žádali za své propuštění v případě, že by kancléř zůstal v úřadě. Skutečná převaha vrchního velitelství nad ústavními nositeli státní moci (císařem, spolkovou radou a říšským parlamentem) se tu po prvé projevila.

Erzberger a nacionální liberálové si přáli za Bethmannova nástupce knížete Bülowa; bez jakéhokoli dorozumění s parlamentní většinou však byl jmenován říšským kancléřem dr. Michaelis, státní sekretář a pruský vyživovací komisař, když dříve již křesla nepřijal bavorský ministerský předseda hrabě Hertling. Parlamentní většina, poněvadž byla zaměstnána přípravou mírové resoluce, nepodnikla jednotné akce, aby uplatnila přiměřeně svůj vliv na jmenování nového kancléře. Tím bylo otřeseno snahou po parlamentarisaci Německa. Mocenské postavení vrchního velitelství zůstalo neoslabeno.

Aby byla vyvážena politická tendence mírové resoluce a aby byl kryt týl vrchního velitelství, vznikla zároveň se souhlasem vrchního velitelství vlastenecká strana.

VI. Papežská mírová akce.

Čtvrtý podvýbor měl vyšetřiti, jaký byl poměr říšské vlády a říšského parlamentu k projednávání papežské mírové akce.

Oficiálně počala papežská mírová akce notou z 1. srpna 1917, která byla 15. srpna odevzdána německé vládě. Říšský kancléř Bethmann Hollweg vyšel již v červnu ochotně vstříc podnětu papežské stolice, která se snažila zahájiti mírové vyjednávání. Také císař tenkrát v rozhovoru s nunciem Pacellim uvítal myšlenku papežského zprostředkování míru.

Zároveň s papežským zákrokem šla diplomatická sondovací akce, kterou podnikl státní sekretář dr. Kühlmann ihned po nastoupení svého úřadu dne 7. srpna 1917 za účelem, aby se přímo domluvil s anglickou vládou o míru. Této akci dával státní sekretář přednost před papežským zprostředkováním, „maje zřetel na mezinárodní složení kardinálského kolegia". Považoval také svou vlastní sondovací akci za nadějnější. Z této celkové situace dá se vysvětliti jeho poměr k říšskému parlamentu při projednávání papežské mírové akce.

Základ pro stanovisko německé vlády v obou akcích tvořilo rozhodnutí císařovo v korunní radě dne 11. září 1917. Císař vyslovil se na konci rady zásadně pro obnovu Belgie a proti stanovisku, zastá-

vanému vrchním velitelstvím. Státní sekretář dr. Kühlmann rozuměl císařskému projevu tak, že smí vydati „zástavu" Belgii, podaří-li se mu za to přivésti odpůrce k mírovému stolu. Říšský kancléř dr. Michaelis měl tentýž názor. Z důvěrného dopisu říšského kancléře Hindenburgovi z 12. září je však zjevno, že kancléř byl ochoten stanovisku vrchního velitelství vyhověti potud, že prohlásil zasaditi se při mírových vyjednáváních podle možnosti o hospodářské přičlenění Belgie k říši.

Po marných poradách o odpovědi na papežskou notu v příliš velikém rozpočtovém výboru, pozval říšský kancléř koncem srpna důvěrníky velkých frakcí k dalším poradám. Ti utvořili t. zv. „výbor sedmi". Ten však nevyhovoval podmínkám parlamentního jednacího řádu. Znamenal zařízení, které přesahovalo dosavadní státoprávní kompetenci říšského parlamentu. Působily v něm všechny strany kromě nezávislých sociálních demokratů, Poláků, německé frakce a menších skupin.

Ve výboru sedmi žádali zástupci většinových sociálních demokratů, pokrokové strany a centra, aby německá vláda odevzdala a uveřejnila papežem očekávané určité prohlášení o obnově Belgie. Proti tomu se postavila vláda. Státní sekretář Kühlmann hrozil, že odstoupí, bude-li v odpovědi papeži určité prohlášení o Belgii.

Místo určitého prohlášení o obnově Belgie bylo v odpovědi na papežskou notu poukázáno na mírovou resoluci říšského parlamentu. Srozuměné strany parlamentní většiny viděly ve zmínce o mírové resoluci její slavnostní uznání vládou, čímž resoluce teprve dostala hodnotu směrodatného německého prohlášení o otázce válečných cílů. Zmíněné strany byly také toho názoru, že odkaz na mírovou resoluci znamená zřeknutí se Belgie. V tom smyslu vláda také odevzdala vysvětlení členům „výboru sedmi". Jen poslanec Scheidemann žádal výslovné vyjádření o vrácení Belgie.

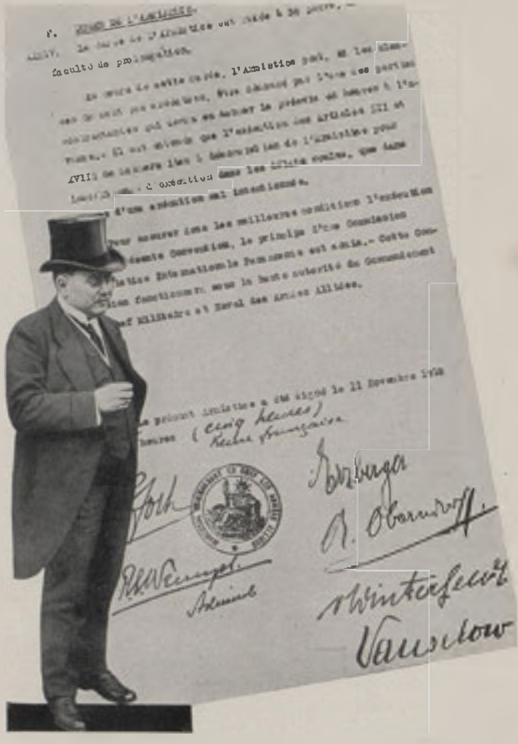
Německá vláda poslala již mezitím návrh své odpovědi kurii. Posudek kurie nepřipouštěl pochybnosti o tom, že pro zdar papežské akce bylo nutné určité vyjádření o Belgii. Členům výboru sedmi nebylo nic oznámeno o námitkách kurie proti návrhu. Nota odešla v uzavřené formě 19. září 1917.

Stejně nezpravila vláda výboru před odchodem noty o tom, že papežský nuncius 30. srpna zaslal říšskému kancléři soukromý dopis. Nuncius splnil v dopisu rozkaz kardinála státního sekretáře, „aby dosáhl: 1. určitého prohlášení o úmyslech císařské vlády o úplné nezávislosti Belgie a o náhradě škod, způsobených válkou v Belgii; 2. stejně určitého vyjmenování záruk pro politickou, hospodářskou a vojenskou nezávislost, jichž žádá Německo".

Na tento dopis odpověděl říšský kancléř — zase o tom nezpraviv výboru sedmi — 24. září 1917. Poukázal v odpovědi na to, že existuje sice dosti projevů jednotlivých anglických státníků, že však odpůrci války až dosud ve svých oficiálních projevech mluvili s Německem jako s mocí, která zavinila válku, a staví je před podmínky, které by mohlo přijmouti jen Německo poražené. Dokud vychází nepřátelská strana z takových předpokladů, nedá se doufati, že by rozhovory o sjednání míru měly nějaký výsledek. Říšská vláda není s to, dáti o Belgii žádané určité prohlášení dříve, než budou dostatečně vysvětleny podmínky, které by musily tvořiti nezbytný předpoklad takového prohlášení. Říšská vláda se snaží získati o tom jasno a doufá, že v brzké době „bude moci kurii přesněji informovati o úmyslech a nutných požadavcích císařské vlády, pokud jde zvláště o Belgii".

Ani státní sekretář dr. Kühlmann, ani výbor sedmi nebyli zpraveni o dopise říšského kancléře dra Michaelise Hindenburgovi z 12. září 1917 o belgické otázce a o odpovědi maršálkově z 15. září 1917. Projevy bývalého státního sekretáře dra Kühlmanna před vyšetřovacím výborem o „zřetelech", které musila míti politika k přáním a názorům vrchního velitelství, dokazují stejně jako zmíněné dopisy, že vrchní velitelství se tehdy bránilo proti veřejnému prohlášení, že bude Belgie po uzavření míru vydána.

Výbor sedmi byl tedy nedostatečně informován o politice říšské vlády, pokud šlo o Belgii se zřetelem k papežské mírové akci; pokud šlo o naději na přímé dorozumění s Anglií, dostalo se jen jednotlivým členům výboru, zvláště poslanci Scheidemannovi, poubých náznaků. Strany mírové resoluce žily v mínění, že v notě z 19. září jest dosti zřejmě vysloveno, že Německo se zříká Belgie. Toto

Erzberger (a faksimile smlouvy o příměří)

mínění mělo podstatný vliv na pozdější chování stran mírové resoluce k otázkám vedení války a uzavření míru.

Úlohou čtvrtého podvýboru nebylo konstatovati, zdali říšská vláda r. 1917 svým jednáním nebo svou nedbalostí zmařila mírové možnosti. To bylo úlohou podvýboru druhého.[25]) Ten prohlásil za „pravděpodobné“, že „Anglie a Francie koncem srpna 1917 se zřetelem k celkové válečné situaci nepovažovaly za svůj zájem přijímati papežskou mírovou akci“. Nicméně však musí býti považováno za možné, že výslovné a veřejné prohlášení o obnově Belgie a nové zdůraznění, že Německo vede válku obrannou, bylo by posílilo mírové hnutí v liberálních a pacifistických vrstvách anglických a touhu po míru v širokých masách nepřátelských zemí vůbec.

Důsledkem chování říšské vlády a porážky, kterou si říšský parlament připravil při svém prvním útoku ve snaze vybudovati si politickou moc v červenci 1917, bylo, že první pokus o spolupráci mezi vládou a říšským parlamentem skončil bezvýsledně. Výbor sedmi se již nesešel.

VII. Kancléřství hraběte Hertlinga.

Pád říšského kancléře dra Michaelise, jemuž parlamentní většina nedůvěřovala pro jeho poznámku o mírové resoluci, pronesenou při nástupu úřadu („jak já ji rozumím“), byl způsoben nešťastným útokem proti nezávislým socialistům pro události na válečném loďstvu v létě 1917. Nikdo, ani vrchní velitelství se nepokusilo udržeti dra Michaelise jako říšského kancléře.

Po odchodu Michaelisově přáli si nacionální liberálové a centrum, aby byl jmenován kníže Bülow. Tato kandidatura byla odbyta prohlášením státního sekretáře dra Kühlmanna, že poměr císařův k Bülowovi nedovoluje, aby Bülow byl jmenován.

Na jmenování hraběte Hertlinga neměly politické strany (ani centrum) rozhodujícího vlivu. Před jeho jmenováním však byly konány důvěrné porady mezi ním a vůdci stran. Hrabě Hertling učinil

[25]) Porady v druhém podvýboru byly vedeny velmi důvěrně a jen málo co se z nich dostalo na veřejnost. Protokoly o nich vůbec nebyly vydány.

přijetí úřadu závislým na podpoře své politiky parlamentní většinou. Při vyjednávání žádaly levé strany a centrum, aby poslanec Payer byl jmenován vicekancléřem. V zahraniční politice stál Hertling na zásadách vyslovených v odpovědní notě papeži z 19. září 1917. Tím, že uznal tyto zásady, byl podle názoru stran mírové resoluce zavázán vydati Belgii.

V míru brestlitevském byla zásada mírové resoluce — zříci se dobytého území — zachována jen zevně. Přičlenění bývalých ruských oblastí, o něž se přičinilo vrchní velitelství v míru brestlitevském, jakož i odstoupení území, nadiktované závaznou smlouvou Rumunsku v míru bukureštském, bylo proti duchu mírové resoluce.

Občanské strany daly k oběma mírovým smlouvám souhlas, poněvadž válečná situace se od mírové resoluce zlepšila a ony měly dojem, že určité územní, hospodářské a politické připojení jiných zemí k německé říši dá se zodpověděti zájmem o zvýšenou bezpečnost.

Frakce většinových socialistů se zdržela při schvalování obou mírových smluv hlasování, viděla však v nich první kroky na cestě k všeobecnému míru. Zástupci nezávislých hlasovali proti oběma mírovým smlouvám.

VIII. Otázka pruského volebního práva.

Otázka pruského volebního práva nebyla přímou záležitostí říšského parlamentu. Dostala se však na pořad jeho jednání, poněvadž politické strany od levých až k nacionálním liberálům byly toho mínění, že dosavadní pruský státní řád (trojtřídní volební soustava a panská sněmovna) se nedá dále udržeti, když všechny národní síly stejně byly nasazeny pro válečný účel. Tyto parlamentní strany byly přesvědčeny, že Prusko svým vlivem pruského státního ministerstva na spolkovou radu prakticky vede říšskou politiku.

Pruský král v dorozumění s vládou byl od velikonočního poselství 7. IV. 1917 ochoten zavésti v Prusku volební právo jako do říšského parlamentu. Podle toho zněla také předloha, podaná zem-

skému sněmu 22. listopadu 1917. V zemském sněmu však pro ni nebylo většiny. Návrhy sněmovního výboru na plurální volební právo pro Prusko byly vládou označeny za nepřijatelné. V poslední hodině 24. října 1918 panskou sněmovnou přijaté rovné volební právo přišlo příliš pozdě.

IX. Zavedení parlamentní soustavy.

Otázka ústavní reformy v říši byla výbojně hájena již v létě 1917 ustavením výboru, který byl za tím účelem zvolen. Jeho práce však nepřinesla plodů, poněvadž vláda a pravé strany nesouhlasily s rozhodujícími změnami a práci výboru brzdily formálními obtížemi. Příznivější posuzování vojenské situace zmenšilo také zájem středních stran o ústavní změny.

Parlamentní systém byl zaveden nejdříve bez formální změny říšské ústavy. Pak byl také vtělen do státního práva zákonem z 28. října 1918 beze změny článku 9. říšské ústavy, který až dosud platil za překážku parlamentarisace. Přímým popudem k zavedení parlamentního systému byla žádost vrchního velitelství z 29. září, aby bylo sjednáno příměří a utvořena parlamentní vláda. Tím se v Německu vládnoucí vrchní velitelství politicky poděkovalo. Rozhodující moc přešla na říšský parlament, od něhož nebylo lze očekávati, že by ještě jednou ustoupil před starou mocí. Parlamentní většina mírové resoluce převzala vedení.

Vláda Maxe Badenského, podporovaná touto většinou, ukázala se bezmocnou proti účinkům vojenské situace a proti počínajícímu rozkladu státního pořádku. Revoluce vyřadila říšský parlament.

Po přechodném panství dělnických a vojenských rad převzala parlamentní většina mírové resoluce v národním shromáždění opět vedení a dala život výmarské ústavě.

Resoluci o říšském parlamentu jest nutné doplniti především faktem, že Německo šlo do války s nedokonalým parlamentem a že vládě nedůvěřovala vlastně žádná politická strana. Z těchto dvou důvodů tu nemohlo býti plodné spolu-

práce vlády s parlamentem. Tak se stal „hradní mír“ všelékem všech nesnází a obtíží, ovšem s předpokladem, že válka bude krátká. Jakmile však vláda nabyla přesvědčení, že se tento předpoklad nesplní, musilo dojíti k porušení hradního míru. Parlament však nemohl jíti cestou správné politiky, poněvadž se mu nedostávalo nezbytného základu — správných informací.

Mírová resoluce byla revolučním krokem na cestě zmocniti se vlivu na zahraniční politiku, ale parlament jí nedovedl využíti, nevěděl, co si s ní má počíti. To byla jeho nedokonalost a slabost, která se nejmarkantněji projevila již po pádu Bethmannově. Strany většiny se neodvážily ani diskutovati o jeho nástupci. Na celkovou situaci říše a vnitřní situaci politickou zvláště se hledělo jen a jen se stanoviska situace válečné. Válka trvala již dva roky a národu se zdálo, že političtí představitelé starého císařství selhali, všechno upíralo své zraky jen k vrchnímu velitelství a tak se stalo, že císařství bylo nahrazeno vojenskou diktaturou via facti. Vládnoucí vrstvy velkoprůmyslníků a velkostatkářů stály za ní — a ostatní se bály. Bál se také parlament. Proto zůstala mírová resoluce jen papírovým dokumentem.

Náprava vnitropolitických poměrů možná byla, poněvadž za parlamentní většinou stály vrstvy dělnické i střední, tedy většina národa. Bez operace však by se to při sociální struktuře německého národa nebylo obešlo, bez operace nebyla náprava možná. Ale parlamentní většina k ní neměla odvahy. Proč? Poněvadž si nedovedla představit tu hrůzu. Co znamenalo napraviti poměry? Odstraniti panství feudální šlechty a vojáků, odstraniti jednotlivé německé státy a jejich dynastie, odstraniti spolkovou radu a monarchii. To všechno musilo býti odstraněno zároveň, poněvadž to bylo všechno nerozlučně spolu spjato. A kromě toho parlamentní většina, třebaže nenáviděla Ludendorffa, přece jen v koutku svých srdcí nosila tajně naději, že se Ludendorffovi podaří vyvésti Německo ze slepé uličky, do které se dostalo. Proto vojenská

diktatura měla tak tuhý život. Proto mohla nastati změna vnitropolitických poměrů teprve tehdy, když Německo bylo poraženo a síla Ludendorffova zlomena, poněvadž s ním padlo také všechno ostatní.

Revoluce vyřadila říšský parlament — praví se v resoluci. Ano, ale jen na chvíli. Jakmile dělnické a střední vrstvy provedly v listopadu 1918 nezbytnou operaci a jakmile postřehly, že levé radikální živly chtějí jíti dále až k republice rad, okamžitě zastavily a vrátily moc opět do rukou politických stran, z nichž vyšla mírová resoluce.

* * *

Poslední resoluce, která z vytčeného programu byla ve čtvrtém podvýboru schválena, a to 1. března 1928, vztahovala se k událostem na válečném loďstvu v letech 1917 a 1918.

C. NÁMOŘNICTVO A ZHROUCENÍ

I. Úloha.

Do rámce vyšetřování náležejí také revoluční zjevy v širomořském loďstvu r. 1917 a porušení disciplíny a revoluční činy v listopadu 1918. Při tomto vyšetřování vyšel výbor z předpokladu, že nezamýšlí znovu právnicky zkoumati celý proces ani dosavadní poznatky, poněvadž vyšetřovací výbor není revisní instancí.

II. Všeobecný úvod.

Obecné příčiny vnitřního zhroucení působily také na německé loďstvo. Byly přiostřeny zvláštními poměry na lodích. Jednotlivě bylo konstatováno: jest prokázáno, že nepokoje a vážná rozmrzelost byly zřetelny u některých částí mužstva již na počátku r. 1918 na různých velkých bitevních lodích. Na menších plavidlech se takové stížnosti neobjevovaly.

Půdou pro tuto rozmrzelost byla válečná nečinnost; velké bitevní lodi nebyly zasazovány do boje, což způsobovalo v mužstvu a u důstojníků, kteří musili spolu úzce žíti, stísněnou náladu a při trvalém stavu podrážděnost, která přiostřovala vzájemný poměr. Čím déle trvala válka, tím více rostla špatná nálada u některých částí mužstva, které byly přesvědčeny, že mají oprávněný důvod stěžovati si na stravu a chování představených a že různost životních podmínek mezi mužstvem a důstojnictvem na lodi i na pevnině by se dala urovnati při lepší vůli představených.

Stále rostoucí touha po míru v německém lidu a mírová propaganda působila hlavně na mužstvo velkých bitevních lodí, poněvadž nedostatkem válečné činnosti se v něm touha po míru stále zesilovala. Jednotného názoru o tom, proč bylo loďstva takto užito, nemohlo býti dosaženo.

Že politická propaganda a organisované spojení nezávislých socialistů a vedle toho také levých radikálních skupin na různých bitevních lodích, stejně jako na pobřeží a ve vlasti, existovalo, jest jisté. Stejně byla konstatována aneksionistická propaganda mezi důstojníky. Vedle agitačního materiálu nezávislých socialistů byl na lodích rozšiřován také materiál levých radikálních skupin.

Po ruské březnové revoluci, jejíž duch sahal za hranice Ruska, připojila se k všeobecné touze po míru a k vědomé mírové propagandě různých politických směrů mezi mužstvem bitevních lodí myšlenka, zvláště rozšiřovaná nezávislými socialisty, že národ si musí sjednati mír sám, když jej vlády sjednati nemohou nebo nechtějí. Tímto hnutím a názorem uchváceno a ovládnuto hledělo mužstvo s plnou nadějí do Stockholmu, kde zasedala mezinárodní konference socialistických stran a radila se o míru.

III. Události r. 1917.

K událostem, které se staly za vylíčených okolností u námořnictva a vedly k trestnímu stíhání před válečným soudem, konstatuje výbor:

Vnější podnět k událostem poskytly důstojnické služební rozkazy,

které mužstvo považovalo za neoprávněné a proti nimž se postavilo tím, že se hromadně bez dovolení vzdálilo z lodi a konalo shromáždění na pevnině.

Hnutí mělo politické pozadí potud, že mnohá mužstva tehdy přestoupila k straně nezávislých sociálních demokratů v naději, že tím urychlí mír. Nebylo dokázáno, že by byly vedoucí osobnosti nezávislé strany úmysly lodníků znaly, nebo schvalovaly, nebo je k činům povzbuzovaly. Členové tehdejší strany nezávislých, do věci zapletení, i vůdcové hnutí, kteří byli povoláni před výbor, popírali, že by jejich činy byly vycházely ze strany nezávislých. Stejně tak tvrdil lodník Reichpietsch, který pak byl zastřelen, ještě před svým odsouzením. Do věci zapletení svědkové prohlásili, že odlišné výpovědi, které učinili jako obžalovaní, jim byly sugerovány nebo na nich vynuceny. Správnost tohoto tvrzení nebyla dokázána. Je pravděpodobné, že Reichpietsch doufal v ochranu poslanců nezávislé strany, když později svedl nezákonné činy na ně.

Rozsudky válečného soudu, zvláště dva provedené rozsudky smrti, byly většinou mužstva považovány za nespravedlivé a příliš přísné a způsobily do budoucnosti roztrpčenost.

IV. Až do listopadové revoluce.

Tehdejší organisace lodníků a strojního personálu byla zásahem úřadů r. 1917 rozbita. Po letních událostech 1917 nedaly se zjistiti revoluční organisace na lodích. Nemohlo býti také nijak dokázáno, že ještě dále bylo na loďstvu agitováno proti poslušnosti. Výkony mužstva vyhovovaly až do podzimu 1918 podle úsudku vysokých a nejvyšších představených (viceadmirála Trothy) všem požadavkům.

Odepření poslušnosti u některých lodních posádek na podzim 1918 mělo svůj přímý původ v tom, že tato mužstva, vnitřně rozvrácená a událostmi ve vlasti otřesená, se domnívala, že ani vítězná námořní bitva nemůže již nic měniti na výsledku války a že loďstvo má býti nasazeno do boje z důvodů prestižních. Věřila také, že

nová vláda prince Maxe Badenského není srozuměna s námořním podnikem. Dále byla toho názoru, že bojem by bylo znemožněno jednání o příměří. Z těchto úvah plynulo přesvědčení, že by již nemělo smyslu v této chvíli nasazovati život. Rozumí se samo sebou, že tyto názory mužstva byly podporovány a posilovány vlivem z venku. Mužstvo vycítilo, že žádost vrchního velitelství o příměří znamená konec války.

Námořní vedení doufalo, že bude moci výpadem svého loďstva na konci října 1918 a eventuálně z něho vzniklou námořní bitvou odlehčiti ustupující německé armádě. Námořní vedení bylo toho názoru, opíraje se o dřívější pokyny a platnou zvyklost, že jest k tomuto podniku oprávněno. Proto nebyl ani císař, ani říšský kancléř, ani válečný kabinet o výpadu loďstva zvláště tázán, ani zpraven.

Pokud šlo o masu lodního mužstva, nebylo s počátku vůbec cílem listopadové vzpoury převrátiti státní formu. Námořní vedení napřed předpokládalo, že to bylo dobře organisované, široké a cílevědomé hnutí s jednotným vedením. Zřetelný politický ráz dostávala vzpoura teprve během vývoje. Centrální vedení, nebo spojení s některými politickými místy nebylo objeveno.

Události v Kielu byly znamením k všeobecné německé revoluci. Lodníci a strojní mužstvo rozšířili revoluci do severozápadního Německa. Že by však byli lodníci revoluci všude rozpoutali, nesouhlasí s pravdou. Revoluční výbuchy v Mnichově a v jiných jihoněmeckých městech nebyly přímým důsledkem události kielských. Také dělnická revoluce 9. listopadu 1918 v Berlíně, která svrhla monarchickou vládu v hlavním městě říše, vznikla bez přímého působení lodníků.

To byl poslední resoluční projev čtvrtého podvýboru. K dalším o sociálních nepořádcích ve vojsku i ve vlasti a o vlivu aneksionistické propagandy na zhroucení Německa se již podvýbor nedostal. Spokojil prý se tím, co již o těchto předmětech bylo řečeno během celého devítiletého vyšetřování. K posledním dvěma otázkám vydal jen práce expertů, posledního svazku nedokončil.

Úloha čtvrtého podvýboru byla velmi svízelná. Zachovati přísnou objektivitu v záplavě nejrůznějších zpráv členů výboru, nejrozmanitějších svědectví předvolaných svědků, protichůdných koncepcí povolaných expertů i příslušníků různých politických stran a stoupenců různých světových názorů, které na sebe neustále narážely v prudkém vlnobití, bylo by bývalo zázrakem. Věda historická jistě opraví mnoho z toho, co čtvrtý podvýbor předložil národu jako výsledek své práce a svého vyšetřování o příčinách německého zhroucení, snad ze všeho přisvědčí jen desetině, ale vždy se pozastaví s uznáním nad objemnými šestnácti svazky, do nichž podvýbor uložil obraz svého úsilí dopátrati se pravdy.

ZÁVĚR

Zhroucení Německa 1918 jest nenadálé, válkou urychlené přeskupení mocenských sil v politicky zaostalé říši. Boj proti Hohenzollerům a pruskému feudalismu byl by se v Německu ještě protáhl na dlouhá desítiletí, kdyby Německo nebylo bývalo ve válce poraženo. Německý předválečný imperialismus, kotvící i ve filosofických, vědeckých a hospodářských teoriích, hlásaný výbojným nacionalismem a pyšný na německou kulturu, podepřený jak ohromnou armádou a mohutným válečným loďstvem, tak pevným byrokratickým aparátem, žil s monarchistickým absolutismem a pruskými junkery v nejlepším přátelství.

Když vypukla válka, byly do válečného proudu strženy nejen nespokojené vrstvy středostavovské, ale i dělnické vrstvy sociálně-demokratické byly strženy klamnou ideologií o obraně napadeného státu a získány pro t. zv. hradní mír. Sociálně-demokratická strana v Německu pozbyla v poměrně dobrých hospodářských poměrech svého revolučního ducha a na revoluci pomýšlela jen hrstka sociálně nejslabších, která byla úplně desorganisována a nic neznamenala. Během války však rostla nespokojenost nejen v dělnických vrstvách, které se viděly oklamány, ale i v selském a středním stavu. Mírová propaganda byla prvním projevem revolučního smýšlení. Život průmyslového a zemědělského lidu, který byl jednak na frontě vyvražďován válkou a doma mořen hladem a utlačován politicky, stával se stále zoufalejším. V chaosu hesel, která dorážela zleva i zprava, nemohl prostý člověk dojíti k správné orientaci, musil-li se však na frontě denně dívati smrti do tváře a věděl-li, že doma jeho rodiče, jeho žena a děti trpí hlad, vznikla v něm touha, aby byl

tomuto stavu učiněn konec, zvláště když poznal marnost svého úsilí. Utlačený dělník doma a utýraný voják na frontě, na nichž dvou ležela tíha války, málo se staral o to, kdo má v rukou moc, nic nevěděl o Ludendorffově diktatuře, četl sice, že to a ono se v politice změnilo, ale cítil na svém těle, že systém se nezměnil. A když konečně koncem října 1918 přišla vláda parlamentní a byl odstraněn Ludendorff, co to všechno znamenalo, když poměry byly ještě horší? Masy věděly, že válka je definitivně prohrána, ale teď teprve měly vytrvati do posledního muže, teď mělo býti obětováno loďstvo, když téměř po celou válku kotvilo nečinně v přístavech? To už bylo nesnesitelné a masy přestaly věřit vůbec. Zmocnilo se jich zoufalství a všechna nenávist, kterou v sobě nosily proti důstojníkům, vládnoucím doma i na frontě, rozšířila se na dynastii, císaře, monarchii a trůny spolkových knížat. V nich ve všech viděly překážky míru. A jediný náraz stačil, aby všechno to bylo smeteno.

Touha po míru a hlad byly hlavními motivy německé revoluce u převážné většiny německého lidu. Za skutečnými sociálními revolučními hesly šla jen mizivá menšina. Německá revoluce byla spontánní hnutí německého lidu, hnutí nepřipravované, neorganisované, které vyrostlo ze zoufalých, nesnesitelných poměrů válečných. Vojenská porážka, touha po míru a hlad byly hlavní příčiny německého zhroucení roku 1918.

POZNÁMKY K LITERATUŘE

Základním dílem pro posouzení problému německého zhroucení jest *Das Werk des Untersuchungsausschusses* (zkratka v textu W. d. U.) 1919—1928, Berlin 1925—1928. Vierte Reihe. Die Ursachen des Deutschen Zusammenbruches im Jahre 1918. Jsou to protokoly vyšetřovacího výboru a referáty expertů, v nichž kromě několika dokumentů již známých odjinud jest sneseno velmi mnoho materiálu nového; hlavně výpovědi svědků a jejich doklady jsou pro badatele neobyčejně cennými dokumenty. Díl I.—III. s odbornými referáty prof. *Delbrücka*, gen. *Kuhla* a pluk. *Schwertfegera* se vztahuje k příčinám vojenského zhroucení, díl IV.—VI. (odborní referenti *Kuhl, Delbrück, Schwertfeger, Katzenstein, Herz, Volkmann*) k otázce zákeřného skoku revoluce do týlu armády a k vnitřnímu zhroucení vůbec, díl VII., VIII. (obsahuje jen jediný, ale velmi cenný referát *Bredtův* o říšském parlamentu za války) vztahuje se k vlivu říšského parlamentu na zhroucení, díl IX., X. (s deníkem lodníka Richarda *Stumpfa*, odbornými referáty viceadmirála *Trothy* a námořního sekretáře *Alboldta)* řeší otázku vzpoury na válečném loďstvu, díl XI. již nemá protokolů, nýbrž jen odborné práce dr. *Hobohma* a archivního rady *Volkmanna* o sociálních nepořádcích ve vojsku, díl XII. (nedokončený) jen jediný referát *Volkmannův* o vlivu aneksních otázek na zhroucení Německa. Celé dílo má 16 objemných svazků. Jako nejcennější přínos k řešení daného problému jeví se mi práce: prof. *Delbrücka:* Korreferat zu den Gutachten des Generals v. Kuhl und des Obersten Schwertfeger, dra *Bredta:* Der Deutsche Reichstag im Weltkrieg, dra *Hobohma:* Soziale Heeresmißstände als Teilursache des deutschen Zusammenbruchs von 1918, obšírné referáty dra *Bergsträßera* a univ. docenta dra *Rosenberga*, který své vývody z debat a své zprávy shrnul v knize: Die Entstehung der deutschen Republik. Hlavně těmto pracím děkuji za ujasnění mnohých otázek. Nejspeciálnější jest dílo Kuhlovo a Hobohmovo, práce Delbrückova, Schwertfegerova, Bredtova a Volkmannova jsou postaveny na širší základ. Dílo Rosenbergovo, zpracované již podle obsáhlého materiálu, nashromážděného čtvrtým podvýborem, jest pojetím nejširší. Užil jsem ho kromě Bismarckových pamětí, díla Beckerova, Brandenburgova, Fayova, Philippova a Valentinova hlavně k vypracování kapitoly první. Kapitola druhá, třetí a pátá se opírají hlavně o dílo Kuhlovo, Schwertfegerovo a Volkmannovo, kapitola čtvrtá a šestá o dílo Bredtovo a Hobohmovo.

Na druhém místě jest vzpomínková literatura osobností, které za války světové stály na vedoucích a významných místech. Jsou to především státníci a politici říšští kancléři: *Bethmann-Hollweg*, *dr. Michaelis*, *hr. Hertling* (vzpomínky vydal po jeho smrti jeho syn) a *Max Badenský*, státní sekretář vnitra *dr. Helfferich*, poslanci *Erzberger*, *Payer*, *Haussmann* a *Scheidemann*. Záležitosti vojenské osvětlují především náčelníci hlavního štábu polního vojska: *Moltke ml.*, *Falkenhayn*, *Hindenburg* a *Ludendorff*. Dílo Ludendorffovo je velmi obsáhlé, Hindenburgovo velmi slabé. K těmto pracím se druží jako doplňky vzpomínky gen. *Hoffmanna* a gen. *Groenera*, plk. *Bauera*, pplk. *Nicolaie*, pruského ministra války *Steina* a jeho spolupracovníka gen. *Wrisberga*. Záležitosti námořní uvažuje obšírně velkoadmirál *Tirpitz* a skagerrakský hrdina admirál *Scheer*.

Názory příslušníků obou táborů, civilního a vojenského, se diametrálně rozcházejí. Vojáci téměř jedním hlasem svádějí vinu na neschopnost politiků. Politici jsou sice umírněnější ve své kritice, ale přece nepokrytě hledají vinníky v táboře vojenském. Nejobjektivnější se zdá býti ve své práci Max Badenský. Nicméně odevšad vane jakási nejistota, všichni píší na svou omluvu, všichni se snaží dokázati, že jejich stanovisko bylo správné, a obhájiti své skutky. Tato příkrost rozdílných názorů jest dnes, při tak krátkém odstupu, vysvětlitelná, proto musí býti nejen tato literatura, ale také ona, která již nesmiřitelně soudí, přijímána velmi opatrně. Podáváme ji všechnu, pokud nám byla dostupna, v přehledu.

Alberti, General Falkenhayn, Berlin 1924.
Amtliche Urkunden zur Vorgeschichte des Waffenstillstandes 1918, 2. Aufl. Berlin 1924.
Barth, Aus der Werkstatt der deutschen Revolution, Berlin 1920.
Bauer, Der Irrwahn des Verständigungs-Friedens, Berlin 1919.
— Konnten wir den Krieg vermeiden, gewinnen, abbrechen? Berlin 1919.
— Der grosse Krieg in Feld und Heimat, Tübingen 1921.
— Ludendorff oder Delbrück? Tübingen 1922.
Baumgarten, Die Schuld am deutschen Zasammenbruch, Tübingen 1919.
Baumgarten-Förster, Geistige und sittliche Wirkungen des Krieges in Deutschland, Stuttgart 1927.
Becker, Deutschlands Zusammenbruch und Auferstehung, Berlin 1922.
— Bismarck und die Einkreisung Deutschlands, I., II., Berlin 1923, 1925.
— Fürst Bülow und England, Greifswald 1929.
Bergstrasser, Geschichte der politischen Parteien in Deutschland, Berlin 1921.
Bernhardi, Eine Weltreise 1911/12 und der Zusammenbruch Deutschlands, Leipzig 1920.
— Deutschlands Heldenkampf 1914—1918, München 1922.
Bernstein, Die deutsche Revolution, Berlin 1921.

Bernstorf, Deutschland und Amerika, Berlin 1920.
Bethmann Hollweg, Friedensangebot und U-Bootkrieg, Berlin 1919.
— Betrachtungen zum Weltkriege, I., II., Berlin 1919, 1921.
Bismarck, Gedanken und Erinnerungen, I., II. (Volksausgabe) Berlin 1905, III. B. Berlin 1919.
Bloem, Der Weltbrand. Deutschlands-Tragödie 1914—1918, I., II. Berlin 1922.
Brandenburg, Von Bismarck zum Weltkriege, Berlin 1925.
Bredt, Reichskanzler Michaelis und die päpstliche Friedensaktion. (Preuss. Jahrb. 1926.)
— Die Marineunruhen 1917. (Preuss. Jahrb. 1927.)
— Der geplante Flottenvorstoss Ende 1918. (Preuss. Jahrb. 1927.)
Burian, Drei Jahre aus der Zeit meiner Amtsführung im Kriege, Berlin 1923.
Cramon, Unser österr.-ung. Bundesgenosse im Weltkriege, Berlin 1920.
Czernin, Im Weltkriege, Berlin 1919.
— Über die Politik während des Weltkrieges, Wien 1918.
Daniels, Die Ursachen unseres Zusammenbruchs. (Preuss. Jahrb. 1927.)
Delbrück, Krieg und Politik, I.—III., Berlin 1919.
— War unser Niederbruch unanwendbar? (Preuss. Jahrb. 1919.)
— Die Ursachen unserer Niederlage. (Preuss. Jahrb. 1920.)
— Ludendorff, Tirpitz, Falkenhayn, Berlin 1920.
— Die strategische Grundfrage des Weltkrieges. (Preuss. Jahrb. 1921.)
— Ludendorffs Selbstporträt, Berlin 1922.
Drahn-Leonhard, Unterirdische Literatur in revol. Deutschland während des Weltkrieges, Berlin 1920.
Egelhaaf, Bismarck, Stuttgart 1922.
— Geschichte der neuesten Zeit, I., II. Stuttgart 1920.
Eggert, Ludendorff als Mensch und Politiker, Berlin 1922.
Eisenhart-Rothe, Der Kaiser am 9. November! Berlin 1922.
Endres, Die Tragödie Deutschlands, München 1922. (Vyšlo anonymně.)
Erzberger, Erlebnisse im Weltkrieg, Stuttgart 1920.
Falkenhayn, Die oberste Heeresleitung 1914—1916, Berlin 1920.
Fay, Der Ursprung des Weltkrieges, I., II., Berlin 1930.
Fehr, Die Märzoffensive 1918 an der Westfront. Strategie oder Taktik? Leipzig 1921.
Fester, Die Politik Kaiser Karls und der Wendepunkt des Weltkrieges, München 1925.
— Die Wandlungen der belgischen Frage, Halle 1918.
Fikentscher, Die Wahrheit über den Zusammenbruch der Marine, Berlin 1920.
Foerster, Der deutsche Zusammenbruch 1918, Berlin 1925.

— Graf Schlieffen und der Weltkrieg, Berlin 1921.
— Hans Delbrück — ein Porträtmaler? Berlin 1922.
Foss, Enthüllungen über den Zusammenbruch, Halle 1920.
Freytag-Loringhoven, Politik und Kriegführung, Berlin 1918.
— Feldherrngrösse, Berlin 1922.
— Die Psyche der Heere, Berlin 1923.
— Menschen und Dinge, wie ich sie in meinem Leben sah, Berlin 1923.
— Heerführung im Weltkriege, Berlin 1921.
Gleich, Die alte Armee und ihre Verirrungen, Leipzig 1919.
Gothein, Warum verloren wir den Krieg? Stuttgart 1920.
Groener, Politik und Kriegführung, Stuttgart 1920.
— Der Weltkrieg und seine Probleme, Berlin 1920.
— Die Liquidation des Weltkrieges. (Preuss. Jahrb. 1920.)
Hamman, Bilder aus der letzten Kaiserzeit, Berlin 1922.
Haussmann, Schlaglichter, Frankfurt 1924.
Helfferich, Der Weltkrieg, I.—III., Berlin 1919.
Hentig, Psychologische Strategie des grossen Krieges, Heidelberg 1927.
Hermann, Gen. Ludendorff im Weltkriege, Berlin 1920.
Hertling, Ein Jahr in der Reichskanzlei, Freiburg 1919.
Hindenburg, Aus meinem Leben, Leipzig 1920.
Hobohm, Untersuchungsausschuss und Dolchstosslegende. Charlottenburg 1926.
— Delbrück, Clausewitz und die Kritik des Weltkrieges. (Preuss. Jahrb. 1920.)
Hoffmann, Die Aufzeichnungen, I. u. II., Berlin 1929.
Kabisch, Streitfragen des Weltkrieges, Stuttgart 1924.
Koester, Fort mit der Dolchstosslegende! Berlin 1922.
Kuhl, Der deutsche Generalstab in Vorbereitung und Durchführung des Weltkrieges, Berlin 1920.
— Die Kriegslage im Herbst 1918, Berlin 1922.
— Ludendorffs Selbstporträt. (Preuss. Jahrb. 1922.)
— Die militärischen Grundlagen der deutschen Offensive im Jahre 1918. Berlin 1924.
Lambach, Ursachen des Zusammenbruchs, Hamburg 1919.
Lehmann, Ludendorffs Schuld an der milit. Katastrophe, Leipzig 1920.
Ludendorff, Meine Kriegserinnerungen, Berlin 1919.
— Urkunden der Obersten Heeresleitung über ihre Tätigkeit 1916—1918, Berlin 1920.
— Kriegführung und Politik, Berlin 1922.
Max v. Baden, Erinnerungen und Dokumente, Stuttgart 1927.
Michaelis, Für Staat und Volk, Berlin 1922.
Moltke jun., Erinnerungen, Briefe, Dokumente, Stuttgart 1922.

Moser, Die obersten Gewalten im Weltkrieg, Stuttgart 1931.
— Kurzer strategischer Überblick über den Weltkrieg, Berlin 1921.
— Ernsthafte Plaudereien über den Weltkrieg, Stuttgart 1925.
Müller, Vom Kaiserreich zur Republik. Wien 1924.
Müller-Brandenburg, Von der Marne zur Marne, Berlin 1919.
Nicolai, Nachrichtendienst, Presse u. Volksstimmung im Weltkrieg, Berlin 1920.
— Geheime Mächte, Leipzig 1923.
Niemann, Kaiser und Revolution, Berlin 1922.
Noske, Von Kiel bis Kapp, Berlin 1920.
Payer, Von Bethmann Hollweg bis Ebert, Frankfurt 1923.
Persins, Warum die Flotte versagte? Leipzig 1925.
Philipp, Bismarck Gespräche, Dresden 1928.
Philipp, Die Ursachen des deut. milit. Zusammenbruchs 1918, Berlin 1925.
Rechberg, Reichsniedergang, München 1919.
Ritter (?), Kritik des Weltkrieges, Leipzig 1921.
Roloff, Die Bilanz des Krieges, Leipzig 1921.
Rosenberg, Die Entstehung der deutschen Republik, Berlin 1928.
Scheidemann, Der Zusammenbruch, Berlin 1921.
Scheer, Vom Segelschiff zum U-Boot, Leipzig 1925.
Stein, Erlebnisse und Betrachtungen aus der Zeit des Weltkrieges, Leipzig 1919.
Stürgkh, Im deutschen grossen Hauptquartier, Leipzig 1921.
Šusta, Světová politika (1871—1914), I.—VI., Praha 1924—1932.
Tirpitz, Erinnerungen, Leipzig 1919.
— Politische Dokumente, 2 sv., Stuttgart 1924, 1926.
Troeltsch, Spektator-Briefe, Tübingen 1924.
Valentin, Deutschlands Aussenpolitik, Berlin 1921.
Volkmann, Der Marxismus und das deutsche Heer im Weltkriege, Berlin 1925.
Waldersee, Denkwürdigkeiten, Stuttgart 1923.
Westarp, Die Regierung des Prinzen Max v. Baden, Berlin 1921.
Wetzell, Von Falkenhayn zu Hindenburg—Ludendorff, Berlin 1921.
Wrisberg, Der Weg zur Revolution, Leipzig 1921.
— Heer und Heimat 1914—1918, Leipzig 1921.
Zwehl, Erich von Falkenhayn, Berlin 1926.
— Der Dolchstoss in den Rücken des siegreichen Heeres, Berlin 1921.
— Die Schlachten im Sommer 1918 an der Westfront, Berlin 1921.

SEZNAM VYOBRAZENÍ

REJSTŘÍK

Z VÁLKY A REVOLUCE

sbírky pamětí, studií a dokumentů,

kterou řídí Jaroslav Werstadt,

svazek čtrnáctý

ZHROUCENÍ NĚMECKA

Napsal

RICHARD WOLF

S dvanácti fotografiemi

Vytiskl a vydal

v říjnu 1934

MELANTRICH

a. s. v Praze

*

Mimo vydání obyčejné

vyšlo 10 číslovaných výtisků na ručním papíře Vergé Blanc

a 20 výtisků na Simili japanu

*